magazin istoric

MAI 1992

SERIE NOUĂ

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 5 (302)
mai 1992

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00., interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (responsabil de număr), Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Conştiinţa fiinţei etnice: Simion Mehedinţi 2
Vlah Serai: Dorin Matei 3
Din veacul fanariot. Trei domni dintr-o „serie neagră": Paul Cernovodeanu 9
Poporul român înaintează pe cîmpul de onoare: Olga Cicanci 14
1892: Carol I şi memorandiştii 17
Tîrguri, oraşe şi cetăţi dintre Prut şi Nistru: Constantin C. Giurescu 21
1940. Din vremea calvarului: Z.K.Gr. Vindeleanu; Cristian Troncotă 24
Pamflete contra dictaturii comuniste: Ion C. Brătianu 29
Magazin istoric 25 ani: Ioan Scurtu, Dumitru Stăniloaie, Nestor Vornicescu, Jacques de Launay, Henryk Samsonowicz, Harald Heppner, Klaus Heitmann, Michael Harggor, V. Eşcenko 33
Mărturii din anii dictaturii: Adrian Brudariu 38
Crima din sediul Comitetului Central: Grigore Răduică 41
Festina lente: Ileana Chirtu 43
Istoria în şcoală — o ecuaţie cu multe necunoscute 45
Românii şi francmasoneria: Dan Berindei 48
Galii îşi fac intrarea în istorie: Michèle Fischer, Jean-Louis Brunaux, Olivier Buchsenschutz 52
Trecute lumi...: George Hill 55
Epilog la Pagini de viaţă: Artur Gorovei 59
1900. Afacerea Hallier: Marian Ştefan 64
Intenţiona Stalin să înceapă războiul?: Florin Constantiniu 68
Ţiganii — înainte de holocaust: Christian Bernadac 71
Distrugătorul „patru lulele" sub două pavilioane: Robert J. Hanks 76
În Bucureşti, acum 50 ani 78
Scene de viaţă bănăţeană: Pavel Rotariu 82
Von Radowitz în misiune la Bucureşti: Dumitru Hîncu 86
Stolipin, reformatorul asasinat: Dominique Venner 90
• **Cărţi sosite la redacţie...32** • **Ancheta** Magazin istoric, **rezultatele...37** • **Rebus istoric...75** • **Curierul Fundaţiei...77** • **Dialog cu cititorii** 94

SIMION MEHEDINȚI

Conștiința ființei etnice

Experiența noastră, adică suma vieții noastre naționale, este singura realitate decisivă pentru noi, iar cunoștințele dobîndite din spusele altora și din cărți sînt doar un reflex al vieții altora. Singura măsură efectivă a valorilor este viața vie, care adună în oglinda sufletului etnic atîtea raze din Universul material și moral cîte poate ea cuprinde. Pe cînd viața ni le dă direct, vorba altora și experiența altora este abia un simulacru al realității, o „viață amorțită sau chiar moartă", ca o lumină difuză și scăzută pînă la limita întunericului.

Prin urmare, dacă e vorba de pregătirea tineretului pentru viață (căci el este pătura generatoare a unui neam), trebuie să-l legăm mai întîi și mai întîi de toate de viața reală a poporului din care face parte. Și, după cum, pentru fiecare specie animală lumea este o reprezentare deosebită (după cum și-a putut-o crea prin activitatea și deci evoluția milenară a organelor sale de relație), tot așa copilul, ca rezumat al vieții generațiilor trecute, care i-au dat anume categorii de legături cu lumea dimprejur, nu va putea trăi deplin viața sa decît sprijinindu-se pe tot capitalul pozitiv din trecut, sporindu-l pe căile cele mai lesnicioase cu putință – adică în sensul tradițiilor verificate practic, deoarece tradiția e ca o potecă bătută și deci mai ușor de urmat. Cine își închipuie, de pildă, că poate croi măcar un abecedar fără să țină socoteală de fondul etnic al copilului, acela se înșală în chip fundamental. Nimic mai etnic decît abecedarul. Cine crede apoi că o carte de lectură, adică prima enciclopedie cu care se întîlnește copilul, poate fi întocmită fără o adîncă, foarte adîncă cunoaștere a vieții poporului respectiv, acela cumplit se înșală. Tot așa: cine crede că istoria, geografia, botanica, zoologia etc. pot fi aduse la cunoștința unui tînăr cu ajutorul unor cărți făcute pentru uzul altor neamuri se înșală amar. Și, de asemeni, cine socotește că în anii adolescenței poate introduce pe tînăr în probleme de etică ori de estetică fără o analiză cît mai atentă a fondului etnic propriu, acela rătăcește singur calea, creîndu-și mari greutăți.

Așadar, nu din vanitate, ci din necesitate, pedagogia „națională" se impune de la sine. Iar o pedagogie națională fără o conștiință națională rezemată pe cunoașterea științifică a civilizației și culturii naționale nu e cu putință. Deoarece, în cazul nostru, conștiința națională nu însemnează să știi că ești român și că trăiești în cutare parte a pămîntului românesc. Abia atunci cînd din intuiția vie a traiului cu alte mădulare ale neamului știi practic cum sînt alții îți dai bine seama și cum ești. Nici harta etnografică, nici statistica demografică, nici diagramele cele mai exacte... nu pot înlocui contactul cu realitatea vie... Abia cînd ai pus umărul la sarcina comună începi a avea mai din plin conștiința ființei etnice din care faci parte...

(Coordonate etnografice: civilizația și cultura, *1930*)

● La Stambul avem pietrele noastre ● Brîncoveanu recîştigă Vlah Serai ● Distrus de foc şi dăruit de domni ● Dilema lui Spandoni ● „Să ţină domnia nestricată la împărăţie" ● Mihai Racoviţă n-a mai văzut atîta prăpăd de bani ● Ar fi o impietate a uita acele zile întunecate

Vlah Serai

DORIN MATEI

Moscheea sultanului Selim I (1512-1520) se ridică pe un platou ce domină **cartierul stambuliot Fanar** (Fener), **de pe** ţărmul Cornului de Aur. **Acolo, într-un** türbe, **doarme somnul** de veci cel ce a fost **numit Yavuz, adică aspru, cumplit. De** acolo am pornit în **căutarea străzii Sancaktar Yokuşu. Am** mers pe strada ce coboară **oblic spre Cornul de Aur şi apoi** am cotit pe a doua stradă **la stînga. De cum intri pe Sancaktar** Yokuşu, privirea ţi se opreşte **pe zidul masiv ce mărgineşte** partea stîngă a străzii, **pînă aproape de capătul ei. Înainte de** poarta de la numărul şase, **tot pe stînga, începe o uliţă ce** urcă în trepte. În dreptul **unei porţi mici, din metal, cu o ar**cadă boltită, **rămîi surprins la vederea unui dreptunghi din că**rămidă aparentă. **Este o lucrătură recentă, ce contrastează cu** vechimea zidurilor din jur. **Înfipte în dreptunghi, patru cuie din** fier ruginit, cu floare în cap. **Între cele două cuie din partea de** sus zace stingheră **o bucăţică de marmură. Este tot ce a mai** rămas din placa pusă aici **în anul 1973 şi pe care scria în lim**bile română şi turcă: **„Pe aceste locuri s-a aflat palatul rezidit** şi înfrumuseţat **de principele moldovean Dimitrie Cantemir,** savant enciclopedist **de renume european, autor al unei mo**numentale istorii **a Imperiului otoman, care a trăit în Istanbul** între anii 1688-1710".

Am ajuns **în acel loc îndemnat de rîndurile lui Marcel Roma**nescu apărute **în revista** Boabe de grîu **în 1932: „E bine ca ro**mânii, obişnuiţi **să cerceteze mai degrabă monumentele mu**sulmane sau bizantine **ce se arată îndeobşte străinilor, să ştie** că la Stambul **avem şi noi pietrele noastre şi că, începînd din** veacul XVI, **a înflorit la Poartă o neîntreruptă viaţă româ**nească". **Am ajuns îndemnat şi de preocuparea mai veche ce** o aveam pentru **prezenţele româneşti la sud de Dunăre, în** epoca otomană. **Dar şi de un telefon dat la consulatul general** al României **din Istanbul de către o profesoară din judeţul** Neamţ, **conducătoarea unui grup de turişti români, care do**reau să urmeze **îndemnul lui Marcel Romanescu.**

Pe Dealul Sancaktar Yokuşu s-a aflat reşedinţa permanentă a domnilor **Ţării Româneşti la Poarta otomană. Acolo au lo**cuit trimişii **lor la Pragul Înaltei Fericiri şi fiii de domni ţinuţi** ostatici. **Într-acolo se îndreptau curierii cu porunci către „pur**tătorii de grijă **trebilor ţării", ca aceştia să se zbată la sultan,** la marele **vizir, la alţi dregători otomani şi să apere interesele** ţării **şi ale locuitorilor ei, aflaţi cu treburi în împărăţie. De** acolo **aşteptau domnii veşti şi informaţii cu caracter secret,** care **să le salveze şi lor viaţa, dar şi ţării autonomia. Acolo s-a** decis, **de multe ori, soarta domnului şi a ţării.**

Importanţa acelor prezenţe româneşti m-a îndemnat să încerc **în continuare reconstituirea cîtorva momente din viaţa** Vlah Seraiului **şi a oamenilor care l-au locuit. Atît cît am putut** găsi **prin izvoarele ce ni s-au păstrat**[1].

[1] Mulţumesc doamnei Olga Cicanci, de la Institutul de studii sud-est europene, pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziţie manuscrisul traducerii celor trei cărţi editate pînă acum din scrierea învăţatului grec Atanasie Comnen Ipsilanti. Acesta a trăit în secolul XVIII, fiind o vreme şi capuchehaie a domnilor români la Poarta.

Nu ştim exact cînd s-au instalat agenţii permanenţi ai domnilor români la Istanbul. dar este de presupus că nu cu mult înainte sau după cei ai Veneţiei, adică la începutul secolului XVI. Trimişii aveau nevoie de o reşedinţă permanentă. Cei ai Transilvaniei locuiau la Erdelhan, iar cei ai Moldovei la Bogdan Serai, din care azi n-a mai rămas nici o cărămidă. Ultimul vestigiu, paraclisul, a fost demolat în 1973, pentru a face loc unor construcţii moderne.

Vlah Serai se înălţa pe dealul Sancaktar, nume ce are o legendă legată de cucerirea Constantinopolului de către otomani, la sfîrşitul lunii mai 1453. Se spune că în ziua intrării otomanilor în cetate, 29 mai, aici s-au dat lupte grele, în care şi-a pierdut viaţa şi un purtător de steag (sancaktar). Bisericuţa aflată în apropiere, numită Sf. Maria a Mongolilor, este cunoscută şi azi de locuitori sub numele de Kanli Kilise, Biserica sîngelui.

Este greu să delimitezi cu precizie perimetrul Vlah Seraiului. Ştim de la Cantemir că se afla în partea de răsărit a fostei biserici Pammakaristos, devenită la sfîrşitul secolului XVI moscheea Fethiye. Se ridica acolo „palatul român numit Cara Iflak sau după pronunţia coruptă Vlak Serai". Exista şi un paraclis — la fel ca la Bogdan Serai — cu hramul Sf. Fecioare Născătoare de Dumnezeu (Theotokos) zisă şi Consolatoarea (Paramithya). Din păcate însă, domnul român n-a considerat nimerit să marcheze pe harta Istanbulului nici locul Vlah Seraiului, nici

pe cel al Bogdan Seraiului. Aşa că numai documente ce sper să se mai păstreze în arhivele din Istanbul ne-ar putea ajuta să îl localizăm cu precizie.

Sediu al Patriarhiei ecumenice

În 1586, sultanul Murad III, a anunţat transformarea bisericii Pammakaristos — sediu, în acel moment, al Patriarhiei ecumenice — în moschee, cu numele Fethiye (Victoria). Domnul Ţării Româneşti, Mihnea (1577-1583; 1585-1591) a oferit adăpost Patriarhiei în paraclisul de la Vlah Serai. Acolo, în „acele «case ale valahilor»", s-a ţinut adunarea care a hotărît trimiterea unor emisari în toate ţările ortodoxe să strîngă banii necesari pentru plata datoriilor bisericii. Şi tot Iorga spune: „În casele acelea fu votată înfiinţarea noii patriarhii ruseşti". Cît a rămas exact acolo sediul Patriarhiei ecumenice? Ştim doar că la 6 august 1597 Meletie Pigas, care ţinea locul patriarhului de Istanbul, cerea ajutor bănesc mitropolitului Eftimie al Ţării Româneşti, căci răscumpărase două biserici din Istanbul, Sf. Dimitrie şi Maica Domnului de la Xiloporta „ca să nu ajungă în mîna necredincioşilor". Cîteva luni mai tîrziu, cu aceeaşi disperare, Meletie Pigas îi scria lui Mihai Viteazul: „noi nu avem nici o proprietate şi nici un alt lucru şi nici patriarhatul, ci stăm în casa altuia cu chirie". La 1600 sau 1601 Patriarhia s-a mutat la Sf. Gheorghe, din Fanar, unde se află şi astăzi.

Vom sări aproape un secol prin timp şi vom ajunge la domnia lui Şerban Cantacuzino (1678-1688). Ştim de la Dimitrie Cantemir, ginerele domnului român, că acesta începuse în vremea domniei sultanului Mehmed IV (1648-1687) construirea unui palat undeva lîngă Vlah Serai, pe dealul Sancaktar. „Ridicînd zidurile din fundul văii pînă la înălţimea de 25 coţi, a nivelat terenul şi a făcut o grădină; în fine, ridicase şi zidurile principale ale casei foarte înalte". Marele vizir i-a poruncit însă să înceteze construcţia, căci locatarii ar fi putut privi direct în interiorul palatului sultanal, numit Tersane, aflat pe celălalt ţărm al Cornului de Aur. Palatul început şi neterminat era în apropiere de Sf. Maria a Mongolilor, „pe o înălţime ce se numeşte turceşte Sancakdar Yokusu".

Atît Vlah Serai, cu construcţia neterminată a lui Şerban Cantacuzino, cît şi alt palat al acestuia, de la Kuru Çeşme — pe ţărmul Bosforului —, au fost pierdute după moartea domnului şi recuperate în urma insistenţelor lui Constantin Brîncoveanu (1688-1714). O poruncă sultanală din 20-29 mai 1690, adresată lui Ömer, caimacam de Istanbul, şi cadiului aceluiaşi oraş spune: „Venind voievodul Ţării Româneşti, [a arătat că — *Tahsin Gemil*] cei care erau voievozi ai Ţării Româneşti aveau în Istanbulul bine apărat o casă unde să tragă şi un adăpost pentru servitori. Dar că, din pricina neputinţei, sus-zisul voievod nu are încă o casă unde să tragă şi [un adăpost — *Tahsin Gemil*] pentru servitori; că el are foarte mare nevoie de acestea". Deci, în acel moment, Ţara Românească nu mai dispunea de Vlah Serai. O situaţie similară cunoscuse şi Bogdan Serai, confiscat de autorităţile otomane, se pare la sfîrşitul domniei lui Barnovski, în 1633, şi atribuit, în 1634, agentului Suediei la Poartă. Ulterior, el a revenit Moldovei. Dar să ne întoarcem la Vlah Serai. Ce soluţie propunea Brîncoveanu?„ În Istanbul... Şerban vodă, care a murit pe cînd era voievodul Ţării Româneşti, a posedat o casă înlăuntru de Poarta Edirnei [aici s-a produs, probabil, o contopire între Vlah Serai şi construcţia neterminată a lui Şerban Cantacuzino — *D.M.*] şi o vilă pe ţărmul mării, în Kuru Çeşme, către Rumeli Hisari. Casa şi vila de pe ţărmul mării, care au fost menţionate, au revenit, prin moştenire legală, fiului său şi fiicei sale şi soţiei sale. Cum aceştia au fugit la ghiaurii nemţi şi s-au răzvrătit, menţionata casă şi amintita vilă de pe ţărmul mării au devenit [bunuri — *T.G.*] ale miriei. Acestea fiind potrivite şi convenabile sus-zisului voievod, el a cerut favoarea ca ele să îi fie date lui ca bună voinţă din partea miriei". Desigur că Vlah Serai n-ar fi putut fi lăsat moştenire de domn, dar este clar, din document, că Brîncoveanu nu îl mai stăpînea în acel moment, căci nu avea unde-şi ţine oamenii. Solicitarea îi este aprobată: „să i se dea ca recompensă casa şi vila de pe ţărmul mării ale decedatului Şerban, care rămăseseră miriei. Din partea fiscului a fost dat ordinul meu ca, de azi înainte, el să le deţină ca proprietăţi ale sale".

Palatul prinţilor Valahiei

Nici moştenitorii lui Şerban Cantacuzino nu s-au lăsat. O poruncă din 22-31 mai 1697, trimisă lui Antioh Cantemir, domnul Moldovei — şi nu lui Brîncoveanu! — îi cerea să comunice soţiei fostului domn al Ţării Româneşti, aflată în Transilvania, că i-a fost aprobată cererea de a se stabili în Istanbul, împreună cu copiii şi rudele sale. „Aşa că, toate cerinţele lor fiind acceptate, li se restituie legal bunurile ce le-au fost luate cu sila la Poarta fericirii şi procesul pe care îl au în curs se transferă la Divanul împărătesc".

Intra între bunurile restituite şi construcţia începută pe dealul Sancaktar Yokuşu? Nu ştim sigur, dar este posibil. De ce? Pentru că Dimitrie Cantemir, căsătorit cu fiica lui Şerban Cantacuzino, Casandra, avea să desăvîrşească palatul început, după cum atestă într-o notă la *Istoria Imperiului Otoman*. Iată cum descrie Cantemir în respectiva lucrare clădirea de pe

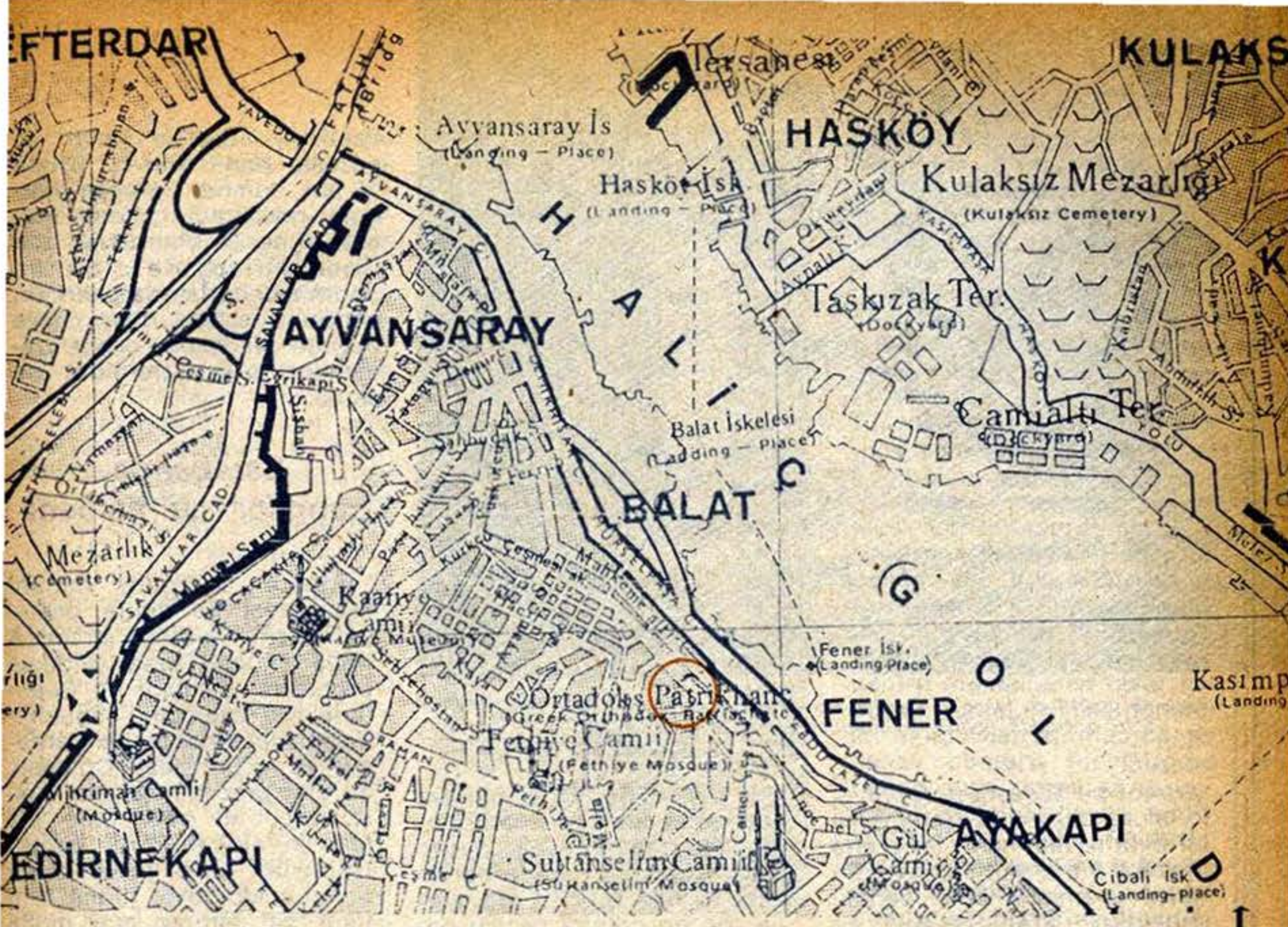

Pentru acei cititori care ajung la Istanbul şi vor să urmeze îndemnul lui Marcel Romanescu, oferim localizarea pe hartă a ceea ce s-a mai păstrat din Vlah Serai

dealul Sancaktar: „pe cînd şedeam în Constantinopol, [am ridicat — *D.M.*] palatul meu, situat pe o înălţime ce se numeşte turceşte Sancakdar Yokuşu; pot zice că e foarte elegant şi tot respiră a frumuseţe; situarea este admirabilă, are o privelişte de unde poţi vedea toată cetatea şi suburbiile. Socrul meu, Şerban Cantacuzino, principele Valahiei, a început acest palat..." Ştim de ce nu l-a terminat; să vedem cum a reuşit Cantemir să o facă. „Spre fericire, prin intervenţia marelui vizir Ali Paşa, *în urmă* mi-a dat împăratul permisiunea de a continua edificarea palatului meu pe fundamentul celui vechi; dar *abia îl terminai, şi dintr'odată fuseî alungat din pricipatul Moldovei*". Rezultă că l-a început după 3 mai 1706, cînd a venit mare vizir Çorlulu Ali Paşa. De altfel, în 1705 survenise o înţelegere cu Brîncoveanu, care i-a acordat o pensie anuală în schimbul moşiilor Casandrei din ţară. Deci în nici un caz nu a continuat construcţia din 1700, cum afirma Franz Babinger. Palatul a fost complet terminat în 1711. Deci, nu aici şi-a petrecut Dimitrie Cantemir cea mai mare parte a şederii sale la Istanbul, ci într-un alt palat — ţinut cu chirie şi nu cumpărat cum pretindea fostul domn al Moldovei în *Istoria Imperiului Otoman* — situat pe malul Bosforului, la Ortaköy, probabil cam pe unde se ridică azi piciorul european al primului pod peste Bosfor. Acolo a strîns el „multe antichităţi" şi tot acolo era „prundişul" din *Istoria ieroglifică* unde cobora pe timp de noapte din ascunzătoarea în care se refugiase de frica oamenilor lui Brîncoveanu. Acest palat l-a desenat şi l-a marcat cu multă grijă pe harta Istanbulului. Din păcate, cele două palate au fost adesea confundate unul cu celălalt sau chiar contopite într-unul singur.

Dar să revenim la Vlah Serai. Îl regăsim în actul din februarie 1769, prin care Alexandru Ghica, domnul Ţării Româneşti, închina „zisa biserică a Adormirii Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, aşezată-n împărăteasa cetăţilor, lîngă Tahta-Minare, la Vlah Serai, cu casele şi cuprinsurile din jurul ei şi toate daniile ce a căpătat"; mănăstirii Megaspileon, din Moreea. Un uric din 25 iunie 1784 al lui Mihai Suţu dăruia bisericii de la Vlah Serai dijma în vin din 27 comune din Romanaţi şi 89 comune din Gorj; la rîndul ei biserica se obliga să dea o subvenţie anuală unui duhovnic de la spitalul din Therapia. O stranie coincidenţă făcea ca în aceeaşi zi, un mare incendiu să distrugă şi Bogdan Serai şi Vlah Serai. Iată cum îl descrie Atanasie Comnen Ipsilanti. „La 25 iunie [1784 — *D.M.*], ziua de joi, [a fost — *Olga Cicanci*] incendiu. A început la ora 4 din zi în mahalaua Keremit. A fost arsă toată mahalaua şi tîrgul Ţarsamba şi urcînd focul către Sultan-Mehmet a

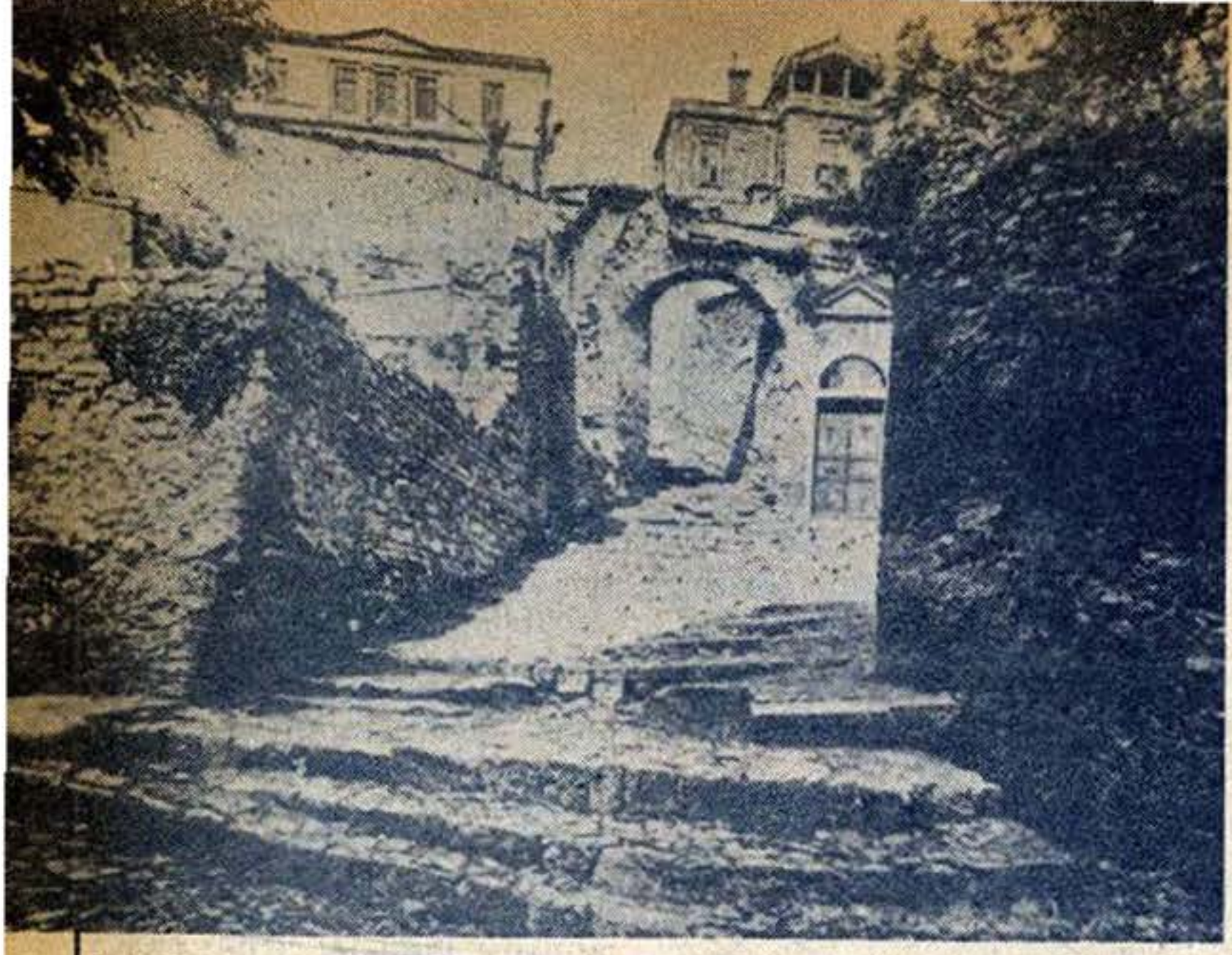

Înainte de poarta de la nr. 6 pe Sancaktar Yokuşu, la stînga, suim cîteva trepte spre o arcadă boltită. În dreptul uşii din fier (foto din 1932)...

ars tot pe această porţiune şi a ajuns arzînd la Sarîgherizi şi pînă la Marmara. Iar o altă flacără a ars Muhlic, cele din jurul giamiei Fetie, seraiul Bogdan, Vlah-Seraiul de lîngă biserică şi totul din jurul mahalalei pînă la zidul cetăţii şi pînă la poarta numită Dublufanar, s-a ars şi mahalaua turcească din spatele patriarhiei şi abia a fost stins incendiul la nouă din ziua următoare". De la Ipsilanti aflăm că, în perioada imediat următoare reşedinţele Ţării Româneşti şi Moldovei s-au mutat în acelaşi loc, în două „capî-conace", aflate în apropiere de „poarta lui Paşa capîsi", pentru care plăteau fiecare o chirie anuală, de cîte „600 groşi, în loc de 300 cît plăteau mai înainte".

După cîtva timp, Vlah Seraiul a fost refăcut, aşa cum ne arată un act dat de domnul Ţării Româneşti, Constantin Hangerli, la 30 iulie 1798 care reînnoia un altul din 16 iulie 1797, dat de Alexandru Ipsilanti, „fiindcă la împărătească şi prea-slăvita cetate a Ţarigradului înăuntru are Ţara Românească o sfîntă mănăstire ce se numeşte Vlah-Sarai, care este şi conac pentru căţi oameni domneşti mergu şi vin de aici, de să odihnescu..." Documentul consfinţea o stare de fapt. Deja, în secolul XVIII, Vlah Serai nu mai era atît reşedinţa capuchehaielelor, numite adesea dintre greci care-şi aveau propriile case la Istanbul, cît mai ales un loc de odihnă pentru oamenii domniei, în primul rînd curierii. În continuare, Hangerli, arătînd că biserica nu are nici un fel de venit, nici „[e]norie de mahalagii îndestulată", considera „că nu este cu cale, o mănăstire a ţării fiind înăuntru împărăteştii cetăţi, care este cinstea şi pohvala pămîntului acestuia a fi părăsită şi neajunsă de nici un ajutor al ţării". Mai ales că „atâtea şi atâtea mănăstiri duprintr'atâtea părţi să ajută şi să chivernisesc cu mila dintr'această ţară...". Drept urmare acorda bisericii banii de vinărici dintr-o serie de sate ale Romanaţilor. Banii urmau „să-i cheltuiască la plata de cântăreţi pentru podoaba bisericii de la Vlah Seraiu, ca să fie dator igumenu de'mpreună cu preotăi, a să ruga pururе la sfînta slujbe pentru bună starea şi îndestularea aceştii pravoslavnice creştineşti ţări".

Vlah Serai apărea menţionat şi la francezul Lechevalier, autorul unei *Călătorii în Propontida şi Pontul Euxin*, tipărită la Paris, în 1802, care îl localiza cu precizie: „lîngă Palatul Negru, Blak serai [?! — *D.M.*], aparţinînd prinţilor Valahiei, situat în Fanar, se găseşte Kanli Kilise..." După 16 ani, domnul Caragea reînnoia privilegiul „sfintei mănăstiri de la Vlah-Serai, din Constantinopole". Să ne oprim aici cu istoria pietrelor, pentru a spune doar cîteva cuvinte şi despre cea a oamenilor ce s-au perindat pe acolo.

Sarabanda pungilor cu galbeni

Agenţii domnilor români erau aleşi fie dintre boierii pămînteni, fie dintre străini. A doua situaţie crea evidente probleme, pe care un Spandoni, de exemplu, capuchehaiaua lui Constantin Cantemir, le recunoştea: „Doamne, eu sînt grec de neamul meu şi născut în acest oraş. Mă aflu în slujba Porţii pentru treburile care privesc pe domnul Moldovei totuşi, sînt ţinut să datorez mai multă credinţă sultanului decît domnului meu".

Capuchehăile erau acolo pentru „a se afla la trebile ţării şi poruncile domniei". Adresau proteste autorităţilor otomane pentru abuzurile comise de marii dregători sau de către cei locali, cereau să se acorde ahidname (act prin care se garantau drepturile ţării), se îngrijeau de soarta conaţionalilor aflaţi cu treburi prin împărăţie, erau implicaţi în achitarea obligaţiilor financiare către Poartă, mijloceau diverse afaceri comerciale, ţineau legătura cu agenţii diplomatici ai altor state, culegeau informaţii pentru domn şi le predau pe cele trimise de acesta Porţii. Dar mai ales vegheau „să ţină domnia nestricată la împărăţie". Pe măsură ce competiţia pentru tronurile celor două ţări române s-a intensificat, aceasta a devenit preocuparea de căpetenie, pentru care umblau, mai ales în secolul XVIII, zi şi noapte. Trebuiau să afle din vreme dacă Poarta manifesta cumva intenţia să schimbe pe domn, la insistenţele cărui dregător sau pretendent urma să se facă aceasta, cîte

pungi cu galbeni se ofereau și să fie în stare să adune ei mai mulți bani.

Sarabanda pungilor cu galbeni stîrnea îngrijorarea domnilor. Astfel, Constantin Brîncoveanu îl schimba, în februarie 1701, pe Dumitrașco Caramanlău vel postelnic pentru că „făcea și ei niște cheltuieli mari și fără socoteală dă aduce țării atîta pagubă". L-a trimis la Istanbul pe Șerban Greceanu vel vistier „ca să ia seama acelor boieri dă atîtea cheltuieli fără dă ispravă ce făcuse, la ce și unde l-au făcut", ne spune Radu Greceanu. În secolul următor, în noiembrie 1740, capuchehaielele lui Constantin Mavrocordat raportau și ele domnului, aflat pe atunci pe tronul Moldovei: „Înălțimea voastră ne mustrați pentru darurile date, dar altfel nu putem face nimic, nici nu e bine să nu dăm, căci timpurile sînt în așa fel încît și poarta marelui vizir și cei din jurul lui sînt nemărginit de lacomi și toți, pînă și ciohodarii cei mai mici, sînt ca fiarele sălbatice. Cînd ei cer ceva, prima propunere o fac cu blîndețe, apoi încep ocările, forța, amenințările, încît nu te poți opune". Și țineau să adauge: „Muntenii nu numai că cheltuiesc de două ori mai mult decît noi pentru Țara Românească, dar am aflat că au fixat și o mie de galbeni pe lună lui Haiati [medicul sultanului — *D.M.*]". Și domnul Moldovei, Mihai Racoviță, era supărat de atîta cheltuială: „spune că în nici o domnie a lui, el n-a văzut atît prăpăd". Dar nu avea ce face. Într-un raport din iulie 1742 al acelorași capuchehaiele ale lui Mavrocordat avem un alt pasaj semnificativ pentru consecințele acestei permanente licitații, cît și pentru mentalitatea celor implicați. Astfel, trimișii domnului moldovean afirmau că din cauza zbaterii lui Grigore Ghica, care dorea să ia tronul lui Mihail Racoviță, s-a fixat mucarer anual. Pe textul manuscrisului apare o însemnare marginală — pe care editoarea textului, doamna Ariadna Camariano-Cioran o consideră a fi a lui Mihai Racoviță — care spune: „Nu numai demersurie lui [Grigore

...a fost plasată în 1973 placa cu inscripțiile în limbile română și turcă și cu efigia lui Dimitrie Cantemir, azi dispărută și arătînd ca în fotografia de jos

Ghica — *D.M.*], ci și ale voastre. Din pricina acestor demersuri nelalocul lor și din lăcomie au luat naștere mucarerurile anuale". De altfel, competiția ajunsese să sperie chiar și pe Atif efendi, defterdar (vistier), care îl critica și el pe Grigore Ghica: „Ce este această purtare a acestor oameni, să stăruie să prăpădească țările? Domniile se dau cu atîtea pungi, pe care nu le plătesc domnii, ci țările. Nu se gîndesc măcar ce păcat fac? Ce este această grabă a lui Grigore vodă? A domnit atîția ani, să aștepte, cu timpul se va face și aceasta. Ce înseamnă să se arunce cu atîta înverșunare asupra lui Mihai vodă?"

Nici ciuma nu l-a ajutat

Nu era deci ușor lucru să fii capuchehaia. Îți trebuia o inimă sănătoasă și nervi de fier, multă diplomație și prefăcătorie, să fii în stare să înghiți cele mai mari umiliri și să zîmbești în continuare, să afli cele mai teribile vești și să nu-ți schimbi expresia feței. Iată ce povestesc aceleași capuchehaiele ale lui Constantin Mavrocordat despre momentul sfîrșitului domniei sale în Țara Românească, înainte de a afla dacă a fost mutat sau nu în Moldova, la 30 august 1741: „Am mers la chehaia și, rugîndu-l călduros, ne-a spus că alaltăieri, discutînd cu marele vizir despre domniile țărilor române, i-a spus: «Eu pe Constantin, vodă nu-l las fără slujbă, dar dacă-i voi da lui Mihai vodă Țara Românească, lui Constantin vodă îi voi da Moldova, iar pe Grigore vodă îl voi aduce la Constantinopol». Auzind acestea, am încremenit. L-am rugat mult să ne ajute... leșinînd, am mers la Chiesrieli Ahmed-efendi, care a spus că nu știe nimic și că se miră de acestea. S-a plîns de nestatornicia lucrurilor și a promis ajutor". Și au tot alergat așa de la un dregător la altul, pînă noaptea la ora 12, cînd au aflat în sfîrșit că domnul lor primise scaunul Moldovei. De un tratament și mai dur avea parte Stavrache, capuchehaia lui Mihai Racoviță: „chehaiaua l-a strigat cu cuvintele: «Vino tu, Stavrache capuchehaua a beiului falit»". Fiind și un om cu un caracter mai slab, ajunsese „mincinos și bețiv și, cînd bea două pahare, se crede împărat și nu mai știe de măreția Porții și a stăpînilor". Cînd intrigile lui Grigore Ghica, dornic să revină pe tronul Țării Românești, se întețesc, Stavrache, „în desnădesdea sa spunea față de ciohodarii lui reis-efendi [șeful dimplomației otomane — *D.M.*] multe împotriva lui Grigore vodă, înjurîndu-l în chip barbar și țărănește; n-a cruțat nici pe copii și nici haremul lui". Alții, mai cu frica lui Dumnezeu, făceau danii la biserica Patriarhiei — unde s-a păstrat și o inscripție, deasupra uneia dintre intrări, pomenind ctitoria lui Constantin, capuchehaie a Moldovei și a lui Hagi Constantin, capuchehaie a Țării Românești — și se rugau pentru pomenirea sufletelor lor și ale rudelor. Căci în orice clipă se puteau trezi în temniță, sau puteau pieri agățați în cîrlige, cum a pățit Dimo Gelepul, capuchehaiaua lui Mihai Viteazul, cînd a intrat domnul român în Transilvania. O soartă crudă a avut și Iordache Stavrache, fiul capuchehaielei lui Racoviță, de care a fost vorba mai sus. Iordache era agentul lui Ștefan Racoviță și stîrnise neînțelegeri cu Poarta. Mulțumirea boierilor din țară, care nu mai pridideau cu pîrile contra lui la sultan. În 1765, „cînd și-a dat seama nenorocitul... că situația sa este proastă, rămase în casă, pretextînd ciuma". Dar fără folos, căci sultanul îl ucide într-o noapte „și-l trage în țeapă în fața casei sale de la Megalon Revmati, îi confiscă averea, care se însumează la trei mii de pungi, îl dărîmă casa și-l mazilește pe Ștefan Racoviță". Capuchehaiaua a rămas neîngropată, corpul fiindu-i aruncat în mare.

De regulă, cei ce au scris despre Vlah Serai, dar mai ales despre Bogdan Serai, încheiau cu un apel pentru salvarea ruinelor de la distrugere. Îl voi reproduce pe cel lansat de G. Balș, în 1916, pentru bisericuța de la Bogdan Serai: „Acolo multe zile întunecate s-au petrecut, multe clipe de furtună din zbuciumata noastră istorie. Multe frămîntări și multe dureri trebuie să fi văzut tăcuta bisericuță. O parte din sufletul nostru a rămas prins de aceste ziduri părăginite. Ar fi o impietate de a le uita cu totul". Astăzi, Bogdan Serai nu mai există, ceea ce nu înseamnă că nu s-ar putea pune acolo o placă spre amintire, la fel ca și în Ortaköy, unde și-a petrecut Cantemir anii șederii sale la Istanbul. Dar din Vlah Serai se mai păstrează urme și avem și locul unde am putea reașeza placa. Rămîne doar să vrem să o facem. ■

Publicitate MAGAZIN ISTORIC

Nu evitați contactul cu cele mai diverse categorii de cititori!

Prin intermediul nostru, vă puteți prezenta unui larg public, interesîndu-l în afacerile dv.

Folosiți deci șansa de a vă face reclamă prin paginile celei mai răspîndite publicații de istorie din România.

Promptitudinea, eficiența, larga noastră difuzare vă garantează reușita inițiativelor dv.

Nu lăsați să treacă timpul. Programați-vă din timp pentru apariția reclamei dv. în paginile revistei noastre.

Adresîndu-va nouă, vă garantăm accesul produselor și ofertelor dv. la publicul larg.

O garanție a reușitei firmei dv. — prezența ei în paginile *Magazinului istoric*.

Din veacul fanariot

TREI DOMNI DINTR-O „SERIE NEAGRĂ“

PAUL CERNOVODEANU

Pînă la sfîrşitul lui decembrie 1989, munca de cercetare istorică a avut de întîmpinat numeroase dificultăţi. Se ştie, de pildă, cîte stavile se ridicau în calea publicării unei lucrări. Se şi spunea despre cercetători că produsele lor aveau din acest motiv două destinaţii: unele vedeau lumina tiparului, altele însă rămîneau în sertarele cu „nepublicabile“.

Să pătrundem într-un astfel de sertar cu „nepublicabile“. El aparţine unui istoric bine cunoscut cititorilor noştri: de-a lungul anilor — chiar atunci cînd era proscris de oficialitate — a fost prezent în paginile revistei noastre cu numeroase şi interesante contribuţii, de regulă inedite. Volumul pe care ni l-a pus la dispoziţie se intitulează Aspecte din viaţa societăţii româneşti în secolul al XVIII-lea (Perioada regimului fanariot 1711-1821) **şi abordează evoluţia societăţii româneşti în epoca respectivă „dintr-un unghi mai puţin cercetat“, concentrîndu-şi atenţia, cum însuşi autorul precizează, asupra „reprezentanţilor claselor şi păturilor privilegiate, boierime, burghezie incipientă şi cler“.**

Primul capitol asupra căruia ne-am oprit, şi din care vom prelua unele extrase, este consacrat domniei, dar „nu privită din punct de vedere instituţional, ci al semnificaţiilor ei politice, al

Urcarea pe tron a lui Nicolae Mavrogheni

prestigiului funcţiei, al personalităţii unor domnitori care au ilustrat-o, pozitiv sau nu“.

Domnitorii din epoca fanariotă au fost buni sau mai puţin buni, unii chiar de tristă faimă, dar nici unul dintre ei nu a încălcat reguli de guvernare bine încetăţenite la români. Mulţi dintre ei, precum cei din familiile Mavrocordat sau Ghica, au fost prezentaţi, fie în cadrul rubricii noastre Cronici de familii (Magazin istoric, **nr. 10/1977 şi nr. 7 şi 8/1978), fie prin articole speciale, cum a fost cazul lui Alexandru Moruzi (nr. 12/1968), Grigore III Ghica (nr. 12/1975), Constantin Mavrocordat (nr. 11/1981), Alexandru Ipsilanti (nr. 2 şi 3/1983), Grigore II Ghica (nr. 2/1984), Nicolae Mavrocordat (nr. 8 şi 9/1985), Mihail Racoviţă (nr. 5/1989). Indiscutabil, cei evocaţi în revista noastră reuşiseră să penetreze barierele cenzurii ceauşiste dată fiind componenta prevalent pozitivă a domniilor respective. Pozitivismul, cum se ştie, a fost unul din criteriile acceptate şi de oficialitatea ceauşistă pentru anumite subiecte din istoria naţională. Unilateralitatea pozitivismului a dus însă la tratarea parţială şi chiar denaturantă prin omiterea unor importante perioade şi momente din trecutul poporului nostru. Eliberaţi de aceste practici, ne-am oprit şi noi asupra unor domnii care altădată, cu toate slalomurile noastre pentru a reuşi publicarea unor subiecte neagreate, sîntem siguri, nu şi-ar fi putut găsi spaţiul necesar nici în revista noastră. Aşadar, iată cîteva extrase din lucrarea amintită, pagini scrise cu scrupulozitatea atît de necesară istoricului şi fără prejudecăţile atît de păgubitoare adevărului.**

Precizăm că titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

Marian ŞTEFAN

În răstimpul scurs între 1711-1821, domnia a fost acordată de Poartă reprezentanţilor a 11 familii ale protipendadei din Fanar sau celei greco-române fanariotizate şi anume: Callimachi alias Călmaşul, Caragea, Ghica, Hangerli, Ipsilanti, Mavrocordat, Mavrogheni, Moruzi, Racoviţă, Giani-Ruset şi Suţu. În genere, mulţi dintre cei înălţaţi la rangul de stăpînitori ai principatelor îndepliniseră, în prealabil, funcţia de mare dragoman al Porţii, ceea ce reprezenta un dublu avantaj pentru otomani: de obicei, aceşti foşti dregători deveniţi domni erau intimi reis-efendilor (miniştri de externe), marilor viziri şi marilor capudani (amirali) — adevăraţii conducători ai destinelor Imperiului otoman — erau iniţiaţi în politica externă, aveau contacte cu personalul diplomatic străin de la Constantinopol şi cunoşteau, în afara limbilor greacă şi turcă, cel puţin alte două: italiana şi franceza.

Din rîndul domnilor fanarioţi se desprind ca adevărate personalităţi cei doi Mavrocordaţi — Nicolae şi Constantin, tatăl şi fiul —, Gri-

gore II Ghica, Grigore III Ghica, Alexandru și Constantin Ipsilanti, precum și alții cu merite mai limitate în încercările lor administrativ-edilitare și judecătorești de renovare a statului, precum Mihail Suțu, Alexandru Moruzi, Nicolae Caragea, Scarlat Callimachi. La polul opus, în legenda „neagră" a istoriei, au intrat figurile negative, profund nepopulare, ca Ștefan Racoviță Cehan, Nicolae Mavrogheni, Constantin Hangerli sau Ioan Caragea, deși nici identitatea acestora nu a fost făurită numai din „umbre".

O particularitate a domniilor fanariote a constituit-o strămutarea lor foarte frecventă dintr-un principat, într-altul. Acest fapt a contribuit nu numai la dezvoltarea similară și concomitentă a instituțiilor în cele două țări, dar a fost benefică pentru procesul unificării lor politice ulterioare. Dregătorii s-au perindat și ei împreună cu domnitorii în cele două principate, încît s-au văzut familii moldovene stabilite în Țara Românească și invers, sau existența unor familii cu reprezentanți în ambele principate.

Din punct de vedere al orientării politice, pînă în 1774 se poate constata o fidelitate aproape necontestată a domnilor fanarioți față de Poartă; în contextul agravării „crizei orientale", domni ca Grigore III Ghica, Alexandru Mavrocordat „Firaris" sau Constantin Ipsilanti contestă autoritatea Porții și i se împotrivesc, sprijinindu-se pe ruși și austrieci. În ultimii ani ai regimului fanariot s-a încercat un fel de „cartelare" a domniilor între trei mari familii, dispuse încă la concesii față de Poartă, Callimachi, Moruzi și Suțu (două ramuri), dar sfîrșitul acestui regim era evident, iar revoluția din 1821 avea să-i pună capăt.

O caracteristică generală a acestor domnii a fost însă venalitatea celor care, în dorința de a ocupa tronul, au apelat la adevărate „licitații", oferind sume cît mai mari corupților dregători otomani. Domnii nu erau aleși după merite, ci după numărul pungilor cu galbeni vărsate la Stambul, iar schimbarea lor atît de frecventă (o domnie avea, în medie, o durată de trei-patru ani) era determinată tocmai de lăcomia dregătorilor sultanului, obișnuiți cu practica acestui sistem jalnic de scoatere la mezat a tronurilor celor două principate.

Dar, cum am mai spus, nu ne vom opri asupra domniilor fanariote sub raport instituțional, ci vom încerca să evidențiem rolul jucat de domnitori în viața societății, felul în care au influențat moravurile, eticheta de curte și cum au împărțit dregătoriile.

Despot, bigot și megaloman bîntuit de fantasme

Să încercăm să recompunem portretele cîtorva dintre domnitorii din epoca fanariotă, oprindu-ne asupra celor din „aripa neagră", a celor care au lăsat o amintire tristă în conștiința contemporanilor și urmașilor[1].

O dată cu adîncirea crizei regimului fanariot, mai ales după tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi, consfințind înfrîngerea Imperiului otoman în urma războiului purtat cu Rusia între anii 1769-1774, război desfășurat în mare parte pe teritoriul țărilor române, Poarta a numit domni din rîndul candidaților celor mai obedienți și înfeudați intereselor sale. Dintre aceștia Nicolae Mavrogheni (1786-1790) a fost un amestec bizar de despot arbitrar, de bigot excesiv — ostil boierimii fără a proteja prin aceasta pe țărani — și mai ales megaloman bîntuit de fantasme și vise de măreție incompatibile cu vremurile și împrejurările în care a trăit! O paletă bogată de cronici, documente și mărturii străine vorbesc despre acest ciudat personaj, care a avut parte de laude și elogii partizane, dar și de critici necruțătoare și de ostilitate afișată. Dacă Manolachi Persiano, cămănarul, este un apologet desăvîrșit, iar stihurile lui Hristache pitarul și ale altui stihuitor anonim îl defăimează pînă la burlesc, se poate detecta și o linie oarecum de mijloc la Dionisie eclesiarhul și o alta chiar ușor pozitivă la istoricul Dionisie Fotino, care prezintă cu mai multă obiectivitate actele — adesea contradictorii — ale acestui excentric voievod.

Astfel, Dionisie eclesiarhul arată că de îndată după înscăunare „poruncit-au măriia sa... de au făcut dascălul domnesc logos... către toată adunarea norodului în biserică, ca fieștecarele să grijască a petrece bine și cu fapte bune, căci cel ce să va prinde în vinovăție, i să va răsplăti de către măriia sa cu pidiapsă grea în lumea aceasta... Și de aici mergînd la casele domnești, avea după dînsul doi gelați îmbrăcați în cămăși de zale. Și el era om înalt, uscățiv la obraz și strașnic". La a patra zi de la venirea sa în scaun „au pus satară de bani, pe mitropolitul și pe episcopi, și pe boieri, încă și pe negustorii cei mari să dea, care 60 pungi de bani, care 50, care 40, care 30, 20, 10, 5; asemene și pe boierii craioveni au pus, cu cuvînt, că va măriia sa să înoiască și să dreagă casele domnești, că iaste și rușine politiei domnești a fi casele domnești în mijlocul orașului surpate, de nu are măriia sa unde să șază și cum măriia sa are cheltuială grea; deci boerii n-au avut ce face, cu voe, fără voe, au dat ce li s-au cerut de către măriia sa, căzîndu-le ospătarea scumpă.

Apoi au început a judeca, cine ce pricină înnaintea lui, fiind și boerii divaniști și mitropolitul, uneori și episcopii, alte ori fiind singur; însă el judeca, el hotăra și însuș el porunciia de pedepsiia pre

[1] Această selecție este datorată redacției, care dorește să completeze, astfel, imaginea unei epoci și prin componenta ei de umbre, figurile de domnitori luminați fiind, cum precizam în introducere, evocate cu alte prilejuri.

cel ce i se părea a fi vinovat, cu grea bătaie la scară, nu mai rînduia la veliţii boeri sau la departament să cerceteze pricina jăluitorilor, ci măriia sa hotăra judecata pe turcie".

Asprul domn a dat apoi nişte dispoziţii insolite: „...Niminea în Bucureşti să nu-şi închiză porţile ale casii sale nici zioa, nici noaptea şi, de să va întîmpla vreo pagubă casnicelor de furtişag sau orice va împlini măriia sa de vesteriia lui. Şi au început a umbla zioa şi noaptea pe uliţe şi prin curţile boereşti, uneori diptil, alteori de faţă, cînd călare, cînd pe jos, cu doi-trei arnăuţi după el, cercînd care cum să află pe la casele lor. Făcea cercări şi pe la cei ce vindea pîine şi alte bucate şi pe la băcănii, cumpărînd cîte ceva; şi de-i găsiia cu vănzare rea, îi rădica şi pedepsiia foarte rău şi le lua gloabă. Iar pe furi [hoţi] de-i găsiia sau îi arăta alţii, numai de cît poruncia gealaţilor .(fiind gealaţii după el) de-i spînzura în uliţă de o prăjină, în furci, şi-i lăsa de sta spînzuraţi cîte o zi, apoi îi lua de-i scotea ţiganii afară şi-i îngropa; şi să făcea mare frică tuturor".

De un bigotism superstiţios şi maniacal, ce nu avea nimic comun cu credinţa, Mavrogheni ţinea doar la respectarea stearpă şi formală a cultului, impusă prin teroare: „Să înbrăca uneori Mavrogheni vodă în haine popeşti, alteori se înbrăca în rasă şi potcapet, călugăreşte, şi mergea pe la biserici de cerca cum slujesc preoţii şi pe ce vréme săvîrşescu slujba. Poruncisă a fi pururea la toate bisericile uşile deschisă, zioa şi noaptea şi preotul cel de rînd să să afle nelipsit în biserică, peste toată vrémea, cu cuvînt că oricine va trece pe lîngă biserică să intre să să închine sau să-şi facă paraclis şi de cu seară să să slujească utreniia împreună cu vecerniia, cu cuvînt că dimineaţa nu pot veni oameni la biserică, mergînd la lucru; iar la zile de sărbători, cu mic, cu mare, toţi să vie la biserică, că cel ce nu va merge la biserică să va bate rău,

Hangerli, un maestru al mituirilor

fără milă. Şi aşa se umplea bisericile de oameni, de frica poruncii, iar nu pentru dragostea de Dumnezeu".

Asprimea domnului a înfricoşat întreaga ţară: „Poruncit-au acest domn tuturor zapciilor de prin iudeţe şi tuturor pîrcălabilor de prin sate, în toată ţara, de au făcut ţăpi de doi străini [stînjeni], puindu-le la toate bisericile, din nainte în sus, scriind pe dînsele (văzînd şi eu cu ochii) ca pe oamenii furi şi pe tîlhari şi pre cei ce îşi jură părinţii şi-i bate şi pre cei ce va înjura preoţii şi legea şi biserica şi crucea şi pre cei ce nu vor veni la rugăciune la biserică, să-i înţape fără nici o judecată". Rezultatul a constat într-o spaimă cumplită a locuitorilor, care au încetat certurile şi „gîlcevile" dintre ei „iar la biserică veniia oamenii şi fără voie". În ceea ce priveşte atitudinea lui Mavrogheni faţă de boieri, Dionisie eclesiarhul arată că împotriva acestora „era cumplit şi îi prăda de fiece vină. Şi încă, dacă s-au început răzmiriţa [războiul austro-ruso-turc din 1787-1791], au surghiunit pre toţi boerii cei mari din Bucureşti şi pre cei din Craiova în Ţara Turcească, prin cetăţi cu mare pază, ca să nu poată face corespondenţie cu nemţii sau cu muscalii, puind pază şi la mitropolitul şi la episcopi".

Dionisie Fotino este mai nuanţat în păreri şi ceva mai părtinitor faţă de Mavrogheni, deşi l-a considerat „un domn foarte aspru şi excentric, cu caracter bizar şi cu apucături de tot curioase. Către popor se arăta protector şi generos, iar către boeri disprefuitor şi tiran. Către turci se arăta turcolatru şi mahometolatru, dar în parte îşi bătea joc şi de ei şi de religia lor. În scurt, esenţa spiritului său era o amestecătură de idei şi de fantasii care se confunda cu prejudecăţile cele mai stranii şi cu bigotismul cel mai comun. Adeseori spune chiar în Divan că vede himere şi că a visat lucruri extraordinare; asemenea lucruri mai cu seamă le inventa cînd voia să-şi bată joc de boieri sau de călugări, sau cînd voia să ia mită de la cineva. Astfel, spre a-şi bate joc de caftanuri şi de boieri, a îmbrăcat cu caftan pe un cal al său, ce se numea Talambaşa, şi i-a dat titlu de clucer... Acest om, privit din exterior, se arăta că era original sau nebun, dar privit din interior, se vedea că nu era om fără minte şi spirit, fiindcă era foarte pios către cele sacre şi foarte drept către popor".

În sfîrşit, să aflăm şi părerea unui mare boier, marele spătar şi cărturar Ienăchiţă Văcărescu, care nu vede în Mavrogheni decît „un ostrovan, de la ostrovul Paros", care „nici a grăi grecește sau turcește bine nu ştia, rumîneşte nu era în viaţa lui cu putinţă ca să înveţe, om prost şi la fire şi la gîndire şi la simţire...; sosind în ţară este pricina tuturor a rămîne încremeniţi după ce l-au văzut ictrom [monstru] sau poznă a firei a semăna".

Domnul ce l-a mituit pe patriarh!

Un alt personaj intrat în „legenda neagră" a fanariotismului a fost Constantin Hangerli, domnind în Ţara Românească de la 22 noiem-

brie 1797 pînă la 18 februarie 1799. Dionisie eclesiarhul scria cum că „vodă Hangerliu... nu mai înceta a scoate dăjdi[i], cu cuvînt pentru lefile askerliilor [ostaşilor]. (Şi cîte şi mai cîte!) Luat-au vinericiu şi oieritul îndoit şi m[ănă]stirilor nu numai că le-au oprit mila vinericiului, ci încă au apucat pe m[ănă]stiri de au plătit şi vinerici pe vinurile din viile m[ănă]stirilor şi au dat: oi, vaci, orzu, grău şi bani satară. Dar bieţii preoţi ce trăgea! Mai greu decît lăcuitorii, căci că punea pe ei zaharele şi dări de bani îndoit şi întreit. O, vai de ţară era! Mai vărtos pe acéste cinci judeţe dincoace de Olt. Iar al doilea an, vodă Hangerliu au pus pe toţi lăcuitorii ţării să dea dajde pe vite, adecă văcărit. Şi chemînd boerii veliţi şi pe mitropolitu, cu episcopii eparhii, li s-au cetit anafora[ua] domnească, zicăndu-le să o iscălească, ca să să facă porunci să să scoaţă dajde de bani pentru lefile askerliilor celor adunaţi la cetatea Diiului [Vidinului], căci i să cerea de la căpit[an]-paşa [Husein Küçük, kapudan paşa, mare amiral al flotei otomane] şi aşa s-au găsit [cu] cale a să face".

La riposta boierilor şi a înalţilor prelaţi că perceperea văcăritului era interzisă prin „mare blestem şi cu groaznică afurisenie", Hangerli a pretins că noua dare poartă numele de „gorştinărit" şi a obţinut prin fraudă de la patriarhul Constantinopolului, Grigore V, pe care l-a mituit, dezlegarea de blestem. Atrăgînd de partea sa şi unii boieri lacomi de cîştig, printre care pe biv vel banul Nicolae Brîncoveanu, domnul a izbutit să smulgă cîteva iscălituri pe hrisovul său şi „au poruncit... pe la toţi ispravnicii judeţelor ţării să rănduiască slujbaşi în plăşile judeţelor, să scrie vitele oamenilor di prin toate satele, să nu rămînă nici una nescrisă... Deci fiind într-acel an [1798] iarnă grea şi zăpadă mare, de 5 palme mare, începînd a ninge de l[a] dechem[brie] 5, care ţin minte că abia s-au luat pînă la Blagovestenii

Caragea — domnul care „pîrlea ţara cu felurimi de mîncătorii...".

[Buna Vestire, 25 martie], şi scriindu-să vitele, pe la ghenar [1799], n-au putut bieţii creştini să scape [să ascundă] nici un cap de vită cît de mic, de mărirea zăpezii; ci vitele să afla ale fieştecăruia în bătătura casii, naintea uşii... Şi fără zăbavă isprăvind scrisul vitelor, au trimis catastişele la vistierie şi vel vistieru [Nicolae Brîncoveanu] au arătat lui vodă. Şi văzînd vodă suma vacilor, mii peste mii, s-au bucurat nesăţiosul şi tot nu-şi aducea aminte de blestemele şi lacrimile ticăloşilor de săraci, că va să vie pe capul lui. Şi îndată au rănduit taxindari şi au trimis porunci strașnice la ispravnici să rînduiască slujbaşi cît mai de grab, să strîngă de la oameni bani[i] văcăritului, de cap de vită doi zloţi dincoace de Olt, într-aceste cinci judeţe, iar dincolo de Olt cîte doi lei de vită... Deci presfirăndu-se slujbaşii cu bucurie şi cu mumbaşiri prin plăşile judeţelor şi mergînd prin sate ca nişte lupi flămînzi şi ca nişte holtei de cîini leşinaţi, să fie văzut cineva nemilostivirea lor şi ce făcia cu creştinii, că-i apuca de a împlini banii; şi, dînd zor, cum am zice în zece-cincisprezece zile, să [să] istovească dajdea văcăritului. Oamenii nu prea avea bani, fiind în mijlocul ernii, tărgurile iarna nu era să vînză oamenii vite, vremea de coasă şi de sapă nu era să lucreze, să cîştige bani, să să plătească, bucate încă nu prea era să vănză; ci numai o seamă de oameni care mai avea puterea să plătiia".

Brutalitatea strîngătorilor de dajdie a revoltat pe cronicar: „Iar slujbaşii închidea oameni şi muieri prin coşeri şi-i înneca cu fumuri de gunoi şi cu erdei îi afuma şi îi ţinea închişi ziua şi noaptea flămînzi, să dea bani. Pe alţii îi lega cu măinile îndărăt şi cu spatele de garduri şi-i bătea cu bicele; pre alţii legaţi îi băga cu picioarele goale în zăpada geroasă. Aşa chinuia pe creştini! O, amar de bieţii creştini, că plăngea şi să văeta şi săracele văduve ţipa de ger, dar nu era milostivire la varvarii de slujbaşi, că avea urechile astupate ca aspidele şi ca vrăjmaşii ucidea oamenii. Încă prez[te] Olt au şi omorît mumbaşirii turci pe mulţi, din care pre unul rudele lui l-au dus la Bucureşti şi l-au băgat cu carul în curtea domnească, să-l arate lui vodă. Şi înştinţăndu-se vodă au zis să dea bani că nu-i va omorî nimenea, iar nu i s-au făcut milă să poruncească slujbaşilor să mai slăbească pre creştini, ci zicea să dea bani că nu-i va omorî nimenea. O, vai de sufletul lui, nesăţiosului domnu! Şi nu ştiia că peste puţină vréme nu va fi milă nici lui D[u]mnezeu, nici norodului de el, ticălosul!" Avea să fie ucis la Bucureşti în ziua de 18 februarie 1799 de trimişii Porţii, nemulţumită de acţiunile prădalnice ale faimosului paşă de Vidin, Pazvantoglu, domnul muntean fiind învinuit, pe nedrept de altfel, de complicitate cu rebelul paşă.

Aceleaşi capete de acuzare — fiscalitatea usturătoare — îi aduce lui Hangerli şi Dionisie Fotino. El vorbeşte cam în aceiaşi termeni ca şi omologul său cronicar oltean citat mai sus. „După ce s-au aşezat în domnie..., fu îndemnat a scoate o dare nouă în ţară, numită goştina... Boierii pămînteni se opuseseră la aceasta, arătînd domnului că asemenea dări erau rădicate [anulate] din ţară cu jurăminte şi cu afurisenii; dar oa-

menii săi de casă, oameni tîcăloşi (greci din Fanar!), destrămaţi şi fără soţ, necugetînd decît numai cum să se îmbogăţească cu dezbrăcarea săracilor — apreciază Dionisie Fotino —, influenţară sufletul său... şi-l determinară la această asuprire, care aduse mare greutate poporului şi un sfîrşit foarte tragic domnului..."

Lăcomia şi ciuma lui Caragea

În sfîrşit, la finele perioade fanariote, se singularizează figura lui Ioan Caragea, domn al Ţării Româneşti între 27 august 1812 şi 29 septembrie 1818, rămas şi el în amintirea poporului ca un mare spoliator şi ca stăpînitor în timpul căruia în ţară a bîntuit una din cele mai cumplite epidemii de ciumă. Evocarea literară a acestei perioade a constituit una dintre reuşitele neîntrecutului condeier care a fost Ion Ghica. Dar cronicile contemporane sînt destul de succinte în aprecierile lor asupra acestei contradictorii personalităţi, de care se leagă nu numai racilele fiscalităţii apăsătoare şi cortegiul de suferinţe şi durere provocate de ciumă, ci şi unele înfăptuiri în domeniul culturii, învăţămîntului şi justiţiei. Cronicarii au reţinut doar umbrele acestei personalităţi. Dionisie eclesiarhul povesteşte că la leatul 1814, „în zilele acestui domn Ioan Caragea, s-au întîmplat boala ciumii şi în iarnă au început a muri oamenii aici în Craiova, însă nu prea mulţi, dar de frica morţii au fugit toţi în toate părţile şi s-a spart oraşul, rămîind casele pustii. Numai cioclii şi craii podurilor le cerceta, mai vărtos pimniţele cu buţile le lua seama. Iar în Bucureşti au murit mulţime de norod. Acolo era bucuriia cea mai mare a cioclilor şi a crailo[r] dupe uliţe. Şi peste Dunăre nenumărat norod de oameni au murit, de au rămas oraşe şi sate de tot pustii. Şi pănă în primăvară, pe la aprilie, s-au milostivit cel ce pururea iaste milostiv, Dumnezeu, de au poruncit boalei năprasnice de au încetat, a nu mai muri".

Tot despre proporţiile acestui flagel scrie şi istoricul Dionisie Fotino: „Boala ciumei care a răpit o mulţime de vieţi. Cu toate măsurile feritoare care le luase domnul pentru Bucureşti, boala a răzbătut şi aici. Atunci au început a se răspîndi toţi în toate părţile şi a fugi ca de sabie şi de foc; în curînd a rămas oraşul deşert...; n-a rămas nici Curtea domnească neatinsă şi au murit cîţiva, cu toate îngrijirile ce erau. Această boală era aşa de cumplită, încît mureau cîte o sută de oameni pe zi, numai dintre lăcuitorii sărmani ai mahalalelor ce rămăseseră în oraş, fără a socoti pe cei ce mureau în spitalurile aşezate afară din oraş. Această urgie dumnezeiască a prelungit mai un an în oraş... Dar cea mai mare nenorocire fu că ea se întinsese prin toate satele şi oraşele din ţară şi pe acolo a ţinut trei ani aproape; încît se crede că ar fi murit aproximativ peste şaptezeci mii lăcuitori în toată întinderea Ţării Româneşti".

De altfel, după Dionisie Fotino, domnia lui Caragea începuse sub auspicii nefaste: în cumplita iarnă 1812-1813 s-au produs „o mulţime de nenorociri, pierzînd mii de vite mari şi mici şi o mulţime de oameni, pe care i-a apucat timpul pe cîmpii, şi drumuri".

Aceeaşi atmosferă de groază şi durere provocată de groaznica epidemie de ciumă din vremea lui Caragea se desprinde şi din paginile ce ne-au rămas de la cronicarul meşteşugar Ioan Dobrescu din mahalaua Batiştei: „Iar cînd fu la octombrie [1813] — scria el — să întări o groaznică moarte, care nici nu s-au mai pomenit să mai fi fost vreodată măcar şi alocurea. Şi să sparse oraşul şi să duseră care încotrou le-au văzut ochii. Şi rămăsese tîrgul pustiu... Muriră preoţi du pre la biserici. Alţii fugiră. Rămăseră sfintele biserici fără de slujbe şi ţi-era o jale a privi. Să pustiiră mahalalele. Şi ţinu tot moarte groaznică de la avgust pînă la ghenarie [1814]. Apoi de la ghenarie au mai rărit, că şi casele ma[r]i n-au scăpat, fără numai pre la cei boeri mari, carii stă închişi prin curţi, cu mare pază".

Dar el a fost impresionat şi de apăsătoarea politică fiscală a lui Caragea: „iar în Ţara Românească cine poate spune jafurile şi grelele biruri ce năştea apururea de nesăţioşi boeri, încît creştinii nicăieri nu mai avea loc, că fugea din loc în loc, alţii peste Dunăre, şi nicăiri odihnă nu avea". Sau în alt loc remarca cum „pre aceste vremi domnul Caragea pîrlea ţara cu felurimi de mîncătorii, potvezi, zaharele, cine le mai poate socoti, făcînd neguţătorie cu bucatele în ţara turcească, cît şi în ţara nemţească, pînă au început a scădea bucatele din preţ".

Acesta era tabloul premergător Revoluţiei din 1821 ce avea să pună capăt unui regim intrat în agonie.■

(Va urma)

O CARTE DESPRE ARMAND CĂLINESCU

În curînd, la punctul de difuzare al revistei noastre, veţi putea găsi lucrarea Cine a fost Armand Călinescu — mărturii. **Un număr limitat de exemplare vor purta autograful fiului lui Armand Călinescu, domnul Barbu Călinescu.**

Ο ΘΕΑΤΗΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΣΕΩΝ
ΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΠΑΣΑΝ ΤΡΙΤΗΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
ΕΛΛΗΝ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΣΕΩΝ
ΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΠΑΣΑΝ ΤΡΙΤΗΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΝ
Η ΙΡΙΣ
ΤΩΝ ΑΛΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ
Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ
ΠΑΤΡΙΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΛΛΑΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

POPORUL ROMÂN ÎNAINTEAZĂ PE CÎMPUL DE ONOARE

OLGA CICANCI

„Ziarele sînt istoria zilelor noastre". Afirmaţia — care astăzi nu mai surprinde — apărea în Loghios Ermis, publicaţie tipărită la Viena, începînd cu anul 1811. Putem adăuga faptul că ziarele au avut o contribuţie de prim ordin în procesul de formare a intelectualităţii din sud-estul Europei, în lupta de eliberare socială şi naţională a popoarelor din zonă, pentru crearea unor state independente. Ţările române au jucat un rol important în sprijinirea şi, mai apoi, emanciparea naţională a popoarelor sud-dunărene aflate sub stăpînirea directă a Imperiului otoman, atît prin ajutoarele concrete, cît şi prin adăpostirea unor largi comunităţi din cadrul respectivelor popoare. Chiar şi după ce ţările balcanice şi-au cîştigat independenţa, pe teritoriul românesc s-au păstrat importante comunităţi ale acelor popoare. Astfel s-au petrecut lucrurile şi cu comunitatea greacă. După 1825, cînd Grecia a obţinut recunoaşterea independenţei, comunitatea greacă din principate, apoi din România a continuat să fie activă pe plan economic şi politic, fapt demonstrat şi de numărul mare de publicaţii în limba greacă apărute la noi în secolul trecut. În rîndurile ce urmează ne-am propus să urmărim modul cum acea presă a reflectat cîteva momente importante ale istoriei româneşti şi mai ales războiul de independenţă din anul 1877.

S-a reconstituit anticul regat dacic

În veacul XIX apăreau circa 35 publicaţii în limba greacă, la Bucureşti (majoritatea), Galaţi, Brăila, Giurgiu sau Sulina. Unele, almanahuri sau gazete literare, au avut o scurtă apariţie, dar ele sînt importante pentru reconstituirea vieţii social-culturale a comunităţilor greceşti din România şi pentru informaţiile ce întregesc istoria politică a sud-estului european. Redactorii publicaţiilor erau, de regulă, intelectuali cunoscuţi, reprezentînd atît opinia membrilor comunităţilor greceşti din România, cît şi pe cea a conaţionalilor din Grecia.

Primul ziar în limba greacă editat la Bucureşti între anii 1841-1842 a fost *Zefirul Istrului*, subintitulat *Ziar politic, comercial şi literar*. Redacţia funcţiona în hanul Şerban Vodă, unde se afla şi şcoala lui Gh. Vizantios, avîndu-l ca redactor pe Dimitrie Arghiriadis. Erau publicate mai ales ştiri politice, preluate de multe ori din presa occidentală, uneori comentate, referitoare la ţările române, Grecia sau alte ţări europene. La 25 octombrie 1848 apărea, tot la Bucureşti, numărul unu al ziarului *Vestitorul Valahiei*. Redactorul său, Mihail Hristidis, ţinea să precizeze că

„acest ziar va înfăţişa ştiri din jurnalele franceze şi greceşti". Să remarcăm orientarea prorusească a ziarului care îl socotea pe ţar „protector al celor două principate". Tot Mihail Hristidis edita, în acelaşi an, şi *Luminătorul poporului*, ziar politic şi literar. Un an mai tîrziu, începea la Bucureşti editarea *Monitorului grec al Valahiei*. Ştirile referitoare la Ţara Românească urmau să fie preluate — anunţa redacţia — din gazeta *Vestitorul românesc* a lui Zaharia Carcalechi.

O prezenţă aparte a constituit-o gazeta bilingvă *Spectatorul*, condusă de A. Tambakopoulos, subintitulată *Ziarul româno-ellenu*. Încă din primul număr, apărut tot în Bucureşti, la 16 februarie 1860, redactorul responsabil al ziarului, Stavros Antoniadis, preciza că: „Fundarea unui ziar elin era foarte necesară pentru multe motive în principate, unde poate servi totdeauna interesele ambelor naţiuni ca apărător împotriva acelora care profesează cele inamice şi dezbinătoare. Este necesar spre a putea fi ca un interpret al sentimentelor popoarelor de aceeaşi credinţă, care, la timpul competent, fiind preparate, ca printr-un semnal, să se găsească unite şi strînse în contra inamicului comun". De asemenea, *Spectatorul* îşi propunea să pună „slaba noastră pană în interesul comun pentru care tind lucrînd toţi patrioţii cei buni şi toţi aceia care într-adevăr doresc progresul naţiei române în care este amestecată propria noastră soartă". Ziarul urma să discute diferite probleme economice şi politice pentru a contribui „la prosperitatea naţiei române la autonomia acesteia, cu dorinţa de a o vedea prenumerată în rîndul naţiilor celor mai bine constituite şi civilizate". Se subliniau interesele comune care leagă popoarele răsăritene, dar mai ales cele ale grecilor şi românilor, pe care-i socoteau fraţi.

Este interesant de semnalat şi comentariul prilejuit de trecerea prin Bucureşti a poetului grec Alexandru Suţu, care prezenta publicului românesc fragmente din cartea tradusă de el din greacă în franceză, apărută la Paris şi intitulată *Resbelul Orientului şi urmările sale*. Iată, de pildă, un fragment din conferinţa poetului grec: „Domnul Alexandru Cuza va fi de toţi binecuvîntat dacă, după ce s-a apucat de activitatea de reformă naţională şi prin concursul bunilor săi compatrioţi, a legat Moldova cu România, va urmări lucrînd la încorporarea Daciei antice, divizată în şase părţi, dacă prin înţeleptul şi iubitorul de legalitate guvernămînt, va face pe Vlaho-Moldavia demnă de a i se înapoia de către Austria, Transilvania, Banatul şi Bucovina, şi de către Rusia, Basarabia. În acest mod s-ar reconstitui în întregul său anticul regat dacic".

Credem că *Iris* a fost cel mai important ziar în limba greacă scos la Bucureşti, în 1868, atît prin durata apariţiei sale (pînă în 1941), cît şi prin conţinutul său. Redactorul ziarului, Zaharia P. Sardellis, preciza că era vorba despre o „gazetă grecească în România, editată la şase ale fiecărei luni, care urmează să cuprindă: ştiri politice din Grecia şi România, buletine de ştiri, cronici muzicale, anunţuri etc.". Rubrica „România" era scrisă în româneşte. Revista avea patru foi şi ca director pe Zaharia Hristodoulis.

„Eroicii fii ai României"

Un puternic ecou în presa în limba greacă l-a avut lupta românilor pentru independenţă, diferitele articole şi comentarii evidenţiind importanţa intrării României în război în anul 1877. Ziarul *Iris*, subintitulat „al popoarelor răsăritene", începea să înregistreze evenimentele încă din faza diplomatică premergătoare războiului. Ziarul informa şi comenta ştirile confuze sau contradictorii, calificîndu-le uneori ca fiind false. În februarie 1877, redactorii erau încă sceptici faţă de ştirile care anunţau un război ruso-turc iminent. Apropierea conflictului era înregistrată începînd cu 13 aprilie, deşi Mihail Kogălniceanu declara intenţia României de a-şi păstra încă neutralitatea. În aceeaşi zi, un redactor consemna cu uimire trecerea Prutului de către armatele ruseşti, înainte ca Rusia să fi declarat război Turciei. Acest eveniment a produs nelinişte în România. Convenţia româno-rusă nu fusese sancţionată de Corpurile legiuitoare, iar intrarea trupelor ruse pe teritoriul românesc s-a făcut fără ca guvernul ţarului să anunţe în prealabil cabinetul român. Colaborarea româno-rusă debuta cu stîngul. La 20 aprilie se reproducea discursul regelui Carol în Senat, proclamaţia adresată locuitorilor români de ţar, ordinul acestuia dat armatei ruse, chemarea la arme a Comitetului Central Bulgar din Bucureşti — adresată poporului bulgar — şi proclamaţia sultanului către soldaţii săi.

Permanent preocupat de poziţia României în acest război, redactorul cita din *Monitor* deciziile guvernului român. Se anunţa şi convocarea Corpurilor legiuitoare, subliniindu-se că acestea vor declara *independenţa completă* a României. La 6 mai, rubrica gazetei intitulată „România" saluta cu entuziasm acţiunea de mobilizare generală a armatei române, care ocupase poziţii de apărare pe Dunăre: „După două secole de tăcere mormîntală, poporul român a ridicat capul cu bucurie şi înaintează pe cîmpul de onoare... Ne bucurăm că vitejia strămoşilor n-a dispărut la urmaşii lor". Se exprima încrederea în succesul românilor şi se preciza că „ruşii au găsit în români un aliat preţios, cu atît mai mult cu cît Europa este nehotărîtă". Începînd cu data de 21 mai, se dădeau ample detalii cu privire la duelurile de artilerie de la Calafat şi Vidin, marile pierderi de la Giurgiu, trecerea Dunării de către armatele ruseşti, pregătirile armatei române pentru a le urma. În continuare se men-

ţiona ecoul evenimentelor în presa europeană, care îşi exprima îngrijorarea după înfrîngerea primelor atacuri ruseşti la Plevna. Cu un interes deosebit şi extrem de amănunţit reda revista *Iris* pregătirea atacului românesc contra Plevnei. Un comentariu entuziast însoţea ştirea privitoare la capturarea drapelului turc de către generalul Candiano Popescu, remarcînd că „eroicii fii ai României se sacrifică pentru patrie". Ca şi în alte numere ale ziarului, se anunţau noi liste de subscripţie pentru îngrijirea răniţilor, redacţia cerînd grecilor din România să-şi dea contribuţia „pentru fraţii care luptă împotriva duşmanului comun, aşa cum şi ei au făcut-o pentru noi".

Toate numerele ziarului din septembrie şi octombrie aveau ca temă centrală evoluţia luptei de la Plevna, eroismul armatei române. La 2 decembrie se anunţa că evenimentul cel mai important, care va avea o influenţă decisivă asupra evoluţiei războiului, a fost victoria armatelor româneşti şi ruseşti la Plevna, victorie care „a stîrnit entuziasmul indescriptibil al populaţiei bucureştene şi ale cărei ecouri au umplut presa europeană". La 1 ianuarie 1878, jurnalul felicita „prietena România pentru succesele sale", afirmînd că „fiii săi nu ne-au înşelat aşteptările". Iar mai departe se spune: „dorim ca Anul Nou să desăvîrşească marea operă a celor care au clădit România — Marea Dacie, de la Tisa pînă la Gurile Dunării. Îi urăm toate acestea prietenei noastre România şi încă de pe acum o numim Dacia".

Numeroase articole, unele foarte vehemente, atacau Tratatul de la San Stefano, apoi Congresul de la Berlin, lucru explicabil din partea grecilor, care nu erau mulţumiţi de hotărîrile marilor puteri. În general, parcurgînd colecţia ziarului *Iris* din perioada 1876-1880 putem constata o atitudine de critică violentă împotriva marilor puteri; cu excepţia Franţei, pentru atitudinea lor în Problema Orientală. Revista distingea şi ataca, încă începînd cu numerele din 1876, mai cu seamă două tendinţe: cea panslavistă şi cea pangermanistă. De pildă, la 25 februarie 1878, în articolul *Dreptate rusească*, se făcea un succint istoric al poziţiei Rusiei faţă de popoarele balcanice, de care era legată, după opinia autorului, prin religie şi elementele de civilizaţie primite de la bizantini, dar care nu o îndreptăţeau să se amestece în viaţa acestor popoare. Întîmplător, continua autorul articolului, în războaiele antiotomane interesele Rusiei se apropiau de cele ale grecilor. Că era aşa o dovedeşte momentul 1821, chiar dacă Rusia i-a abandonat pe greci, şi nu pentru prima oară, fiind interesată nu de eliberarea Greciei, ci de cucerirea coastelor Mării Negre şi a Bosforului. Iar în 1878, pentru a ajunge la Bosfor, s-a folosit de Bulgaria, după care avea să o abandoneze, ca şi pe alţi aliaţi ai săi, precum grecii şi românii.

„Adăpost în epocile nefericite"

Că marile puteri voiau „să împartă şi să stăpînească" popoarele răsăritene reieşea clar pentru redactorul gazetei *Iris* din Tratatul de la Berlin. În articolul *Dreptatea celor puternici*, din 30 iunie 1878, el constata că alături de Rusia, Austria, Anglia şi Germania doreau să preia „moştenirea" Imperiului otoman. Iar la 1 iulie al aceluiaşi an apărea în *Iris* articolul *Pacea de la Berlin*, în care se arăta că diplomaţii au venit complet nepregătiţi la tratative, recunoscînd cuceririle ruseşti, impunînd jugul austriac în Bosnia şi Herţegovina, „răpirea" Ciprului de către Anglia şi recunoaşterea stăpînirii otomane în Epir, Tesalia, Macedonia şi Insule. Într-un articol intitulat retoric *Adevărul*, publicat în numărul din 23 decembrie 1879, autorul se întreba ce caută Rusia, Austria, Italia şi Anglia în Balcani. Singura mare putere faţă de care *Iris* avea o poziţie constant amicală era Franţa.

Declarîndu-se solidar cu problemele româneşti, *Iris* publica o serie de articole referitoare la România, la relaţiile româno-greceşti în context sud-est european. De pildă, într-un articol apărut la 19 iunie 1878, redacţia acuza marile puteri care vorbesc de civilizaţie şi dreptate, dar nu i-au dat României nici un ajutor cînd a fost deposedată de unele teritorii. Tomas Pashidis, autor al unor studii de lingvistică şi istorie, care erau de fapt argumente puse în slujba concepţiei sale politice, era şi principalul redactor al revistei *Iris* şi colaborator al ziarelor româneşti *Reforma*, *Românul*, *Poporul* şi *Decebal*. A publicat în timpul războiului o serie de broşuri care exprimau o călduroasă participare şi înţelegere cu privire la lupta de independenţă a românilor. De pildă, în *Chestiunea orientală şi soluţionarea sa* (1878), redactată de Pashidis în româneşte, el declara: „Independenţa României va deveni un fapt împlinit după ce arborele acestei zeiţe va fi udat cu sîngele românesc, iar armata română se va fi arătat demnă de gloria ancestrală a armatelor lui Decebal şi Mihai Viteazul... Cetăţeanul elen — continua Pashidis — imparţial, iubind libertatea universală, doreşte progresul, triumful şi fericirea poporului daco-român, la care a găsit adăpost în epocile nefericite..."

Din cele de mai sus, reiese, credem, *obiectivitatea* cu care presa greacă din România reda ştirile. Chiar dacă, uneori, ziarele greceşti purtau unele polemici cu cele româneşti, în problemele controversate ale epocii, relatările despre eroismul soldaţilor români şi interesul arătat faţă de desfăşurarea evenimentelor aveau întotdeauna un ton entuziast şi admirativ. Ştirile şi comentariile privind războiul de independenţă al României au dat expresie sentimentelor de solidaritate şi simpatie ale grecilor cu lupta românilor. ■

100 ani de la mişcarea memorandistă

REGELE CAROL I „CONSIDERĂ LEGITIMĂ MIŞCAREA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA"

La 28 mai/9 iunie 1892, conducătorii Partidului Naţional Român, însoţiţi de 300 reprezentanţi ai românilor din Transilvania, au sosit la Viena pentru a prezenta împăratului Memorandumul **cuprinzînd revendicările şi poziţia lor critică faţă de politica intolerantă a guvernului maghiar.**

Moment de mare semnificaţie în istoria luptelor pentru libertate şi unitate naţională a poporului român, mişcarea memorandistă — de la a cărei declanşare s-au împlinit 100 ani — a fost în repetate rînduri evocată în paginile revistei Magazin istoric **(nr. 6-8/1978, 9/1980, 7/1984, 3-4/1986 etc.). Articole, reportaje istorice, grupaje de documente şi evocări s-au referit atît la mişcarea propriu-zisă şi contextul general istoric în care ea s-a desfăşurat, cît şi la amplele acţiuni de solidaritate românească manifestate în timpul procesului de la Cluj intentat de autorităţile maghiare împotriva fruntaşilor memorandişti. Au fost, de asemenea, relevate unele luări de poziţii în favoarea cauzei poporului român ale unor marcante personalităţi ale vieţii politice şi culturale, ale presei din diferite ţări europene.**

În paginile care urmează vom pune în circuit cîteva documente inedite, **conţinînd elemente extrem de interesante menite să-i ajute pe specialişti să formuleze aprecieri mai nuanţate privitoare la poziţia unor personalităţi politice româneşti din epocă, aprecieri ce nu pot face în nici un caz abstracţie de toate împrejurările şi factorii ce puteau influenţa, într-un fel sau altul, opiniile şi poziţiile acestor personalităţi. Este vorba despre regele Carol I şi Petre P. Carp şi modul în care aceştia îşi defineau orientarea lor politică într-un moment de mare cumpănă al relaţiilor României cu Puterile Centrale, îndeosebi Austro-Ungaria. Reamintim cititorilor noştri că regele Carol I şi P.P. Carp au fost, pînă în ultima clipă a vieţii lor, consecvenţi susţinători ai alianţei României cu Puterile Centrale, dar în final au avut puterea să se supună voinţei unanime a celorlalţi factori politici şi a opiniei publice care au hotărît, mai întîi, neutralitatea ţării şi, apoi, intrarea ei în război de partea puterilor Antantei.**

Documentele inedite **din care reproducem fragmentele de mai jos sînt selectate dintr-un volum aflat în pregătire la Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Bucureşti.**

În cadrul acestui grupaj am inclus şi o scurtă evocare a unei semnificative iniţiative a Academiei Române, care şi-a manifestat deplina solidaritate cu lupta românilor transilvăneni.

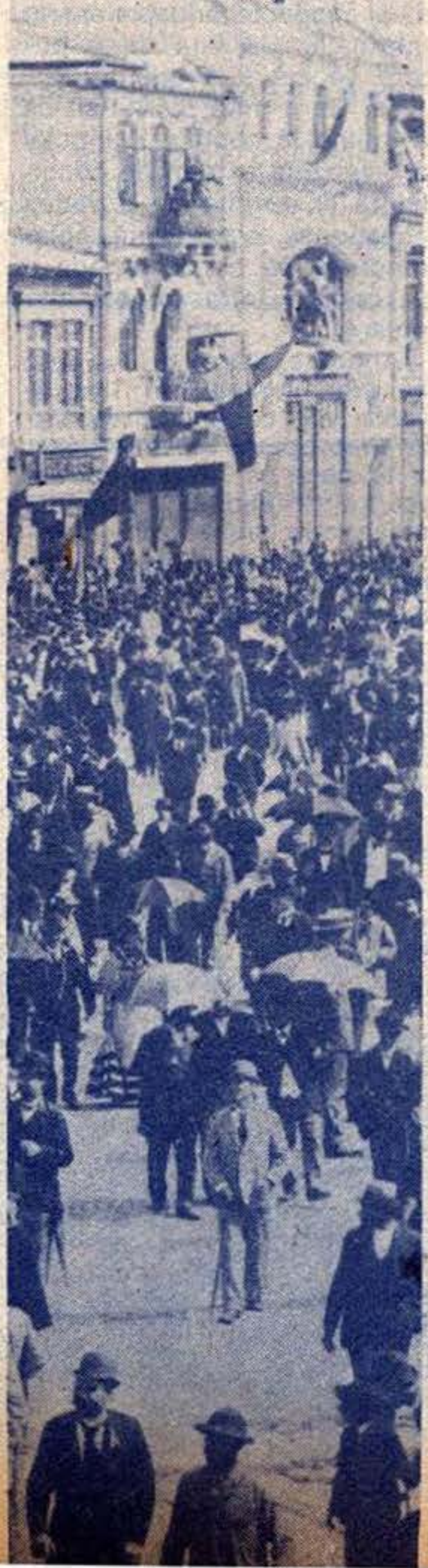

În pp. 17 şi 18: două imagini din timpul demonstraţiei studenţilor bucureşteni pro-Memorandum, din ziua de 14 iunie 1892

Raport al ministrului belgian la București referitor la o convorbire cu ministrul român Petre P. Carp, care efectuase o vizită la Viena (29 iulie 1892).

„Într-unul din rapoartele mele anterioare v-am relatat despre discuțiile purtate la Viena de către unul din miniștrii români aflați în trecere prin această capitală, discuții în legătură cu agitațiile românești din Transilvania. Este vorba despre dl. Carp, ministru în cabinetul de la București, care s-a întors în România după un voiaj de cîteva săptămîni. Într-o discuție particulară, domnia sa a binevoit să facă unele precizări privind întrevederea cu contele Kalnocky [ministrul de externe austro-ungar]. Mișcarea românească împotriva administrației maghiare, a declarat demnitarul român ministrului austriac, este de resortul exclusiv al cabinetului imperial și regal; intră în aria de competență a guvernului austro-ungar să decidă dacă este în interesul său să țină cont de cererile românilor care se plîng că legea naționalităților din 1869 nu se aplică corect în ce-i privește sau dacă îi este indiferent că provoacă nemulțumirea și ostilitatea a trei milioane dintre supușii săi. În ceea ce privește emoția stîrnită în România de incidentele din Transilvania și demonstrațiile organizate de studenți la București, categoric nu este cazul să li se acorde o importanță exagerată, guvernul român fiind, de altfel, decis să-și respecte angajamentele internaționale față de o putere vecină și prietenă.

Dl. Carp mi-a mărturisit că a întîlnit la contele Kalnocky o dispoziție extrem de conciliantă și dorința de a vedea chestiunea transilvană aplanîndu-se pe cît de repede o va permite intransigența maghiară.

Anumite ziare au insinuat că evenimentele din Transilvania vor conduce neapărat la o apropiere între România și Rusia și că în orice caz ele fac foarte dificilă o eventuală colaborare între trupele române și armata austro-ungară. Potrivit părerii d-lui Carp, incidentele recente nu pot produce schimbarea orientării pe care o are politica românească. România privește cu simpatie spre Tripla Alianță [de care era legată prin tratatul din 18/30 octombrie 1883 — *n.r.*], pe care o consideră o garanție a păcii europene și a independenței României. Dacă într-o zi această țară [România — *n.r.*] ar trebui să se angajeze într-un război, guvernanții săi, fie ei conservatori, fie ei liberali — toate partidele sînt de acord în această privință —, vor trebui să-și amintească de faptul că adevăratele interese ale țării îi împing nu pe celălalt versant al Carpaților, ci spre gurile Dunării. Acolo este viitorul țării, căreia acest mare fluviu îi conferă semnificație europeană. Aceasta înseamnă că Rusia poate fi desemnată ca eventual adversar.

Deși aceste opinii au fost exprimate într-o conversație particulară, am crezut interesant, domnule ministru, să vi le prezint, dat fiind faptul că ele mi-au fost exprimate cu o remarcabilă franchețe de unul din membrii cei mai influenți ai cabinetului român și care, în plus, nu face nici o taină din simpatiile sale germanofile".

Dintr-un raport al ministrului german la București către cancelarul Reichului german (4 iulie 1893):

„Maiestatea Sa regele Carol, care a discutat cu mine despre evenimentele descrise [mișcarea memorandistă — *n.r.*], a accentuat atitudinea corectă a guvernului său față de românii din Ungaria, adăugînd însă, confidențial, că el «nu poate ca în adîncul inimii sale să nu dea dreptate acestor oameni»..."

Dintr-o scrisoare a regelui Carol I către regina Elisabeta (18/24 decembrie 1893):

„...Acum însă vreau să cobor din sfera gîndurilor înalte și să-ți comunic cîte ceva din viața cotidiană.

De o săptămînă, cu ocazia dezbaterilor din Cameră, a început o luptă atît de amarnică, ce-i drept nesîngeroasă, privind chestiunea Transilvaniei, care ne-a adus într-o situație foarte grea.

Și conservatorii și liberalii au încălecat calul de luptă și-i atacă fără menajamente pe unguri, pe care, din cauza prigonirii românilor [din Transilvania — *n.r.*], îi acuză că fiind barbari; unii cer intervenția guvernului, alții stîrnesc pasiunile, mulți vorbesc despre întemeierea imperiului daco-român, gîndind că această dorință se poate împlini doar prin cuvinte frumoase; ceea ce mi se pare însă mie grav, este aţîţarea dintre cele două naționalități, care nu va fi așa ușor să o înlătur; cuvintele rostite de un deputat «niciodată un dorobanț nu s-ar putea lupta alături de un honved» pot avea urmări rele..."

Dintr-un raport al ministrului german la București către cancelarul Reichului german (21 mai 1894):

„În timpul călătoriei prilejuite de deschiderea canalului Sulina, Maiestatea Sa regele a avut amabilitatea de a mă atrage în discuție de mai multe ori și a menționat el însuși chestiunea desfășurării actualului proces al Memorandumului român de la Cluj. Maiestatea Sa a afirmat că acest eveniment îl preocupă foarte mult și că are toate motivele să fie amărît de procedeul guvernului ungar.

«Dv. nici nu vă puteți imagina ce avalanșă de scrisori și telegrame mi-au sosit din toate părțile țării cu ocazia acestui proces, în care este implorată intervenția mea în favoarea acuzaților. E nevoie de întreaga mea precauție și prudență pentru a stăvili mișcarea prezentă, căci starea de spirit din țară este de asemenea natură încît, dacă eu aș manifesta cea mai mică bunăvoință, s-ar mărșălui cu entuziasm împotriva Ungariei».

În continuarea explicațiilor sale, regele mi-a dat de înțeles că el consideră întru totul legitimă mișcarea românilor din Transilvania, deoarece ei nu au părăsit loialitatea pe care o datorează Coroanei imperiale. Ce-i drept, au existat anumite incitări și s-au făcut și greșeli; el însuși este impresionat de ardența elocvenței și de adînca simțire patriotică ale doctorului Lucaciu și nu poate să nu simpatizeze cu românii de același neam care nu luptă decît pentru limba și identitatea lor. Indiferent că va urma o achitare sau o condamnare a acuzaților, în actualul stadiu al chestiunii, ungurii nu pot decît să piardă.

Eu eram informat dinainte despre opinia actuală a Înălțimii Sale în această chestiune și că el nu suportă nici o contrazicere în această privință și tocmai de aceea am fost foarte reținut". ■

În slujba intereselor neamului românesc

„Academia Română, ca cea mai înaltă instituțiune de cultură a neamului românesc, nu a putut sta nepăsătoare în fața pericolelor de care e amenințată cultura națională în acea țară locuită de români, unde s-au născut bărbați puternici ca Șincai, Samuil Clain și Petru Maior, Șaguna, Șuluț și Barițiu. În ședința de la 27 mai [1894], Academia a aprobat un memoriu asupra acestei cestiuni mari. Acest memoriu s-a adresat tuturor instituțiunilor cu care ne aflăm în relațiuni".

Pasajul de mai sus, extras din *Raportul de activitate al Academiei pe anul 1894-1895*, se referă la unul din importantele documente privind solidarizarea opiniei publice din România cu lupta memorandiștilor din Transilvania. Este un act semnificativ ce exprimă atitudinea patriotică a celui mai înalt for de cultură al țării și care îngăduie o imagine mai completă asupra fenomenului de solidaritate la scara întregii națiuni într-un moment deosebit de important pentru organizarea și dezvoltarea luptei de eliberare și unitate națională.

În ședința Academiei Române, care a avut loc, cum am menționat, la 27 mai 1894, la numai două zile după ce Tribunalul din Cluj pronunțase monstruoasa sentință împotriva fruntașilor mișcării memorandiste, stîrnind indignarea și protestul tuturor cercurilor politice progresiste din țară și străinătate, secretarul general al înaltului for, D.A. Sturdza, declara că fusese „însărcinat de mai mulți membri... de a redacta un apel prin care să se atragă atențiunea corpuri-

lor învățate din lume asupra persecuțiunilor ce îndură românii din Transilvania și Ungaria". Textul apelului a fost citit și discutat; au luat cuvîntul P.S. Aurelian, B.P. Hasdeu, I. Kalinderu, V. Maniu, D.A. Sturdza și V.A. Urechiă. Prin telegrame și scrisori, membrii Academiei care nu au putut participa la ședința respectivă și-au declarat aderiunea lor, rugîndu-l pe D.A. Sturdza să-i semneze pe document. Așa a fost cazul cu P. Poni, I. Caragiani, A.D. Xenopol și cu președintele de atunci al Academiei, Ion Ghica.

Apelul redactat în numele Academiei făcea o scurtă prezentare a istoriei poporului român, subliniind vechimea acestuia în spațiul carpato-danubiano-pontic. Arătînd că „invaziunile ginților care au desființat Imperiul roman" au avut consecințe deosebit de grave asupra dezvoltării istorice unitare a românilor, „căci ei au fost sfîșiați în mai multe state sau [au fost] alipiți politicește către formațiuni etnice străine de dînșii", documentul insista asupra vitalității poporului român, a forței sale de creație istorică: „românii nu au fost desființați și, plini de viață, și-au îndeplinit datoria de santinelă totdeauna trează și totdeauna viteză, cînd turcii, triumfători în Orientul Europei, amenințau creștinitatea".

Menționînd faptele de vitejie ale lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, personalități de „mare însemnătate pentru istoria omenirii", care au „ajutat puternic să apere Europa de turci", apelul insista asupra faptului că, în ciuda presiunii Imperiului otoman, „principatele Moldovei și Țării Românești au rămas totuși cu domeniile lor naționale și cu individualitatea lor respectată", în timp ce alte state din sud-estul Europei au fost cucerite și transformate în provincii ale împărăției otomane. Așezate într-o zonă în care s-au ciocnit interesele marilor imperii ale timpului, țările române au fost transformate „în cîmp constant de bătălie", ceea ce a provocat imense pierderi și suferințe poporului român. În ciuda tuturor vicisitudinilor, românii și-au păstrat individualitatea lor și se găsesc „și astăzi concentrați în masă compactă pe același teritoriu" moștenit de la strămoșii lor, „pășind fără ezitare și cu deciziune în noua cale deschisă în secolul nostru progresului omenirii, prin proclamarea egalei îndreptățiri a oamenilor și popoarelor și a respectului datorat individualității națiunilor, ca legi fundamentale ale vieții omenești".

Prin lupta și munca lor, românii „s-au ridicat cu vigoare și ocupă o poziție înaltă și respectată, prin aptitudinile lor, prin progresele desăvîrșite, dar mai ales prin apucăturile lor liniștite și pașnice, care au format dintr-înșii cel dintîi element de ordine și prin urmare de civilizațiune în Orientul european".

Înfierînd politica de maghiarizare forțată, apelul arată că în plină epocă de afirmare a individualității națiunilor, autoritățile ungare încearcă „pe căi piezișe și prin mijloace violente" să obțină *„desființarea românilor ca națiune.* Maghiarii cer ca românii să uite limba, religiunea și obiceiurile lor și să devie maghiari în toate emanațiunile vieții lor naționale. Aceasta este chestiunea cea mare care agită atît de adînc inimile și spiritele poporului român din Transilvania și Ungaria și care culminează acum în sentința Curții cu jurații din Cluj, care a condamnat pînă la cinci ani de închisoare pe căpeteniile poporului român din regatul Ungariei, pentru că aceștia s-au încercat a depune în liniște și cu respect gravimenele [cererile] națiunii ce ei reprezintă".

În aceste condiții, „Academia Română, cercetătoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbii națiunii românești și centrul de activitate al culturii românești, face un călduros apel la membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc, ca să se intereseze de cauza cea dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria, care e totodată o cauză culturală generală. Numai încetînd dintre națiuni luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, pașnica și armonica dezvoltare a omenirii prin științe și arte va fi asigurată și lumea va da un spectacol demn de sforțările ce au făcut și fac spiritele superioare, care de secole lucrează la progresul constant al omenirii".

Apreciind acțiunea patriotică a academicienilor români, raportul comisiei însărcinată cu cercetarea lucrărilor Academiei pe anul 1894-1895, comisie compusă din A.D. Xenopol, Iosif Vulcan și Ioan Caragiani, aproba „protestările ridicate de Academie contra îngenuncherii unei părți din neamul nostru, ba chiar a trunchiului și rădăcinii lui", deoarece „Academia Română nu a putut rămâne nemișcată față cu evenimentele mari ce ating interesele generale ale neamului românesc". ■

M. ȘTEFAN

În dorința de a veni în sprijinul cititorilor care doresc să-și procure unele numere ale revistei din anii 1991-1992, am înființat la sediul redacției un punct de difuzare.

Mai avem disponibile exemplare din numerele: *2, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12/1991, 1, 3 și 4/1992.*

Precizăm, totodată că *nu mai expediem prin poștă* cititorilor din provincie exemplarele solicitate, întrucît mai multe colete nu au fost ridicate, redacția suportînd, în acest fel, cheltuieli inutile de expediție.

TÎRGURI, ORAŞE ŞI CETĂŢI

DINTRE PRUT ŞI NISTRU (II)

CONSTANTIN C. GIURESCU

CETATEA ALBĂ (R.S.S. Ucraineană)[1]. În a doua jumătate a secolului al VII-lea înaintea erei noastre, grecii milesieni au întemeiat, pe malul de apus al limanului Nistrului, o colonie care şi-a luat numele de la numele din vremea aceea al fluviului, Tyras. Prin comerţul activ cu populaţia hinterlandului, colonia a prosperat, ajungînd, spre finele secolului al IV-lea î.e.n., să bată frumoase monede de argint şi de bronz. Ea îşi continuă o viaţă înfloritoare şi sub dominaţia romană; nici distrugerea săvîrşită de goţi în anul 238 al erei noastre nu înseamnă sfîrşitul acestei aşezări. Ea durează, în forme mai modeste, în cursul evului mediu timpuriu; un text teologic bizantin din secolul al X-lea — între 940 şi 965 — o numeşte: Maurokastron, adică Cetatea Neagră: este prima schimbare de nume din multele pe care le va avea aşezarea. Tot bizantinii îi vor spune însă şi Asprokastron, Cetatea Albă, după numele dat de Constantin Porfirogenetul fluviului Nistru, sau mai probabil limanului acestuia, a cărui culoare se deosebea de a mării. O altă explicaţie ar fi că fluviului i s-a zis aşa din cauza culorii albe a zidurilor de piatră ale cetăţii refăcute care a înlocuit pe cea veche de lemn neagră. Ceea ce e sigur e faptul că acest ultim nume Asprokastron a fost apoi adoptat şi tradus de diferitele popoare care au stăpînit ce-

[1] Continuăm prezentarea vocilor privind oraşele dintre Prut şi Nistru, din cartea *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei, în condiţii pe care le-am înfăţişat în numărul 4/1991 al revistei.

tatea sau au avut de a face cu ea. Pecenego-cumanii, care numeau Kievul „Menkerman" („Marea Cetate"), i-au zis Akkerman („Cetatea Albă") și tot așa îi vor spune, prin moștenire, tătarii și, mai tîrziu, turcii. Slavii de răsărit i-au zis Belgorod care corespunde Belgradului slavilor de sud (compară cu Bălgrad, vechiul nume dat orașului Alba-Iulia!). Noi românii i-am spus Cetatea Albă. Singuri genovezii au ales cealaltă denumire bizantină Maurokastron din care au făcut Maurocastro sau, prescurtat, Moncastro. Sub ambele aceste nume găsim desemnată așezarea în portulanele secolelor XIII-XV.

Cetatea Albă este deci cea mai veche așezare orășenească pomenită documentar pe teritoriul viitoarei Moldove. Nu vom face aci istoricul ei de la început; ne vom mărgini la perioada care precede întemeierea statului, adică la secolele XIII-XIV, adăugînd și cîteva date din primul secol al vieții acestui stat.

Ocuparea orașului de către tătari, cu prilejul marii invazii din 1241, n-a însemnat o încetare a activității lui comerciale. Negoțul a continuat și s-a amplificat chiar prin venirea negustorilor italieni, genovezi în primul rînd. Aceștia au fost atrași de cîștigurile mari rezultate din negoțul odios cu sclavii pe care tătarii îi vindeau în porturile de pe țărmul de miazănoapte al Mării Negre. Cetatea Albă a fost tocmai unul din locurile de căpetenie unde se făcea acest trafic. În 1246, așadar numai la cinci ani după năvălirea tătară, papa intervine pe lîngă clericii din Ierusalim ca să facă cele necesare pentru a elibera pe „grecii, bulgarii, rutenii și românii creștini, atît bărbați cît și femei" care fuseseră vînduți „saracenilor", adică arabilor ca sclavi de către negustorii genovezi, pisani și venețieni. Nu știm exact cînd se întemeiază colonia genoveză din Cetatea Albă. Cea din Caffa, în Crimeea, datează din 1266; e posibil ca tot de pe atunci să dateze și primele așezări temeinice italiene din Maurocastro. După negustorii aceștia „letini" sau „frînci", vin îndată și călugării catolici. Un misionar franciscan este ucis în anul 1314; printre cele 18 mănăstiri pe care călugării minoriți sau franciscani le au în orașele „Tartariei" în răstimpul 1314-1330, se află și mănăstirea din „Maurocastro". O constatăm și în 1334; ea nu mai apare însă în 1390.

Ortodocșii au aci mai mult decît o mănăstire; au un sediu episcopal. În timpul domniei împăratului Andronic Paleologul (1282-1328) se constată, în afară de 12 eparhii supuse Kievului, și 7 eparhii în „Rusia Mică"; ultima din aceste șapte este episcopia de Asprokastron. Unul din ierarhii ei, episcopul Chiril de Asprokastron, participă în anul 1345 la alegerea episcopului de Smolensk. Episcopia ortodoxă din Cetatea Albă depindea ierarhic de mitropolia din Halici, înființată pe la 1303. În orașul de pe limanul Nistrului a păstorit, în vremea cînd domnii Moldovei ajunseseră să stăpînească țărmul mării, episcopul Iosif, rudă a Mușatinilor; din cauza lui izbucnește cunoscutul conflict cu Patriarhia din Constantinopol. Într-adevăr, ca prim titular al mitropoliei moldovene, constatată documentar în septembrie 1386, Patriarhia numise pe Teodosie; acesta n-a putut ocupa scaunul însă din pricină că domnul Moldovei, Petru al Mușatei, dorea în fruntea bisericii pe ruda sa Iosif care fusese hirotonisit la Halici. Conflictul va dura pînă la începutul domniei lui Alexandru cel Bun, în 1401, cînd Patriarhia trebui să cedeze și să recunoască pe Iosif ca mitropolit al Moldaviei.

Tot sub raportul religios este de menționat și martirajul pe care îl suferă, la Cetatea Albă, pe la 1330, un negustor grec din Trapezunt, cu numele Ioan, sosit în portul de pe limanul Nistrului cu o corabie italiană. Stăpînitorul tătar al cetății, în urma unei intrigi a căpitanului corăbiei, cere lui Ioan să se lepede de credința sa și, acesta refuzînd, îl ucide în chinuri. Episcopul a fost descris, la începutul secolului al XV-lea, de către învățatul călugăr Grigore Țamblac, în „Viața sfîntului Ioan cel Nou", după ce rămășițele pămîntești ale acestuia din urmă au fost aduse de la Cetatea Albă la Suceava, prin grija lui Alexandru cel Bun.

Tătarii își exercită autoritatea asupra Cetății Albe, timp de mai bine de un secol, începînd din 1241. Între 1300 și 1322 ei cedează însă acest port țarului bulgar de la Tîrnovo, Svetoslav, care-și instalează aci o garnizoană și percepe vama; este răsplata pe care hanul tătăresc Toktai o acordă lui Svetoslav pentru că acesta-i ucisese un adversar, pe Tciaka, fiul lui Nogai. Este probabil ca acel „Demetrius princeps Tartarorum", pe care regele Ludovic al Ungariei îl menționează în actul acordat brașovenilor la 22 iunie 1368, să-și fi avut reședința la Cetatea Albă. Se arată în actul amintit că negustorii principelui Dimitrie vor putea să vie nestînjeniți, cu mărfurile lor, în Transilvania, după cum și brașovenii se vor putea duce, în aceleași condiții, în țara aceluia. Se continua deci vechiul schimb de mărfuri care avea loc, prin trecătorile Carpaților, între regiunea de la vărsarea Dunării și gura Nistrului deoparte, Transilvania de cealaltă.

Moldovenii ajung în stăpînirea Cetății Albe în împrejurări care nu ne sînt bine cunoscute. În orice caz, faptul are loc după 1368, data actului acordat de regele Ludovic brașovenilor și înainte de 1392, martie 30, cînd Roman al Mușatei se intitulează, solemn, „Marele singur stăpînitor cu mila lui Dumnezeu Domn, Io Roman Voievod, stăpînind țara Moldovei de la munți pînă la mare". E proba-

bil ca încorporarea Cetății Albe să se fi petrecut sub Petru al Mușatei care are o domnie mai lungă (c. 1375-c. 1391) și sub care se constată că visteria dispune de sume importante — semn al unei vieți economice înfloritoare și al unor încasări vamale substanțiale — de vreme ce poate avansa regelui Poloniei nu mai puțin de 3 000 de ruble de argint. Un fapt e sigur: în lista orașelor „volohe" care precede lista orașelor rusești, întocmită în intervalul 1387-1392, figurează și „Belgorod"-ul, adică Cetatea Albă; așadar, la acea dată, ea se afla în stăpînirea domnului de la Suceava. Stăpînirea moldoveană n-a împiedicat continuarea activității comerciale genoveze. Comunitatea acestor negustori italieni s-a păstrat; o mărturie documentară din 1421 o menționează. O problemă este însă dacă au mai putut stăpîni fortăreața pe care o construiseră mai înainte, amplificînd pe cea veche, bizantină. Noi credem că o dată cu luarea în stăpînire a orașului și a vămii de către moldoveni, aceștia au ocupat și fortăreața. Mărturia din 1410 a lui Nicolae de Porta, notar în Genova, privind „orașele" pe care metropola „le stăpînește acum", orașe între care figurează și „cetățile Caffa, Soldaia, Mocastro", ar arăta că, la această dată, ei o mai aveau încă. Dar în 1408, așadar cu doi ani mai înainte, Alexandru cel Bun încasează vama la Cetatea Albă. Iar în 1421, fortăreața e reparată de moldoveni cu ajutorul marelui cneaz al Lituaniei.

În ce privește populația Cetății Albe, ea a fost, ca în toate orașele mai de seamă și, în special, în porturi, amestecată. În afară de români — element autohton — și genovezi, mai erau armeni și evrei. Cei dîntîi păstrau legătura, prin orașele de pe coasta de sud-est a Mării Negre, în special prin Trebizonda, cu țara lor natală. Săpăturile arheologice întreprinse în cuprinsul cetății au dat la iveală monede de argint și de bronz ale regilor armeni de la finele secolului al XIII-lea. Colonia armeană din Cetatea Albă este, după toate probabilitățile, cea mai veche din întreaga țară a Moldovei. Evreii sînt constatați documentar în 1330. „Viața sfîntului Ioan cel Nou" pomenește de „locuințele" din oraș ale acestora. Nu erau însă în număr mare, nu aveau o comunitate de proporția celorlalte; dovadă e faptul că, în 1421, călătorul francez Ghillebert de Lannoy, ajungînd la Cetatea Albă și descriind-o, arată că e locuită de „genovezi, români și armeni". Vor mai fi fost, desigur, și greci, nelipsiți în porturile Mării Negre, apoi malo-ruși, locuitorii ținuturilor vecine de la răsărit poate și ceva tătari, resturi scăzute ca importanță, a stăpînitorilor de odinioară. În totul, populația era numeroasă; credem că, la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea, ea rivaliza, sub acest raport, cu capitala țării, cu Suceava.

Precedînd cu mult întemeierea statului; bogată și bine populată, apărată de o fortăreață puternică, Cetatea Albă a jucat un rol de seamă în viața economică și politică a Moldovei secolului al XV-lea. Ea era poarta deschisă spre miazăzi și răsărit de unde veneau mărfuri rare și scumpe care, pe marele drum transcontinental, ajungeau apoi pînă la Baltica. Era, în același timp, unul din bastioanele cele mai puternice nu numai ale țării, dar și ale țărilor vecine, interesînd deopotrivă Polonia și Lituania. De aceea și interesul pe care-l manifestă acestea din urmă pentru tot ce se leagă de Cetatea Albă. Prin tratatul de la Lublau (1412), Polonia ține să-și asigure — în eventualitatea unei împărțiri a Moldovei — partea de răsărit, cu acest însemnat port de la Marea Neagră. Iar în 1421, în previziunea repetării atacului turcesc, atac pe care cu un an mai înainte, în 1420, Alexandru cel Bun îl respinsese singur, cu propriile-i forțe, cetatea e întărită, cu ajutor de la Vitold, marele cneaz al Lituaniei; acesta trimite la fața locului pe guvernatorul Podoliei, pe „Gueldigold". Lucrările au durat aproape o lună; s-au întrebuințat 12 000 de oameni; 4 000 de care au transportat materialul de construcție.

Chiar și pe cînd făcea parte din Moldova și asculta de domnul de la Suceava, Cetatea Albă și-a păstrat o situație deosebită, cu anumite drepturi pe care nu le constatăm la alte orașe. Astfel ea bate, pe la mijlocul secolului al XV-lea, o monedă proprie, de bronz, cu inscripția, în slavă, a vechiului nume al cetății Asprukastru și cu reprezentarea totuși a capului de bour, stema țării. Pe de altă parte, în 1435, venețienii tratează nu direct cu domnul cum ar fi fost normal, ci cu „dominus Maurocastri", fiu al unui călugăr („caloierus"), dominus al cărui nume nu se dă. Ambele fapte dovedesc că orașul se bucura de o anumită autonomie comercială și chiar administrativă, putînd bate și bani proprii. Și împrejurarea din 1155 cînd orășenii din Cetatea Albă cuceresc, fără nici un ajutor de la domnie, cetățuia sau castelul Ierici de la gura Niprului, stăpînit de frații genovezi Senarega, pledează în același sens. E foarte probabil însă că această situație de autonomie, aproape de suveranitate, să fi încetat o dată cu consolidarea domniei lui Ștefan cel Mare. Puternicul moldovean și-a unit oamenii săi de credință, pîrcălabii săi, în acest înaintat bastion al țării; el nu putea admite să nu controleze deplin orașul și cetatea care, împreună cu Chilia, însemna, după însăși spusa lui, „toată Moldova" și despre care Baiazid al II-lea, cuceritorul ei în 1484, afirma că este „cheia și poarta pentru Polonia, Rusia, Tataria și toată Marea Neagră".■

(Va urma)

1940. DIN VREMEA CALVARULUI

La 28 iunie 1940, prin ocuparea Moldovei dintre Prut și Nistru, precum și a Bucovinei de Nord și a ținutului Herței de către Uniunea Sovietică — în urma ultimatumului adresat României de guvernul sovietic — Basarabia, acest teritoriu românesc, revenea sub ocupație străină (vezi și Magazin istoric, **nr. 6/1990). Reîncepea calvarul unor ani lungi de oprimare, de deznaționalizare.**

Istoria acelor tragice momente încă așteapta a fi scrisă. Istorici și publiciști din Republica Moldova, în colaborare cu confrații lor din România, au început deja a aduce în lumina adevărului faptele din urmă cu mai bine de cinci decenii. Este posibil aceasta, acum, în condițiile schimbărilor profunde care au avut loc în viața românilor de-o parte și de alta a Prutului: Revoluția din decembrie 1989 din România și proclamarea independenței Republicii Moldova (august 1991).

Prezentăm, în cele ce urmează, relatările unui martor al evenimentelor din iunie 1940, dl. Z.K. Gr. Vindeleanu, actualmente domiciliat în Haifa, Israel. Documentul a apărut în nr. 6/1991 al revistei Basarabia, **de la Chișinău, publicație literară și social-politică a Uniunii scriitorilor din Moldova, în paginile căreia istoria ocupă un spațiu însemnat. De altfel, în nr. 12/1990 colegii de la** Basarabia **au reprodus evocarea închinată de prof. dr. Petre Rezuș personalității istoricului Ion Nistor, tipărită de noi în nr. 8/1990.**

Triste amintiri...

Am rupt-o cu ei încă pe timpul războiului sovietic-finlandez [*Magazin istoric*, nr. 12/1990] - unul din actele cele mai mîrșave ale lui Iosif Djugașvili-Stalin... Atunci, în sala de lectură a căminului studențesc, citeam ultimele știri din acest criminal război. Răsfoind articole și ilustrații din *Marianne* și *Figaro*, mă uitam cu atenție la fețele asiatice ale prizonierilor sovietici, înghețați, nerași, flămînzi, cu privirile pierdute, dezumanizate... Atunci am înțeles, în sfîrșit, „cine sînt și ce vor".

Am înțeles cauza și sensul rătăcirilor mele ideologice... I-am părăsit cu blestem!

... Și totuși unul din „ei", bătînd la ușa auditoriului I de la Universitate, pe Edgar Quinet, unde eram în cursul examenului la „Istoria culturilor slave" (prof. P.P. Panaitescu) m-a făcut să ies, sub pretext, de la examen, să fug în grabă să-mi adun catrafusele și să apuc rapidul „Unirea" București-Chișinău: Basarabia urma să fie „cedată"... Atunci însă nu știam că am să revin aici, la București, numai după patru ani, purtînd involuntar „titlurile" de „daioșceas", „năvălitor", „aliat-ocupant" ș.a. Că am să revin ca să văd cum s-a uneltit și s-a efectuat subjugarea întregii Românii unui sistem, unei ordine străine, urîte și neacceptate de majoritatea poporului român...

În Gara de Nord aglomerația era mare. Secretul Polișinel despre „cedarea" Basarabiei i-a făcut pe mulți să ia în grabă trenul: fanatici, amăgiți, naivi, buimăciți, trădători, toți se duceau, grăbiți, la Chișinău... Era 17 iunie 1940.

Chișinăul liniștitit, cu multe flori în parc, în bulevard, pe balcoane și la ferestre, însorit, afișa, totuși, semne de neliniște. Pe ici, pe colo soldați cu căști, în patrulă, cu baioneta la armă, păreau alarmați, neliniștiți. Pe străzi oameni, în grupuri, vorbeau aproape în șoaptă. Lîngă Banca Municipală, sub lei împietriți, acești „supraveghetori" ai eternității, misiții și negustorii de vinuri, fructe și cereale se înghesuiau în grupuri mici, îndreptau urechile către cineva, printre ei, care povestea despre lucruri ce nu se spun în glas tare...

Unii dintre prietenii de acasă, foști colegi de școală, se aflau pe poziții, mobilizați, pe linia Nistrului. Dl. Trimescu, directorul de ani de zile al aeroportului Chișinău, a povestit „la ureche" brutarului Meier G. că noaptea sosise ordinul de evacuare imediată a aeroportului...

Acum nu mai pot să-mi amintesc cum și pentru ce am ajuns și eu la etajul II, al casei de la intersecția străzilor Alexandru cel Bun și Armenească, vis-à-vis de magazinul de arme Vijevsky. O mulțime de tineri și de adulți - evrei, ruși, ucrainieni, cîțiva moldoveni - se înghesuiau în jurul unui grup - „vestita" Rozenberg, cu părul roșu ca flacăra (nu înțelegeam cum ea se afla aici, cînd se știa că de ani de zile era în închisoare la „Penitenciarul central"...), Bubiș, Klincinikov, Moraru ș.a. Se dădeau ordine patrulelor (ale cui ordine? cu ce drept?) - cîte trei în patrulă - a „Autoapărării civile": a opri și a dezarma orice grup răzleț de militari români! O mîrșavă născocire a ocupanților ce stăteau gata pentru năvălire, dincolo de Nistru! Uneltele lor răspîndeau marea minciună, că, cică, „românii se retrag jefuind și violînd" - una din calomniile politice, întrebuințate atît de des, de către năvălitorii roșii, în diferite părți ale lumii cu scopul clar de a sustrage atenția populației locale de la actul ocupației, subjugării...

Iată-mă cu o veche armă belgiană „Browning" la spate, cu mine încă doi - F.G. și al treilea nu mai țin minte numele lui, băiat lung și taciturn. Mergeam în sus pe strada Gogol,

ţineam marginea trotuarului, apoi la dreapta, pe strada Viilor înspre panta Boiucani. Deodată, în faţa noastră - un grup - trei soldaţi şi un subofiţer.

F. îndreaptă arma spre dînşii. Îi spun la ureche: „Nu trebuie, ce faci?!" El nu răspunde. „Aruncaţi armele!" Subofiţerul aruncă pistolul. Doi soldaţi aruncă armele „Manlicher". Al treilea o dă jos, încet, în poziţia „repaos". F. i-o smulge grosolan.

- Măi fraţilor, ce vreţi de la noi? Am primit ordin de retragere şi îl executăm. Unul din soldaţi, mai în vîrstă, vorbeşte cu noi. „Vai de noi, parcă ne-am uitat cu totul".

Eu stau ca trăsnit. Un amestec de consimţire şi milă îmi umple sufletul, inima mi se zbate intens... Ce porcărie cu aceste „patrule de autoapărare". Nu e nici o apărare, fiindcă nimeni nu atacă. Toată povestea e o pură provocaţie!... Va curge sînge nevinovat!... Lîngă pădurea Durleşti un grup de militari români, interceptat de o patrulă ca a noastră, a deschis foc, unul din patrulă a căzut ucis pe loc, doi au fugit... Cine era vinovat în toate aceste cazuri tragice şi - nu mai puţin comice - oare nu agenţii ocupanţilor, din strada Armenească, etajul II?!

... Stăteam singuratic, în întuneric, eu şi acelaşi F. cu arma la picior, lîngă intrarea în clădirea Manutanţei Corpului III (în trecut). Noapte, numai scîrţîitul ferestrelor şi uşilor deschise şi cîte un lătrat de cîine, de departe. Din cînd în cînd o împuşcătură undeva, în oraş... Ne-au pus acolo, „să păzim". Ce să păzim? Clădirea pustie, golită de viaţă, de oameni?...

Toate acestea nu erau decît amănuntele sistemului stalinist de pregătire a ocupaţiei: provocare de nelinişte, de incertitudine şi spaimă, de buimăcire generală, pentru a veni apoi „ca eliberatori"...

Şi „eliberatorii" au sosit pe la 4 dimineaţa, au apărut la poarta Manutanţei... O tanchetă în frunte, două tancuri mari după ea. În stradă s-a oprit o coloană. Cîteva minute de linişte, expectativă. Se vede că ei ne analizau. Mitraliera tanchetei îndreptată direct spre noi... Ambii încremeniţi. Ca la comandă am aruncat armele. Ei au înţeles gestul, cîţiva militari în uniforme stranii au ieşit din tancuri, cu căşti-apărătoare enorme pe cap. Ei se îndreptau spre noi. Unul din faţă ţinea un pistol „Mauser" îndreptat asupra noastră... „Comandirul" s-a apropiat la 2-3 paşi de noi. „Cine sînteţi?" (Vorbea rusește).

- Eu: Patrula „apărării civile"!

- Ei bine, v-aţi făcut datoria, mergeţi acasă!

Un soldat ne-a pipăit totuşi bine pe corp. Stăteam cu mîinile ridicate. Percheziţia s-a terminat. Ne-am dus tăcuţi acasă pe străzile pline de soldaţi străini, tancuri, tunuri, camioane... F. s-a despărţit de mine la intersecţia străzilor Puşkin - Alexandru cel Bun. Atunci nici el, nici eu nu ştiam că după patru ani, cînd am să mă întorc ca militar sovietic, participînd la reocuparea Chişinăului (august 1944), am să-l găsesc pe F. în lista împuşcaţilor din toate categoriile, omoriţi la sfîrşitul lui 1940! Lichidarea în masă tot era una dintre metodele potolirii, închiderii gurilor, pentru ca ocupaţia să continue nestînjenită.

... Basarabia era ocupată din nou!...

Ei, cum să nu! La 6 iulie 1940 marea „paradă" a eliberării se desfăşura în sunet de fanfare şi zongănitul coloanelor de tancuri. În funcţia mea de „instructor al sovietului (primăriei) Chişinău" am primit invitaţie la tribuna oficială.

Executîndu-mi funcţia de instructor, de nenumărate ori mă duceam să reprezint primăria la conflictele dintre cetăţeni şi putere: ocupare ilegală de locuinţe, expropriere ilegală la grădini, livezi ş.a. Din toate răsputerile mele scriam dări de seamă în folosul cetăţenilor, căci 99% din plîngeri erau îndreptăţite. Chişinăuenii încă nu înţelegeau că s-a comis o năvălire, în care cei veniţi îşi împlineau rolul de o-cu-panţi!...

Tribuna „de onoare" era o enormă cutie de lemn, vopsită în roşu, răsturnată cu fundul în sus. Parada începea la 10, accesul la tribună se închidea la 9. Am ajuns prin strada Gogol, de jos, la colţul fostei Facultăţi de teologie. De cîteva ori am fost oprit de enchevedişti (poliţia politică) şi controlat. Şi atunci am văzut ceva, ce nu credeam să văd: de la colţul străzii Gogol pînă în strada Mihai Viteazul, pe două părţi ale străzii Alexandru cel Bun, stăteau înşirate „cordoanele de onoare" (distanţa de 5-8 metri de la unul la altul) - un enchevedist, un SS (da, da, nu te mira, cititorule!) în vestita uniformă cenuşie „Mausfarbe" (culoarea şoarecelui). Înţelegerea Hitler - Stalin era în toiul execuţiei pe puncte. Unul din puncte era vizita în U.R.S.S. a unui batalion „SS" pentru a ajuta la repatrierea germanilor (dar şi pentru a vizita lagărele de muncă forţată „GULAG", a avut, se vede, „SS"-ul ce învăţa în aceste lagăre...).

„Coloanele de onoare" din 6 iulie 1940 de la Chişinău erau poate unica „manifestare fizică" a regretabilei „prietenii hitleristo-staliniste". Basarabia a căzut jertfă acestei prietenii împreună cu o jumătate din Bucovina şi o parte din Transilvania...

Eu stăteam uimit şi umilit, în fundul tribunei. În faţa mea, în primele rînduri, se aflau între alţii - Hruşciov, Mehlis (călăul suprem al Basarabiei), mareşalul Timoşenko, în al doilea rînd - fratele mareşalului, un ţăran analfabet din satul Furmanovka, judeţul Cetatea Albă, „cucoana din Hînceşti", fosta amantă şi agentă a lui Cotovsky, Crîlov - primarul Chişinăului, Sviridov, răzvrătitorul tineretului şi alte „personalităţi"... Nu am putut continua. Nu am vrut să iau parte la această „bucurie tragică". Am înscenat o vomitare, m-am dat jos din tribună, am trecut cîteva controluri, am pornit-o în jos pe Gogol, am trecut prin parc, apoi pe diferite străzi din josul oraşului, acasă... Eram într-adevăr trist, foarte trist şi amărît...

Atunci nu puteam să-mi închipui că, totuşi, Adevărul va străbate straturile groase de minciună şi inducere în eroare în masă, peste aproape o jumătate de veac!...■

1940-1941: DEPORTAŢI ŞI ASASINAŢI

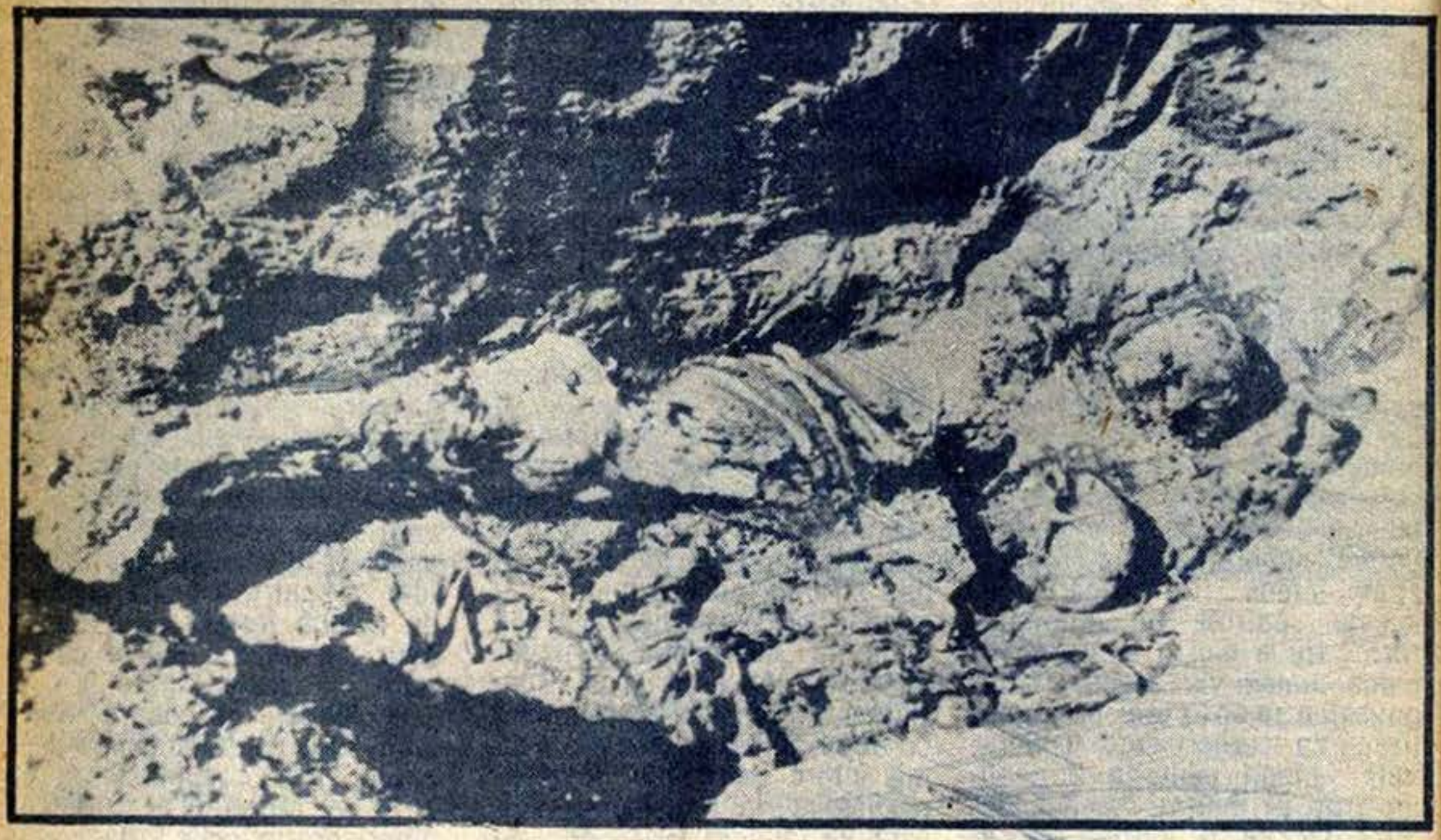

Atenţia cititorului principalelor ziare apărute în lunile aprilie-iunie 1943 era reţinută, în primul rînd, de articolele şi comentariile despre evoluţia operaţiilor militare. Două teatre de luptă polarizau interesul: cel din est (Magazin istoric, nr. 6-8/1991) şi cel din nordul Africii (Magazin istoric, nr. 1-3/1974). Pe ultima pagină a ziarelor Timpul sau Universul erau înfăţişate relaţiile dintre Aliaţi, exploatîndu-se şi exagerîndu-se orice contradicţie ivită între aceştia. Uneori însă, cum s-a întîmplat şi în lunile de care aminteam, nici nu era nevoie să se exagereze prea mult. Începînd din aprilie, s-au acordat spaţii ample descoperirii la Katyn a urmelor masacrului comis de N.K.V.D. împotriva unui grup de ofiţeri polonezi. Faptele — în sfîrşit recunoscute azi şi de autorităţile sovietice — sînt prea bine cunoscute pentru a mai insista asupra lor. Evident, Berlinul a făcut publică descoperirea respectivă, ceea ce a înveninat relaţiile dintre Moscova şi guvernul polonez în exil la Londra. Ceea ce nu aflăm din presă este că tocmai în aceleaşi luni, organele române anchetau o descoperire similară, făcută în apropiere de Odesa. Informaţia fusese furnizată de un fost agent al N.K.V.D.-ului.

Ştim astăzi multe lucruri despre crimele comise în Rusia după revoluţia din octombrie 1917, începînd cu asasinarea familiei ţarului (Magazin istoric, nr. 10-12/1990) şi mai ales cele din perioada stalinistă. Iată, de exemplu, o ştire apărută în presa noastră în luna octombrie 1991 despre descoperirea, tocmai în vestul Mongoliei, a unei gropi ce conţinea resturile pămînteşti a mii de călugări budhişti, ucişi din ordinul lui Stalin. După decembrie 1989, s-a scris şi la noi despre victimele represiunii dezlănţuite de N.K.V.D. în Basarabia, imediat ce această provincie istorică românească a fost anexată de U.R.S.S. În noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, cîteva mii de români au fost ridicaţi de la casele lor şi trimişi în surghiun, spre Siberia şi Kazahstan. Unii nu au mai ajuns pînă acolo vreodată. Despre soarta lor ne vorbesc documentele[1] pe care le prezentăm în continuare. Este vorba de un raport înaintat de lt. col. Traian Borcescu, din cadrul Serviciului Special de Informaţii (Magazin istoric, nr. 8/1973), către secţia II a Marelui Stat Major, procesul verbal şi concluziile comisiei medico-legale care a cercetat cadavrele descoperite (semnate de experţi ruşi din Odesa) şi o notă informativă adresată Serviciului Special de Informaţii, semnată cu pseudonimul Kor-Marin.

Înainte de a prezenta documentele al căror tragism ne scuteşte de orice alt comentariu — considerăm necesare două sublinieri. În groapa respectivă, aşa cum rezultă din raportul lt. col. Borcescu, N.K.V.D. aruncase şi înainte de iunie 1940 cadavrele incomozilor executaţi. Iar prudenţa părţii germane se explică prin evoluţia afacerii Katyn, deja publică la acea dată. Şi în acel caz, se răspîndise cu mare rapiditate zvonul că victimele de la Katyn erau evrei împuşcaţi de nazişti. Fiind în plin război şi neputîndu-se alcătui o comisie internaţională de anchetă, părţile s-au adresat Crucii Roşii Internaţionale. Abia acum doi ani, guvernul sovietic a acceptat, oficial, responsabilitatea pentru faptele N.K.V.D.-ului stalinist. Pînă atunci, misterul voit întreţinut a persistat. Iată explicaţia prudenţei Legaţiei germane şi, în final, şi a autorităţilor române.

Cristian TRONCOTĂ

În imagine: fotografie originală, executată în timpul anchetei din anul 1943.

[1] Arhiva M.I., Fond D., dosar nr. 6209, filele 37-54; dosar nr. 3706, filele 88-89.

CĂTRE
MARELE STAT MAJOR
SECȚIA A II-A
1.06.1943

Din investigațiile efectuate de către organele acestui serviciu cu privire la suprimarea unor persoane de către N.K.V.D. și îngropate în cimitirul din Odesa, s-au constatat următoarele:

Pe terenul denumit „Spolka" situât la km 7 al liniei ferate Odessa-Ovidiopol, între suburbia Tătarka și aerodrom, s-au descoperit gropile comune ale victimelor N.K.V.D.

Lucrările de deshumare, ordonate de Serviciul Pretoral Militar al Odesei, au început la 22 Aprilie 1943.

Concomitent cu săpăturile, s-au întreprins cercetări pentru a stabili cu exactitate și a verifica informațiunile relative la proveniența victimelor și la împrejurările în care au fost ucise.

Din declarațiile luate locuitorilor din vecinătatea terenului „Spolka", rezultă că organele N.K.V.D. aduceau noaptea, cu un camion închis, cadavrele celor executați și le aruncau în groapa comună, care era imediat astupată și nivelată.

Totodată, mai rezultă din aceste declarații, că circulația era cu desăvîrșire interzisă pe drumul paralel cu terenul în chestiune care era păzit în mod sever.

Investigațiile au stabilit că execuțiile săvîrșite de N.K.V.D. s-au intensificat în 1940 după ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord.

Ioan Halip, Grigore Tatarcu și Alexandru Ivanov, locuitori din Basarabia și Bucovina, în prezent domiciliați la Odesa, aduși la fața locului, și-au recunoscut, printre cadavre, rudele lor, deportate de N.K.V.D. după cedarea teritoriilor (anexele 1, 2 și 3).[1]

Comisiunea pentru examinarea cadavrelor și stabilirea împrejurărilor în care au fost suprimate victimele, a stabilit în concluzie că victimele au fost ucise prin împușcare în ceafă de la o foarte mică distanță, vechimea execuțiilor fiind de 2-3 ani, iar îmbrăcămintea găsită în una din gropile comune amintește portul basarabenilor și bucovinenilor (anexele 4 și 5).

În prezent, săpăturile din acest cimitir au fost sistate.

Fotografiile alăturate înfățișează rezultatul săpăturilor efectuate.

Despre rezultatul acestor săpă-

[1] Nu le-am mai reprodus, din motive de economie de spațiu.

turi s-a făcut cunoscut și Președinției Consiliului de Miniștri (Cabinetul Militar).

p. Șeful Serviciului Special de Informații

Lt. col. Tr. Borcescu

Anexa 4

Proces-verbal

Odessa. 6 Mai 1943.

Comisia compusă din: Doctor *Sapocichin K.I.*, vice-director al Direcției medico-sanitare, *Grubianu N.I.*, administrator al Stației de Desinfecție și docent *Fidlovschi I.I.*, șeful Expertizei medico-legale, în prezența caporalului jandarm *Tatareuc Grigore* de la Serviciul Pretoral Odessa, la cererea d-lui Pretor lt. col. *Niculescu M.* nr. 100 din 30 Aprilie 1943, am procedat la examinarea mormintelor în urma desgropărilor, în apropiere de oraș lîngă drumul spre Tătarka.

Examinarea mormintelor s-a făcut în vederea luării măsurilor de înmormîntarea cadavrelor, a măsurilor pentru prevenirea epidemiilor, pentru stabilirea datei cînd au fost îngropate cadavrele și cauzei adevărate a morții.

Mormintele se află pe locul unde altă dată s-a depozitat gunoi, departe de orice locuință.

Cinci morminte sînt dispuse în neregulă, din care 3 se prelungesc unul de altul, iar 2 se găsesc izolate și departe de celelalte. Fiecare mormînt reprezintă o groapă adîncă și lată, cu pereți drepți. În fiecare mormînt se află cadavre scheletizate în dezordine și în cantitate apreciabilă; unele din acestea (două) sînt în stare de saponificare unită cu mumificație, iar pe altele spînzură țesătură parțial păstrată în stare de saponificare. Aparatul de legătură la cadavre în general este bine păstrat.

Pămîntul pereților gropilor prezintă un amestec, se rînduiesc nisipul, gunoiul și argila. Hainele, caracterizînd bărbații și femeile, s-au păstrat suficient. Îmbrăcămintea constă din paltoane groase de postav, din haine și pantaloni de postav, parte de ață, bluze femeiești de mătase. Se găsesc paltoane de suman, de același material se găsesc și pantaloni. *Astfel de îmbrăcăminte este cea a basarabenilor și bucovinenilor.* Peste acestea se găsesc și mantale militare. În picioarele cadavrelor sînt ghete, deoparte se găsesc ghete de galoși, galoși sînt și îndeoparte de ghete, iar unele cadavre au cisme simple.

Printre îmbrăcăminte se observă plăpumi de postav de fabrică și pene mărunte de păsări, iar prin unele locuri printre bucățile de îmbrăcăminte, parte pu-

trede, se găsesc îngrămădiri mari, care fapt ne dă dreptul să credem că acestea au provenit din pene. După cum se poate observa, [există o] variație de îmbrăcăminte bărbătească și femeiească. S-au descoperit obiecte de primă necesitate, de exemplu: o cană de metal, o cutie de celuloid pentru săpun, tub de celuloid cu perie de dinți în el, etc.

La un cadavru cu păr lung (femeie) păstrat parțial mulțumită saponificației, se văd mîinile legate cu funie. La examinarea scheletelor și a craniilor se constată urme evidente de răniri cu arme de foc în regiunea cefei. Rănirile la unele cranii au ieșiri, iar altele nu. Aspectul tuturor cadavrelor scheletizate este același.

Avînd în vedere întrebările puse de Serviciul Pretoral Militar, Comisia a socotit necesar a se lua 4 cranii pentru cercetări medico-legale speciale. Dintre aceste cranii unul are o rănire cu ieșire și celelalte fără.

În ceea ce privește măsurile sanitare în legătură cu desgropările, Comisia este de părere că cadavrele scheletizate provenind cu evidență de la oameni deplin sănătoși, avînd semne vizibile de moarte provocată — împușcare — în prezent nu mai sînt periculoase, dar avînd în vedere că gropile sînt deschise, iar cu venirea zilelor calde e posibil înmulțirea muștelor ce pot transporta produsele descompunerii cadavrelor pe alimente și oameni Comisia crede necesar că înhumarea acestor cadavre să se facă cît mai curînd.

Întrucît cadavrele în general nu au date pentru identificarea lor, ele trebuie lăsate pe loc în gropile comune și tratate în prealabil cu clorură de var.

Comisia crede necesar pentru o mai deplină caracterizare a victimelor, să se examineze amănunțit îmbrăcămintea acestora, din care examen se va trage concluzia.

Vice-Director al Direcției
Medico-sanitare
Doctor Sapocichin K. I.

Prezenta copie tradusă din limba rusă în limba română fiind conformă cu originalul.

Anexa 5

Concluzie

La cercetarea în legătură cu cadavrele descoperite în apropiere de Tătarca:

Pe baza datelor examenului detaliat și a autopsiei a 4 cranii ce au fost luate din gropi, după cum s-a arătat în procesul-verbal, s-a ajuns la următoarele concluzii.

1. Toţi cei 4 inşi cărora le-au aparţinut aceste cranii, prezintă răniri de acelaşi fel prin împuşcare în partea de jos a cefei. La 2 rănile craniilor erau cu eşiri în regiunea ochiului stîng şi la baza craniului, la alţi 2 fără eşiri.

2. Împuşcăturile au fost făcute din arme cu bătaie nu prea puternică, cu gloanţe de plumb, calibru f.f. mm. Drept astfel de armă a putut servi (probabil) o armă militară de calibru mic.

3. Împuşcarea s-a făcut la distanţă foarte mică sau aproape fără distanţă.

4. Împuşcăturile de acest fel de obicei se făceau de o mînă experimentată la executări (în U.R.S.S.).

5. Din cei 4, trei erau cu multă probabilitate bărbaţi şi una femeie, în etate de la 20-40-45 ani.

6. Avînd în vedere condiţiile păstrării cadavrelor, aspectul general al cadavrelor scheletizate cu păstrarea parţială a aparatului de legătură, ajungem la concluzia că vechimea morţii celor arătaţi este de 2 pînă la 3 ani.

Consultant al expertizei medico-legale
Şeful catedrei medicină legală la Universitatea Odesa
Profesor (ss) Jmailevici F.N.
Şeful expertizei medico-legale
Docent (ss) Fidlovski I.I.

28 Aprilie 1943
S.S.I. Grupa Politică
Dosar „Legaţia germană"

Notă

Din bună sursă a Legaţiei Germaniei, s-a putut înregistra zilele acestea, că autorităţile germane din teritoriul rusesc ocupat intenţionează să lanseze în opinia publică mondială o nouă afacere Katyn, unde se ştie că au fost asasinaţi o mare parte din corpul ofiţeresc polon.

Primele zile de Paşti, această ştire a căpătat consistenţă şi se precizează că între Odessa şi Tătarca (7 km de Odessa) s-a descoperit o groapă comună unde erau îngropate aproximativ 4 000 de cadavre.

Această ştire a circulat în cercurile maniste şi evreieşti din Capitală, fiind prezentată sub aspectul contrariu celor comunicate de Legaţia germană şi anume că este vorba de cadavrele evreilor asasinaţi în diferite ocazii de germani şi mai mult chiar, Mareşalul a plecat la Odessa pentru a înăbuşi izbucnirea acestui scandal!

Din şoaptele înregistrate printre evreii rusofili, se pot trage indicii că puterile aliate, cu concursul agenţilor comunişti, intenţionează, pe baza materialului strîns de la declararea războiului încoace (fotografii, declaraţii a ofiţerilor români şi germani, statistici — mare parte din materialul documentar şi informativ fiind deţinut personal de Maniu), să dea o replică pe plan internaţional afacerii de la Katyn.

Ieri dimineaţă, Legaţia germană se mai afla în posesia următoarelor date:

Operaţiunea de identificare a cadavrelor este în curs.

Ea este îngreunată prin faptul că s-au găsit mai multe schelete, dar după anumite indicii se poate spune că este vorba de asasinarea în masă a populaţiei româneşti evacuată din Bucovina şi Basarabia, după cum altă sursă precizează că ar putea fi vorba de cadavrele ucrainienilor sau a ruşilor ostili regimului sovietic[1].

În cursul după-amiezii de ieri, Legaţia germană era surprinsă (Agenţiile de presă care lucrează direct cu Legaţia) că guvernul român n-a dat încă un comunicat în această afacere.

Seara, s-a putut şti că s-a comunicat presei o ştire „din sursă oficială", dar care a fost reţinută de cenzură. ■

(Kor-Marin)

[1] Într-o altă notă informativă, din 2 mai 1943, acelaşi Kor comunica: „În general — după elementele aflate azi în posesia Legaţiei germane — situaţia se prezintă astfel: [...] După părerea celor care au asistat, s-au descoperit pînă acum circa 100 cadavre şi identificarea sumară a permis să se constate că este vorba de basarabeni asasinaţi pe timpul ocupaţiei sovietice; se crede că în aceeaşi groapă au fost aruncate circa 3-4 mii cadavre".

PRIZONIERILOR ROMÂNI

In legătură cu problema prizonierilor români din Alsacia-Lorena anilor 1917-1918 (*Magazin istoric*, nr. 2/1992, p. 53) vă semnalez următoarele:

Nu de mult, am cumpărat de la un anticar o antologie de poezie franceză, întocmită de Henri Larousse şi Boyer, între anii 1875 (data morţii primului) şi 1872 (data apariţiei poeziei „Strasbourg et Metz" de Victor Hugo, cu care se încheie volumul). Exemplarul aparţine celei de a XV-a ediţii, fără vreo indicaţie cu privire la anul apariţiei; dar pe verso copertei anterioare are lipit un fluturaş cu următorul text: „La Section des Livres/ du Comité d'Assistance aux Prisonniers Roumains/ Genève/ confie la présent volume/ à la Bibliothèque de/... " (Secţiunea cărţilor a Comitetului de asistenţă pentru prizonierii români, Geneva, încredinţează acest volum Bibliotecii din...).

Pe coperta exterioară, cu o scriere caligrafică, destul de ştearsă, se păstrează fragmentar semnătura posesoarei, care ar putea fi „Zoé G. Rechianu" (?!). După numele scrise cu creionul pe marginea diverselor pagini, volumul pare să fi constituit o carte de lectură la un pension de domnişoare. Numele Zoé apare de mai multe ori, alături de Isabelle, Hélène, Rose şi Frida, ceea ce ar putea demonstra că pensionul era pluriconfesional sau multinaţional. Céline sau Célimène apare ortografiat Séline, iar alături de Lucrèce şi de Sophie, apare şi o Mizzy sau Mize, care ar putea să fi fost o Miţă moldo-valahă, pusă pe lustruială. Pensionul s-ar fi putut afla în România, dar fluturaşul demonstrează că în anii primului război mondial, la Geneva, în Elveţia, un Comitet de oameni de bine se străduiau să strîngă fonduri ca să acorde asistenţă prizonierilor români. Poate celor din lagărele germane din Alsacia-Lorena, proveniţi din armata română; poate celor din Italia proveniţi din armata austro-ungară. În vreo arhivă din Geneva se păstrează probabil urmele activităţii şi numele oamenilor care formau acel comitet. Ce-ar fi să le scoatem la iveală?

Eduard MEZINCESCU

PAMFLETE CONTRA DICTATURII COMUNISTE

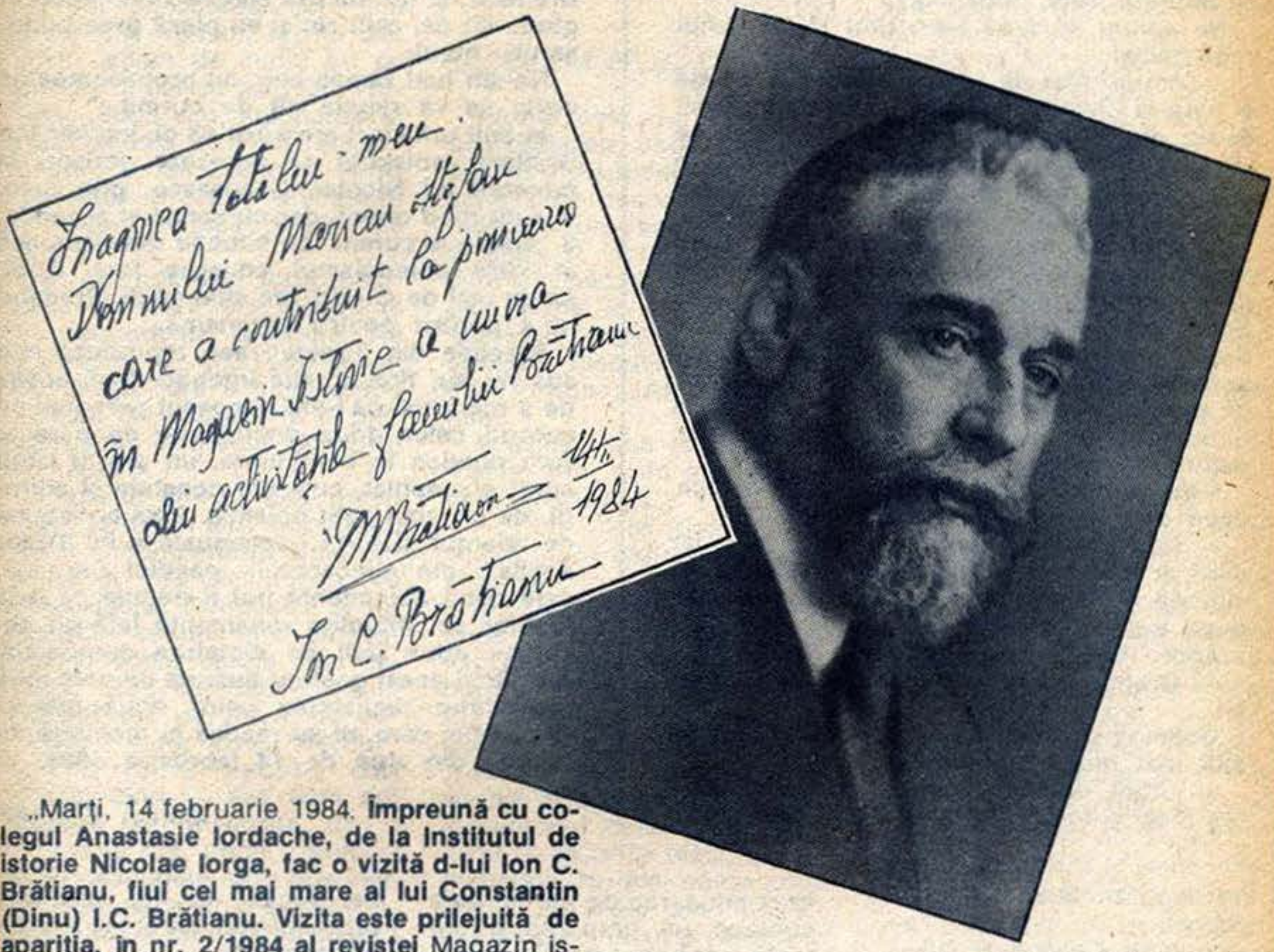
Fragmea folclu - meu
Domnului Marcau Ștefan
care a contribuit la primirea
în Magazin Istoric a unora
din activitățile fiului Brătianu
Ion C. Brătianu
14 II
1984

„Marți, 14 februarie 1984. Împreună cu colegul Anastasie Iordache, de la Institutul de istorie Nicolae Iorga, fac o vizită d-lui Ion C. Brătianu, fiul cel mai mare al lui Constantin (Dinu) I.C. Brătianu. Vizita este prilejuită de apariția, în nr. 2/1984 al revistei Magazin istoric, **a unui prim fragment din cîteva însemnări memorialistice inedite ale lui I.I.C. Brătianu, pe care autorul le dedicase nepotului vizitat de noi. Îi ducem două exemplare din revistă și drepturile bănești ce i se cuvin în calitate de moștenitor legal. Intenționăm, firește, să-i sondăm în legătură cu alte eventuale documente de familie...**

Treptat-treptat, discuția capătă lejeritate. Dl. Brătianu are o limbă cam ascuțită și un spirit foarte critic. Repetă de cîteva ori că nu poate suporta minciuna de nici un fel și ne ține o întreagă teorie despre adevăr. Se pare că are o adevărată obsesie în problema adevărului, chiar dacă în multe privințe este vorba despre un anume adevăr, un adevăr raportat nemijlocit la o anume experiență de viață, la un trecut în care îi place să se întoarcă și la care privește ca la o icoană. Fiind vorba despre un om cu trecutul său, totul mi se pare firesc.

Avîndu-l în față și auzindu-l vorbind, mi-e greu totuși să văd în el un Brătianu. Mai mult scund, cu capul mic și ochi mărunți, lipsiți de strălucirea șireată și încrederea de sine pe care o aveau, de pildă, cei ai unchiului său, dl. Brătianu pare a nu fi moștenit de la cei mari ai săi, în afară de nume, decît o anume moliciune a strîngerii de mînă și o mare tenacitate.

La cei 76 de ani ai săi (dacă am reținut bine vîrsta!) este logic, lucid și extrem de cursiv în vorbire. Ne povestește cu insistență despre cum a fost urmărit ani în șir de Securitate, cum și acum i se supraveghează orice mișcare, dar că s-a obișnuit. Ne descrie scene cutremurătoare din timpul cît a fost (vreo 8 ani!) deportat într-un sat uitat de Dumnezeu prin nu știu ce cotlon de Bărăgan:

— Foamea, domnilor! Cu înfometarea au dezumanizat și pierdut pe mulți dintre noi. Atît de mult am răbdat de foame, că nici acum, după atîția ani, nu pot scăpa de senzația ei...

Știm că s-a întors de curînd din străinătate și-l întrebăm cu ce impresii a venit.

— Vreo 6-7 ani m-am tot zbătut să obțin o aprobare să merg la Paris, să-mi văd fata (are o fiică ce trăiește în Franța). Pînă la urmă mi-au dat drumul. Am întîlnit mulți oameni acolo. Toți au tăbărît pe mine, sfătuindu-mă să nu mă mai întorc. Am fost și la

cei de la Radio «Europa liberă»; m-am certat cu ei. De-acolo, de departe, ei văd totul în negru, în țara asta nimic nu-i bun... Să fie chiar așa? Una-i Ceaușescu, alta-i România și poporul ăsta, domnilor!

Ne spune apoi că l-a vizitat și pe fostul rege Mihai.

— Am profitat de ocazie, și-am dat o fugă și pînă în Elveția. Trăiește destul de modest. M-am dus să mă sfătuiesc și cu dînsul, ce să fac: să rămîn acolo sau să mă-ntorc în țară. Și, uite, nu vi se pare curios că sînt aici și stăm de vorbă? Nimeni nu mă înțelege: am venit să mor acasă, domnule! Cînd m-am întors, toți m-au luat la zor, prietenii nu-mi vorbesc... Pînă și colonelul meu de la Securitate s-a uitat la mine nedumerit: «Ce dracu' mai vrei, domnule, nu puteai să rămîi acolo?». Credea și el că scăpase de-o grijă, că prea-i pisez cu memorii, și pe cei de la Scînteia și pe cei de la C.C. Păi îi pisez, pentru că mint, domnule!

Îl întreb despre alte documente de familie, dacă mai are ceva...

— Nu, zice, nu prea mai sînt. Și chiar dacă ar mai fi cîte ceva, nu se află aici ; niciodată nu le-am ținut la mine și, probabil, d-aia s-au și păstrat...

Apoi, adresîndu-se soției:

— Dragă, adă tu te rog copiile alea ale tatei...

Doamna se întoarce cu o cutie în care se află mai multe fotografii.

— Uitați, domnilor, cîte un cadou din partea mea: o fotografie de-a tatălui meu, ultimul Brătianu important din istoria noastră...

Îl rog să ne scrie cîte o dedicație. În timp ce o citesc, rămîn surprins cît de mult îi seamănă scrisul cu acela al unchiului său I.I.C. Brătianu, și nu mă pot stăpîni să-mi spun în gînd: «Ei da, asta zic și eu piesă grea la dosarul meu!».

Ne-am luat rămas-bun, cu promisiunea că vizita se va repeta cît de curînd..."

În anii următori am auzit că dl. inginer Ion Brătianu obișnuia să adreseze scrisori și memorii lui Nicolae Ceaușescu, prin care, într-un mod direct, dar cu sarcasm și ironie, îl „punea la curent" cu situația dezastruoasă în care comunismul adusese țara. Apoi, acum mai de curînd, am aflat că dl. Brătianu ne-a părăsit pentru totdeauna.

Pasajele din jurnalul meu reproduse mai sus nu au, firește, altă intenție decît aceea de a mărturisi că l-am cunoscut personal pe autorul celor două documente pe care le vom publica în continuare, un om al cărui curaj era dublat, cum vor constata și cititorii, de un acut simț polemic. Fără a dispune de talentul și forța intelectuală a lui Tudor Arghezi din cunoscutul pamflet Baroane, cele două documente pot fi trecute pe lista luărilor de atitudine vehementă față de dezastrul adus țării de dictatura comunistă. Am făcut acest gest cu bucuria pe care mi-a provocat-o depistarea celor două memorii-pamflet care mi-au readus în memorie întîlnirea din ziua de 14 februarie 1984.

Marian ȘTEFAN

30 august 1983
Către
Comitetul Central P.C.R.
București

Dacă strigi și nu ți se răspunde,
nu înseamnă că ești singur.
(Proverb chinezesc)

„REVOLUȚIA PERMANENTĂ"

Lozincile sînt formule scurte, ușor de reținut, adresate maselor, mereu repetate, ca să se imprime în subconștientul celor mulți și puțin gînditori, pentru a-i determina să acționeze în direcția dorită.

La noi au circulat și circulă încă multe asemenea lozinci publicate în presă, afișate pe pancarte, strigate la manifestații.

Printre cele multe, a fost însă una, izvorîtă desigur din gîndirea întunecată a vreunui revoluționar incult, însă fără îndoială așezată undeva sus în conducerea de partid; ea a strălucit un timp, ca o cometă trecătoare pe firmamentul încărcat al propagandei de partid: *„Revoluția permanentă"*.

Greu de imaginat, o mai nepotrivită împerechere de cuvinte care de fapt se contrazic prin însuși înțelesul lor, revoluția fiind un fenomen periodic, răsturnarea prin violență a unei stări existente. Cum ar putea fi ea oare permanentă?

Pînă să îndrăznească careva să pună această întrebare, a trecut timp și a trebuit poate și curaj. Că vezi, „Revoluție" și „Permanentă" erau două cuvinte mobilizatoare care sunau bine la ureche. Cine să mai stea să analizeze că teoria spunea că revoluția s-a produs atunci cînd s-a instalat, o dată pentru totdeauna, socialismul biruitor, singurul care asigură progresul și buna stare a tuturor; cum de ar putea să mai fie posibil să fie răsturnat prin violență și chiar în mod permanent?

Lozinca era chiar din cale afară de absurdă. Nici o mirare că a dispărut definitiv.

Greu a fost pînă s-au lămurit unii că progresul permanent nu poate fi revoluție, ci numai evoluție.

Numai că vedeți că, dacă lozinca a dispărut ca o vorbă spusă în vînt, în schimb a rămas o alta tristă și dureroasă „Revoluția Permanentă", care este o realitate existentă ce ne apasă pe toți.

Pentru unii dintre noi, care mai cunoaștem conținutul unor cuvinte, mai există și un cu totul alt înțeles al cuvîntului revoluție, care este: mișcarea pe orbită într-o curbă închisă a unui mobil în jurul unui astru central. În sistemul nostru solar, toate corpurile cerești se rotesc în „revoluție permanentă" în jurul soarelui.

Și cine ar putea nega că în

Republica Socialistă România nu toate se învîrtesc în jurul şefului statului?

Nimic nu se mişcă fără ştirea şi aprobarea Lui. Din toate cîte vedem, auzim sau citim, aflăm de multe ori pe zi că toţi cei ce gîndesc, vorbesc, scriu sau acţionează în ţara aceasta, dar toţi fără excepţie, o fac conform preţioaselor directive sau admirabilelor indicaţii primite de la El.

În cosmos este forţa gravitaţională care ţine corpurile în permanentă revoluţie. Ne întrebăm: în R.S.R. care să fie cauza care îi ţine pe toţi factorii de răspundere în permanentă învîrteală în jurul Şefului?

Dacă în univers este gravitaţie, la noi în ţară nu poate fi decît *incompetenţă, rele intenţii* şi mai ales *teama de răspundere*. Directivele şi indicaţiile şefului sînt paravanul în dosul căruia stau ascunşi toţi cei care nu ştiu, nu pot sau nu vor. Cînd treburile merg bine, meritul şi-l atribuie fiecare, dar atunci cînd — aşa cum din păcate se întîmplă de o vreme la noi, unde, multilateral dezvoltate sînt: lipsurile, nevoile, necazurile şi nesfîrşitele cozi — cît este de comod şi de prudent să ne ascundem fiecare în dosul unuia mai mare care să răspundă şi în cele din urmă şeful...

Fereşte-mă, Doamne, de adulatori, că de duşmani mă feresc eu singur.

„Biată Ţară Românească". Unde sînt toţi cei care în trecut au clădit, cu sacrificii, îndrăzneală, perseverenţă şi luptă zi de zi cu vitregia vieţii, o ţară mare, independentă şi democratică, unde fiecare trăia bine, muncea liber şi fără teamă?

Care să fie lozinca care să determine pe fiecare să-şi revendice drepturile, să poată munci pentru o viaţă liberă şi îmbelşugată? Eu aş propune: *Răspundere Permanentă, faţă de conştiinţa ta, de tot ce faci pentru binele altora.*

Ion C. Brătianu
B-dul Mărăşeşti 42, Sc. 1, Ap. 32, Bucureşti, Sect. 4

Către
Comitetul Central P.C.R.
Bucureşti

30.XI.1983

„ACEASTA ESTE SITUAŢIA"

Atunci cînd nu mai există posibilitatea unei explicaţii pentru o dispoziţie sau o măsură, care nu numai că nu respectă un regulament sau o lege în vigoare, ba chiar, cum din păcate se mai întîmplă, le mai şi contravine, argumentul care pune capăt oricărei discuţii explicative, este formula: „Asta este situaţia".

Aceasta fiind situaţia, ce rost ar mai avea să ne pierdem vremea cu:

— Cum este posibil? Să vedeţi că în cazul meu... etc., etc.?

Într-un dialog normal, formula se cere precedată de explicaţii sau urmată de lămurirea situaţiei. Ei bine, nu! În limbajul la modă, ultima ediţie R.S.R. a formulei „Aceasta este situaţia", prin simpla ei pronunţare, ea este argumentul definitiv şi irevocabil — că orice discuţie este încheiată. Nu mai poate urma decît: „Să trăiţi, am înţeles", sau să pleci tăcut şi resemnat că ai încercat tot ce a fost posibil.

Să vedeţi însă că mai sînt unii, şi nu puţini, care nu se mulţumesc cu noua interpretare a formulei, ba vor să mai ştie, să cunoască şi chiar să înţeleagă, dacă nu cumva este un secret de stat.

„Care este situaţia?" Situaţia cea reală, cu explicaţii, precizări şi cifre, nu ce ni se spune zilnic prin toate mijloacele de informare în vagi formule în care toate sînt angajamente, întreceri, depăşiri şi rareori cîte o autocritică urmată de asigurarea că toate se vor îndrepta în scurtă vreme.

Noi, încrezători, încurajaţi de viitorul promiţător ce ni se deschide în faţă, ar trebui să ne liniştim şi să stăm răbdători în continuare, să luptăm zilnic cu: lipsurile, nevoile şi necazurile, la nesfîrşitele cozi. La noi, unde se spune zilnic cum că poporul este mereu consultat, că nici o hotărîre nu se ia fără asentimentul tuturor, nu ştim nimic. De la organele oficiale de informare nu aflăm nimic precis, ci numai aprecieri favorabile asupra unor tranzacţii, niciodată specificate.

În asemenea condiţii, poporul, care îşi dă cu toată hotărîrea întregul sprijin şi aprobă cu entuziasm măsurile menite să-i aducă buna-starea, mereu aşteptată şi mereu amînată, în realitate nu află nimic de la cei care ar trebui să-l informeze.

În aceste condiţii, normal este să circule cele mai variate zvonuri, fel şi fel de versiuni, care de care mai fanteziste, şoptite de cele mai multe ori în gura mare. Că se exportă: viţei în Italia, porci în Polonia, ovine în ţările arabe, păsări în R.F.G., că în magazinele alimentare din Occident se vînd: legume, fructe şi conserve de tot felul — producţie R.S.R. —, mă rog, tot ce lipseşte la noi.

Cei care întîmplător am avut ocazia să citim ziare şi reviste ce apar în Occident, sau să ascultăm la radio vreo emisiune într-o limbă străină, am constatat că acolo: producţia, angajamentele economice, tranzacţiile comerciale, relaţiile între oameni, posibilităţile de a călători oricînd şi oriunde nu sînt secrete pentru nimeni. Toate sînt redate în precizări şi cifre grăitoare, discutate şi criticate în fel şi chip. Din discuţii şi propuneri apar soluţii noi, avantajoase.

Nu am aflat că cerînd o explicaţie sau precizare să fi primit vreodată — în chip de răspuns — „Asta este situaţia" şi să vezi minunea: se găsesc de toate, într-o abundenţă de necrezut şi în cele mai de neimaginat sortimente.

Ce ar fi dacă am încerca să renunţăm la „asta este situaţia"? Mai ştii?...

Ion C. Brătianu
B-dul Mărăşeşti 42, Sc. 1, Ap. 32, Bucureşti, Sect. 4.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• **MIRACOL.**

Nr. 2/1991: al doilea număr al albumului document, subvenționat de Ministerul învățămîntului și științei, „o lacrimă în calea uitării celor care au plătit cel mai scump prețul libertății noastre".

• **Z. Ornea — VIAȚA LUI C. STERE, vol. II.**

Editura Cartea Românească, București, 1991, 636 pp., 80 lei: ultima parte a monografiei ce înfățișează activitatea cărturarului și omului politic, începînd cu anul 1913 (vezi *Magazin istoric*, nr. 10-12/1990, 1/1991).

• **Florin Constantiniu — ÎNTRE HITLER ȘI STALIN. ROMÂNIA ȘI PACTUL RIBBENTROP-MOLOTOV.**

Editura Danubius, București, 1991, 135 pp., 62 lei: drama României, prinsă între Reichul lui Hitler și Rusia lui Stalin, prezentată sub forma unui diptic: geneza Pactului sovieto-german de la 23 august 1939 și urmările lui pentru România.

• **Prof. dr. docent Ion Gherman — TINUTUL HERȚA. ISTORIA TRAGICĂ A UNUI PĂMÎNT ROMÂNESC** (prefață: **Nicolae Lupan,** fondator al Asociației „Pro Basarabia și Bucovina", președinte al Consiliului Național Român).

Supliment al revistei *Întregirea*, 28 noiembrie 1991, 32 pp., 25 lei: deși n-a fost menționată nici în tratatul Ribbentrop-Molotov, din 1939, nici în ultimatumul sovietic din 1940, Herța a fost totuși ocupată alături de Basarabia și nordul Bucovinei, în iunie 1940, aflăm din această lucrare.

• ÎN UMBRA COROANEI ROMÂNIEI *(ediție de* Gh. Buzatu, *în colaborare cu* Stela Cheptea *și* Sorin Pârvu).

Editura „Moldova", Iași, 1991, 207 pp., 80 lei: documente, amintiri și comentarii despre prințul Nicolae de Hohenzollern.

• **DIALOGURI DE SEARĂ** (cu un Avertisment de **Sorin Dumitrescu**).

Editura Harisma, 1991, 150 pp.: dialoguri purtate între părintele Galeriu, Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu și Sorin Dumitrescu, pe cînd „trăiau și ei, ca toată lumea, într-o țară lugubră, pustiită de arbitrariu, care din zi în zi arăta mai curînd populată decît locuită cu adevărat".

• Jean Ancel, Victor Eskenasy — BIBLIOGRAPHY OF THE JEWS IN ROMANIA.

Tel Aviv University, 1991, 150 pp.: autorii și titlurile a 576 articole în ebraică și 1 614 în limbile română, engleză, franceză, germană, italiană, spaniolă, poloneză, maghiară și idiș în transcriere latină adunate în această Bibliografie a evreilor din România.

• **Hippolyte Taine — FILOSOFIA ARTEI** (traducere de **Constanța Tănăsescu**).

Editura Meridiane, București, 1991, 480 pp., 68 lei: prelegeri extrase din cursul ținut la L'Ecole des Beaux-Arts de către gînditorul și istoricul francez, ce a trăit între 1828-1893.

• **CAIETELE STUDIOULUI DE ISTORIE „NICOLAE IORGA", BUCUREȘTI.**

Galați, 1991, 40 pp. 25 lei: evocări ale personalității lui Nicolae Iorga la 120 ani de la naștere și la 50 ani de la mișeleasca sa ucidere de către legionari.

COPERTELE

① ④ Domnii români își comandau bijuteriile, cel mai adesea, la meșterii ardeleni. Le purtau ei, le dăruiau soțiilor sau copiilor. Apoi, cînd se abăteau vremurile de restriște și erau mazilii, luau calea Istanbulului, le vindeau pentru a-și salva capetele și, eventual, pentru a relua domnia. Garnitura de podoabe din imagine, lucrată în sec. XVII, se păstrează azi la Muzeul din Tîrgu Mureș. **(Vlah Serai,** p. 3)

② Două imagini bucureștene din veacul fanariot: mănăstirea Mihai Vodă — pe care acest desen din 1794 ne-o reamintește dominînd maiestuos împrejurimile de pe locul ce-i fusese destinat de ctitorul său; Domnitorul Nicolae Mavrogheni (1786-1789) plimbîndu-se într-o trăsură trasă de cerbi **(Trei domni dintr-o „serie neagră",** p. 9)

③ La Alesia, în 52 î.e.n., galul Vercingetorix, cel care toată viața și-a forțat destinul, este nevoit să se predea în fața unui roman cu aureolă de invincibil: Cezar. Devenită mit național, scena capitulării a fost reprezentată de nenumărate ori **(Galii își fac intrarea în istorie,** p. 52); (reproduceri color executate de Val Dragu)

PLANSELE

① Orașele Chinei dinastiei Han (206 î.e.n. - 220 e.n.) nu s-au păstrat, în schimb mormintele princiare sînt o mărturie a gradului de civilizație atins. În imagine: mormîntul soției unui mare dregător (aproximativ 150 î.e.n.), în care s-au descoperit mari cantități de mătăsuri și obiecte din lemn lăcuit. Așa arăta un sat al constructorilor de piramide egipteni. Casele erau ridicate din cărămizi nearse, iar acoperișurile făcute din grinzi de lemn peste care se întindea un strat de lut. Un trunchi de palmier sau o coloană din piatră sprijinea acoperișul camerelor mai spațioase

② ③ Roma la sfîrșitul sec. IV e.n., în culmea gloriei, de la care a început și declinul. Timp de 300 ani a fost cel mai mare oraș de pe pămînt, cu aproximativ un milion de locuitori

④ În jurul anului 1000 î.e.n., stepele Rusiei de azi erau străbătute de populații nomade: călăreți războinici și crescători de vite. În mormîntul din imagine (sec. VI î.e.n., descoperit la Kostromskaya, lîngă Marea Neagră) au fost găsite scheletele a 13 călăreți și 22 cai, alături de arme din bronz (sus). O **villa** romană tipică, reconstituită pe baza descoperirii de la Koln-Mungersdorf, din valea Rinului (jos) **(Trecute lumi...,** p. 55)

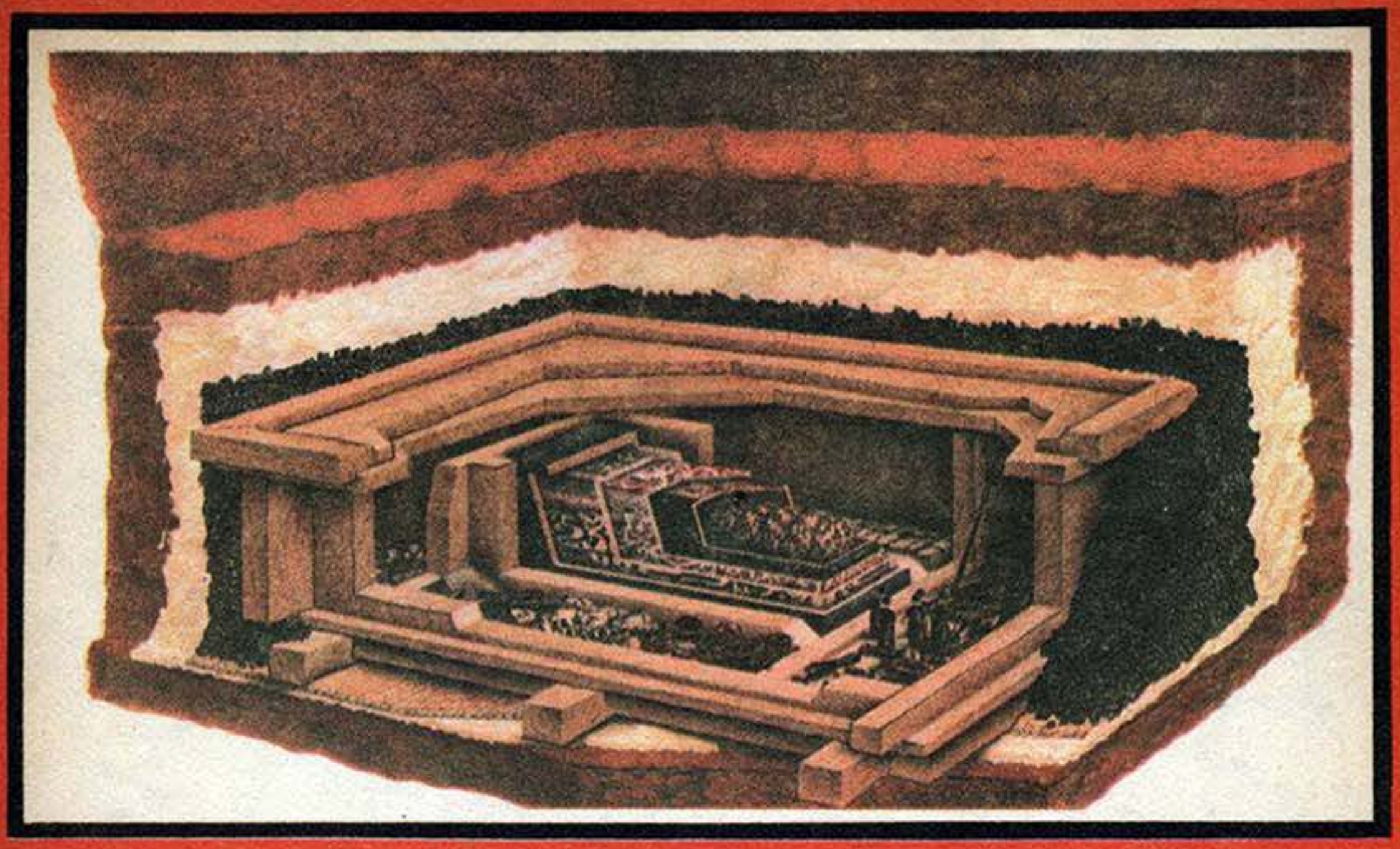

Trecute lumi...

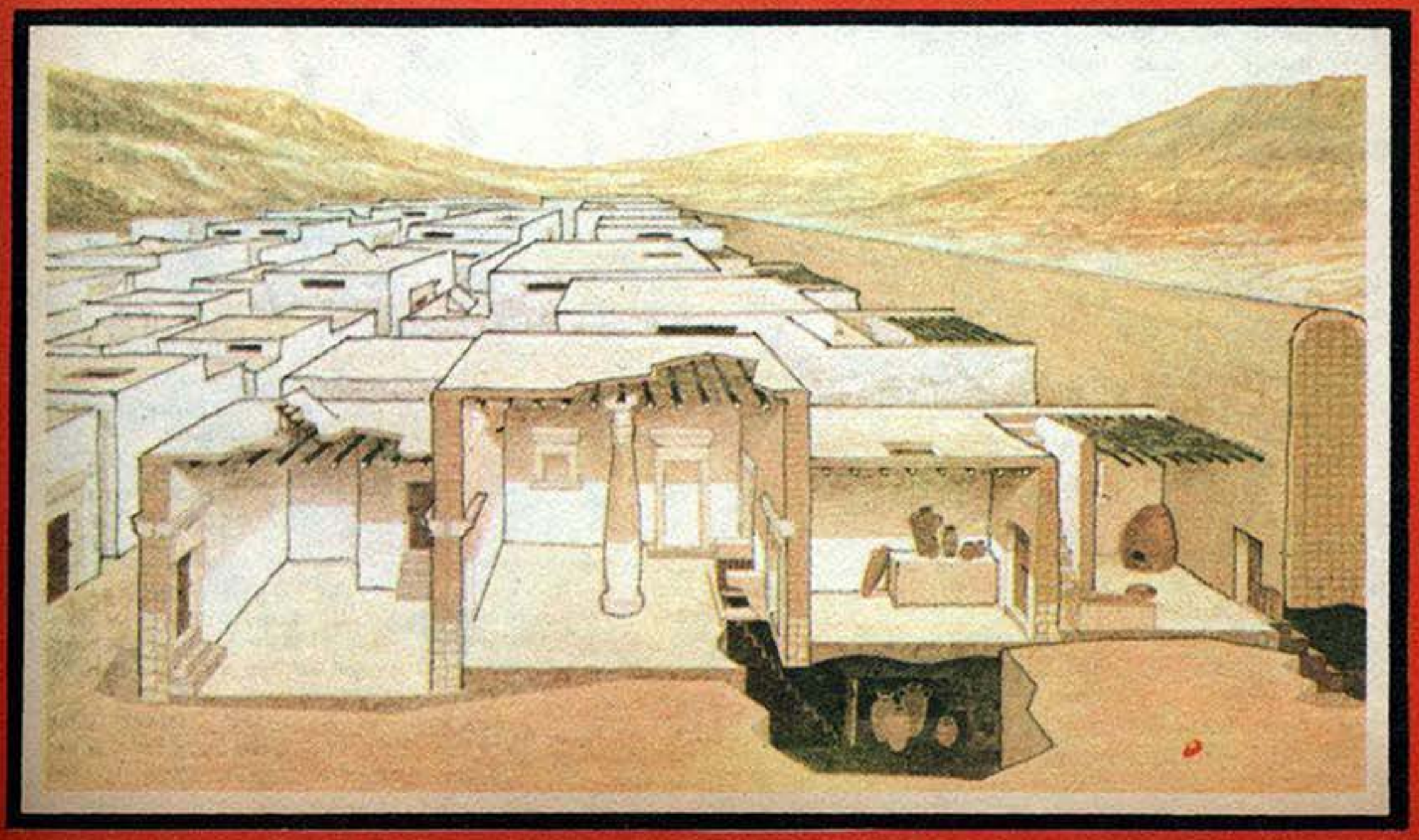

1) Stadionul lui Domiţian (sfirşitul sec. I e.n.)
2) Forumul lui Traian (102-117)
3) Templul lui Jupiter Capitolinul (sec. VI i.e.n.; primul mare monument religios)
4) Forumul roman (început în sec VI i.e.n.; primul centru politic al oraşului)
5) Colosseumul (80 e.n.)
6) Templul Divinului Claudius (a doua jumătate a sec. I e.n.)
7) Palatul imperial (sec. I-III e.n.)
8) Circus Maximus (sec. IV i.e.n.)
9) Aqua Appia (începută în 312 i.e.n.; primul dintre apeductele oraşului)
10) Băile lui Caracalla (sec. III e.n.)
11) Porticus Aemilia (mare piaţă)
12) Horrea Galbae (antrepozite restaurate în sec. I e.n.)
13) Zidul lui Aurelian (sfirşitul sec. III e.n.; primul zid împrejmuitor al Romei, după ce vreme de 600 ani nu avusese nevoie de aşa ceva)

5
6
7
9
10

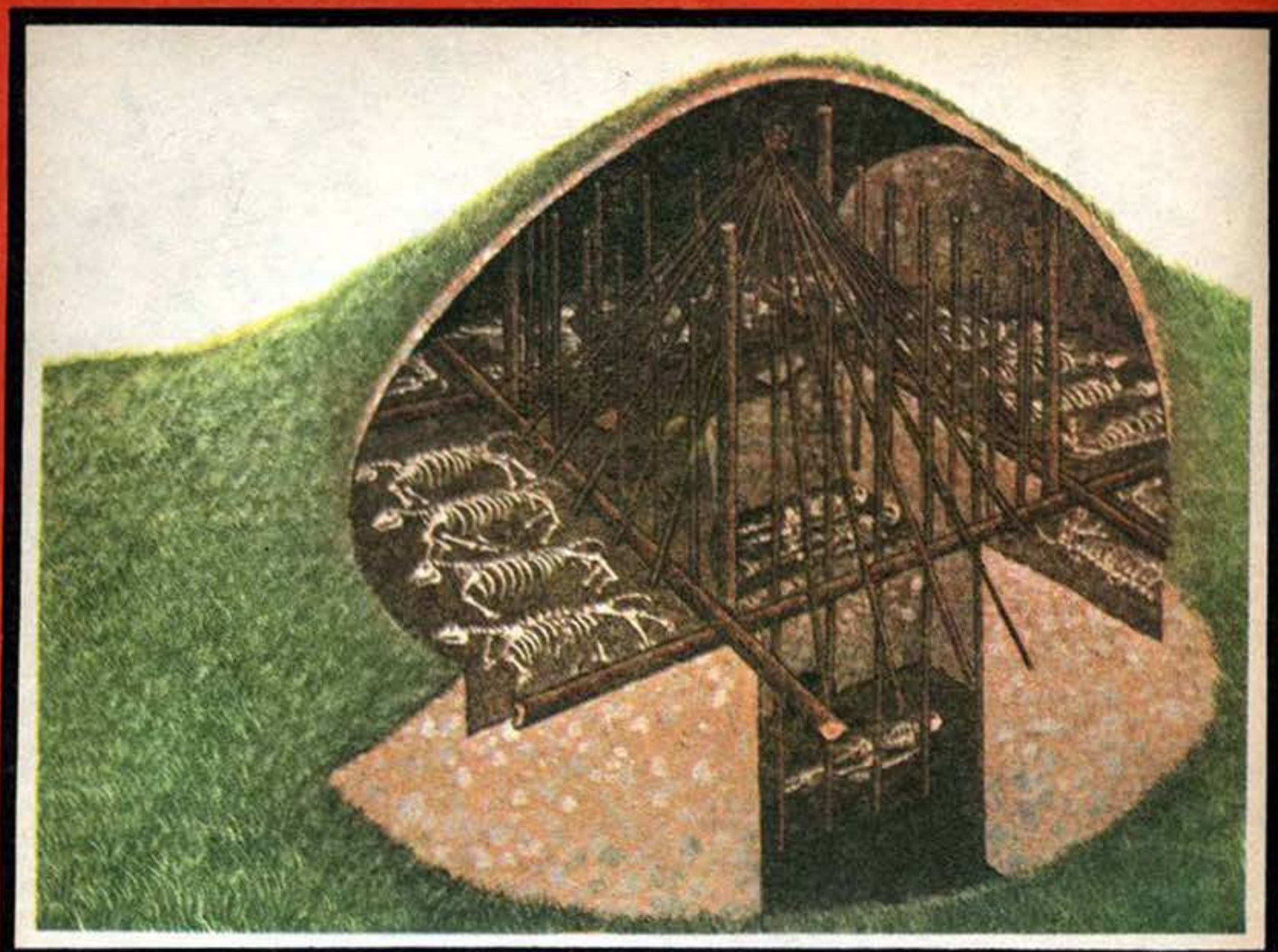

25 ani

Revista noastră a atins numărul 302, dar ecoul aniversării celor 300 numere şi 25 ani continuă. Am primit noi felicitări şi răspunsuri la ancheta lansată cu cîteva luni în urmă. Onoraţi, le publicăm în continuarea celor apărute în numerele 3 şi 4 din acest an, pentru noi jubiliar.

Începem cu cele ale Directorului general al Arhivelor Statului, domnul profesor doctor Ioan Scurtu, părintelui profesor Dumitru Stăniloaie, membru al Academiei Române, şi Înalt Prea Sfinţiei Sale, dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, membru de onoare al Academiei Române.

Prof. univ. IOAN SCURTU:
„A GENERAT UN MARE INTERES PENTRU ISTORIE"

Apariţia revistei Magazin istoric *a fost un eveniment cu adevărat remarcabil în peisajul publicisticii şi istoriografiei româneşti de acum 25 ani. Îmi amintesc că publicarea memoriilor lui Constantin Argetoianu şi a multor documente, pînă atunci necunoscute publicului cititor, a stîrnit cu adevărat senzaţie şi a generat un mare interes pentru istorie în rîndul unor largi categorii de cetăţeni.*

De-a lungul anilor, revista a adus o contribuţie remarcabilă pe linia abordării unor teme esenţiale din istoria poporului român şi cea universală, fiind de un real folos pentru profesorii de istorie şi pentru studenţi. Eu însumi am găsit în Magazin istoric *multe articole şi materiale interesante pe care le-am utilizat în activitatea didactică şi în lucrările pe care le-am publicat.*

Evident, nici Magazin istoric *nu a putut evita unele concesii ideologice şi politice specifice perioadei comuniste, numerele festive din lunile ianuarie fiind aproape necitibile prin „omagiile" adresate „genialului conducător".*

Revista a depăşit însă impasul în care se afla, imediat după decembrie 1989, reuşind să se impună prin ţinuta sa, prin larga deschidere spre marile adevăruri ale istoriei.

Urez revistei Magazin istoric *viaţă fără de sfîrşit, curaj şi consecvenţă în abordarea problemelor de istorie, mai ales a celor de istorie contemporană, spre a răspunde aşa cum se cuvine încrederii şi preţuirii pe care le are din partea sutelor de mii de cititori!*

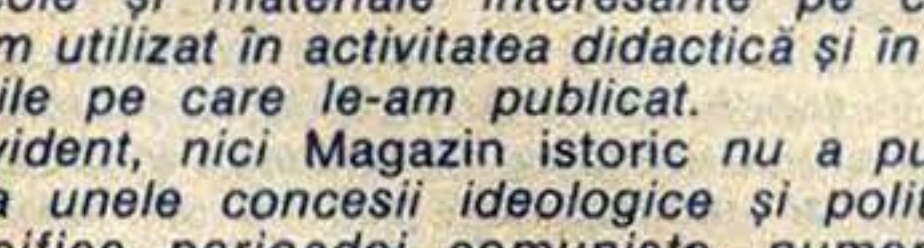

Părinte prof. DUMITRU STĂNILOAIE,
membru al Academiei Române:
„O COLECŢIE DEOSEBIT DE IMPORTANTĂ ÎN ISTORIA CULTURII NOASTRE"

Felicit direcţia revistei Magazin istoric *cu prilejul celei de-a 25-a aniversări a existenţei ei, pentru materialele cu totul preţioase, referitoare la istoria poporului nostru, publicate în paginile ei. Ea va rămîne prin aceasta o colecţie deosebit de importantă în istoria culturii noastre.*

Îi urez un viitor îndelungat şi o activitate la fel de bogată, aşa cum o vor cere problemele cărora va avea să le facă faţă neamul nostru în cursul lui, probleme de adîncită înţelegere spirituală a identităţii lui, ajutată de experienţa cîştigată în activitatea de pînă acum.

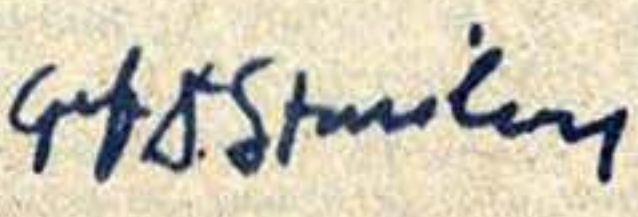

Î.P.S. NESTOR VORNICESCU,
mitropolitul Olteniei,
membru de onoare
al Academiei Române:
„TEZAUR DE SIMŢIRE PATRIOTICĂ ŞI NAŢIONALĂ"

La împlinirea unui sfert de veac de apariţie neîntreruptă a Magazinului istoric, *sîntem bucuroşi să adresăm bine cunoscutei reviste de cultură istorică şi patriotică din ţara noastră cordiale hiritisiri, împreună cu ură-*

rile de Mulți ani *și viață lungă publicistică.*

În cele peste 300 numere ale colecției Magazin istoric *oferite cititorilor, lună de lună, an de an, din rîvna redactorilor și colaboratorilor revistei, se află un veritabil tezaur de cultură și simțire patriotică și națională, cu cele mai ilustrative fapte, personalități, momente și evenimente din atît de gloriosul și zbuciumatul trecut al neamului. Ca într-o adevărată carte de istorie, generațiile de cititori ai revistei s-au apropiat și au luat cunoștință de pagini ale trecutului nostru pe care nu le puteau întîlni în alte lucrări sau publicații. Adresîndu-se de la primul său număr celor mai largi și felurite cercuri de cititori, se poate spune că* Magazinul istoric *a răspîndit luminile și învățămintele trecutului pentru întreg poporul român, ținînd vie flacăra iubirii de neam, de țară, de faptele și jertfele înaintașilor.*

În ani cînd multe din adevărurile istoriei noastre nu puteau fi rostite, Magazinul istoric *a găsit calea potrivită de a trece peste opreliști, prezentînd cititorilor săi faptele trecutului în toată bogăția și complexitatea desfășurării lor.*

Ca slujitor al Bisericii noastre strămoșești, mărturisesc cît de prezentă a fost istoria ecleziastică în paginile revistei, de la începuturile sale daco-romane pe pămînturile noastre, cu primii martiri ai credinței, apoi cu cărturarii noștri strămoși, cu faptele glorioase ale voievozilor iubitori de țară și de Dumnezeu, cu evocările unor înalți ierarhi care au trudit pentru biruința credinței creștine și a culturii naționale și pentru realizarea unității statale, cu sublinierea deosebitei înfloriri pe care au adus-o în viața spirituală a românilor cărțile bisericești de învățătură dar și de înălțare sufletească, patriotică. O bogată iconografie alb-negru, dar mai ales, color, a oferit nenumăraților cititori ai revistei, din țară sau de peste granițele ei, imagini grăitoare ale tezaurului de artă făurit de români și păstrat în sfintele lăcașuri de pe întreg cuprinsul țării.

Acum, cînd Magazinul istoric *pășește în cel de-al doilea pătrar de veac al existenței sale, apreciindu-i împlinirile și eforturile de pînă aici, îi dorim și mai departe aceeași benefică și frumoasă prezență în atenția și prețuirea tuturor cititorilor săi, noi și noi remarcabile apariții întru desăvîrșirea operei începute în urmă cu 25 ani, în aprilie 1967.*

Cu binecuvîntări arhierești pentru redactori, ostenitori și cititori.

† Antim

Urmează răspunsurile domnilor Jacques de Launay (Franța), Henryk Samsonowicz (Polonia), Harald Heppner (Austria), Klaus Heitmann (Germania), Michael Harggor (Israel), V. Eșcenko (Rusia) la întrebările adresate de revista noastră:

1. Cum apreciați — din punct de vedere istoric — schimbările survenite după 1989 în țările din centrul și sud-estul Europei ca și din fosta U.R.S.S.?

2. Care vi se pare evenimentul cel mai important din istoria țării Dv. în epoca următoare celui de-al doilea război mondial?

3. Ce rol credeți că trebule să revină disciplinelor istorice pentru pregătirea intelectuală a omului secolului XXI?

JACQUES DE LAUNAY, Franța:

„353 000 exemplare vîndute în România pînă la sfîrșitul anului 1990". Sînt cuvintele cu care și-a însoțit scrisoarea cunoscutul istoric, pe care le reproducem cu plăcere.

1. Civilizația urmează o linie continuă dinspre sud-est spre nord-vest. După o întrerupere de 72 ani pentru Uniunea Sovietică și 44 ani pentru Europa de sud-est, sub o autoritate totalitară, aceste țări și-au reluat mersul înainte.

2. Țara mea este Franța. Evenimentul cel mai notabil după anul 1945: reîntoarcerea la putere a generalului de Gaulle (1958–1969), care a permis Franței să-și recîștige locul pierdut între marile națiuni ale lumii (constituție democratică, avînt industrial, bogăție economică).

3. Disciplinele istorice și formarea omului în secolul XXI? Anul 2000 va marca sfîrșitul erei Gutenberg în favoarea audiovizualului; al ideologiilor politice în favoarea avîntului religiilor. Pentru că cine nu are trecut, nu are viitor, istoria va fi mai mult ca oricînd necesară, dacă se dorește ca progresul tehnic să continue.

Marcq en Baroeul, 8 decembrie 1991

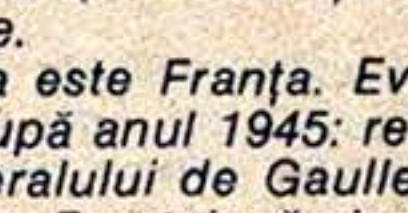

Prof. dr. HENRYK SAMSONOWICZ, Polonia:

1–2. Primele două întrebări sînt strîns legate una de cealaltă. După al doilea război mondial, evenimentul cel mai important, după părerea mea, nu numai în istoria țării mele, dar și în istoria universală este prăbu-

șirea Uniunii Sovietice și declinul sistemului comunist în perimetrul întregii lumi. Rădăcinile acestui fenomen se află, evident, foarte departe de noi astăzi, dar anul 1989 este cel care a dat:

a) deformarea echilibrului politic între vest și est; b) schimbările în ierarhia economică și militară din lume acordînd un loc important Comunității Europene; c) declinul ideologiei marxiste; d) libertatea pentru popoarele și pentru națiunile Europei central-orientale, cu dificultățile economice și de mentalități legate de aplicarea democrației, pentru societățile trăind în cadrul regimurilor totalitare; e) începerea, pentru lungă durată, a procesului de unificare al Europei de Est cu regiunile mai dezvoltate ale continentului.

3. A treia întrebare a Dv. atinge problema învățămintelor colective ale societăților de mîine. Disciplinele istorice oferă nu numai explicarea trecutului, ci ele formează structura intelectuală a individului și a colectivității.

Pentru a înțelege mai bine lumea, trebuie să ai posibilitatea să o privești ca pe un fenomen dialectic, istoric. Și, în plus, fiecare generație are dreptul și nevoia să găsească în istorie răspunsurile la alte și alte probleme. De aceea, eu sînt convins că disciplinele istorice vor avea un rol foarte important în formarea intelectuală a omului sec. XXI, în ciuda dominației științelor tehnice și naturale!

Varșovia, 23 decembrie 1991.

Prof. univ. dr. docent

HARALD HEPPNER, Austria:

1. Schimbările din Răsăritul și Sud-Estul Europei după 1989 au o foarte mare semnificație – atît pentru popoarele care locuiesc în această regiune, cît și pentru restul lumii.

După zeci de ani de imobilitate există din nou mișcare, suflă un vînt nou.

Desigur, acest lucru are o semnificație dublă: pe de o parte, posibilitatea de a reuși și astfel de a te bucura de noi șanse care ți se oferă, dar pe altă parte există și efortul de a te dezobișnui și în același timp a te alinia la ceea ce era neobișnuit pentru tine. O bruscă trecere la preceptele modului de viață și ale formelor gîndirii din vest constituie un drum invers. Ca să poți găsi un drum propriu al păcii, libertății și securității este necesară fără îndoială o mare doză de răbdare și o porție de noroc. Mi se pare că cel mai important lucru nu îl constituie ideile abstracte, care nu trebuie puse în fruntea preocupărilor, ci oamenii, care în condițiile actuale ale vieții lor au nevoie de speranță în reușită și încredere în viitorul lor.

2. Pentru Austria cel mai de seamă eveniment, după încheierea celui de-al doilea război mondial, a fost hotărîrea statală din 15 mai 1955, prin care – după 10 ani de împărțire și ocupație – țara a căpătat din nou acea libertate de acțiune internă și externă, atît de necesare pentru reconstrucția țării în deplină independență și libertate a conștiinței și, de asemenea, pentru a prelua în comunitatea restului lumii un rol folositor, fie ca mediatoare între diferitele sisteme politice, fie ca păstrătoare a vechilor tradiții, în contextul imperativelor viitorului.

Experiența unui deceniu de viață la granița dintre Est și Vest, contactul cu lucruri dureroase atît în timpul cît și după terminarea războiului, ca și tradiția sa istorică, cereau ca Austria să dea dovadă de curaj pentru ca (desigur în cadrul unor limite) să fie cea care ajută sau cea care mediază.

3. Știința istoriei și toate subdisciplinele care îi aparțin au uitat cu desăvîrșire în ultimele decenii care este în esență menirea lor.

Cele mai mari greșeli de care se face vinovată știința istoriei este că s-a vîndut parțial politicii și că s-a ocupat de interese proprii. Cu alte cuvinte, nu a ținut seama de imperativul adevărului pentru a sluji oamenilor.

Ce rol trebuie să preia ea în viitor pentru dezvoltarea sa intelectuală?

Personal, văd trei îndatoriri foarte importante.

Prima (pedagogică) constă în a explica mai clar decît pînă în prezent evenimentele istorice și într-un mod în care să fie inteligibile pentru publicul larg.

A doilea imperativ (metodic) ar consta în a renunța la tiparele vechi (valabile pînă mai ieri) de gîndire, în care istoria era privită cu ochelari înguști, fie cu ochelari „ideologici", fie cu ochelari „estetizanți", în care predomina numai fenomenul de cercetare strict științifică fără conexiune cu oamenii, cadrul în care trăiesc, – mediul și evenimentele pe care pune amprenta viața oamenilor în scurgerea vremii; de aceea toate fenomenele trebuie axate în jurul acestei teme majore, percepute astfel și prezentate ca atare. Aceasta denotă că munca trebuie dusă pe un tărîm foarte vast, cuprinzînd toate interdisciplinele, necesitînd un plan colectiv de lucru.

A treia îndatorire (filosofică) constă în modul de a privi istoria nu ca pe o disciplină ce trebuie studiată ca un fenomen trecut, depășit și opus prezentului și mai ales viitorului, ci gîndit, și cercetate fenomenele care – în pofida scurgerii anilor și a schimbărilor petrecute – nu s-au alterat deloc, deci a studia în ce măsură istoria fiind variabilă rămîne totuși, în anumite fenomene, constantă.

Graz, 26 noiembrie 1991

Prof. Dr. KLAUS HEITMANN, Germania, Doctor honoris causa al Universităţii Bucureşti, care ne-a răspuns în limba română[1]:

1. Aceste prefaceri echivalează cu falimentul – definitiv, să sperăm – al dictaturii şi al terorismului de stat pe întregul teritoriu al Europei, după ce s-a prăbuşit fascismul în 1945. Să sperăm, totodată, că pretutindeni în Europa de Est şi Sud-Est se va instala spiritul de democraţie, de toleranţă reciprocă între naţionalităţi şi grupările politice.

2. Evenimentul fundamental din istoria postbelică a Germaniei îl constituie înfiinţarea Republicii Federale în 1949, ca orînduire bazată pe democraţie, drepturile omului şi pluralism politic.

3. Istoria este pentru societate ceea ce memoria este pentru om ca individ. Menirea ştiinţelor istorice a fost, este şi va fi întotdeauna să prevină amnezia, asigurînd astfel identitatea colectivelor omeneşti.

Heidelberg, 15 decembrie 1991

Prof. MICHAEL HARGGOR, Israel:

1. Apreciez schimbările din Estul Europei ca pe o evoluţie istorică firească după ce această zonă a fost ca un lagăr de concentrare din 1944 pînă în 1988. Nu putem însă neglija progresul cultural pe care l-au făcut cetăţenii ţărilor foste comuniste, imigranţii sosiţi în ţara noastră din fosta U.R.S.S. fiind o dovadă. Preţul plătit pentru aceasta a fost însă foarte mare.

Ţările din această parte a Europei nu se pot întoarce pur şi simplu la o formă de capitalism brutal, ele trebuie să se menţină într-o dimensiune umană, ceea ce este, însă foarte dificil: modelele trebuie să fie asemeni celui norvegian, danez, olandez, nu ca al conservatorilor britanici sau al Americii lui Bush.

2. Cel mai important eveniment din istoria Israelului a fost vizita preşedintelui Egiptului, Anuar Saddat în 1977 – pentru că ea ne-a demonstrat posibilităţile actuale de pace cu ţările arabe.

3. Subiectele istorice în pregătirea intelectuală a omului secolului 21 trebuie să fie vii şi prezente: istoria nu-l va lăsa pe om să se odihnească. Estimez că războiul rece a fost, de fapt, cel de-al treilea război mondial şi că el s-a sfîrşit odată cu prăbuşirea pactului militar de la Varşovia, împotriva forţelor vestice – un eveniment militar de proporţii uriaşe.

Prima parte a secolului următor va fi ocupată cu cel de-al patrulea război mondial – încercarea statelor extremiste ca să-şi impună voinţa împotriva statelor democratice prin puterea lor nucleară şi terorism. Nefiind în stare să intre în epoca industrială din cauza regimurilor dictatoriale şi a mentalităţii tradiţionale, aceste state vor adopta o politică a şantajului şi extorsiunii, care se va sfîrşi numai prin planing familial şi un control al ratei natalităţii în ţările menţionate anterior, ceea ce nu se va întîmpla în viitorul imediat.

Tel Aviv, 10 martie 1992

Profesor Michael Harggor

Colonel V. EŞCENCO, Rusia, redactor şef al revistei Voenno-istoriceski jurnal:

1. Din punct de vedere istoric, schimbările survenite după 1989 atît în ţările Europei Centrale şi de Răsărit, cît şi în U.R.S.S. pot fi apreciate ca inevitabile, firesti. Triumful libertăţii şi democraţiei este inexorabil. Problema constă în ce măsură aceste schimbări oglindesc în mod adecvat, în etapa istorică dată, esenţa noţiunilor şi categoriilor cu care operăm în cadrul limbajului democratic actual. În plus, după opinia mea, au fost eludate mari posibilităţi pentru desăvîrşirea unui mod autentic socialist de viaţă al popoarelor, pentru dezvoltarea unor relaţii apărute după al doilea război mondial şi bazate pe principiile egalităţii, independenţei şi suveranităţii.

2. După cel de al doilea război mondial, cel mai important eveniment din istoria ţării noastre este falimentul sistemului totalitar, întemeiat pe sadism ideologic, pe teroare politică, pe minciună şi ipocrizie. De acest eveniment este legată dezmembrarea U.R.S.S. care nu a fost fatalmente predeterminată şi poate avea cele mai tragice consecinţe pentru popoarele ţării noastre.

3. Pentru pregătirea intelectuală a omului veacului XXI, memoria istorică a poporului prezintă cea mai mare importanţă. Lipsa memoriei ne condamnă la a repeta vechile greşeli, la a trăi noi tragedii. Trebuie să formăm o conştiinţă istorică cu o orientare spre ceea ce avem mai sfînt din punct de vedere naţional, spre valorile general umane – pacea, fericirea munca.

Moscova, 21 februarie 1992

[1] În anul 1991, profesorului Klaus Heitmann, de la Universitatea din Heidelberg, i s-a conferit — ca o recunoaştere a contribuţiei sale la prezentarea limbii şi literaturii române în spaţiul germanic — titlul de Doctor honoris causa al Universităţii din Bucureşti. Specializat în limbile franceză şi italiană, ulterior în spaniolă şi română (pe care o vorbeşte la perfecţie), Klaus Heitmann este autorul unor volume de certă valoare: *Der Imoralismus Prozess gegen die französische Literatur im 19. Jahrhunderts*, 1970; *Der französische Realismus von Stendhal bis Flaubert*, 1979, tradus şi în limba română; *Das Rumänienbild im Deutschen Sprachraum 1775-1918*, în curs de traducere în limba română.

PRIMA ANCHETĂ MAGAZIN ISTORIC

Ce vă place şi ce nu vă place în Magazin istoric — serie nouă?

REZULTATELE

181 răspunsuri au sosit la prima anchetă organizată de revista noastră în numărul 1 din acest an.

Pentru noi a constituit un inedit prilej de a cunoaşte preferinţele şi opţiunile unui eşantion din rîndul cititorilor revistei noastre.

Pentru dumneavoastră, care v-aţi ostenit să răspundeţi întrebărilor noastre, această primă anchetă Magazin istoric a reprezentat totodată, o nouă modalitate de a vă exprima sentimentele faţă de revistă.

Am parcurs cu deosebit interes fiecare dintre scrisorile dv.: de la cea a veteranului trecut de pragul a nouă decenii de viaţă şi pînă la cea a elevei abia desprinsă din vraja copilăriei; de la rîndurile poştaşului care împarte şi revista noastră, acolo în colţul de ţară unde îşi face datoria, şi pînă la cele ale medicului, inginerului sau muzeografului care au ţinut să ne comunice opiniile lor pe marginea celor 25 de numere ale revistei, serie nouă, apărute din ianuarie 1990 pînă în ianuarie 1992.

Alăturata listă, cu rezultatele anchetei, este mai elocventă decît toate comentariile noastre.

Se cuvin însă a fi remarcate, în mod deosebit, seriozitatea cu care au fost formulate răspunsurile, discernămîntul selecţiei şi, nu în ultimul rînd, dorinţa sinceră de a ne ajuta în munca noastră de alcătuire a revistei. Dar aceste calităţi sînt inerente relaţiilor transparente dintre o revistă îndrăgită şi cititorii ei.

E foarte, foarte lungă lista propunerilor de articole şi rubrici noi formulate de participanţii la anchetă (cca 1000 de propuneri). Le-am reţinut, le studiem şi sperăm că numerele viitoare ale revistei să vă certifice că am şi început să materializăm pe cele reţinute.

Şi încă o remarcă. Această primă anchetă constituie, atît pentru dv. cît şi pentru noi, un nou prilej de a ne privi faţă în faţă, fără nici o reţinere, fără nici o răstălmăcire.

Ştim, este greu exerciţiul sincerităţii. Noi ni l-am asumat, invitîndu-vă la această anchetă. 181 dintre cititorii noştri şi l-au asumat şi ei. Le mulţumim.

Precizăm că, în cazul în care la una din întrebări au fost menţionate mai multe răspunsuri decît cele solicitate de noi, respectiv cîte 5 pentru întrebările nr.1 şi 2 şi cîte 1 pentru nr. 3, 4, au fost luate în calcul doar răspunsurile în ordinea indicării lor pe formulare. Este foarte instructivă lista (pe care o vom menţiona la o rubrică de Dialog) cu opiniile cititorilor noştri. Important este că ei îşi spun părerea şi judecă istoria din articolele noastre; diversitatea opiniilor pro şi contra arată şi diversitatea cititorilor noştri.

Răspunsuri	— 181
Bărbaţi	— 166 (91,71%)
Femei	— 15 (8,39%)

Ocupaţii

Pensionari	— 102 (56,35%)
Elevi, studenţi	— 21 (11,60%)
Ingineri, maiştri, tehnicieni, subingineri, economişti	— 18 (9,94%)
Cadre didactice	— 15 (8,28%)
Muncitori	— 14 (7,73%)
Funcţionari	— 3 (1,65%)
Medici, asistenţi medicali	— 2 (1,10%)
Şomeri	— 2 (1,10%)

Alte categorii

(conducător tren, marinar, poştaş, muzeograf)	— 4 (2,20%)

5 articole care au plăcut

1. *„Cazul" grupului Lucreţiu Pătrăşcanu* — Cristian Popişteanu — 57 (31,49%)
2. *Din vremea cînd se pregătea Marea Unire* — G.T. Kirileanu — 31 (17,12%)
3. *România în al doilea război mondial* — A. Duţu, M. Retegan, M. Ştefan — 30 (16,57%)
4. *Ministrul Elveţiei la Bucureşti transmite* — A. Şiperco — 24 (13,25%)
5. *Cît timp am fost vecini cu ruşii* — V. Cândea; *Din iadul închisorilor comuniste* — Gh. D. Marinescu; *Serialele despre Revoluţia din decembrie 1989* — cîte 22 fiecare (12,15%)

5 articole care nu au plăcut

1. Au plăcut toate articolele — 82 (45,30%)
2. *Teroare în Palatul Primăverii* — V. Adam — 12 (6,62%)
3. *Un interviu al poetului M. Dinescu acordat ziarului francez* Libération; *Mamutul şi literatura* — M. Dinescu; *Modelul cultural-artistic un model istoric* — R. Theodorescu; *Tirania antică şi tiranii moderne* — Z. Petre-Condurachi — cîte 10 fiecare (5,52%)
4. *Istoria în şcoală* — 9 (4,97%)
5. *Rebus; Uzinele „Malaxa"; Serialele despre Revoluţia din decembrie 1989* — cîte 8 fiecare (4,47%)

Cea mai atractivă copertă 1

1. 11/1990 — 43 (23,75%)

Alte răspunsuri

2/1991	— 27 (14,91%)
1/1990	— 22 (12,15%)
5/1990	— 20 (11,04%)
Toate au fost atractive	— 14 (7,73%)

Numărul de revistă care a interesat cel mai mult dintre cele 25 numere la care se referă ancheta

1. Toate — 36 (19,88%)

Alte răspunsuri

1/1992	— 21 (11,60%)
11/1990	— 14 (7,73%)
12/1991	— 11 (6,07%)
1/1991	— 10 (5,52%)

Mărturii din anii dictaturii

„CUMPĂNA DE MOARTE PRIN CARE AM TRECUT“

ADRIAN BRUDARIU

„Mă aflam arestat într-una din cazematele de la Jilava, cînd un gardian a intrat în celula mea şi mi-a spus cu blîndeţe:

— Ia-ţi boarfele şi urmează-mă la tovarăşul comandant. Dar grăbeşte-te!

N-am intuit ce vrea să spună cu tonul lui enigmatic. Credeam că mă vor duce la altă închisoare şi cum eram distrofic, slăbit de la 85 la 55 kg, abia mă puteam mişca. Nu mai ştiam nimic despre soţia mea Margareta şi nici despre fiul meu Dan. În ziua arestării mele, în urmă cu doi ani, la 2 decembrie 1956, soţia mea se afla la Budapesta, plecată la înmormîntarea tatălui ei. Fiul meu, avocat în Bucureşti, rămăsese singur acasă.

Pierdusem voinţa de a mai trăi şi îmi era tot una dacă mă împuşcă sau mă trimit la Gherla sau Piteşti, despre care se spunea că erau închisori de exterminare. Ajuns la poarta închisorii, după două ore de aşteptare într-o gheretă îngheţată, secretarul cancelariei închisorii, un plutonier, mi-a spus că sînt liber, că m-a graţiat Groza. Vestea nu mi-a făcut nici o emoţie. Eram indiferent. Sfîrşit.

Ieşind pe poartă, nu ştiam pe unde s-o apuc; am pornit la întîmplare. Abia mă tîrîiam, cînd un ţăran cu carul mi-a arătat drumul. M-am prins cu mîna de roata carului, ca să pot merge mai uşor. Am intrat în vorbă cu el şi, între altele, mi-a spus că Groza murise în ziua de 7 ianuarie 1958, deci cu o săptămînă în urmă. În închisoare nu se spusese o vorbă.

Am ajuns acasă seara. Soţia, plîngînd de bucurie, mi-a spus că mă aştepta. Fiul meu, profund tulburat şi el, mi-a zis că nu cu mult timp în urmă Groza trimisese vorbă prin avocatul Costea că semnase un decret cu graţierea mea. Nu mai pricepeam nimic: eram în ziua de 13 ianuarie 1958, iar Groza murise cu şase zile în urmă... Mai apucase, probabil, să semneze decretul acela...“

Aşa îşi încheie Adrian Brudariu evocarea despre calvarul suportat de el în temniţele regimului comunist. Manuscrisul pe care l-am consultat poartă titlul File de istorie adevărată şi cuprinde pagini impresionante nu numai despre suferinţele îndurate de autor în anii aceia de cruntă teroare comunistă, ci şi numeroase alte mărturii privind barbaria campaniei de lichidare fizică a multor intelectuali.

Despre autorul acestor evocări ne rezumăm a reproduce „vocea“ pe care i-a consacrat-o Lucian Predescu în Enciclopedia Cugetarea, la p. 132, şi aceasta din dorinţa de a elimina orice subiectivism: „Brudariu, Adrian, avocat , n. 26 aug. 1893 în Dobrovăţ, Vaslui. A urmat Liceul Naţional din Iaşi. Licenţiat în drept Iaşi. Fost magistrat. Comandantul eroinei Ecaterina Teodoroiu în marele război. Preşed. org. «Frontului Românesc» de Gorj şi vice-preşed. al org. de Timiş-Torontal. Deputat 1927-8. Preşedintele secţiunei sociologice şi politice a Institutului Banat-Crişana, Timişoara“.

Completăm doar cu informaţia că în perioada interbelică, ca avocat, a apărat pe mulţi antifascişti şi comunişti în cadrul unor procese, dar acest fapt s-a dovedit fără valoare atunci cînd ohrana comunistă şi-a declanşat campania teroristă împotriva intelectualităţii române, fostul apărător al comuniştilor ajungînd el însuşi, după evenimentele din Ungaria din 1956, în postura de victimă a celor pe care-i ocrotise.

Nu îi vom da cuvîntul pentru a-şi povesti propriile-i suferinţe; el va depune mărturie despre calvarul altora; în dorinţa de a sublinia, cu temei credem noi, că şi în acele groaznice împrejurări, rezistenţa anticomunistă, chiar şi sub formula solidarităţii umane, a existat, a creat şi întreţinut speranţa în revenirea vieţii la făgaşul ei normal.

Şi încă o lămurire: Moş Ghiţă din dramatica poveste ce urmează nu este nimeni altul decît cunoscutul cărturar Gh. T. Kirileanu, ale cărui însemnări memorialistice au făcut încîntarea cititorilor noştri în multe numere ale revistei Magazin istoric încă din seria veche (nr. 3-6/1982, 8/1984 şi în nr. 10-12/1990 şi 1-4/1991), unde au văzut pentru prima dată lumina tiparului.

Marian ŞTEFAN

După șase săptămîni de la audiența mea la președinte, din ziua de 11 noiembrie 1954, cînd [Petru Groza] mi-a povestit că s-a întors acasă din China[1] „călare în șa", susținut de Mao Zedong, [în sensul] că poate îndrepta unele nedreptăți, m-am dus la Piatra Neamț, la fratele meu, care era bolnav. Cu acest prilej, am făcut o vizită binefăcătorului meu Gh. T. Kirileanu, care zăcea în pat, după o operație de prostată nereușită.

În trista sa sihăstrie, octogenarul, proscris pentru că refuzase să se încadreze în noul regim comunist, era pus spre lichidare și mereu în obiectivul securității. Biblioteca sa, cu mari valori ce puteau fi comercializate, precum și casa pe care o durase cu mare sacrificii, erau centrul de atracție pentru tot felul de impostori care doreau să se îmbogățească. L-am găsit pe „Portarul Sucevei" - cum îl intitula profesorul Simion Mehedinți, prietenul octogenarului - în pat, citind și răsfoind publicațiile care apăreau și care îl interesau, mai ales din punct de vedere istoric și literar. Avea lîngă el un caiet în care nota erorile, toate neadevărurile pe care le constata și le combătea, însemnînd totul, cum spunea el, „pentru viitorime", ca să se știe care este adevărul, singurul pe care se poate clădi ceva temeinic. Dîndu-mi și mie să citesc o parte din acele însemnări critice, obiective după părerea mea, mi-am dat seama că putea avea neplăceri dacă ele ar fi căzut sub ochii celor vizați și l-am sfătuit să nu le mai păstreze în casă, și mai ales, sub pernă.

- Nici vorbă, mi-a răspuns parcă jignit bătrînul, vreau ca viitorimea să cunoască ce se petrece în zilele noastre, în care domnesc minciuna, jaful și impostura...

---

[1] Dr. Petru Groza, în calitate de președinte al Marii Adunări Naționale, în fruntea unei delegații române, fusese invitat să participe la festivitățile organizate cu prilejul celei de a V-a aniversări a Republicii Populare Chineze; fusese primit în trei rînduri de către Mao Zedong — la 25 septembrie, 11 și 29 octombrie, cu care prilejuri purtase convorbiri cu conducătorii comuniști chinezi.

După plecarea mea, în preajma Crăciunului 1954, Moș Ghiță a fost arestat. Fusese suficient un denunț anonim, pentru ca fostul academician de onoare Gh. T. Kirileanu să fie arestat...

În denunțul anonim se scria că bătrînul ascultă radio Londra, că critică regimul comunist și că are aur ascuns în pod și arme în lăzi. Percheziția făcută nu a găsit nici aur - căci aurul era biblioteca sa -, nu a găsit nici arme în lăzi, ci cîteva covoare date spre păstrare de către Iorgu Lalu, prietenul său, care fusese deputat averescan și prieten cu d-rul Groza din același partid, pe vremuri, în 1926...

Dar pentru că bătrînul recunoscuse că ascultă radio Londra, singur, și că în adevăr face însemnări despre neadevărurile scrise, pentru ca „viitorimea să cunoască adevărul acestor zile", a fost declarat arestat, ordonîndu-i-se să se scoale și să se îmbrace, spre a fi dus la închisoare. Octogenarul, demn și hotărît, a spus:

- Scoateți pistoalele și omorîți-mă. Vreau să mor în patul meu!

După ce au chibzuit, ofițerii anchetatori au dispus să fie arestat la domiciliul său pînă la terminarea cercetărilor.

Nepotul său, Grigore Kirileanu, membru de partid [P.C.R.] și responsabil al librăriilor și vînzării cărților în Piatra Neamț, a izbutit cu greu să vină la București la mine și să mă roage să intervin la d-rul Petru Groza ca să salveze viața lui Moș Ghiță, dar și biblioteca acestuia, pe care pusese ochii Ministerul culturii, condus de Constanța Crăciun.

M-am dus la președinte, i-am înfățișat cazul.

Gh. T. Kirileanu dorea să lase Academiei biblioteca sa, cu toate valorile și raritățile ce se aflau în ea, iar partea beletristică să formeze, în casa sa, după moartea lui, o bibliotecă care să-i poarte numele, dar nu înțelegea ca toată truda și agoniseala lui de o viață să fie prăduită și să intre pe mîna nepricepuților. Nepotul său îmi adusese o cerere și o autobiografie, semnate de donator După relatarea verbală a cazului, dr. Petru Groza (eu fiind în biroul său de la M.A.N.) a chemat la telefon pe Constanța Crăciun, care ordonase preluarea bibliotecii lui Gh. T. Kirileanu, fiind informată despre valoarea acestei biblioteci unice de către C. Prișnea, adjunctul său, care era din Piatra Neamț și cunoștea această comoară spirituală.

- Te rog să taci și să nu mă întrerupi cînd vorbesc cu Constanța Crăciun, căci te văd tare agitat, mi-a zis președintele.

- Constanța Crăciun, ce-ai făcut cu Kirileanu de la Piatra Neamț? Dar dumneata nu asculți radio Londra? De cînd este oprită ascultarea? Este oprită difuzarea știrilor ascultate, dar bătrînul e bolnav în pat și ascultă singur radio; măcar această mîngîiere să-i lăsăm... Ați găsit sub pernă un caiet în care ne critică? Foarte bine, nu am admis noi critica și autocritica? E bine să fim informați și să ne spună un bătrîn cu ce am greșit; poate că are dreptate în unele privințe... Dar pe cine ai pus dumneata să inventarieze acele opere de valoare deosebită? Un tovarăș ridicat, spui? Cum? Pe Deleanu? Nu-i un zidar din Timișoara? Bine, dar de ce s-a pus sub inventar și portretul tatălui lui Kirileanu, pictat de Octav Băncilă, după 1907? Și celelalte picturi?... Nu, nu sînt mulțumit... Voi pune chestiunea în Consiliul de Miniștri...

Punînd telefonul jos, președintele mi-a cerut cererea de sesizare și referatul meu. Eu i-am dat numai referatul și autobiografia lui Gh. T. Kirileanu, căci nu-mi plăcea modul de redactare al cererii de sesizare.

A doua zi, pe la 12, soția mi-a telefonat la întreprinderea „Prospecțiuni", unde lucram, și mi-a spus că secretara d-rului Groza a fost acasă la noi și a lăsat un plic, prin care eram chemat urgent. La ora 15 eram deja în fața intrării, să-l întîmpin pe dr. Groza, dar un milițian mi-a spus că nu pot să stau acolo, că se va supăra președintele, căruia nu-i plăcea să fie acostat în fața clădirii. M-a sfătuit să stau după un stîlp. Peste cîteva minute a

apărut Groza, ţinînd de braţ pe doamna [Veturia] Goga[1]. Am ieşit din ascunzătoare şi i-am spus:

- M-aţi chemat şi am venit...

- M-ai dezinformat în chestia Kirileanu!, a spus el ridicînd braţele.

Revoltat şi congestionat la faţă, am ripostat:

- Nu v-am dezinformat! V-am spus întotdeauna adevărul. Răspund cu capul pentru adevărurile pe care le-am relatat în chestia Kirileanu!

Descumpănit, văzînd revolta mea şi dîndu-şi seama de gravitatea cuvintelor sale, s-a adresat omului său de încredere şi însoţitorul său permanent, lt. colonelul Stancovski:

- Rămîi şi explică-i d-lui Brudariu ce s-a întîmplat în Consiliul de Miniştri...

După ce dr. Groza s-a urcat în maşină şi a plecat, colonelul mi-a spus:

- Preşedintele a fost dezavuat în Consiliu, pentru că nu i-aţi dat cererea de sesizare, ci numai autobiografia lui Kirileanu, iar Constanţa Crăciun a prezentat o nouă cerere a lui Kirileanu, prin care recunoaşte întreaga sa vinovăţie şi imploră să i se lase viaţa, consimţind ca Ministerul culturii să facă ce vrea cu biblioteca sa. Preşedintele trebuie să se reabiliteze şi de aceea v-a chemat să-i predaţi chiar astăzi cererea de sesizare, căci nimeni nu poate interveni fără să fie sesizat în scris...

Am plecat. Cum nu voiam să predau cererea pe care o aveam la mine, am chemat la telefon, prin fratele meu de la Piatra Neamţ, pe Grigore Kirileanu, nepotul „librar", cum îi spunea Moş Ghiţă, şi i-am spus să vină cu primul tren la Bucureşti. A doua zi dimineaţa, a şi sosit în Bucureşti şi i-am dictat cererea pe care trebuia s-o rescrie Moş Ghiţă, să o semneze şi să mi-o aducă a doua zi pentru a o preda d-rului Groza. După ce am terminat de dictat, Grigore Kirileanu mi-a zis că Moş Ghiţă nu va semna această cerere redactată în termeni aşa cutezători, căci eu o concepusem ca din partea unui *donator* creditor al „viitorimii" şi nu ca pe aceea a unui miluit al regimului.

- Dacă nu va voi să scrie aşa cum am dictat eu această cerere, să-i spui lui Moş Ghiţă că va fi ridicat cu pat cu tot, iar eu voi fi arestat, pentru că am îndrăznit să „dezinformez" pe preşedintele M.A.N.

A doua zi, Grigore Kirileanu a venit şi mi-a adus cererea scrisă şi semnată de Gh. T. Kirileanu, iar eu am predat-o preşedintelui, care a fost satisfăcut. Am fost informat că preşedintele ieşise învingător în Consiliul de Miniştri, dar confruntarea fusese dură.

La Piatra Neamţ au fost trimişi substitutul procurorului general şi C. Prîsnea, însoţiţi şi de preotul C. Mătase, un cărturar localnic.

- Cine v-a spus că sînteţi arestat, domnule Kirileanu?, a întrebat procurorul.

- Dumnealui, a spus Moş Ghiţă, arătînd spre şeful securităţii locale.

- Ei bine, să ştiţi că nu sînteţi arestat şi că aveţi dreptul să faceţi ce voiţi cu biblioteca dumneavoastră...

După cîteva zile m-am dus la Piatra Neamţ şi l-am sfătuit pe Moş Ghiţă să facă donaţia proiectată, prin dr. Petru Groza.

[Iată acum şi scrisoarea lui Gh. T. Kirileanu către Adrian Brudariu, din 7 ianuarie 1955, prin care povesteşte cum a fost arestat în timp ce era bolnav grav]:

Scumpe prieten Adrian,

Din cauza denunţării făcute la Bucureşti de chiriaşa care se vedea ameninţată cu evacuarea camerei ocupată, în care urma să se facă inventarierea bibliotecii mele, m-am pomenit cu o SEVERĂ PERCHEZIŢIE şi un lung interogatoriu asupra însemnărilor mele zilnice, care s-au găsit cu aprecieri asupra oamenilor şi evenimentelor, fiind sechestrate şi duse la Bucureşti, IAR EU LĂSAT ÎN STARE DE AREST în odaia mea, din cauza grelei stări a sănătăţii şi a îngrijirilor medicale.

SINGURA SPERANŢĂ CE MI-A MAI RĂMAS ESTE SĂ FIU LĂSAT SĂ MOR ÎN PATUL MEU.

Îţi poţi închipui cît de ÎNGRIJORAT SUNT ÎN PRIVINŢA SOARTEI BIBLIOTECEI MELE, MAI MULT DECÎT ASUPRA SOARTEI MELE.

Va fi luptă între Ministerul culturii şi între Biblioteca Academiei, aceasta fiind mai îndreptăţită, deoarece cărţile rare, precum şi partea documentară şi arhivistică este specialitatea ei.

Ar fi bine să te întîlneşti nu numai cu profesorul Constantinescu-Iaşi, ci şi cu Alex. Elian, care lucrează la Academie şi a cercetat biblioteca mea.

De asemenea, ar fi bine să te întîlneşti cu profesorul G. Macovei, care ştie despre păţania mea şi ar aprecia dacă-i potrivit să ceară ajutorul lui M. Sadoveanu.

NENOROCITĂ ÎNCHEIERE A UNEI VIEŢI ZBUCIUMATE ÎN ZĂDAR.

Vechi şi devotat prieten,
Moş Gh. T. Kirileanu.

[Şi o a doua scrisoare, din 8 februarie 1955]:

Scump prieten Adrian,

Ai făcut o minune morală pentru ambele părţi, minune care s-a încheiat în ziua de 4 fevruar prin vizita ce mi s-a făcut de ministrul culturii C. Prîsnea şi de un procuror al Procuraturii Generale din Bucureşti, care mi-au cerut informaţii despre purtarea lui Alex. Deleanu faţă de mine.

Nu ştiu însă dacă mi-oi mai veni în fire după cumpăna de moarte prin care am trecut, dar cel puţin nu mai trăiesc cu viermele în hrean şi cu sabia lui Damocles deasupra capului... Apoi sper că inventarierea cărţilor va fi amînată pînă se va încălzi vremea la primăvară şi starea sănătăţii mele se va mai îndrepta.

Cu multă dragoste şi adîncă recunoştinţă te binecuvîntez, gîndindu-mă la părinţii care ne-au dăruit un suflet aşa de rar: viteaz şi inimos ca al d-tale.

Vă doresc sănătate la tustrei.

Frăţeşti îmbrăţişări,
Moş Gh. T. Kirileanu. ■

(Va urma)

[1] Ea însăşi, ca soţie a unui fost prim-ministru, dar mai ales ca prietenă apropiată a familiei mareşalului Ion Antonescu, ţintă a persecuţiilor regimului comunist.

ECOURI LA „CAZUL" GRUPULUI PĂTRĂȘCANU

Serialul „Cazul" grupului Pătrășcanu a pus în circuit public documentele de bază privitoare la cea mai „reprezentativă" și cea mai aberantă dintre inscenările de acest fel puse la cale în anii dictaturii comuniste. Publicarea acestor documente a avut ecou, redacția primind numeroase semnale în acest sens, din țară și străinătate. Între ele și scrisoarea semnată de general-locotenent în rezervă GRIGORE RĂDUICĂ, din care publicăm fragmentul de mai jos, sub un titlu aparținînd redacției; el aduce noi elemente ale modalităților prin care conducerea P.C.R. își trata adversarii; în cazul lui Pătrășcanu, ca și în cazul lui Foriș, chiar și pe proprii militanți declarați indezirabili.

CRIMA
DIN SEDIUL COMITETULUI CENTRAL

...Am văzut că în anul 1991, în revistă, au început să se publice diferite materiale cu privire la activitatea lui Lucrețiu Pătrășcanu, precum și cu privire la ancheta și judecarea lui.

Deoarece cunosc problemele în legătură cu acțiunea de pregătire a reabilitării lui Pătrășcanu și a „grupului" său în 1968, iar unele aspecte în legătură cu această acțiune sînt singurul, aflat în viață, care le cunosc, doresc să vi le relatez, spre a fi cunoscute...

În anul 1962, la absolvirea cursurilor Academiei militare, am fost repartizat ca instructor în secția militară și justiție (secția pentru controlul muncii la M.A.N., M.A.I., justiție și procuratură) de la C.C. al P.C.R. În 1963 am promovat ca adjunct al șefului secției, pentru controlul muncii la Ministerul Apărării Naționale, iar în august 1965 am fost numit șef al acelei secții.

În vara anului 1966, Vasile Patilineț, care era secretar al C.C. al partidului, mi-a adus la cunoștință că Nicolae Ceaușescu a decis ca să se constituie un colectiv pe care să-l conduc eu, colectiv care să se ocupe de studierea tuturor materialelor în legătură cu „cazul Pătrășcanu", cu precizarea că trebuie păstrat secretul strict asupra preocupărilor acestui colectiv și mai ales în legătură cu constatările făcute, pînă la prezentarea acestor constatări conducerii partidului, stabilindu-se de asemenea ca studiul să se efectueze numai în biroul meu din sediul C.C. al partidului, unde să se păstreze dosarele și toate materialele adunate din diferite arhive, inclusiv caietele cu însemnări în acest caz pe care și le făcea fiecare membru al colectivului, ori declarațiile, informările și alte materiale luate de la cei cu care se discuta pentru elucidarea cazului.

Din colectiv, afară de mine, au mai făcut parte: Teodor Vasiliu — adjunctul meu pentru controlul muncii la justiție și procuratură; Ion Medrea — adjunct al șefului colegiului central de partid; Buru Lefter — adjunct al procurorului general al Republicii și un general din partea Ministerului de interne.

Pînă la începutul anului 1968 au fost strînse și studiate peste 100 000 (una sută mii) file din diferite dosare și alte materiale și s-a discutat cu multe zeci de persoane implicate într-un fel sau altul în acel caz (anchetatori, anchetați, martori etc.). Cu cei mai mulți dintre aceștia discuțiile s-au purtat numai de către mine, pentru a se evita eventualele rețineri de a face relatări în cazul că, fiind mai multe persoane prezente, ar fi crezut că sînt anchetați din nou.

La intervale de circa o lună de zile eu îl informam pe Vasile Patilineț în legătură cu mersul documentării și constatările făcute, iar acesta îl informa pe Nicolae Ceaușescu.

Prin ianuarie 1968, l-am informat pe Vasile Patilineț că în linii mari am terminat documentarea, că am pregătit și un raport sinteză cu constatările făcute, dar că, pentru definitivare, ar mai fi necesar să se dea aprobare pentru a se discuta cu unele persoane care făceau parte din guvern și din conducerea partidului (Aurel Vijoli, Mihai Levente etc.), care cunoșteau unele date în legătură cu „cazul Pătrășcanu" și de asemenea să se aprobe consultarea și a unor materiale existente în arhiva aflată la dispoziția Biroului politic al partidului.

În această situație, Ceaușescu a decis constituirea unei comisii formate din membri ai C.C. care să continue și să definitiveze documentarea începută de colectivul nostru, iar apoi s-o prezinte

conducerii partidului. A stabilit ca eu să lucrez în continuare la acest caz, sprijinind comisia constituită şi păstrînd întreaga documentare asupra mea pînă la încheierea acţiunii. Tot în acest scop puteau să fie folosiţi în continuare, cît era necesar, şi ceilalţi membri ai colectivului menţionat.

Ceauşescu a stabilit nominal componenţa comisiei, astfel: preşedinte — Gheorghe Ştoica, unul din cei mai vechi membri ai P.C.R., cel care l-a selectat şi atras în activitatea comunistă pe Gheorghiu-Dej; membri: Vasile Patilineţ, Ion Popescu-Puţuri, Nicolae Guină şi Ion Stănescu — preşedintele nou-înfiinţatului Consiliu al securităţii statului.

Comisia a luat cunoştinţă de documentarea pregătită de colectivul nostru şi după ce s-a convins de corectitudinea constatărilor noastre, a audiat — şi cu participarea mea — persoanele pe care le propusesem a mai fi ascultate, precum şi alte persoane care s-a considerat necesar a fi audiate şi apoi mi-a dat indicaţii în ce sens să refac şi să completez raportul, eu îndeplinind rolul de secretar al comisiei, la mine existînd — aşa cum am mai menţionat — toate dosarele şi celelalte materiale strînse asupra cazului.

Întrucît în dosarele „cazului Pătrăşcanu" existau materiale în care se afirma că acesta (Pătrăşcanu) — în perioada războiului (1941-1944) — ar fi avut legături cu Ştefan Foriş, fostul secretar general al P.C.R., şi că, împreună, ar fi complotat ca agenţi ai Siguranţei, s-a pus problema de către comisie (de fapt de către Gheorghe Ştoica) să se lămurească ce s-a întîmplat cu Ştefan Foriş: cînd, cum şi unde a dispărut el?

Comisia mi-a cerut mie să cercetez şi să lămuresc acest caz. După minuţioase verificări, am reuşit să aflu că Foriş a fost răpit de pe stradă şi dus la sediul Comitetului Central al partidului [aflat atunci într-o clădire de pe Aleea Alexandru], unde a fost ţinut închis sub pază pînă cînd a fost ucis. Pintilie Gheorghe (Pantiuşa), fostul director administrativ şi şef al pazei sediului partidului comunist în acea perioadă, mi-a recunoscut că el l-a ucis pe Foriş, dîndu-i cu o rangă de fier în cap, şi l-a îngropat sub pardoseala unei încăperi din clădirea corpului administrativ al sediului partidului.

A afirmat că prin februarie 1945 a fost chemat de Gheorghiu-Dej care i-a spus că a fost anunţat de Ambasada sovietică din Bucureşti că nu peste multă vreme va avea loc un control, la sediile tuturor partidelor politice, din partea Comisiei aliate de control şi, ca urmare, i-a cerut să ia măsuri să nu fie găsit Foriş în sediul partidului. La întrebarea pusă lui Dej, cum să procedeze cu îndepărtarea lui Foriş?, acesta i-ar fi răspuns: „Descurcă-te, că d-aia ai cap"... După un timp, fiind întrebat de către Gheorghiu-Dej ce a făcut cu Foriş, Pintilie i-a spus că „l-a terminat", afirmaţie la care Dej a avut o scurtă pauză de tăcere, după care a continuat să discute alte probleme.

Pentru a verifica afirmaţiile acestui criminal i-am cerut să indice locul precis unde a fost îngropat Foriş. Întrucît clădirea fostului sediu central al partidului comunist în prezent este reşedinţa Ambasadei Poloniei la Bucureşti, s-a cerut prin M.A.E. şi s-a obţinut dezlegarea din partea ambasadei respective să efectuăm săpături în clădirea anexă din curtea acesteia, la locul indicat de ucigaş. Acolo au fost găsite osemintele a trei persoane ucise în acelaşi mod şi aruncate în aceeaşi groapă. Fiind întrebat, Pintilie a recunoscut că pe toţi trei i-a ucis el personal, în acelaşi mod, şi a precizat că unul dintre ei este Foriş Ştefan, al doilea era un cetăţean de prin Timişoara, căruia i se zicea „neamţul", dar nu-i cunoştea numele real, pe care tot Gheorghiu-Dej i-a cerut să-l facă să dispară, iar despre al treilea a afirmat că nu-şi aminteşte cine ar putea fi.

Menţionez că acest Pintilie Gheorghe, care nici nu ştia bine românește (era rus), ulterior a fost prim-adjunct al ministrului de interne, el fiind responsabil de multe crime, inclusiv de masivele arestări şi trimiterea a mii de oameni la Canalul Dunăre-Marea Neagră...

Între timp, la redacţie ne-a sosit o nouă scrisoare expediată de dl. general în rezervă Grigore Răduică în data de 27 februarie, din care am extras următorul pasaj:

„Acum doresc să mă refer la modul cum a fost executat (asasinat) Lucreţiu Pătrăşcanu. Aceasta, deoarece procesul-verbal întocmit cu privire la execuţia lui Pătrăşcanu, proces-verbal care a fost publicat în numărul din februarie 1992 al revistei **Magazin istoric,** nu prezintă adevărul în legătură cu modul de desfăşurare a execuţiei.

Din discuţiile cu participanţi la execuţie, printre care lt. col. Bădică Ilie — fostul director general al penitenciarelor — şi procurorul Grigore Rîpeanu, a rezultat că procesul-verbal de execuţie s-a întocmit după «tipicul» cunoscut, dar în realitate execuţia s-a petrecut astfel:

Cei ce trebuiau să participe la execuţie au mers la celula unde erau închişi Pătrăşcanu şi Kofler şi s-a pus întrebarea lui Pătrăşcanu dacă are să exprime vreo dorinţă. La aceasta, Pătrăşcanu a răspuns sfidător şi demn: «Hai, terminaţi mai repede ceea ce aţi început!» După care i s-au pus la ochi ochelarii de penitenciar (ochelari speciali care nu permiteau respectivului să vadă pe unde şi unde este dus). S-a ieşit apoi din celulă şi s-a mers pe un culoar, la capătul căruia se intra într-un spaţiu închis — un fel de curte interioară unde se găsea depozitat nisip — şi unde, în timp ce Pătrăşcanu era împins, să meargă în continuare, i s-a pus prin surprindere pistolul în ceafă, şi a fost împuşcat. După ce a căzut jos, văzîndu-se că mai mişcă, s-a mai tras de cîteva ori în el. La fel s-a procedat şi cu Kofler, cu deosebirea că acesta, cînd a fost luat din celulă, aproape că îşi pierduse cunoştinţa, şi a fost nevoie să fie dus tîrîş de către doi inşi, iar după ce s-a ajuns în încăperea cu nisip, a fost împuşcat în ceafă, în timp ce era ţinut de sub braţe de către cei care l-au tîrît pînă acolo. La el a fost suficient un singur glonţ pentru a muri imediat.

Deci n-a existat nici un pluton de execuţie, aşa cum se specifică în procesul-verbal de execuţie, ci a fost un singur ucigaş trăgător cu pistolul pe la spate, nu s-a dat citire în prealabil sentinţei de condamnare şi n-a existat nici un stîlp al infamiei".

N.R. După cum vedem, atît în cazul Lucreţiu Pătrăşcanu cît şi în numeroase alte cazuri de represiune comunistă, adevărul iese greu la iveală. Revista noastră stă mai departe la dispoziţia celor ce deţin documente, alte acte şi mărturii despre procesele politice şi modalităţile prin care dictatura comunistă îşi reprima şi lichida adversarii, sau, în cazul procesului Lucreţiu Pătrăşcanu, chiar pe membrii partidului comunist.

P.S. Procedeul d-lui general lt. (rez.) Grigore Răduică ne apare ca sugerînd practici din alte timpuri: în urma unei vizite la redacţie, ne-a trimis acest articol, acceptat spre publicare, după convorbiri telefonice şi schimburi de scrisori, dar a publicat acelaşi subiect într-o altă revistă. Pentru noi, un astfel de procedeu este mai mult decît regretabil — **n.r.** ■

FESTINA LENTE

O bună parte din dovezile voluminosului dosar al tragediei trăite de români (mai cu seamă după tîrgul cinic încheiat la 23 august 1939 de către guvernul sovietic şi cel al Germaniei naziste, vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1989), a fost expusă judecăţii publice prin apariţia - în 1984-1985 - a celor patru volume intitulate *23 August 1944. Documente*, acoperind perioada 1939-1945, publicate de Direcţia Generală a Arhivelor Statului, cu eforturile unui mare număr de arhivişti şi istorici. Foarte multe din piesele documentare capitale pentru cunoaşterea contextului politic, diplomatic şi militar al acelei perioade apăreau pentru prima dată şi cititorul avizat a înţeles ceea ce trebuia înţeles: efortul meritoriu al unui grup de specialişti de limpezire a acelui segment de istorie naţională care re-a marcat atît de mult şi despre care, în multe privinţe, se păstra, în continuare, o tăcere vinovată.

Nu era însă decît un început, încă o breşă favorabilă pentru a sparge muţenia impusă de regimul dictatorial comunist, căci multe din mărturiile documentare ce puteau oferi generaţiilor tinere imaginea totală - sau cît mai cuprinzătoare - a condiţiilor în care România a fost silită să accepte alianţa cu Germania nazistă, nu au putut fi incluse în sumarele amintitelor volume. Pe de altă parte, lucrarea conţinea un anume balast format din documentele referitoare la activitatea fostului partid comunist, de altfel, piese cu suport real, dar incluse după criterii cantitative, acordîndu-li-se o importanţă exacerbată de ipocrizia şi perversiunea regimului comunist. Acest balast a fost însă necesar, chiar absolut obligatoriu, pentru a face posibilă apariţia celorlalte documente, a acelora de autentică valoare. Şi în acest fel, pentru cei care se mulţumiseră cu ceea ce se publicase pînă atunci (în unele cazuri şi contribuţii valoroase, cum au fost lucrările regretatului Aurică Simion şi ale altor istorici insistenţi, precum E. Preda sau E. Bantea), dintr-o dată, perioada 1939-1945 îşi schimba cu totul înfăţişarea, căpătînd proporţii şi contururi adesea nebănuite. Zeci de documente, de data aceasta netrunchiate, îi aşezau într-o cu totul altă lumină atît pe liderii diferitelor partide politice, cît şi pe mareşalul Ion Antonescu, iar o parte a ţesăturii de relaţii socio-politice din epocă a putut fi privită şi analizată din intimitatea ei.

Dar, cum spuneam, nu toate documentele a căror publicare românii o aşteptau de decenii au fost incluse în volume, deşi în structura lor iniţială ele cuprindeau şi alte 16 piese extrem de importante, dar care au fost eliminate - după trecerea prin furcile caudine ale cenzurii - chiar la „indicaţia preţioasă" a celui care, cu insolenţa şi suficienţa „marelui gînditor", pretindea că jalonase liniile directoare în scrierea şi interpretarea istoriei poporului român. Cele 16 piese documentare, precum şi altele, care încă de la început nu fuseseră incluse, în mod deliberat, în volume, tocmai pentru a nu le periclita apariţia, se refereau mai ales la convulsiile vieţii politice interne româneşti din perioada toamna anului 1943-primăvara lui 1944. Cînd, după îndelungi şi sinuoase tatonări (atît ale reprezentanţilor opoziţiei, cît şi, separat, cei ai guvernului Antonescu), emisarii români începeau, la 17 martie 1944, la Cairo, convorbiri cu reprezentanţii celor trei puteri aliate.

Momentul a coincis în mod bizar cu invitarea mareşalului Antonescu la cartierul general al lui Hitler. Şi în aceeaşi zi, deci de 22 martie, fără o consultare prealabilă a nici unuia dintre reprezentanţii politici aliaţi de la Cairo, generalul Maitland Wilson, comandantul suprem al forţelor aliate din Mediterana, îi trimitea un mesaj-ultimatum lui Antonescu, cerîndu-i să nu dea curs invitaţiei lui Hitler. „Dacă o veţi face - se spunea în mesaj -, acest lucru va fi interpretat ca o dovadă categorică a faptului că România va colabora pînă la sfîrşit cu Germania şi ţara dv. va trebui să suporte toate consecinţele".

Reprezentantul sovietic la Cairo, N.V. Novikov a protestat violent şi imediat faţă de acţiunea solitară a generalului Wilson, iar atitudinea sa nu poate fi judecată decît în legătură directă cu mesajul pe care lordul Moyne, reprezentantul britanic pentru Orientul Mijlociu, l-a trimis la 27 martie 1944 lui Iuliu Maniu, cu rugămintea de a se comunica mareşalului că „guvernul sovietic este dispus acum să încerce să stabilească o legătură cu Antonescu". Or, prin mesajul său atît de intolerant, Wilson risca să rupă definitiv precarul echilibru stabilit în acel moment prin demararea convorbirilor de la Cairo.

Publicaţia *Convergenţe româneşti*, care apare la Londra, scria, în nr. 4, din februarie 1985, într-o cronică consacrată primelor două volume de documente apărute la Bucureşti, că „înaintînd în lectură, fiecare cititor al celor două volume de documente se simte îndreptăţit, de la un anume moment dat, să-şi adreseze o întrebare firească: a fost România anilor 1940-1944, într-adevăr, un stat fascist? Deocamdată, este cert faptul că recenta apariţie editorială bucureşteană nu ne încurajează să răspundem, afirmativ la o asemenea întrebare. Acesta este primul şi cel mai însemnat merit al ei". Şi revista îşi încheia cronica, manifestîndu-şi convingerea că „mai devreme sau mai tîrziu, va vedea lumina tiparului şi scrisoarea adresată, la 2 aprilie, de mareşalul Antonescu generalului M. Wilson".

In ce mă priveşte, nu doar în calitate de membră a colectivului care a întocmit cele patru volume de documente, dar, pe bună dreptate cred, nemulţumită şi mîhnită de graba şi suficienţa cu care unii s-au simţit „datori", după decembrie 1989, să „deretice" diferitele sectoare ale istoriografiei româneşti din ultimii ani, aruncînd la „lada cu gunoi", vai!, o dată

cu atîta maculatură şi multele lucruri bune, m-am considerat îndreptăţită să reamintesc cele cîteva fapte mai puţin cunoscute de marele public. Avînd încă o dată confirmarea valabilităţii vechiului dicton latin *Festina lente* (grăbeşte-te încet), profit, totuşi, de ocazie, satisfăcînd nerăbdarea cronicarului londonez (şi, poate, nu numai a lui), prin publicarea, în continuare, a textului integral al scrisorii mareşalului Antonescu din 2 aprilie 1944:

„Am primit mesajul dumneavoastră. Vă rog să nu cereţi unui popor mic, dar viteaz, care de două mii de ani luptă pentru viaţa, credinţa şi libertatea sa, să se distrugă şi să se dezonoreze. Vă rog să nu cereţi unui soldat cinstit şi unui om bătrîn să-şi sfîrşească zilele în umilinţă. Aşa cum dumneavoastră luptaţi pentru Anglia, tot aşa lupt şi eu pentru ţara mea, dar de suferinţele, de lupta şi ameninţările sub care trăim noi, dumneavoastră nu vă puteţi da seama. Noi am fost atacaţi, deşi nu am atacat pe nimeni. Ceea ce este al nostru şi a fost al nostru de secole ne-a fost luat. Aliaţii şi prietenii noştri au fost forţaţi de evenimentele europene ale anului 1940 să ne abandoneze total, lăsîndu-ne astfel să fim jefuiţi de laşii noştri vecini. Nici unul din marii noştri aliaţi nu ne-a putut garanta frontierele noastre micşorate, ca răspuns la strigătul nostru de alarmă. Alături de Germania noi am fost obligaţi să luptăm împotriva Rusiei, care zilnic ne ameninţa şi ne umilea. Singura ţară din lume care, la cererea noastră, a fost de acord ca, în împrejurări dificile, să garanteze existenţa durabilă a naţiunii noastre, a fost Germania. Cînd poporul nostru va trebui să moară, nu-i cereţi astăzi să accepte dizgraţia şi dezonoarea. Mare şi glorios soldat cum sînteţi, sînt sigur că veţi înţelege. Ajutaţi-mă să salvez un popor; nu mă forţaţi să-l arunc într-o prăpastie fără sfîrşit, de disgrugeri şi ruşine. Noi sîntem prietenii dumneavoastră, nu duşmanii dumneavoastră. Nici un popor, sînt sigur, cu forţele aproape intacte, cum sînt ale noastre, nu ar putea să capituleze şi să se retragă din acţiunea în care însăşi libertatea şi existenţa lui sînt în joc, fără o garanţie serioasă pentru zilele care vor veni. Că nu se va comite nici o indiscreţie în legătură cu acest mesaj, mă bizui pe dumneavoastră, ca soldat".

Telegrafiind la Departamentul de stat acest text, Robert Murphy, consilierul politic american în Comandamentul aliat din Mediterana preciza în încheierea telegramei că mesajul deşi purta data de 2 aprilie 1944, „întîrzierea în transmiterea lui se datorase întreruperii, între 3 şi 13 aprilie, a comunicaţiilor radio clandestine dintre Bucureşti şi Cairo, în urma bombardamentelor Aliaţilor asupra Bucureştilor".■

Ileana CHIRTU

IMPERATIVE FINANCIARE ŞI SCUZE CITITORILOR NOŞTRI

Am trăit cu toţii, cititori şi redacţie, în aceste ultime luni, două evenimente deosebite în viaţa revistei: apariţia, în luna martie a.c., a numărului 300 şi împlinirea, în luna aprilie, a unui sfert de secol de cînd Magazin istoric **a pornit în lume.**

Colecţia celor 301 numere ale revistei vorbeşte despre însăşi istoria Magazinului istoric, **despre drumul, cu nenumărate sinuozităţi, parcurs, despre eforturile noastre de a rezista pentru a exista în momente extrem de grele, despre ceea ce am vrut să facem şi despre ceea ce am reuşit să realizăm şi, mai ales, despre permanentul sprijin pe care l-am găsit în dvs., stimaţi cititori. Fără dvs., fără devotamentul şi statornica dvs. pasiune pentru istorie şi pentru revista care, lună de lună, vă oferea noi şi noi prilejuri de a pătrunde în universul Muzei Clio, nu am mai fi existat.**

Recentele dovezi de preţuire faţă de revistă, pe care le-am publicat în nr. 3, 4, 5 din acest an, vorbesc despre strînsele noastre legături cu cititorii, cu istoricii români sau străini cu care colaborăm de ani şi decenii, precum şi de consideraţia cu care este onorată revista noastră de personalităţi din diferite ţări.

Strădaniile noastre au devenit de-a dreptul entuziaste în urma felului cum ne-au salutat numeroşi confraţi de la ziare şi reviste, de la Radio şi de la T.V.

Acestea constituie pentru noi un neaşteptat şi binevenit stimulent. Aşa că, vă rugăm să fiţi siguri că veţi avea în continuare un Magazin istoric **atractiv, interesant şi plin de dezvăluiri palpitante. Ceea ce ne amărăşte şi ne întristează este că toate eforturile noastre pentru a reuşi o reducere substanţială a preţului abonamentelor s-au izbit de imposibilităţi financiare care deocamdată ne depăşesc (preţul de cost şi dificultăţile de difuzare chiar a abonamentelor).**

Pe lîngă aceasta, din cauze pe care încă nu le cunoaştem şi nu le putem analiza, s-a produs şi o scădere a abonamentelor cu peste 20%.

Aceste motive ne obligă nu atît pe noi, redacţia, cît mai ales serviciile de contabilitate şi producţie, să facem o reducere pentru abonaţi mai mică decît cea anunţată, după cum urmează: 225 lei abonamentul trimestrial; 450 lei — 6 luni; 900 lei — un an.

Găsiţi revista noastră în catalogul presei la nr. 212.

Reamintim că abonamentele pentru trimestrul II (aprilie, mai, iunie) 1992 au fost făcute cu vechiul preţ de 50 de lei, ceea ce oricum a însemnat o mare înlesnire pentru abonaţi.

Pentru a reuşi ca în viitor să putem pune în practică proiectul nostru de a oferi cititorilor abonaţi două reviste gratuite **pe an, aşteptăm ca iubitorii istoriei să contribuie prin intermediul Fundaţiei la susţinerea revistei şi, de asemenea, ca numărul abonamentelor să crească.**

Noi continuăm să facem tot ceea ce depinde de noi pentru a menţine Magazin istoric, **cartea dv. îndrăgită de istorie la nivelul exigenţelor cititorilor. Vrem să vă oferim, şi mai departe, lună de lună cea mai ieftină carte de istorie şi, în acelaşi timp, cea mai populară revistă, în care să vă întîlniţi cu noi şi noi pagini din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al românilor şi al altor popoare, o revistă atît pentru delectarea dvs. cît şi pentru instruirea dvs.**

Aşteptăm, deci, donaţiile pentru Fundaţia Culturală Magazin istoric **şi abonamentele pentru** Magazin istoric.

Speranţele noastre în ceea ce priveşte Fundaţia se arată îmbucurătoare. Amănunte în Curierul Fundaţiei **din chiar p. 77 a acestui număr.**

O ECUAȚIE CU MULTE NECUNOSCUTE

Cele patru episoade consacrate de revista noastră predării istoriei în școală, dificultăților întîmpinate în procesul instructiv, raportului manual-profesor, manual-elev și profesor-elev, precum și sugestiile avansate de unii dintre interlocutori pentru viitor, în vederea redobîndirii locului cuvenit acestei discipline în procesul instructiv-educativ, au stîrnit un viu interes în rîndul cititorilor Magazinului istoric, **care au ținut să ne împărtășească păreri și propuneri în legătură cu tematica dezbătută.**

Ecoul anchetei noastre, dovadă evidentă că soarta acestei discipline de învățămînt nu lasă indiferenți pe cititori (fie ei participanți direct implicați — profesorii —, simpli subiecți — elevii — sau, pur și simplu oameni îndrăgostiți de istorie), reprezintă elemente încurajatoare nu doar pentru redacție, dîndu-ne sentimentul utilității inițierii acestei dezbateri. În consecință, facem loc unor noi opinii exprimate în legătură cu predarea istoriei.

Manuale premiate de Academie

Analizînd un bogat eșantion de manuale ce a cuprins cărțile de istorie din intervalul 1827-1918, cîte au putut fi depistate în Biblioteca Centrală Universitară din Iași și București, în Biblioteca universitară din Cluj, la Biblioteca Națională și Biblioteca Academiei, prof. Lăcrămioara Iordăchescu, din Iași, ne împărtășește o serie de constatări dintre care spicuim: „Dacă interesul pentru cunoașterea istoriei poate fi sesizat încă din evul mediu — cînd se constată întocmirea unor cronografe pentru învățătura fiilor de domn, de alcătuirea unor manuale propriu-zise de istorie, destinate învățămîntului obștesc nu putem vorbi decît după 1821, mai precis după 1827, cînd apare manualul de istorie de Grigore Pleșoianu *(Magazin istoric*, nr. 12/1984), fiind o consecință a preocupărilor pentru învățămînt național. În acest context, manualul de istorie căpăta un rol deosebit de însemnat ca instrument de formare și modelare a generației tinere, în spiritul luptei pentru împlinirea deziderateloi naționale: libertate, unitate, independență. Căci, prin apelul la istorie, mai ales la paginile sale cele mai glorioase, putea fi stimulată lupta contemporanilor, istoria putea dezvălui mai limpede direcția dezvoltării societății românești și contribui la elucidarea relației trecut-prezent-viitor.

În felul acesta, fiecare manual nou apărut în intervalul cercetat se poate constitui într-un mod

de prezentare a fenomenelor de istorie națională sau a istoriei lumii. Dacă pentru perioada 1827-1859 constatăm că manualul de istorie are aceeași structurare, conținutul său fiind redactat într-o manieră unică de ansamblu, de la daci la epoca medievală și de aici la aceea modernă după această dată și îndeosebi după 1870 asistăm la o editare compartimentată a manualelor de istorie pe perioade istorice, conform programei școlare emisă de Eforia Școalelor.

Un moment important în viața cărții de istorie în general, dar și a manualului de istorie l-a reprezentat înființarea Societății Academice (1867). Această instituție, care avea drept scop «cultura limbii și istoriei naționale, a literaturii, a științei și a artelor», a creat două premii anuale dintre care unul pentru lucrări de istorie. Inițiativa venea și în sprijinul eforturilor întreprinse de a se întocmi noi manuale, în care istoria românilor să fie tratată ca parte distinctă din istoria lumii și în mod unitar, în conformitate cu realitățile politice de după 1859. Ca atare, printre lucrările ce au beneficiat de această răsplată (iată o idee ce ar putea fi însușită și în zilele noastre - *n.n.*) a fost aceea a profesorului P. Rășcanu, *Istoria românilor*, pentru liceul superior, cl. IV-a, 1895.

Citām din argumentele introductive ale laureatului: «sînt încîntat că am făcut o lucrare folositoare pentru elevii din școală și poate pentru cei care nu mai sînt în școală. Acesta e scopul meu. Elevii de la liceul superior trebuie să cetească mult; ei nu trebuie să aibă groază de volum. Nu pot împărtăși ideea celor care susțin că istoria dezvoltată se învață la Universitate, pentru că nici a zecea parte din absolvenții liceelor nu se înscriu la secțiunea istorică din facultățile de litere. Această știință însă trebuie să facă parte din cunoștințele oricărui om cult».

În 1899, un alt profesor, I.G. Floru a obținut premiul Asociațiunii craiovene pentru *Istoria popoarelor vechi* elaborată de el. Numeroși alți istorici de seamă s-au îndreptat către alcătuirea de manuale școlare: Emil Diaconescu, I. Găvănescu, I. Lupaș, A.D. Xenopol, firește, N. Iorga. În maniera completă și complexă de tratare a fenomenelor istorice au mers și alți autori de manuale: Grigore Tocilescu, D. Onciul, Th. Avram-Aguletti ș.a.

De la o relatare a istoriei pînă la o prezentare a fenomenului istoric în întreaga complexitate, drumul pe care l-au parcurs preocupările de întocmire a manualelor de istorie se poate alcătui o... istorie. Această scurtă incursiune dovedește — dacă mai trebuia dovedit — că avem o bogată tradiție în editarea manualelor de istorie, că alcătuirea lor a preocupat societatea românească în întreaga epocă modernă și că în elaborarea manualelor s-au implicat cei mai de seamă reprezentanți ai istoriografiei noastre".

Interes printre elevi

„Potrivit noilor regulamente privind desfășurarea bacalaureatului, istoria — ne scrie prof. *Paul Ungureanu*, de la Grupul școlar sanitar din Botoșani — figurează între disciplinele la alegere, la proba nr. 3, alături de limbile străine și filosofie. Un sondaj făcut printre cei 142 de elevi ai claselor a XII-a de la școala unde lucrez mi-a confirmat că 125 dintre ei sînt decișii să aleagă proba istorie. Așadar, istoria continuă să se afle la loc de cinste între preferințele elevilor. Totul e să o menținem, sau acolo unde e cazul să o redeșteptăm. Firește, opțiunea este în funcție de profilul școlii, dar, totodată, la creionarea unor astfel de opțiuni poate contribui un bun manual și, desigur, un bun profesor. În privința manualelor, consider că, fără a fi supraîncărcate (cum e cazul, acum, cu manualul de clasa a V-a, unde elevii capătă peste 90% din noțiunile acestei discipline — mult prea mult pentru posibilitățile lor de asimilare), acestea trebuie, prin conținutul lor, să-i impresioneze pe elevi nu numai prin concepția grafică, ci îndeosebi prin conținut, un conținut care să le trezească cu adevărat sentimentele patriotice.

Oricît de bun ar fi însă un manual, primordială mi se pare contribuția profesorului, felul în care omul de la catedră știe să capteze elevii să-i facă să iubească acest obiect. Consider că lecția rămîne o creație personală a fiecărui profesor".

La calitățile unui bun manual s-a referit, în scrisoarea pe care ne-a trimis-o, dl. prof. *Vasile Calestru*, de la liceul teoretic „Cuza Vodă", din Huși: „Este necesar un manual bine structurat, care să respecte particularitățile de vîrstă ale elevilor, ceea ce ar asigura însușirea într-un an școlar a unui volum important de informații. Îndeosebi manualul de *Istorie a românilor* trebuie bine gîndit și foarte atent prezentat. Sugerez, în acest sens, o strînsă colaborare între autorii de manuale și graficieni, desenatori, arhivari; de asemenea, e necesar ca manualele să cuprindă indici de nume, tabele cronologice comparative, hărți. Trebuie deci să concepem aceste manuale într-un stil cît mai modern și complet, în așa fel încît să nu le modificăm de la o promoție la alta.

De un mare folos în însușirea cunoștințelor de istorie ar fi, de asemenea, apariția unor materiale ajutătoare — tablouri, portrete, albume, planșe istorice, crestomații, filme didactice și chiar filme istorice, în care evenimentele să fie abordate în spiritul adevărului și, totodată, pe măsura puterii de înțelegere a copiilor — cel puțin la clasele mici. Consider deci că în formarea unui orizont istoric cît mai larg pentru tinerele generații, trebuie făcut un apel mai larg la cultură, îndeplinind astfel dezideratul formulat acum aproape un secol de Dimitre Onciul, anume că «interesul unui popor pentru istoria sa este măsura cea mai sigură pentru gradul său de cultură, pentru civilizația lui»".

Nu doar în școală, ci și în viață

De soarta istoriei în școală, dar și în afara ei, în viață, se arată preocupat și dl. conf. univ. dr. *Constantin Cloșcă*, de la Universitatea din Iași. „Istoria națională, ca obiect de studiu și cultură nu trebuie limitată la anii de școală. S-ar face o mare greșeală. În cadrul educației permanente — aspect despre care nu se mai spune nimic în ultima vreme — istoria are un rol determinant. Trăind în epoca ordinatoarelor și a explorării cosmosului, nu trebuie neglijată educația umanist istorică. În această privință aș dori să aduc în discuție și faptul că după Revoluția din decembrie 1989, institutele politehnice și alte forme de învățămînt academice au «omis» din programă cursul de istoria culturii și civilizației românești, disciplină propusă de catedrele de specialitate ca urmare a interesului manifestat de studenți. Pe alocuri s-a încercat menținerea, dar cursurile sînt facultative și plasate la ore nepotrivite. Față de asemenea manifestări de neînțelegere ne punem fireasca întrebare: să nu aibă nevoie viitorii specialiști (ingineri, medici, economiști, profesori, artiști ș.a.) de contactul permanent cu cultura istorică și filosofică? Convingerea noastră este că e mare

trebuință, cu atît mai mult în această perioadă, dintre ei sînt recrutați viitorii politicieni, oameni de stat, diplomați etc. Manifestări de respingere a actului de cultură națională pot avea consecințe foarte grave, care se vor resimți în timp, dacă nu cumva asemenea urmări operează deja.

Semnalul nostru privitor la ignorarea istoriei patriei (ca disciplină de învățămînt) nu este subiectiv — cum s-ar putea crede — ci esențialmente obiectiv, izvorît din semnificația pe care cunoașterea reală a trecutului trebuie să o aibă pentru noi, românii. Mai mult decît la alte popoare, cunoașterea istoriei se impune pentru că avem o civilizație veche și bogată, pentru că istoria noastră a fost și mai este falsificată de răuvoitori, pentru că împotriva ei s-a atentat mai mult și mai violent decît împotriva istoriei oricărui popor. Se cuvine deci repunerea disciplinei istorice în drepturile ei firești".

Manualul cel de toate zilele

Pînă vom reuși însă să rezolvăm toate cerințele legate de modernizarea predării istoriei în școală corespondențele se referă la necazurile cotidiene cu care se confruntă în momentul de față predarea acestei discipline. Necazuri care înseamnă manuale rău întocmite, depășite sau absente cu desăvîrșire, o programă încărcată și ore puține, material didactic insuficient. „Pe data de 10 septembrie 1991 — scrie d-na prof. *Elena-Margareta Ioana*, de la Școala generală nr. 176 din Capitală — au avut loc consfătuirile tradiționale care, pentru istorie, s-au ținut în amfiteatrul N. Iorga de la Facultatea de istorie. Am fost surprinși cînd ni s-a anunțat că se vor împărți noile programe ca să le discutăm cuprinsul și că sînt în curs de apariție și manualele. Nu s-a ținut cont de nimic din ceea ce am cerut, istoria predîndu-se ca și cu un an înainte.

Ce pot reproșa acestor programe și manuale? În primul rînd, ele sînt elaborate de profesori care au o cultură istorică remarcabilă, dar nu au predat niciodată în școala gimnazială și nu cunosc particularitățile elevilor de la această vîrstă. Un singur exemplu. Conform programei și manualului, primul capitol la clasa a V-a, după introducere se intitulează «preistoria umanității» și are ca unică lecție tratată într-o oră «Viața oamenilor în epoca pietrei și metalelor. Destrămarea societății primitive». În cadrul acestei lecții, elevii învață — dar pot oare să o facă? — noțiuni ca: preistorie, societate primitivă, gintă, trib, politeism, clase sociale, sclavi, stăpîni de sclavi, stat. Un adevărat talmeș-balmeș de noțiuni.

Apoi, experiența a arătat ineficiența predării într-un an școlar atît a istoriei antice cît și a celei medievale. Totuși, se persistă în această concepție. Susțin în învățămîntul gimnazial, următoarea eșalonare: clasa a V-a: istoria antică; clasa a VI-a: istoria evului mediu; clasa a VII-a: istoria modernă și contemporană, clasa a VIII-a: toată istoria românilor în cîte trei ore săptămînal".

Un „cititor din Rădăuți" (nu știm de ce a ținut să-și păstreze anonimatul) se pronunță pentru „simplificarea programelor pentru clasele a VIII-a și a IX-a", pentru „elaborarea de manuale de istorie a artei, istoria religiilor, literatura universală, ca discipline opționale", pentru „introducerea unor lecții de istorie a Basarabiei și Bucovinei", pentru care sugerează publicarea unor capitole din lucrările lui Ion Nistor, în *Magazin istoric*.

Să înțelegem istoria

De la această dezbatere nu au lipsit — și ne bucurăm pentru prezența lor — elevii. „La ora actuală — scriu *Aurelian Peta* și *Nicușor Ciobanu*, elevi în clasa a VIII-a la Școala generală nr. 25 din București — în învățămîntul românesc o problemă majoră pentru elevii clasei a VIII-a este problema manualului de istorie, obiect la care susținem și o teză trimestrială. Noi studiem istoria românilor, de la epoca veche pînă la revoluția din decembrie 1989, fiind singura clasă din întreg învățămîntul gimnazial și liceal care studiază această tematică. Deși circulă manualul profesorului P.P. Panaitescu, ediția 1942, reeditat în 1990, credem că acest manual nu este mulțumitor nici măcar pentru noi, elevii. Și unii dintre noi, care vom urma alte școli în afară de liceu nu vor mai avea posibilitatea să studieze istoria. Credem că este o gravă greșeală să nu înțelegem cum se cuvine istoria țării, mai ales acum, cînd se pun atîtea probleme în legătură cu Transilvania, Bucovina, Basarabia. Ne întrebăm, ca elevi, de ce Ministerul Învățămîntului și Științei nu a găsit cu cale să realizeze un manual complet și pe măsura problemelor de azi?"

„Cred — consideră *Cornel Doagă*, elev, în clasa a XII-a la Liceul Grupului școlar de construcții-montaj nr. 3 din București — că oamenii au studiat istoria pe de o parte dintr-o curiozitate firească de cunoaștere a trecutului, iar pe de alta și din convingerea că evenimentele istorice, ideile și acțiunile oamenilor reprezintă o experiență colectivă, din care pot trage învățăminte pentru activitatea prezentă și viitoare a societății. Deduc, așadar, că istoria ne este necesară pentru a putea cunoaște întinderea și vechimea poporului nostru și a altor popoare, evenimentele pe care le-a trăit de-a lungul timpului, vicisitudinile cu care s-a confruntat și se confruntă.

Mai știu că, din felurite motive, în anii trecuți nu ni se putea înfățișa adevărata istorie, iar profesorii noștri erau adesea obligați la minime exigențe, pentru a nu avea prea mulți corigenți. Dacă în țara noastră istoria nu a putut să se dezvolte îndeajuns, cred că datorită evenimentelor din decembrie 1989 se va produce o schimbare și în această direcție. Mi-aș dori deci o istorie care să pună în prim plan ceea ce un popor crede că este mai de preț pentru el — Libertatea".

Opinii, propuneri, impresii, sugestii...

Le-am reprodus din convingerea — reflectată și în scrisorile primite la redacție — că interesul pentru cunoașterea istoriei, pentru soarta ei în cadrul învățămîntului reprezintă constante ale preocupărilor cititorilor noștri. Or, existînd acest interes, socotim că, în pofida unor dificultăți prin care acest obiect de studiu trece în momentul de față în învățămîntul românesc (dar nu e singurul în această situație), există premise și posibilități pentru un reviriment al său. Important este ca studiul istoriei să fie sprijinit real și eficient, pe toate căile și mijloacele. Este ceea ce revista noastră a făcut-o încă de la întemeiere, și cu precădere în noua serie a publicației. Și ne propunem să o facem și de acum înainte. ■

Anchetă realizată de
Gheorghe DAVID

Românii și francmasoneria

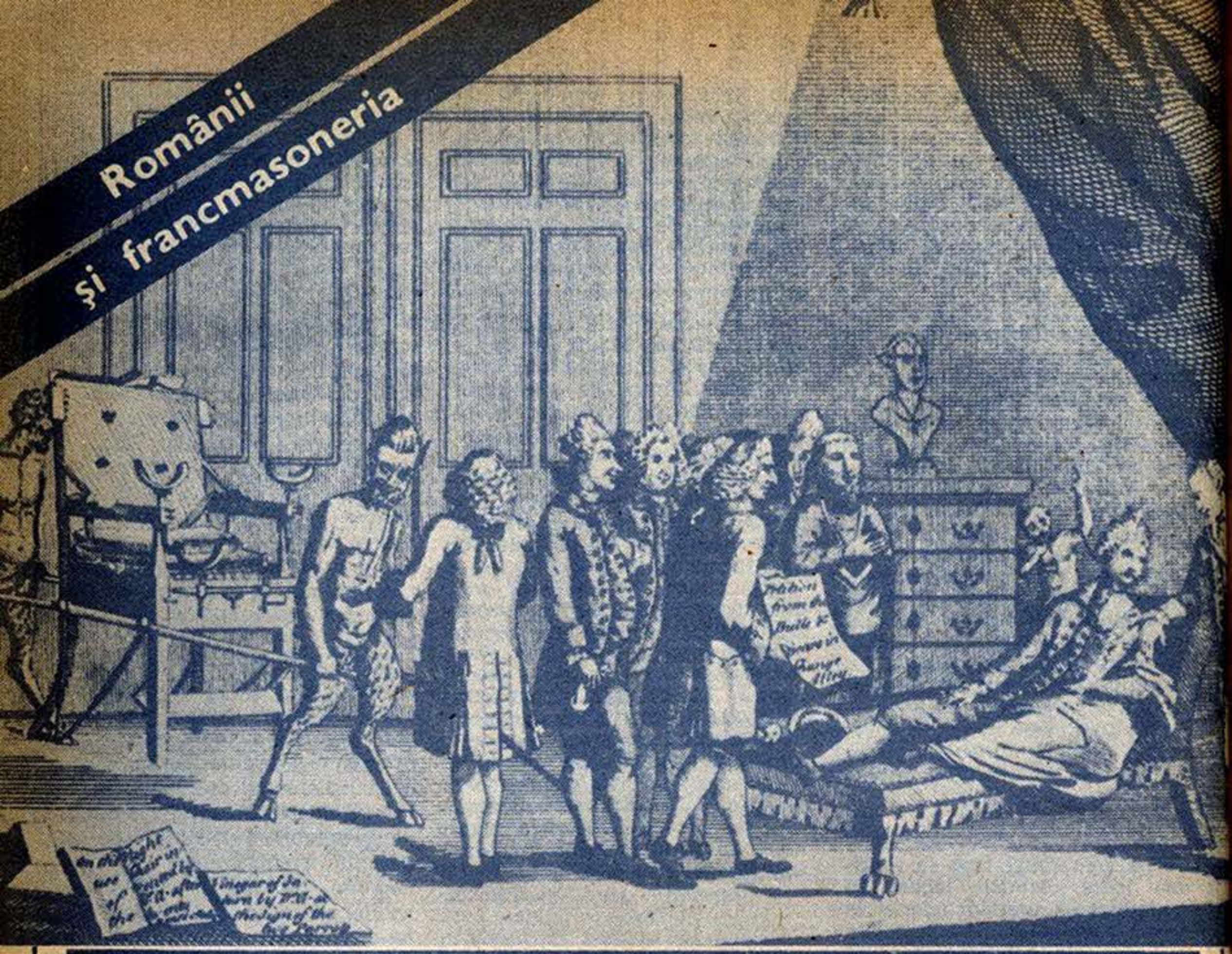

SOCIETĂȚI SECRETE ȘI LOJI FRANCMASONICE

DAN BERINDEI

• Mari boieri și domnitori • Smirna-Alep-Istanbul • Nuova loggia stabilita nella città di Iassi • Jurămîntul tăcerii • Au plătit cu viața • Horea și elogiul lui Brissot • Piuariu Molnar și Ienăchiță Văcărescu • Inițiere completă și „pe jumătate" • O lojă bucureșteană în 1829?

„Societățile de față și secrete — scria Ion Eliade Rădulescu, unul dintre fondatorii unor societăți secrete din cel de al doilea deceniu al secolului XIX — datează de mult în țara noastră, deodată cu începutul împilării, căci după cum s-au zis, unde este împilare, acolo este și protestație, unde este atac, acolo și măsură spre a se apăra". Lucrarea *Echilibru între antiteze,* din care am luat acest pasaj, a fost scrisă de Eliade Rădulescu în anii 1859-1860 și este importantă pentru înțelegerea istoriei societăților secrete în țările române în sec. XIX, societăți care au avut un rol important în procesul de formare a României moderne. Este importantă însă și pentru aluzia

În imagine: cavalerul d'Eon într-un grup de francmasoni (1771).

făcută la perioada anterioară.

Din nefericire, documentele referitoare la activitatea societăților secrete, în măsura în care ele au existat, s-au păstrat într-un număr extrem de restrîns. Într-o broșură publicată în 1930 la București și reeditată în 1935, Vasile Dașchevici a furnizat o serie de date privind începuturile francmasoneriei în Moldova și Țara Românească, dintre care însă numai unele pot fi reținute ca reflectînd o realitate istorică certă. Astfel, aserțiunea referitoare la crearea primelor loji în Moldova de către un „italian" Carra — în 1734 la Galați și 1735 la Iași —, în timpul domnitorului fanariot Constantin Mavrocordat nu rezistă criticii istorice. Carra a apărut mult mai tîrziu în Moldova, la datele menționate de Dașchevici, acesta nici măcar nu era născut! Dar aceasta nu înseamnă că italianul n-a fost amestecat în acțiuni francmasonice, atunci cînd s-a aflat efectiv în Moldova! Tot Dașchevici, care a folosit, neîndoielnic, la scrierea lucrării sale izvoare francmasonice, încă existente la data întocmirii ei, a dat și o listă de persoane, în total 20 de nume, începînd cu domnitorul Constantin Mavrocordat, și care ar fi făcut parte sau ar fi acordat protecția lor masoneriei în perioada 1734-1821. În afară de Constantin Mavrocordat, mai apar în lista încă doi domnitori fanarioți — Mihai I Suțu și Alexandru C. Moruzi —, precum și beizadeaua Dimitrie Moruzi. În aceeași listă figurează și un număr de mari boieri moldoveni: Vasile Balș, Iordache Cantacuzino, Sandu și Petrachi Sturdza, Neculae și Iordachi Roset-Roznoveanu, Răducanu Rosetti; mai apar un Carra (ca Toma Carra, paharnic!) și constructorul Giuseppe Bayardi, apoi vestitul vistier Stavrache, Gheorghe Cuza și Ionică Tăutu! În dreptul fiecăruia este indicată și o dată cuprinsă în perioada 1735-1820, dar trebuie remarcat că, mai ales în privința primilor zece titulari ai listei, datele cronologice indicate nu par a reflecta certe realități. În schimb, implicarea personajelor pare a fi sigură! Gerald Șerbănescu, care a scris o amplă *Histoire de la franc-masonnerie universelle*, a susținut că „pînă în 1821" activitatea masonică în principatele dunărene „a fost inexistentă". În realitate, astfel de activități au avut loc efectiv în principate, după cum și în Transilvania acestea s-au desfășurat înainte de 1821.

Începuturile par a fi avut loc în timpul lui Constantin Mavrocordat. În 1748, din ordinul sultanului, s-au adoptat măsuri represive pentru a se pune capăt unor reuniuni francmasonice la Istanbul, la care participau nu numai unii diplomați și greci din capitala imperiului, dar și unii dregători musulmani. Datorită avertismentelor primite din partea ambasadorului englez (el însuși, probabil, francmason și care aflase intențiile autorităților otomane), francmasonii s-au putut feri, dar Ragon — fondatorul lojei — a fost expulzat, iar misiunile diplomatice străine din Istanbul au fost prevenite să nu mai introducă în Imperiul otoman „secte" de felul francmasoneriei. De altfel, și papa Benedict XIV intervenise pe lîngă regele Ludovic XV (date fiind bunele relații franco-otomane!) pentru a determina măsurile represive inițiate de sultan. Dacă încă în deceniul patru al sec. XVIII, la Smirna și Alep existau loji și dacă activitatea lojei sau lojilor din Istanbul devenise „stînjenitoare", determinînd, spre sfîrșitul deceniului următor, intervenția represivă otomană, este întru totul verosimil ca o tentativă de organizare francmasonică să fi avut loc și în principatele române, „teren de joc", în acea vreme, al grecilor din Fanar, evident implicați în astfel de activități.

Două medalii și descrierea lor, comunicate Comisiei arheologice ruse în toamna anului 1840, atestă fără putință de tăgadă existența, în 1772, în Moldova, a unei loje militare ruse, țara fiind în acel moment sub ocupația armatelor țariste. Lista membrilor acestei loje indică doar prezența cîtorva zeci de ofițeri ruși, dar inscripții figurînd pe medaliile amintite dezvăluie și prezența autohtonilor, ca și indiciile unei ideologii corespunzătoare lor: *Strămunii au prorocit Moldovei zile fericite sau noroc* și *Nu mă tem de cel puternic, nu disprețuiesc pe cel umil*. Așa că această „nuova loggia militare di Marte stabilita dai Francmassoni nelle città di Iassi il XXIX april[e] l'anno MDCCLXXII" — cu inscripții în latină și italiană, într-o țară ce reprezenta romanitatea orientală — urma să sprijine un proces de eliberare aflat încă la începuturile sale, dar care va crește impetuos pînă la realizarea scopurilor sale în veacurile următoare.

Jean-Louis Carra n-a putut fi amestecat în întemeierea francmasoneriei în Moldova în vremea lui Constantin Mavrocordat, el fiind născut în 1743. În schimb, el s-a implicat în activitatea acesteia, în deceniul opt al sec. XVIII, cînd îl găsim la Iași pe acest publicist și agitator politic, ce va sfîrși ghilotinat ca girondin în 1793, după ce se făcuse cunoscut în 1789 prin pamfletul său liberal *L'orateur des Etats généraux*. Angajat preceptor al copiilor domnitorului Grigore III Ghica — cel care va plăti cu viața refuzul său de a accepta cedarea către Habsburgi a părții de nord a Moldovei, așa-numita Bucovină *(Magazin istoric*, nr. 3/1992) — Carra a fost implicat, fără doar și poate, în activitatea „societății francmasonice" organizată de fostul ofițer francez Le Doulx, baron de Sainte Croix — angajat și el preceptor la Iași —, societate ai cărei membri au depus jurămîntul tăcerii (Schweigengelöbniss), așa cum ne informează, peste cîteva decenii, Andreas Wolf. Nefiind pe placul domnitorului, loja a fost dizolvată, în octombrie 1777, în urma unei descinderi nocturne, iar Le Doulx expulzat.

Deşi loja lui Le Doulx a fost dizolvată, o grupare secretă de boieri, între care îl întîlnim constant pe Iordache Darie din Dărmăneşti, care în 1787 pune a se traduce *Taina francmasonilor* a abatelui de Prau, iritä succesiv pe domnitorii Grigore III Ghica şi Constantin Moruzi. În 1778, Iordache Darie este ameninţat cu tăierea mîinii, dar scapă, datorită unor intervenţii, numai cu un surghiun, în timp ce Manolachi Bogdan şi Ioniţă Cuza au plătit cu viaţa curajul de a-l fi înfruntat pe domn. Interesantă este şi înţelegerea-legămînt care a intervenit în 1774 între patru boieri moldoveni (Iordache Balş, Constantin Vîrnav, Ionachi Canta şi Iordachi Canano), întărită printr-un înscris şi printr-un jurămînt solemn prin care se angajau să se ajute în cazul în care vreunul dintre ei ar fi căzut „în vreo primejduire" şi totodată a se feri reciproc de supărări, supunîndu-se judecăţii comune.

Fără a intra aici în amănunte, trebuie ţinut seama de existenţa în Transilvania a unor loji francmasonice în sec. XVIII. În lojile dominate de prezenţa saşilor au fost acceptaţi şi români, printre ei numărîndu-se şi cunoscutul medic oculist Ioan Piuariu Molnar, care, alături de Sulzer, prezent şi el în principatele române de la sud şi răsărit de Carpaţi, la 1776 era membru al lojei sibiene. Important este şi presupusul amestec al lojilor masonice în evenimentele transilvane din 1784, puternica răscoală condusă de Horea, elogios comentată ca un exemplu european de către Brissot, în 1785 (vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1970). Printr-un anume Mihail Popescu, originar din Bucureşti şi în 1784 emisar al domnului moldovean Alexandru Mavrocordat, care probabil a avut legături cu loja vieneză „Zu den drei Adlern", se pare că francmasonii ar fi putut acorda un sprijin răscoalei, Popescu fiind alături de insurgenţi spre sfîrşitul anului 1784.

Cîţiva ani după răscoala ţăranilor transilvăneni din 1784-1785, vechiul francmason Iordache Darie Dărmănescu l-a însărcinat pe arhidiaconul Mitropoliei Moldovei, Gherasim, suportînd el cheltuiala, să traducă în limba română „de pe limba franţozească" lucrarea amintită a abatelui de Prau, intitulată *Taina francmasonilor*, şi publicată în 1778 la Amsterdam. Tălmăcitorul, fiu de preot din Vicovul de Sus, viitor episcop de Roman, fusese trimis de mitropolit la studii în Germania (Leipzig), fapt, ce de asemenea, merită a fi reţinut pentru a înţelege poziţia sa faţă de cartea pe care o tradusese. „Cu toate că materia ei — scria Gherasim în prefaţă — iaste întru pre rău presupus al obştei şi poate a-mi pricinui multă defăimare, însă, cunoscînd că iaste pre departe de adevăr, am tălmăcit-o ca toţi cei ce vor ceti să cunoască greşita socoteală ce au de aciastă tagmă".

În ultimul deceniu al sec. XVIII, în atmosfera europeană efervescentă generată de Revoluţia franceză, se înregistrează în ţările române o accentuare a stărilor de spirit revoluţionare şi unele tentative demne de întreg interesul. Dintre acestea importantă a fost încercarea intrării în activitate a *Soţietăţii filosofeşti a neamului românesc în Mare Prinţipatul Ardealului*, care, aşa cum remarca Nicolae Iorga, era „nu fără legături cu acea francmasonerie de care s-a căutat să se lege şi mişcarea ţărănească din 1784-1785". Societatea, în care un rol de seamă urma să-l aibă francmasonul Ioan Piuariu Molnar, trebuia să grupeze nu numai intelectuali români transilvani, ci şi cărturari din celelalte două ţări româneşti, între care şi pe munteanul Ienăchiţă Văcărescu, şi urma să patroneze o revistă — *Vestiri filosofeşti şi moraliceşti* — în care trebuiau cuprinse nu numai o aritmetică, o logică, o metafizică, dar şi — fapt semnificativ pentru a sublinia ideea de unitate naţională — „biografia prinţilor Ungrovlachii şi ai Moldovei" şi chiar „istoria românilor pre larg culeasă din cele vechi adevărate istorii". Era evident „o operă de luminare în sens mai mult revoluţionar decît iosefin", cum bine s-a remarcat (N. Iorga) şi totodată prima tentativă de grupare în haine legale, dar cu evidente ţeluri revoluţionare a cărturarilor înaintaţi ai întregii naţiuni române.

În ultimul deceniu al sec. XVIII şi în primul din veacul următor, sub impactul evenimentelor din Franţa Revoluţiei şi a Imperiului, ca şi a propriei dezvoltări a societăţii româneşti, un număr de boieri cu vederi înaintate, atît în Moldova cît şi în Ţara Românească, s-a implicat în acţiuni de reformă şi tentative de a grăbi o eliberare. Proiectul Republicii aristo-democraticeşti al lui Ioan Cantacuzino, elaborat probabil prin 1790, pe care la un deceniu şi cîţiva ani, îl va copia marele boier moldovean Dimitrie Sturdza, reflectă de bună seamă o astfel de tentativă, în care regăsim „secolul Luminilor" şi multă ideologie a celor „luminaţi", cum se voiau a fi francmasonii în epoca aceea de teribile frămîntări şi înfruntări. Cei ce au acţionat apoi în 1802 ori în 1807, desigur în afara cadrelor legale ale vremii, din rîndurile aceloraşi boieri înaintaţi, adresîndu-se lui Napoleon I sau împăratului Francisc, intitulîndu-se „reprezentanţi ai Naţiunii Române", ori sugerînd constituirea unui stat unitar şi independent numit Dacia sau Valahia Mare, se înscriau printre aceiaşi vizionari, care subteran încercau să deschidă noi drumuri, deşi incertitudinile lor erau încă mari!

Semnificativă a fost şi organizaţia revoluţionară secretă din 1816, în care, de data aceasta nu erau amestecaţi boieri, ci mai ales străini şi care a încercat să acţioneze concomitent la Bucureşti şi Craiova. În cadrul acestei organizaţii erau alături profesorul de limbă germană Carol Martin Sattler, apoi Mihail Gross şi france-

zul Jean Baptiste Dubair, iar restul membrilor erau „din treapta cea mai de jos a poporului". Potrivit denunțătorului, complotiștii intenționau să acționeze în plin București, pe Podul Mogoșoaiei, „ținînd în mînă steagurile libertății și cu strigătele către popor: «Libertate, porniți contra tiranilor»". Caracteristic este faptul că astfel de planuri nu erau întemeiate pe o puternică bază de mase, că ele reprezentau intenții ale unei organizații secrete, încadrate tipologic lumii masonice.

Spre sfîrșitul anului 1818, Iordache Olimpiotul — unul dintre conducătorii Eteriei, societate secretă grecească, cu grade ierarhice, cu o structură apropiată de cea a masoneriei, care luase naștere în 1814 la Odessa — a încercat, fără a reuși, împreună cu alți cîțiva, o tentativă de preluare a autorității în Țara Românească. Dar, în anii următori, înțelegerile secrete s-au extins, nu numai prin recrutarea în rîndurile Eteriei a unui număr mare de greci aflători în țările române, dar și prin inițierea completă sau „pe jumătate", ca și prin alianțe tainice, cum a fost cea dintre Tudor Vladimirescu și cei doi comandanți eteriști, ori cea dintre comandirul pandurilor și trei mari boieri, dar și cu alții — boierii „făgăduiți". „Scularea lui Tudor — arăta Eliade Rădulescu — a fost produsă în sînul unei societăți secrete afiliată cu societățile grecilor ce aspirau la libertatea patriei lor". Neîndoielnic, inițierile sau alianțele tainice nu se încadrau întru totul francmasoneriei, dar totodată se găseau evident sub impactul și influența acesteia, cel puțin pe plan organizatoric.

Represiunea otomană a pus capăt revoluției din 1821, dar zăgazuri fuseseră rupte. În cel de-al treilea deceniu al sec. XIX a circulat un mare număr de memorii și proiecte de reformă ai căror alcătuitori, cel puțin în parte, s-au găsit evident sub impactul cel puțin indirect al francmasoneriei; este cazul cert al lui Ionică Tăutu, al cărvunarilor și al Constituției din 1822, Tăutu putînd fi regăsit în lista publicată de Dașchevici, amintită mai înainte. Dar, în aceeași perioadă, există interferențe directe cu francmasoneria. Tineri români trimiși la studii peste hotare au luat contact cu loji francmasonice; este cazul chiar al lui Barbu Știrbei, viitor domn al Țării Românești (1849-1856), căruia o lojă pariziană îi eliberează în 1819 o diplomă de membru, sau cel al lui Ioan Deivos, inițiat la 5 iunie 1829 în loja „Discipolii lui St. Vincent de Paul", tot la Paris. Mai interesant pare a fi cazul lui Ioan Slătineanu, tînăr boier în preajma epocii regulamentare, care își mărturisea, peste trei decenii, inițierea francmasonică în 1829, *la București*, ceea ce ar atesta probabila funcționare, la acea dată, a unei loji bucureștene, putînd însă fi vorba și despre societatea secretă despre care vom vorbi în numărul viitor. ■

(Va urma)

EROUL DE LA GRIVIȚA
(Biverb: 5, 8)

$$\frac{S+R}{N}\ \not{K}$$

Gheorghe BRAȘOVEANU

CLIO ANUNȚĂ

NAPOLEON: bărbat sau femeie?

După cum afirmă doctorul american Robert Greenblut, ale cărui aserțiuni au fost reproduse de ziarul englez *Guardian*, Napoleon I nu a fost otrăvit cu arsenic (*Magazin istoric*, nr. 10/1982) și nu a murit de cancer, ci de o boală hormonală, care în mod lent l-a... feminizat. După opinia dr. Greenblut, de specialitate endocrinolog, diferite simptome, apărute cu 12 ani înainte de moartea împăratului, survenită în 1821, dovedesc că el a fost răpus de „boala Zollinger-Fllison" care provoacă disfuncția sistemului hormonal și treptat schimbă sexul.

Starea de slăbiciune a împăratului și greutățile pe care le avea la urinare în timpul asedierii Moscovei, picioarele umflate dinaintea bătăliei de pe cîmpia Borodino, durerile atroce de stomac la Dresda, oboseala și nevralgia de la Leipzig, apatia de la Waterloo sînt toate dovezi — afirmă Greenblut — că împăratul își schimba încet-încet sexul. Medicul american mai observă că Napoleon lua continuu în greutate, silueta lui căpătînd treptat trăsături feminine.

Și — ceea ce este cel mai important — după vîrsta de 40 ani organele lui sexuale începuseră să se atrofieze. *Guardian* mai menționează că în timpul autopsiei s-au descoperit nu numai o nișă mare în stomac și pietre la vezica urinară, ci și o boală, care, pe vremea aceea, nu putea fi identificată: disfuncția glandelor. Corpul lui Napoleon era acoperit cu un strat gros de grăsime, împăratul avea șolduri grase, piele albă fină, brațe și picioare mici și organe sexuale atrofiate complet.

GALII ÎŞI FAC INTRAREA ÎN ISTORIE

MICHÈLE FISCHER, JEAN-LOUIS BRUNAUX, OLIVIER BUCHSENSCHUTZ

Reacţionînd la Istoria Franţei **de Georges Duby (Hachette, 1987), care începe din anul 987, Maurice Duverger îşi intitulează un articol apărut în** Le Monde, Întîlnire între Carol cel Mare, Clovis şi Vercingetorix... **făcînd să înceapă istoria Franţei la Alesia (bătălia decisivă în conflictul galo-roman). Megaliţii şi galii noştri sînt aruncaţi în „penumbra" preistoriei, pentru a relua imaginea lui Fernand Braudel din** Identitatea Franţei **(Arthaud/Flammarion, 1986). Această ultimă lucrare (a lui Fernand Braudel) deschide o cale nouă; Braudel pledează pentru o istorie amplă în timp şi spaţiu, integrînd preistoria şi analiza surselor nescrise. De atunci, galii sînt condamnaţi să părăsească domeniul mitului, pentru a intra în istoria Franţei.**

După cum se ştie, începînd din mileniul I î.e.n., teritoriul Franţei este locuit de celţi[1] (cărora romanii le spuneau gali), supuşi în secolul I î.e.n., în urma asediului cetăţii Alesia şi înfrîngerii lui Vercingetorix (Magazin istoric, **nr. 8,9/1975), de legiunile romane ale lui Cezar. Dar celţii par condamnaţi să rămînă în pragul istoriei. Romanii i-au privat de independenţa politică şi de o bună parte din tradiţiile lor, chiar în momentul în care sursele scrise — latine şi greceşti, în secolul I î.e.n. — începuseră să se refere la ei. Imaginea noastră despre celţi — strămoşii revendicaţi de mai multe mari naţiuni europene — este incompletă şi deformată de preocupările ideologice antice şi moderne. Pentru a ne feri de aceste deformări şi mai ales pentru a realiza progrese în critica textelor vechi, trebuie să apelăm la arheologie, unica sursă de material nou.**

Imaginea ce convine intenţiei

Or, în Franţa cel puţin, tradiţia literară a rămas atît de puternică, încît toată lumea — istorici, ziarişti, autori de manuale şcolare sau de benzi desenate — neglijează descoperirile recente ale arheologiei; nu utilizează decît textele. Sînt reluate astfel aceleaşi discuţii şi aceleaşi clişee. Violenţa, de pildă: galul bătăios şi sîngeros, preluat de la autorii antici. În funcţie de ceea ce voiau să susţină, Cezar, cuceritorul Galiei, geograful Strabon, istoricul Diodor sau Clement din Alexandria, părintele bisericii, insistă asupra unuia sau altuia dintre aceste aspecte. Iar istoricii moderni calcă pe urmele acestora cu docilitate, alegînd fiecare imaginea care convine cel mai mult intenţiei sale.

În vremea Renaşterii, poeţi şi prozatori leagă prin intermediul galilor dinastiile franceze de antichitatea clasică şi de Biblie. Pentru a justifica extinderea regatului pînă la Alpi, Pirinei şi Rin, sînt invocate referirile lui Cezar şi Strabon la Galia, în timp ce arheologia va demonstra pe larg mai tîrziu că frontiera între celţi şi germani nu era Rinul, ci o linie est-vest, care trecea prin nordul Boemiei, rîul Mein şi Belgia. În cadrul acestei concepţii fanteziste, s-a ajuns pînă acolo încît francii, care au invadat Galia în secolul V, nu mai sînt consideraţi germani, cum erau de altfel, ci descendenţi îndepărtaţi ai galilor, ai învinşilor din bătălia de la Alesia, refugiaţi pe celălalt mal al Rinului!

Secolul Luminilor a insistat asupra sentimentului religios, asupra obiceiurilor şi culturii celţilor, fondatori ai marilor naţiuni europene. Curînd, romanticii preiau, la rîndul lor, mitologia celtică: imaginea galului „sălbatic bun", „druid (preot) înţelept" şi, în acelaşi timp, războinic crud.

Cît despre istoria modernă a galilor, aceasta este ilustrată mai întîi de Michelet, care se sprijină pe texte şi îl felicită pe Cezar că a împiedicat hoardele barbare germanice să-i supună pe celţi, luîndu-le-o înainte. Napoleon III, care întreprinde o operă de propagandă personală prin lucrarea sa *Iulius Caesar*, are marele merit de a trimite pe teren zeci de cercetători. Studierea cîmpurilor de bătălie, într-o mînă cu *Comentariile* lui Cezar şi în cealaltă cu tîrnăcopul, a permis explorarea a sute de centre fortificate şi a mii de morminte, cu mai mare sau mai mic succes.

În zorii celei de-a treia Republici (1871), partidele politice nu au ce face cu aceste vestigii demne de dispreţ. Regaliştii, la rîndul lor, nu urcă mai departe de Clovis (481-511). De-abia către anul 1900, Vercingetorix se alătură definitiv Ioanei d'Arc, în panteonul naţional.

[1] Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, din revista franceză *L'Histoire*.

Decupajul geografic al lui Cezar, care plasa hotarul Galiei pe Rin, triumfă odată cu pierderea Alsaciei-Lorenei, în 1871. Pornind de la o analiză riguroasă a textelor, marele istoric francez Camille Jullian (1859-1933), în monumentala sa *Istorie a galilor* (1907-1928), afirmă: „Alsacia este un ținut al Franței, pentru că a fost un ținut al Galiei".

Joseph Déchelette — autorul unui celebru *Manual de arheologie celtică* (1908), lucrare ce rămîne o „biblie" pînă în anii '50 — moare pe cîmpul de luptă, în 1914, și arheologia galilor cunoaște o lungă eclipsă. Cultura clasică (bazată pe textele grecești și latine) redevenind dominantă, aventura colonială permite integrarea unei duble origini: romană și celtică. În manualele din perioada dintre cele două războaie mondiale, elevul este invitat să-l compare pe Cezar cu mareșalul Lyautey și pe gali cu popoarele colonizate.

Discursul pronunțat la 19 septembrie 1985 de către François Mitterand pe Muntele Beuvray, aproape de Autun — locul unei foarte importante aglomerări galice — consacră renașterea interesului față de gali (*Magazin istoric*, nr. 3/1986). Arheologia celtică se eliberează, în sfîrșit, de complexele sale față de civilizațiile mediteraneene.

Astfel, progresul cunoștințelor noastre dă naștere astăzi unei confruntări permanente între texte și teren. Nu vom putea ști niciodată cum se defineau celții pe ei înșiși, pentru că ei nu ne-au lăsat texte, dar ceața care învăluie originile francezilor se risipește încetul cu încetul. Primele populații protoistorice, pe care grecii le numeau „keltoi" (celți), practicau o agricultură intensivă și savantă. Francezii au moștenit de la ei ținuturile împărțite în fîșii agricole specializate și reducerea zonelor mlăștinoase și împădurite. Un mediu ierarhizat, cu fermele sale izolate, cu satele și tîrgurile sale, se creează încă din această epocă. Populația excedentară colonizează vestul Europei, nordul Italiei și Balcanii sau își manifestă calitățile războinice ca mercenari ai principilor elenistici (secolele II-I î.e.n).

Aceste contacte cu civilizațiile din sudul Europei favorizează o evoluție rapidă, marcată în secolul II de introducerea meșteșugurilor specializate — îndeosebi prelucrarea fierului —, introducerea monedei și, prin aceasta, dezvoltarea comerțului cu: cereale, arme, blănuri, preparate din carne de porc, sclavi, schimbați în principal pe vin. Roma preia la momentul potrivit controlul asupra ținuturilor celtice cele mai evoluate: Galia tocmai își crease, pe bază noilor activități meșteșugărești și comerciale, primele orașe și cunoștea contradicții interne datorate acestor transformări economice.

Oroarea ororilor?

Dar, în special practicile de cult și, printre ele, sacrificiul uman, simbolul însuși al comportamentului sălbatic, sînt cele care îi tulbură și-i divizează pe istorici. Față de cei care-i reproșează lui Cezar că a inventat, că s-a bazat pe legende, alții apreciază ca atenuat tabloul moravurilor galice, realizat de generalul roman. În afară de detractorii galilor, există și cei care aruncă un văl pudic asupra cultului.

Putem oare măsura aportul arheologiei la critica tradiției literare?

În *Războiul galilor (De bello gallico* de Iuliu Cezar) există un pasaj celebru: „Cîteva popoare au manechine gigantice, făcute din răchită împletită, pe care le umplu cu oameni; se dă foc acestor manechine și oamenii pier în flăcări". Acest ritual ciudat a făcut să curgă valuri de cerneală, începînd cu Renașterea. Or, el nu este coroborat cu nici o descoperire arheologică (ceea ce se poate concepe) și nici măcar cu nici un alt text antic (ceea ce este mult mai surprinzător). Se știe, de altfel, că Cezar nu a asistat la nici o ceremonie religioasă în Galia și că asemenea pasaje, zise „etnografice", sînt fructul lecturilor sale: în special din Posidonios, care a trăit și a scris cu o generație înaintea lui, și din istoricul Diodor, contemporanul său. Dacă adăugăm faptul că aceștia confundau sau amestecau în același ansamblu obiceiurile celtice, germanice, scitice și trace, este oare rezonabil să acordăm încredere excesivă unor astfel de mărturii?

De exemplu, barbaria galilor își are originea în sensul ambiguu al cuvîntului „barbar" (care însemna, la origine „ne-grec", apoi foarte repede „ne-civilizat"), elaborat de... greci înșiși.

Un alt exemplu, deosebit de revelator, ne este dat de Cicero. Cele cîteva mențiuni pe care le face el despre celți sînt negative; atît în *Pro Fonteio* cît și în *De republica*, celții apar într-adevăr drept niște „primitivi", care, oroarea ororilor, practică sacrificiul uman. Dar, paradoxal, același Cicero ne-a lăsat informațiile cele mai prețioase despre druizi, semnalînd că ei pretindeau că ar cunoaște legile naturii, ceea ce grecii numeau „fisiologia", și că ei prevedeau viitorul prin interpretarea semnelor naturale. Diferența dintre cele două mărturii ține pur și simplu de sursele folosite. În prima mărturie, Cicero preia locurile comune ale unei literaturi învechite. În a doua, el relatează cuvintele unui informator direct, Diviciac, care era el însuși druid și fusese oaspetele lui Cicero. Cum domeniul cultelor este în general un teren privilegiat de rezistență în fața invadatorului, religia galilor rămîne pentru istorici bărbară, anterioară politeismului antic, ultimul refugiu al timpurilor întunecate, unde animismul nu dispăruse complet. Trebuie să așteptăm sfîrșitul sec. XIX pentru a vedea primii cercetători analizînd panteonul celtic și comparîndu-l cu cel al altor popoare antice. Mitologia comparată, teoriile asupra indo-e-

uropenilor au jucat un rol considerabil în această reabilitare a religiei galilor.

De această reabilitare nu a profitat însă decît mitologia. Practicile rituale, credinţele au rămas prin imaginea vagă lăsată de Cezar sau Diodor. Greşeala este desigur a arheologilor, care s-au mulţumit, în general, să încerce explicarea cîtorva descoperiri spectaculoase prin texte nu mai puţin enigmatice decît obiectele la care le raportau. Astfel, s-a atribuit în mod gratuit folosirea pentru sacrificii umane a marelui crater (vas cu două toarte) din bronz descoperit la Vix, în mormîntul unei principese gale. Pînă acum cîtva timp, galii erau reduşi, în spiritul arheologilor şi istoricilor, la practicarea unor rituri destul de diverse, cum ar fi culegerea vîscului sau sacrificiile sîngeroase, în păduri întunecoase, în apropierea vreunui izvor sau în alt cadru natural. Nimeni nu se sinchisea de existenţa unui corp sacerdotal, cel al druizilor.

De mulţi ani, graţie metodelor noi ale arheologiei, preoţii celţilor şi-au regăsit, în acelaşi timp, templele şi riturile. Meritul revine, în mare parte, unui german, Klaus Schwarz, care, în anii '50, a vrut să vadă în Viereckschanzen (incinte dreptunghiulare) sanctuare proprii celţilor. Este vorba despre nişte incinte aproape pătrate, delimitate printr-un taluz şi un şanţ, construcţii împrăştiate din Boemia pînă în vestul Franţei.

Tăcerea grecilor şi romanilor

În aceeaşi epocă, doi cercetători cehi, Bohumil Soudsky şi Alena Rybova, au descoperit şi au cercetat o mare incintă, care conţinea oase de animale. Ei au avut ideea de a corela aceste resturi cu practicile rituale şi de sacrificiu, cărora le-au căutat modelul, nu numai în Grecia, ci şi în India vedică. În această privinţă, aportul esenţial a fost cel al sanctuarului de la Gournay-sur-Aronde, în departamentul Oise, descoperit în anii '80. Acolo, în şanţul unei incinte dreptunghiulare cu latura de circa patruzeci de metri, sînt mii de resturi (2 000 arme şi 3 000 oseminte) care au putut fi puse în relaţie cu practici rituale şi de sacrificiu de o complexitate nebănuită. În acest loc, galii sacrificau animale, bovine, porci, oi, poate cai, dar mai ales depuneau mii de ofrande războinice, foarte sigur cadavrele luate de la inamici pe diferitele cîmpuri de luptă.

Sanctuarul din Gournay este primul sanctuar galic demn de acest nume şi cercetat în mod exhaustiv. A fost creat la începutul sec. III î.e.n., iar fixarea lui în acest loc, devenit sacru, a fost atît de puternică, încît cucerirea romană, cu toată închiderea provizorie a templului, nu a reuşit să o şteargă. În epoca lui Augustus (la începutul erei noastre), un mic templu se reinstala pe amplasamentul construcţiilor galice, iar în sec. IV e.n., tot în acest loc, se construia un *fanum* (mic sanctuar rural de formă pătrată).

Dar cel mai surprinzător fapt reiese din studiul osemintelor animale. Contrar afirmaţiilor literaturii antice, în aceste locuri nu se găsesc resturile nici unui animal sălbatic (mistreţ, cerb) care să fi fost sacrificat, ci rămăşiţele a trei animale domestice, cu care ne-au obişnuit religiile greco-romane (bou, oaie şi porc). Destul de des, ele par a fi fost consumate la banchete. Atît din forma spaţiului sacru şi din modul lor de închidere, cît şi din forma templului şi din riturile care se desfăşoară în ele, reiese că sanctuarele galice nu diferă în mod radical de similarele lor greceşti. Este vorba de influenţa acestora din urmă sau de originea comună? Problema rămîne deschisă.

Dar ce este adevărat despre sacrificiile umane? Trebuie mai întîi să distingem prejudecăţile ideologice, care marchează cea mai mare parte a surselor noastre, şi realitatea faptelor, pe care ni le furnizează arheologia. Cert este că romanii, popor cuceritor, aveau interes să-i prezinte pe gali drept populaţii sîngeroase.

Să amintim şi tăcerea grecilor şi romanilor în privinţa propriilor lor sacrificii umane. La Roma, astfel de sacrificii — doi gali şi doi greci de fiecare dată — au avut loc încă în anii 228 şi 216 î.e.n., în timpul unor evenimente excepţionale (teama de a fi invadaţi de o populaţie galică din valea Padului, insubrii, şi înfrîngerea suferită la Cannes în faţa cartaginezului Hannibal). De-abia în anul 97 î.e.n. aceste practici au fost interzise de lege! Ba mai mult, ele au dispărut doar în acest ritual, deoarece luptele de gladiatori la Roma, ca formă de sacrificiu funerar, s-au perpetuat pînă în perioada Imperiului tîrziu: şi dacă au luat atît de repede forma unui spectacol, superstiţia populară continua să le atribuie puteri magice. Romanii, ca şi grecii, nu ar fi trebuit deci să fie uimiţi de un obicei care nu le era chiar atît de străin. Dar este clar faptul că denunţarea acestui obicei în Galia era mai degrabă o formă de exorcism, decît o adevărată repulsie.

Faptele arheologice evocă sacrificiile umane mult mai puţin decît ne-am fi aşteptat, atît în ceea ce priveşte cantitatea vestigiilor, cît şi semnificaţia lor. Descoperirile de resturi umane care ar putea avea ca origine sacrificiile rămîn rare şi, mai ales, cantitatea lor este infimă în raport cu cea a resturilor animale. ■

În româneşte de Mihai POPESCU

TRECUTE LUMI...

GEORGE HILL

De la așezările primitive ale omului din epoca de piatră și pînă la monumentalele construcții ale Romei imperiale, arheologia modernă acoperă treptat tot mai multe dintre petele albe ale cunoașterii noastre. Reușitelor acestei discipline istorice, semnificațiilor unor descoperiri mai recente sau mai îndepărtate, ziarul The Times le-a consacrat acum cîtva timp o suită de patru articole. Le reproducem în continuare, într-o formă prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției Magazin istoric.

Ce nu a visat Schliemann

Existența unor așezări umane din epoca de piatră este dovedită astăzi mai ales de bucățile de cremene șlefuită. La Bilzingsleben, în Germania, depozitele de calciu au păstrat însă urme care altfel ar fi dispărut, precum frunze de acum 400 000 ani. Descoperirile făcute aici ne arată că oamenii de atunci foloseau, pe lîngă unelte din cremene, altele confecționate din corn sau lemn, trăiau în colibe rotunde, acoperite cu piei de animale, vînau cerbi, castori și urși, dar mai ales rinoceri. Pe aceștia din urmă îi atacau, se pare, mai ales atunci cînd se împotmoleau în zonele mlăștinoase. Împărțirea așezării în zone distincte pentru adăposturi, pentru realizarea uneltelor și pentru pregătirea hranei din vînat sugerează deprinderi învățate din generație în generație și elemente ale unei vieți sociale structurate.

Pentru arheologia modernă, fiecare coajă de copac sau rămurică oferă o informație. Tehnicile sale au evoluat foarte mult față de epoca de pionierat, cînd savanți plini de morgă, înconjurați de oameni înarmați cu tîrnăcoape, obișnuiau să demoleze cavouri în căutarea aurului și a gloriei. Desigur că nici un arheolog de azi nu s-ar da înapoi să exploreze mormîntul lui Agamemnon dacă i s-ar întîmpla să dea peste el, dar l-ar privi doar ca pe un simplu element ce i-ar permite să reconstituie viața oamenilor, condițiile vitrege pe care le aveau de înfruntat într-o epocă despre care avem adesea impresia că o cunoaștem bine.

Resturile unor mîncăruri preistorice pot spune cercetătorilor de azi mai multe lucruri despre modul de hrănire și de trai al acelor oameni decît ar fi visat vreodată Schliemann[1]. Dr. Chris Scarre, editorul șef al lucrării *The Times Atlas of Archaeology*, spunea: „Pînă la apariția metodelor de datare pe bază de carbon 14 sau a termoluminiscenței, nu puteam stabili exact dacă un fenomen anume a apărut pentru prima oară într-o parte sau în alta a globului. Abia acum putem încerca o reconstituire inteligibilă a trecutului".

Obligați să se gospodărească cu resurse tot mai limitate, arheologii s-au concentrat din ce în ce mai mult asupra unor descoperiri de excepție, precum cea amintită, de la Bilzingsleben, sau asupra celor amenințate cu dispariția. Celelalte sînt lăsate generațiilor viitoare, care vor avea poate posibilitatea să le cerceteze cu unelte și mai evoluate. Arheologia se adaptează astfel condițiilor actuale și caută să afle tot mai mult din cît mai puțin.

Istoria umanității care beneficiază de izvoare scrise constituie doar o infimă parte din întreg. Primii făuritori de unelte au trăit acum mai bine de 2 000 000 ani, iar primele dovezi privind existența artei și a religiei datează din jurul anului 30 000 î.e.n. Așa încît arheologia constituie singura sursă pentru reconstituirea celei mai mari părți a istoriei noastre, perioadă fundamentală, cînd s-a plămădit ființa umană și a luat naștere cultura.

Într-un fel, arheologia ne poate spune mai multe lucruri despre trecut decît izvoarele scrise. Din descoperirile arheologilor aflăm date pe care cronicarii le-au omis, nu au avut interesul să le menționeze sau nu le-au cunoscut. Fără arheologie nu am ști mare lucru despre cei care au lucrat la ridicarea marilor piramide egiptene. Un sat al unor astfel de lucrători ni s-a păstrat. Casele lor, înălțate cu cărămizi făcute din lut, deși erau cu mult mai sărăcăcioase decît cele ale celor pentru care înălțau marile construcții, se ridicau peste nivelul obișnuit. Erau puțini știutori de carte, dar ni s-au păstrat o mulțime de cioburi din ceramică cu tot felul de semne scrijelite pe ele. O ironie a soartei, căci documente mult mai importante pentru cunoașterea acelor vremuri, scrise pe papirus, s-au distrus.

Epoca marilor exploratori

Chiar și în cazul unor orașe mari, precum Roma imperială, ale căror ruine au fost cercetate de sute de ani, arheologia mai poate aduce elemente noi. În ultimii ani s-a întreprins un efort susținut, cu participare internațională, pentru cercetarea Romei. Între descoperiri, se numără urmele unui foarte timpuriu sistem de apărare, construit pe Palatin, în sec. VII î.e.n. S-au găsit, de asemenea, ruinele imensului atrium (curte interioară, de obicei înconjurată de un portic acoperit) construit de Caligula (37-41). Avînd dimensiunile de aproximativ 31 metri pe 21 metri, era cea mai largă construcție de acest fel din antichitate.

Multe dintre mărturiile lăsate de strămoșii noștri sînt extrem de enigmatice și cercetarea modernă caută tot mai mult să evite să dea răspunsuri grăbite.

Prima colonizare a continentului american constituie o problemă în care deducția trebuie încă să vină în ajutorul urmelor materiale. Nu există semne certe, dar singura cale pe care primii oameni au putut păși aici a fost peste strîmtoarea Bering, din Siberia. Se credea că ei au rămas în Alaska, unde climatul era relativ mai blînd, pînă ce ghețurile s-au retras, la sfîrșitul ultimei glaciațiuni. Dar acum a devenit clar faptul că încă mult înainte de aceasta oamenii au trecut dincolo de bariera de gheață, spre sud și spre est în Pennsylvania de azi. Și nu peste mult timp, ei vînau broaște țestoase gigantice în Florida și culegeau cartofi în sudul actualului Chile. Probabil că primii oameni care au sosit pe continentul american au

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1967, 5/1984.

păşit prin apa mării, care scăzuse foarte mult acum 30 000 ani, cînd se situează punctul culminant al ultimei glaciaţiuni. Tot atunci au trecut şi primii oameni spre Australia. Dar curînd după aceea — adică după cîteva secole — calea de acces şi de retragere în acelaşi timp s-a închis. Aveau în faţa lor un cîmp de investigare imens, hrană din belşug şi o mulţime de probleme de rezolvat ce le solicitau spiritul de inventivitate.

Diferenţele existente între civilizaţiile Egiptului, Asiei Mici, Indiei, Chinei şi Americilor, contactele limitate şi intermitente pe care le-au avut, se numără printre cele mai misterioase şi mai derutante probleme cu care se întîlneşte arheologul. Dar asemănările lor sînt şi mai izbitoare şi vorbesc elocvent despre trăsăturile comune ale umanităţii. Cazul piramidei este unul dintre cele mai cunoscute. Uriaşa construcţie raţionalizată într-o formă geometrică strictă a apărut pentru prima oară în Egipt şi Mesopotamia, aproape simultan. Imhotep — în mod sigur primul mare arhitect care a ridicat construcţii monumentale — a construit iniţial o mastaba, mormînt pentru un faraon. Arăta ca un pătrat, cu pereţii în pantă, plasat în interiorul unei incinte impunătoare. Imhotep a constatat că monumentul nu se vedea dincolo de acel zid, aşa încît a înălţat o serie de patru mastaba, una deasupra celeilalte. Ulterior, a extins baza, sporind numărul lor la şase. Spre deosebire de piramidele egiptene, ridicate din piatră, zigguratele mesopotamiene erau înălţate din pămînt şi finisate cu cărămizi din argilă. Evoluţia mesopotamienilor spre această formă arhitecturală s-a făcut oare în mod independent de egipteni? Iată o întrebare asupra căreia se poate discuta. Sigur este că în cazul civilizaţiilor precolumbiene ne aflăm în faţa unui proces similar, dar total independent. Chiar dacă unii entuziaşti au afirmat că schiţele după care s-au ridicat, cîteva secole mai tîrziu, structurile piramidale de peste ocean ar fi fost transportate acolo de farfuriile zburătoare. Primele piramide au fost înălţate pe continentul american înaintea anului 300 î.e.n., iar ultimele 1 000 ani mai tîrziu. De fapt, ele se aseamănă mai mult cu zigguratele decît cu piramidele, atît din punct de vedere al formei, cît şi al rosturilor lor. Era, în fond, vorba de răspunsuri asemănătoare la cerinţe similare, rituale şi tehnice. Forma ascuţită la vîrf reducea pericolul prăbuşirii şi sporea senzaţia de înălţime.

În p. 55: sculptură din steatit, veche de 4 000 ani, descoperită printre ruinele de la Mohenjo-Daro, aşezare din valea Indusului. Se ştiu puţine lucruri despre populaţia care a trăit în acele locuri, iar scrierea sa nu a fost încă descifrată

Construcţia din imagine - aflată la Barbegal, în sudul Franţei - nu a fost ridicată la începutul revoluţiei industriale din sec. XVIII, ci în secolul IV e.n. Pe o parte şi alta se aflau 14 roţi acţionate de forţa apei, care învîrteau 18 seturi de pietre de moară, ce rîşneau mari cantităţi de cereale

Tot așa cum folosirea căldurii pentru a separa metalul de minereu pare a fi fost descoperită în mod separat în Asia de Vest și în Europa de Sud-Est. La fel, metoda arderii vaselor de ceramică pentru a putea păstra lichidele a apărut, probabil, pentru prima oară în Japonia, dar ea a fost redescoperită, în mod independent, în mai multe alte centre, ulterior. Iar scrierea s-a născut în cel puțin trei centre, separat: Orientul Apropiat, China și America. Dar nu era obligatoriu să apară întotdeauna un astfel de răspuns. Unele civilizații foarte dezvoltate din America nu și-au pus niciodată problema scrierii și nici nu au descoperit roata.

Ultima civilizație care s-a dezvoltat aproape izolat de celelalte a fost cea a precolumbienilor. Contactul lor, în sec. XVI, cu europenii, după aproape 20 000 ani de izolare, a fost atît de dur, încît civilizația lor s-a dezintegrat practic în timpul unei generații.

Părinții inventatori

Perspectiva pe care o are arheologul asupra istoriei este foarte diferită de cea a istoricului care lucrează cu izvoare scrise. Istoria omului ca ființă inteligentă, producătoare de unelte, este de cel puțin 40 ori mai veche decît apariția primelor izvoare scrise. Și, în plus, cercetătorul documentelor citește ceea ce oamenii au spus că au făcut; arheologul se află în fața a ceea ce ei au făcut într-adevăr. Istoria și-a dezvoltat o serie de tehnici care îi permit specialistului să confrunte faptele oamenilor cu vorbele lor. Dar arheologii sînt de neînlocuit pentru perioadele timpurii ale istoriei omenirii.

Și în cuprinsul mărturiilor arheologice cei bogați ocupă un loc disproporționat față de restul populației. Doar ei puteau construi monumente care să dureze. De la grămezile de aur, de abanos și de ceramică îngropate odată cu Tutankhamon, pînă la fibulele și cataramele emailate din mormîntul de la Sutton Hoo[1], lîngă Suffolk, Marea Britanie, arheologii au scos la iveală opere de artă de o bogăție și o varietate pe care altfel cu greu o puteam bănui.

Cronicarii marilor bătălii nu dădeau atenție fierarilor și potcovarilor care i-au înarmat pe luptători, dar cupa excavatorului poate scoate la suprafață secretele tehnologice care au răsturnat balanța în favoarea cuceritorilor. Cel ce a descoperit cum să topească minereul pentru a obține metal, cum să rotească lutul pe o roată pentru a realiza vasele cu forme rotunde aproape perfecte sau să împletească firele pentru primele țesături, a influențat în mod sigur în mai mare măsură viețile contemporanilor și urmașilor săi decît oricare dintre despoții care au pus să se ridice monumente pentru glorificarea reușitelor lor.

Tehnologiile folosite de strămoșii noștri ne par astăzi, prin comparație, primitive. Sîntem mult mai înclinați să ne entuziasmăm în fața piramidelor, cu forța lor strivitoare, sau a Colosseumului. Și doar finețea și priceperea arheologului de a face să ajungă pînă la noi minunile pe care le descoperă ne permit să depășim acest stadiu inițial. Uneori, este suficientă o singură privire ca să îți dai seama că te afli în fața unui lucru deosebit. La Barbegal, în Franța, se găsește o construcție ce ar face cinste revoluției industriale din sec. XVIII. Este o cascadă de mori de apă, șapte la număr, concepută pentru a măcina grîu în producție de serie. Cele 18 pietre de moară, puse în mișcare de același curs de apă, puteau rîșni grîul necesar pentru pîinea a 80 000 oameni. Construcția a fost ridicată în sec. IV e.n., de romani. Iar cu patru secole mai devreme, cetatea greacă Pergam, din Asia Mică, își aducea apa dintr-un rezervor aflat la trei kilometri depărtare. Modalitatea obișnuită de a transporta apa de la distanță era apeductul, care folosea forța gravitației, dar aici terenul nu permitea utilizarea lui. Și atunci grecii au obligat apa să curgă... la deal. Cale de 55 kilometri, de la izvoarele din munte, apa era adusă prin simple apeducte, fiind strînsă în două tancuri de depozitare. De acolo, parcurgea ultimii trei kilometri prin conducte de presiune, după principiul sifonului, peste două văi (una dintre ele aflîndu-se cu 200 metri mai jos de rezervoare). Conductele aveau un diametru de aproximativ 300 milimetri și presiunea exercitată asupra pereților lor în punctele cele mai joase era de 20 kg/cm². Tot grecii au inventat mașina cu aburi, după cum tot lor le poate fi atribuit instrumentul care indica pozițiile planetelor și fazele lunii la orice dată dorită. Găsit în epava unei nave în anul 1900, au trebuit să treacă 60 ani pînă ce savanții au realizat care era utilizarea sa. Urmele de reparații de pe roțile dințate demonstrează că era frecvent folosit.

Cum de s-a pierdut uzul unor asemenea complicate mașinării vreme de 18 secole? Dovezi contemporane, precum calculatorul, dovedesc faptul că piedicile nu erau de ordin intelectual, ci tehnologic. Bronzul nu permitea aceeași precizie în execuție ca oțelul și era mai puțin rezistent. Aburul constituia doar o distracție, pînă la scoaterea cărbunilor în cantități industriale și obținerea oțelului în manufacturi. Dar mințile acelor oameni erau cel puțin la fel de ascuțite ca ale noastre.

Una dintre lecțiile arheologiei este și aceasta: puterea de a inventa, care exploatează ocaziile unui moment istoric, precum revoluția industrială, nu reprezintă o nouă extindere a minții umane, ci doar o realizare a unui potențial care s-a aflat întotdeauna acolo. ■

Traducere de Dorin MATEI

[1] Aici a fost descoperit mormîntul unui rege anglo-saxon, unul dintre cele mai bogate de acest fel.

Artur Gorovei: Pagini de viaţă

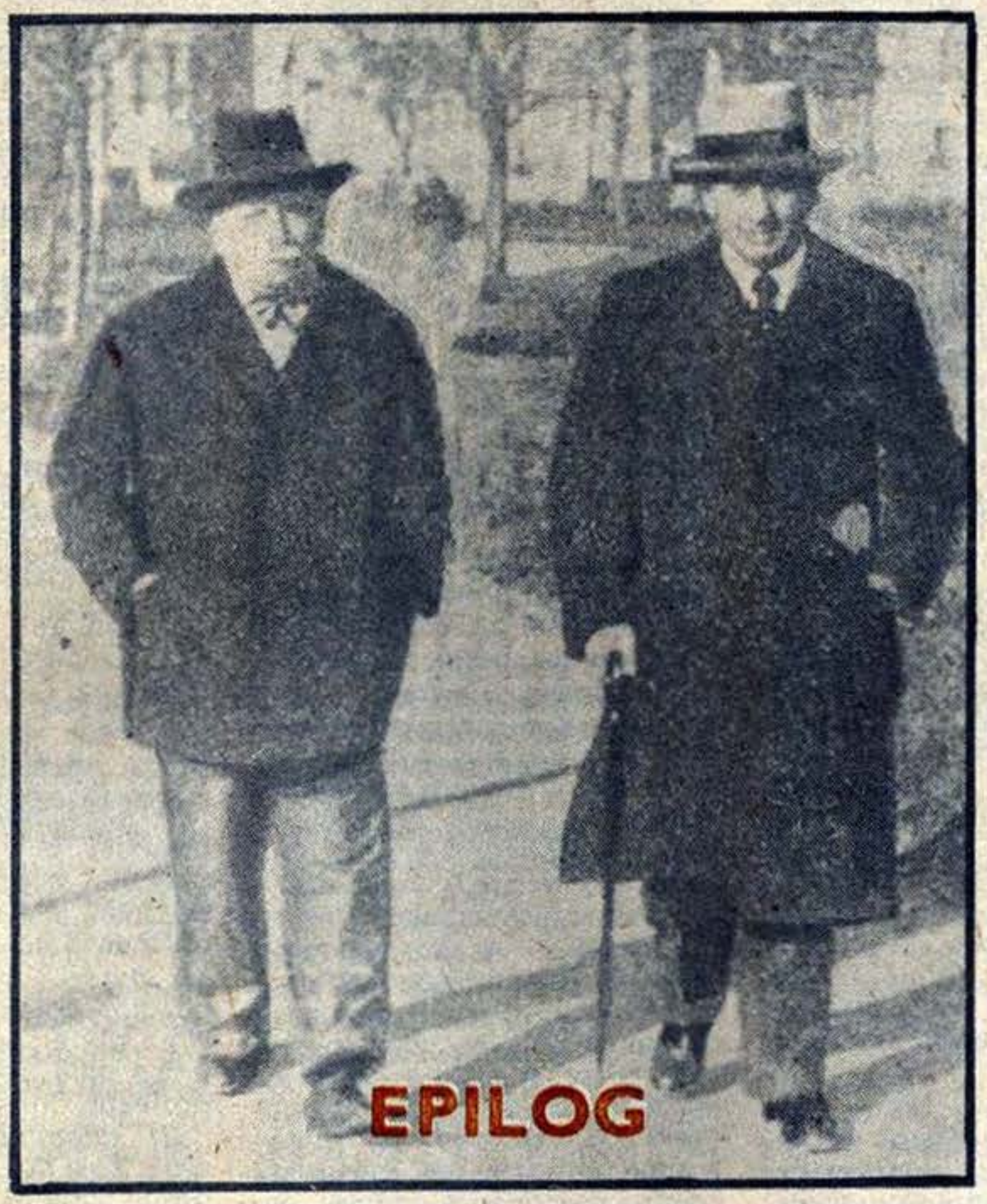

EPILOG

IOAN LĂCUSTĂ

Am urmărit în numerele anterioare ale revistei, prin intermediul fragmentelor din jurnalul inedit al lui Artur Gorovei (1864-1951), felul cum vede el unele din evenimentele şi întîmplările de la sfîrşitul secolului trecut şi primele decenii ale secolului nostru cărora le-a fost martor, însemnări ce evocă atmosfera politică şi intelectuală a epocii, personalităţi ale vieţii ştiinţifice şi culturale, momente din activitatea sa de folclorist şi scriitor. Îmbrăţişînd o lungă perioadă de timp, notaţiile continuă şi în deceniile doi, trei, patru, înregistrînd atît faptele vieţii şi activităţii sale — desfăşurate în cea mai mare parte a anilor la Fălticeni — cît şi unele aspecte ale situaţiei politice din ţară, ale cărei ecouri răzbăteau şi în oraşul său.

Să răsfoim, în încheierea selecţiei noastre, jurnalul lui A. Gorovei cu însemnările din anii care au premers primul război mondial şi, apoi, din deceniile interbelice.

Confruntat cu nevoile existenţei cotidiene, A. Gorovei notează la 23 mai 1913: „Avocatura merge foarte prost. Numai primăria îmi dă regulat cei 349 lei 20 bani pe lună“ (salariul său ca primar în acea perioadă), pentru a întări această constatare la 31 decembrie 1914: „Avocatura merge prost. De multe ori mi-i ruşine să spun că-s avocat“.

„Politica — scrie el la 31 octombrie 1912 —, aşa cum se face, mă dezgustă. Am

În Imagine: Artur Gorovei împreună cu compozitorul şi folcloristul Tiberiu Brediceanu.

avut cîteva clipe cînd îmi venea să mă retrag din orice manifestare politică, dar m-am resignat, înghit toate pentru că altfel nu-i chip şi pentru că am nevoie chiar de leafa de primar".

De altfel, după primul război mondial, va renunţa la orice activitate politică. Va consemna însă în jurnalul său evenimentele cărora le-a fost martor, transformările care aveau loc în societatea românească. Astfel, la 20 decembrie 1919, notează că „a venit rîndul mulţimii", conştient de faptul că masele populare — care înfăptuiseră Marea Unire din 1918 — aveau un rol hotărîtor în evoluţia societăţii româneşti.

Presimţind mersul istoriei în sensul unor inevitabile schimbări sociale, la 18 noiembrie 1932 scrie despre „o revoluţie care ne va doborî pe burghezi". La 17 februarie 1933, impresionat de cruzimea cu care au fost înăbuşite grevele muncitorilor ceferişti, consemnează: „Au început zilele grele. La Bucureşti s-au tras salve de focuri în lucrătorii de la atelierele C.F.R. Griviţa. Morţi şi răniţi. Astăzi am auzit că au început mişcări şi la atelierele din Paşcani".

Venirea la cîrma ţării a regelui Carol II, în 1930, abuzurile şi afacerile oneroase ale camarilei regale îi stîrnesc indignarea. „Vremurile prin care trecem — notează la 28 noiembrie 1931 — sînt neînchipuit de critice. Nu mai vorbesc de starea economică — un prăpăd. Mai avem de îndurat şi greutăţile guvernării: avem un rege şi o dinastie care marchează sfîrşitul vieţii noastre". Iar, în 1936, la 31 august, în urma demiterii lui Nicolae Titulescu de la conducerea Ministerului de externe, consemnează: „Ieri am aflat despre schimbarea în guvern şi mazilirea lui Titulescu. Am fost indignat".

Cu îngrijorare priveşte — ca de altfel marea majoritate a intelectualităţii române a vremii — ascensiunea hitlerismului la putere, pregătirile de război ale naziştilor. „Germania se pregăteşte de un nou măcel, notează la 25 martie 1935. A considerat ca un petec de hîrtie tratatul de la Versailles, a declarat serviciul militar obligator şi va avea cea mai formidabilă armată din lume. În ajunul acestui eveniment, dimineaţă, am avut o viziune. Nu dormeam şi nici nu eram bine deşteptat, cînd mi-a venit în minte gîndul că Germania distruge toate popoarele din Europa cu aeroplanurile ei, Europa devine un pustiu stăpînit de Germania". Iar la 12 martie 1936: „Friguri de război. Nebunia lui Hitler, care a ocupat cu armata germană zona demilitarizată, a împrăştiat îngrijorare. Dacă fatalitatea ne-ar mîna şi pe noi în acest nou prăpăd, convingerea mea este că România dispare de pe harta Europei".

Cu aceeaşi indignare şi îngrijorare sînt înregistrate actele de terorism săvîrşite de legionari — aflaţi în solda naziştilor —, politica de încurajare a dreptei promovată de rege, în scopul instaurării dictaturii sale personale. La 3 martie 1937, A. Gorovei notează în jurnalul său: „Bratu, rectorul Universităţii din Iaşi, e victima unui asasinat mişelesc, încercat asupra lui. Trei studenţi l-au străpuns cu cuţitele. Guvernanţii se arată acuma straşnici cu măsurile pentru menţinerea ordinei, ei care au propagat anarhia, au încurajat, au subvenţionat pe gardiştii asasini".

Cîteva însemnări din februarie-martie 1938 consemnează unele dintre evenimentele care au marcat instaurarea regimului de dictatură personală a regelui. Să le urmărim: *„11 februarie.* Dacă aş fi pus rămăşag, aş fi cîştigat. Am spus că pînă la Paşte vom avea dictatură. S-a realizat. După 44 de zile, guvernul farsorului Goga a fost înlocuit cu un guvern sub preşedinţia patriarhului şi cu miniştri din celelalte partide. Avem prefect pe comandantul regimentului. Avem stare de asediu. Patrule militare circulă pe strade. S-a isprăvit cu farsa gogistă.

21 februarie. Constituţia s-a modificat. S-au desfiinţat juraţii, s-a făcut [introdus] pedeapsa cu moartea, dreptul de vot s-a dat şi femeilor, dar pentru toţi începe la 30 de ani şi alte modificări, precum alegerea deputaţilor se va face de corporaţii etc. Nu am văzut încă tot proiectul de Constituţie. La 24 [februarie] avem plebiscit pentru aprobarea noii Constituţii.

30 mart. Astăzi, la 7 sara, noul guvern a depus jurămîntul. E tot sub prezidenţia patriarhului, dar a ieşit din minister Tătărăscu şi a intrat Ralea".

Reţinem şi aceste notaţii din septembrie 1939, cînd Germania hitleristă, atacînd Polonia, a declanşat cea mai mare conflagraţie din istoria omenirii: *„16 septembrie.* Trec multe automobile din Polonia prin tîrgul nostru, cu emblema C.D. (Corps Diplomatique), cu franţuji, poloni fugiţi. Se zice că vin la noi 1 800 refugiaţi din Polonia.

19 septembrie. O adevărată tragedie: în 16 zile desfiinţarea unui popor şi a unei ţări: Polonia. Ieri au trecut pe la noi cîteva sute de automobile cu fugari. Astă noapte am găzduit doi medici rezervişti. Unul din ei, sublocotenent, îţi făcea milă. Azi mi-a venit un profesor universitar cu soţia.

21 septembrie. Astăzi, la ora 2 p.m., Armand Călinescu, primul ministru, a fost asasinat de membrii fostei Gărzi de fier".

La capitolul anului 1940, putem citi între altele, în jurnalui lui A. Gorovei: *„14 iunie.* Trupele nemţeşti au intrat în Paris.

31 august. Conferinţa [dictatul fascist] de la Viena ne-a [aranjat] bine: pierdem cea mai mare parte din Ardeal, cu Clujul, Bistriţa-Năsăud şi ni rămâne Banatul şi, dincolo, limită Sibiul".

Sub impresia evenimentelor grave prin care trecea ţara, A. Gorovei se hotărăşte, în toamna aceluiaşi an, să se despartă de o bună parte din colecţiile sale de documente, cărţi rare şi manuscrise. Astfel, la 20 decembrie consemnează: „Am tri-

mis la Academia Română primul transport: 427 documente, începînd din 1400, din care multe slavone; 2 condici cu documentele Rosetteşti, a moşiilor lor şi o serie de manuscrise de ale prinţului Grigore Sturdza. Am trimis generalului Radu Rosetti cîteva documente cu privire la familia lui".

În fine, la 31 decembrie, notează: „Peste 6 ceasuri se sfîrşeşte anul 1940, an de durere pentru neamul românesc".

Însemnările anilor 1940-1941 înregistrează avalanşa de situaţii şi fapte tragice care au dus la dictatura antonesciană, intrarea trupelor naziste în ţară, rebeliunea legionară şi, în final, la intrarea României în războiul hitlerist. Iată cîteva fragmente din notaţiile lui 1941: *„19 ianuarie.* Joi am plecat la Iaşi [pentru un proces, care s-a amînat]. Am cheltuit 1 200 lei ca să mă întorc sîmbătă acasă, pentru că vineri nu mai aveam nici un tren. Toate sînt la dispoziţia germanilor, care au invadat ţara, cu învoirea gardiştilor". Cîteva zile mai tîrziu, înregistrează lichidarea rebeliunii legionare: *„25 ianuarie.* În zilele de 21, 22 şi 23 ianuarie am avut rebeliune chiar în Folticeni. Pusă la cale de ministrul de interne, generalul Petrovicescu, a izbucnit în Bucureşti şi s-a întins pînă la noi. În Bucureşti a fost dusă lupta cu arme de foc de potlogarii care au prădat lumea şi au îngrămădit lucrurile furate în beciurile centrelor gardiste, care au tras cu mitralierele în clădirea Consiliului de miniştri şi în soldaţi, au uns cu gaz un soldat şi i-au dat foc etc.

La noi au ocupat prefectura, poşta, telefoanele, chemînd satele să le vină în ajutor, dar a intervenit armata şi lucrurile s-au liniştit. Aceştia sînt gardiştii lui Zelinschi Codreanu, pe care generalul Antonescu l-a divinizat.

21 februarie. Era să fiu şi eu ucis de gardişti; s-a găsit lista proscrişilor, între care figuram şi eu.

1 mart. Politica nu mă interesează nici de fel. Mîine sîntem chemaţi la vot, să spunem *da* sau *nu.* Impozitele se măresc, se inventează altele, de pildă 500 lei pe an pentru o căruţă pe care o ai; mă aştept să fie bir pe ogeaguri, pe ferestre, precum era pe vremea fanarioţilor. Şi n-ai voie nici să protestezi, nici să critici, nici să spui că nu ai de unde să plăteşti.

7 april. Ieri au intrat germanii; prin 5 locuri, în Iugoslavia şi au intrat şi în Grecia. Se vorbeşte că vom mobiliza. Nemţii se fac stăpîni la noi. Nemţii devin obraznici. Ne duceam, eu şi Sorin [fiul său mai mic] cu maşina la Buneşti; în stradă, nişte nemţi ne făceau semne cu mîna şi ni spuneau să mergem mai încet că se face colb.

6 iunie. Se crede că vom începe războiul. Armata germană a plecat în astă sară şi în locul ei au venit altă armată germană.

17 iulie. Lică Stino crede că nemţii nu vor fi victorioşi.

22 iulie. M-am dus la Buneşti; au trecut 50 camioane, pline cu italieni, care mergeau la război. Dar au greşit drumul, s-au întors şi au făcut război cu livada noastră. Au întins corturi pe iarbă, au tăiat din copaci ca să-şi facă ţăruşi, au ars lemnele ca să-şi facă mîncare, au scos din casă scaune, mese, au ocupat cele două camere, au făcut dezastru.

24 iulie. Am încercat să mă duc la generalul italian să-i dau o reclamaţie de cele ce fac soldaţii la Buneşti. Dl. general nu primeşte pe nimeni şi nici scrisori; trebuie să i-o trimit prin poştă, reclamaţia mea în franţuzeşte".

Refugiat la Blaj, odată cu apropierea frontului în 1944, Artur Gorovei trăieşte aici pînă în primăvara lui 1945, cînd revine la Fălticeni. Însemnările sale din această perioadă, privind îndeobşte greutăţile vieţii de zi cu zi şi problemele de familie, nu ocolesc însă şi referirile la evenimentele ce se derulau în viaţa ţării. Cu experienţa celui care trecuse pragul a opt decenii de viaţă, cărturarul constată cu amărăciune că, odată cu trupele sovietice „eliberatoare", pătrunsese în ţară şi morbul unor prefaceri vestind o „viaţă nouă" deloc îmbucurătoare.

Să reţinem, astfel, din notaţiile anului 1945.

„10 april. Mascaradă comunistă pe stradă. Se serbează un an de la intrarea bolşevicilor în Folticeni, a «eliberatorilor». Ce caută armata română — cei cîţiva cari au defilat — şi preotul care a făcut un serviciu la Primărie?

1 mai. Ziua muncei. «Primul 1 Mai liber în ţară liberă», cum anunţă comuniştii noştri prin afişe de pe stradă. O mascaradă greu de închipuit.

7 mai. Astăzi Germania a capitulat în întregime. În astă sară au tras clopotele la biserici. Ce va urma pentru noi? Vom deveni oare ţara Sovietelor?

2 noiembrie. Cătră sară a sosit Justinian, vicarul Mitropoliei Moldovei, la biserica Adormirei şi a ţinut o cuvîntare în care a spus neadevăruri, că originea proprietăţii este furtul şi că ruşii au respectat religia creştină. Dacă originea proprietăţii este furtul, atunci miile de hectare de pădure, proprietatea mănăstirii Neamţu este un furt şi pămînturile confiscate de la proprietari şi date ţăranilor sînt furturi, ca şi pădurile proprietatea statului. Că ruşii au respectat religia creştină, lumea întreagă ştie cîte mii de preoţi au fost asasinaţi în Rusia *[Magazin istoric,* nr. 4/1992], noi, românii, stim cîte biserici au fost prădate de ruşi în ţara noastră, cîte au fost devastate".

La *10 aprilie 1946* notează: „Astăzi s-a făcut Tedeum pentru că s-au împlinit doi ani de cînd armata sovietică a intrat în Folticeni. Am fost indignat de cei cari au dispus a se face această mascaradă: noi, românii, am fost învinşi de comunişti şi noi, ca învinşi, să sărbătorim pe acei cari ne-au învins. Ar fi trebuit să nu ni se înfrîngă demnitatea naţională. De altfel, nimenea nu s-a prezentat la Te-

deum, afară de autorități".

Iată, în continuare, din însemnările aceluiași an 1946.

„*2 iunie*. Antonescu și Ică și alți patru au fost executați — adică împușcați. Și se zice că avem o Constituție care oprește și pedeapsa cu moartea și o instituție ca «Tribunalul poporului». Regele care a schimbat în închisoare pedeapsa cu moartea a celorlalți condamnați a refuzat aceasta pentru cei asasinați. Și totuși războiul s-a făcut sub domnia și deci cu aprobarea regelui.

19 noiembrie. Ziua de alegeri. Am votat lista lui Maniu: ochiul.

20 noiembrie. Am fost la Spiridon. Acolo era și Hudiță, candidatul țărăniștilor. Lista țărănistă a ieșit completă și prefectul recunoaște că 4 țărăniști sînt aleși. Falsifică listele de votare ca să aibă și guvernul măcar un ales, pe primul de pe listă, G. Radu, absolvent a 5 clase primare.

23 noiembrie. Alegerile s-au isprăvit, rezultatele s-au publicat oficial. Au fost alegeri armistițiale, numai falșuri. De pildă, la Rădășeni, la 1 500 voturi Maniu au fost vreo 350 ale blocului comuniștilor, dar la biroul electoral din Folticeni au fost socotite invers: 1500 blocul și 350 Maniu. Această falșificare s-a făcut în toate centrele de votare și în toată țara".

La 30 decembrie 1947, Artur Gorovei se afla în București, în vizită la rude. Avea peste 83 de ani, dar nu-i slăbise interesul pentru treburile publice. Consemna astfel la *30 decembrie 1947*: „Regele Mihai a abdicat. România a devenit o republică populară. Cine va fi președintele republicii? Eu cred că Mihail Sadoveanu.

După ce s-a cetit actul de abdicare a regelui și celelalte legi și dispoziții ale guvernului și după ce au plecat musafirii, am oprit pe Mircea [băiatul său], gata de plecare, am umplut trei pahare cu vin și am spus: După datina noastră românească, atunci cînd se înmormîntează un creștin, după ce l-au vîrît în groapă, lumea se întoarce acasă, mănîncă și bea pentru pomenirea mortului. Să bem și noi pentru pomenirea mortului nostru și să zicem *Finis Romaniae*. Desigur, România a murit pe totdeauna. Republica română nu mai este ceea ce a fost România".

A doua zi, *31 decembrie*, continua: „Se spune că astăzi a fost o manifestație de simpatie pentru fostul rege, în fața palatului, care a fost împrăștiată cu lovituri de baionetă. Se zice că regele a și plecat cu avionul în Elveția; alții spun că-i la Sinaia".

Numeroase alte însemnări din jurnalul inedit al lui Artur Gorovei cuprind referiri la activitatea sa științifică, la legăturile de colaborare cu personalități ale vieții culturale, literare, publicistice de-a lungul anilor. Astfel, la 15 martie 1929, înregistrează vizita compozitorului Tiberiu Brediceanu: „Astăzi dimineață a plecat Tiberiu Brediceanu pe care l-am avut în gazdă două nopți. A venit să culeagă material pentru *Poemul Unirii*, pe care-l lucrează el, în care Moldova va fi reprezentată prin cinci părechi din satul Mălini, care vor dansa, la teatrul din București, un danț ales de Brediceanu, în muzica locală, armonizată de el. Aseară Brediceanu a cules pe rulouri de gramofon cîntece de la doi lăutari. A găsit lucruri interesante".

În 1935, primește vizita unui tînăr istoric, George Bezviconi[1]: „*15 iulie*. Astăzi la amiază a venit Bezviconi din Chișinău să mă vadă pe mine și pe Vîrnav. *17 iulie*. Astă seară a plecat Bezviconi spre Dorohoi, ca să meargă la Herța, unde-l așteaptă pictorul Verona. Bezviconi e un tip interesant. Are 25 de ani și n-a trecut nici bacalaureatul, cu toate acestea lucrează inteligent și are cunoștințe sufficiente pentru studiile ce le face".

Tot în 1935 îl cunoaște pe Barbu Lăzăreanu[2], despre care notează la pagina zilei de 10 aprilie a acelui an: „Săptămîna trecută am fost la Botoșani, ca să cunosc pe Barbu Lăzăreanu și să-i ascult o conferință. I-am propus să ceară ziarului *Dimineața* să inaugureze o pagină folclorică. A găsit ideea bună". Un an mai tîrziu, la 27 aprilie 1936, o nouă reîntîlnire cu Lăzăreanu: „Asară am prezentat pe Barbu Lăzăreanu la conferința ce a ținut la cercul cultural «Cugetarea» al studenților evrei. A fost o conferință cu cîntec. Tot pe ziua de ieri era anunțată o conferință a unui domn Nelu Ionescu, personaj în Garda de fier. A venit în localitate inspectorul Siguranței din Cernăuți ca să ancheteze; s-a ținut un consiliu la prefectură, s-a dispus oprirea conferinței lui Ionescu, dar și a lui Lăzăreanu. De la minister a venit însă ordin să nu fie oprite. S-au luat măsuri de paza ordinei. Jandarmii au fost concentrați în oraș. Regimentul a fost postat pe locuri strategice. Iată însă că conferențiarul [Ionescu] n-a venit și pînă pe la 8 sara [Lăzăreanu] nu avea voie să conferențieze. În fine, i s-a permis și la 10 sara am prezentat pe Lăzăreanu publicului destul de numeros".

Întîlnim în jurnal și referiri la aprecierile de care se bucurau opera și activitatea sa de folclorist atît în țară (membru corespondent al Academiei Române în 1915 și membru de onoare în 1940), cît și în cercurile intelectuale din străinătate. Astfel, la 21 octombrie 1937, notează următoarele: „Aurel Stino mi-a spus că un domn, Ilie Diaconide, într-un articol din *Adevărul literar și artistic* spune că a vorbit despre mine în Suedia cu [Alf] Lombard[3],

(Continuare în p. 67)

[1] G. Bezviconi (1910-1966) a studiat, îndeosebi, genealogia boierimii moldovene și relațiile româno-ruse (*Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru. Documente*, 2 vol 1940-1943; *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, 1947; *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, 1962)

[2] Barbu Lazareanu (1881-1957), istoric literar și publicist, membru al Academiei Române (1948).

[3] *Magazin istoric*, nr. 10/1982

MECORD
PREMIAT LA MADRID

31 martie 1992. O zi superbă de primăvară învăluie Podişul madrilen. La unul dintre cele mai mari hoteluri din capitala Spaniei, hotelul Mellia Castilla, este prezentă o asistenţă selectă, formată din oameni de afaceri, conducători de întreprinderi din cele cinci continente, financiari, personalităţi ale vieţii publice, ziarişti de presă şi Radio-Televiziune din Spania. Are loc decernarea trofeelor de aur pentru calitate ale ediţiei jubiliare Golden Trophy for Quality. **Printre alte firme din România este şi S.C. Mecord S.A. Oradea, o marcă bihoreană de prestigiu, o marcă românească de prestigiu, devenită acum şi o marcă europeană şi internaţională de prestigiu.**

MECORD CUCERĖŞTE TROFEUL DE CALITATE

În urmă cu douăzeci de ani, în anul 1972, s-a constituit la Madrid „Oficiul Editorial", instituţie de vocaţie internaţională care acordă anual premii de calitate în domeniul producţiei, servicii, mărci. La ediţia jubiliară din acest an, au participat aproape 400 de agenţi economici din peste 70 de ţari. Între aceste societăţi comerciale de pe diferite continente, Societatea comercială Mecord S.A. din Oradea a reuşit performanţa să i se decerneze trofeul jubiliar pentru întreaga activitate. Vrem să amintim cititorilor noştri, ca şi agenţilor economici din întreaga ţară, că Societatea comercială Mecord S.A. Oradea a fost prezentă încă de la început de drum, din 1990, în paginile revistei *Magazin istoric* cu o amplă descriere a gamei produselor ei. Dar *Magazin istoric* a publicat nu numai prezentarea produselor Societăţii comerciale Mecord S.A., ci şi ale Filialelor ei: Mecord Vest Oradea, Mecord Centru Oradea, Mecord Autobază Oradea, Mecord Aleşd, Mecord Marghita.

Secretul performanţei Societăţii comerciale Mecord S.A. Oradea care a putut intra acum pe lista cîştigătorilor trofeelor pentru calitate de la Madrid se datorează faptului că prin dotarea tehnică, structura organizatorică, experienţa bogată a salariaţilor, ea poate să realizeze o largă gamă de produse de înaltă tehnicitate şi de o calitate ireproşabilă în domeniul prelucrărilor mecanice, produse competitive cu cele similare fabricate în ţară sau în străinătate.

MECORD S.A. ÎN CLUBUL CONDUCĂTORILOR DE SOCIETĂŢI COMERCIALE

Cu prilejul ceremoniei de la hotelul Mellia Castilla din Madrid, directorul general al Societăţii orădene a avut onoarea de a fi primit membru în Clubul conducătorilor de societăţi comerciale care acţionează în legătură cu trofeul de aur pentru calitate. Din Club fac parte liderii societăţilor comerciale premiate în cei 20 de ani de existenţă a Oficiului Editorial. Datorită intrării directorului general al S.C.Mecord S.A., în Clubul conducătorilor de societăţi comerciale, societatea bihoreană beneficiază de reclamă gratuită pe timp de doi ani în două publicaţii de mare prestigiu: *World Trade* şi *Mercado Mundial*, care asigură o bună legătură în lumea oamenilor de afaceri. Domnul inginer Horia Cosma, directorul general al S.C. Mecord S.A. Oradea va putea, prin prezenţa sa în acest Club, să realizeze o relaţie directă cu conducătorii multor întreprinderi şi societăţi din lumea întreagă, ale căror firme de renume se situează astăzi într-un loc fruntaş în producţia şi comerţul naţional şi internaţional. O serie de firme din întreaga lume acordă societăţilor distinse cu trofeul de aur al calităţii, reducere de preţuri de pînă la 10% la cumpărare. De asemenea, societatea premiată, are dreptul de a folosi emblema reprezentînd trofeul în toate materialele ei publicitare ca şi în corespondenţa sa.

Distincţia constituie mai mult decît o răsplată, ea obligînd în felul acesta Societatea comercială Mecord S.A. Oradea să-şi îmbunătăţească în continuare calitatea produselor pentru a fi demnă de distincţia acordată şi pentru a-şi putea menţine buna reputaţie pe piaţă.

Primăvara anului 1900 debuta în România sub auspiciile unei grave crize agrare şi financiare. La 1 aprilie, datoria publică a ţării se ridica la 1 448 941 306 lei şi ea provenea din împrumuturi externe. Din 1864 pînă în 1900, statul român contractase în străinătate împrumuturi de 2 420 644 863 lei, din care un capital nominal de 660 689 212 lei fusese convertit, iar 311 014 344 lei fuseseră amortizate pînă la 31 martie 1899. Fapt de toată lumea ştiut, mare parte din aceste sume fuseseră şi continuau să fie destinate lucrărilor publice: căi ferate, poduri, amenajări portuare, şosele, gări şi material rulant C.F.R., edificii publice destinate învăţămîntului, administraţiei, ocrotirii sănătăţii etc. Cheltuieli mari, dar absolut necesare pentru o ţară aflată într-un amplu şi complex proces de modernizare şi dezvoltare.

Criza financiară de la sfîrşitul anului 1899 şi începutul lui 1900 cînd, pentru a se ieşi din impas, s-a pus problema contractării unui nou împrumut extern, a creat o situaţie extrem de tensionată: pasiuni, interese şi opinii diametral opuse s-au concentrat în jurul a ceea ce contemporanii evenimentelor aveau să numească „Afacerea Hallier".

1900: AFACEREA HALLIER

MARIAN ŞTEFAN

Lucrările de extindere şi modernizare a portului Constanţa începute de antreprenorul Hallier au fost continuate în regie de statul român (în imagine, portul la sfîrşitul sec. XIX)

Un contract atrăgător

Totul a pornit în 1895, dar nu ca un caz ce trebuia să fie denunţat şi incriminat în presă cu atîta pasiune, ci ca o măsură gospodărească de toată lauda a guvernului conservator. Se proiectaseră reamenajarea şi extinderea portului Constanţa, recent legat de trupul ţării prin acea minune a ştiinţei şi tehnicii care era podul de la Cernavoda, o adevărată capodoperă a epocii. Studiile fuseseră începute cu mai mulţi ani în urmă de către un inginer englez, Hartley, dar preţul la care se ridica lucrarea — peste 50 000 000 lei — era exorbitant şi proiectul a rămas o vreme în suspensie.

În 1893, inginerul român I.G. Cantacuzino, directorul portului Constanţa, întocmise şi el un proiect, dar din lipsă de fonduri lucrările au fost din nou amînate. Abia în anul următor, un alt inginer român, George Duca, a întocmit un nou proiect, mult mai atrăgător pentru guvern şi prin faptul că acesta eşalonase lucrările în două faze: cele din prima etapă se ridicau la 12 milioane lei, iar cele din faza a doua la 13 milioane. Proiectul a fost aprobat şi s-a anunţat licitaţia în străinătate pentru data de 18 iunie 1895. S-au prezentat firme occidentale, peste zece la număr, între care şi casa Five-Lile, care executase podul de la Cernavoda, dar oferta de rabat de 6% făcută de aceasta sau cea de 9 % a firmei Menoto din Roma au fost pur şi simplu spulberate

Ion I.C. Brătianu extinde şi apoi sistează colaborarea cu antreprenorul francez...

de antreprenorul Adrien Hallier, care a propus un rabat de 21 %.

Oferta lui Hallier a fost acceptată şi s-a încheiat contractul pentru prima fază a proiectului. La 4 octombrie, puterea a revenit unui guvern liberal condus de D.A. Sturdza. Începînd din martie 1897, portofoliul lucrărilor publice a fost preluat de I.I.C. Brătianu, care s-a arătat dispus să execute şi faza a doua a proiectului. A. Hallier s-a prezentat din nou la licitaţie şi a ofertat un rabat de 23,80 %, dacă i se încredinţa lui întreaga lucrare, angajîndu-se, în plus, că va şi scurta termenul de execuţie a lucrărilor de la şapte la şase ani. O reducere de 23 % la o sumă de 25 milioane ar fi adus o economie de aproape 6 milioane lei! Guvernul şi Parlamentul, sensibilizate, au acceptat şi autorizat încheierea unei noi convenţii cu Hallier, care primea în execuţie întreaga lucrare de extindere şi modernizare a portului Constanţa.

Convenţia încheiată de guvernul român cu antreprenorul Hallier cuprindea cîteva precizări extrem de importante. Astfel, art. 36 stipula: „Dacă antrepriza nu lucrează la timp sau cu capital îndestulător, n-are lucrători sau material suficient, nu dă impresia că va termina la timp, guvernul are dreptul de a-l pune în întîrziere şi, dacă după termenul acordat după somaţiune antrepriza nu se conformă întocmai, *guvernul are dreptul de a-l pune în regie*". Consecinţele regiei erau definite de acelaşi art. 36, precizînd că, dacă rezulta vreo economie din suma de contract, antreprenorul nu avea dreptul să reclame nici o parte din această sumă, dar el rămînea expus cu garanţia şi avutul său pentru achitarea oricărei defecţiuni ce s-ar fi produs prin instituirea regiei. Această măsură draconică decurgea din legislaţia românească în vigoare atunci şi ea fusese acceptată de Hallier fără nici un fel de obiecţii. Se mai preciza în convenţie că

...Nicolae Fleva cere formarea unei comisii parlamentare de anchetare a „cazului"...

„administraţia va prescrie întreprinzătorului măsurile de luat pentru activarea lucrărilor, acordîndu-i termen pentru aceasta". Foarte important era faptul că prin art. 54 se stabilea că antreprenorul *nu avea dreptul* să recurgă la nici o protecţie străină pînă la definitiva lichidare a întreprinderii. Apoi, în articolul final al convenţiei, se stipula că orice divergenţe s-ar fi ivit între antreprenor şi statul român, antreprenorul va face dihainte supunerea *să nu fie judecat decît după legile româneşti şi de către tribunalele româneşti.*

Aşa suna contractul pe care Hallier, ca mare antreprenor ce era, l-a semnat fără nici un fel de discuţii, ca unul care n-avea de ce să se teamă de astfel de precizări!

Primele deceptii

După ce şi-a instalat şantierul, operaţiune care a durat mult prea mult pentru un om hotărît să scurteze termenul de execuţie, serviciile tehnice ale portului şi Ministerul lucrărilor publice au început să fie asaltate metodic cu tot felul de cereri care nu aveau nici o legătură cu caietele de sarcini şi cu textul convenţiei. Mai mult, Hallier trata autorităţile româneşti ca pe nişte organisme puse la dispoziţia sa şi orice refuz al acestora, legal de altfel, era imediat reclamat ministrului. Dar ceea ce a surprins şi mai mult a fost faptul că nici nu începuseră bine lucrările şi Hallier a şi cerut ministerului un împrumut de cîteva sute de mii de lei! Pînă atunci ministerul îi făcuse o serie de înlesniri: reducerea cotei de garanţie de la 5 la 3 % şi-i dăduse unele scutiri de vamă pentru materialele aduse din străinătate. Dar împrumuturi ministerul nu putea da, decît în baza unei legi speciale. Hallier avea însă nevoie de bani şi dacă ministerul nu i-a putut da, a cerut audienţă la regele Carol I şi acesta, credul şi bine intenţionat, i-a acordat un împrumut de

...iar primul ministru George Gr. Cantacuzino îşi asumă întreaga răspundere

300 000 lei din caseta sa personală!

N-a trecut însă mult timp şi Hallier a înaintat o nouă cerere de împrumut pentru suma de 800 000 lei! Lucrările în port mergeau foarte încet, iar uneori stagnau de-a binelea. Trecuseră aproape doi ani de la încheierea contractului şi Ministerul lucrărilor publice, îngrijorat, l-a trimis pe inginerul Anghel Saligny să cerceteze situaţia lucrărilor la faţa locului, iar pe inginerul G. Duca l-a însărcinat să meargă la Paris, pentru a se informa despre starea materială a firmei lui Hallier. Curînd, G. Duca a transmis că avea veşti proaste, drept pentru care guvernul i-a adresat un avertisment lui Hallier. Acesta însă nu mai era de găsit, dispăruse fără să spună cuiva!

Ministrul I.I.C. Brătianu a conceput o telegramă-avertisment pentru Paris, deşi, în baza contractului, antreprenorul era obligat să aibă domiciliul în România, la Constanţa sau Bucureşti! I se şi reamintea această obligaţie în telegrama respectivă şi i se amintea, de asemenea, că în convenţie se preciza şi faptul că părăsirea lucrărilor atrăgea după sine renunţarea la contract şi trecerea acestora în regie. Hallier a răspuns, culmea, tot el!, indignat: „Ameninţările repetate de somaţiunea dv. notificată verbal reprezentanţilor mei şi care au motivat telegrama dv., întrebînd care este domiciliul meu la Bucureşti, şi-au produs efectul şi au dus Banca Generală Română să refuze a-mi vărsa suma cuvenită pe februarie. *În aceste condiţii refuz de a urma lucrările* şi vă reclam plata imediată a cauţiunii, a reţinerilor din garanţie, reînapoierea întregului material şi cel al instalaţiilor, precum şi indemnizaţia justificată prin toate daunele ce mi-aţi cauzat de la semnarea contractului prin întîrzierea deciziilor *şi a făgăduielilor făcute* şi prin schimbările radicale aduse proiectului contractual. *Cablez* [telegrafiez] *reprezentantului meu de a înceta lucrările*".

I.I.C. Brătianu i-a răspuns şi el prin următoarea telegramă: „Motivele alegate de dv. pentru a justifica încetarea lucrărilor nefiind serioase, nu pot admite pretenţiile dv. Dat fiind refuzul dv. formal de a continua lucrările, *iau act şi voi proceda la executarea lucrărilor în regie pe socoteala dv.*" Şi a dispus imediat ca lucrările să fie continuate în regie sub supravegherea lui Anghel Saligny.

La 24 martie 1899, intempestivul N. Fleva a urcat la tribuna Camerei Deputaţilor şi a dat citire unei propuneri semnate de 20 deputaţi, între care şi Take Ionescu. Iată cuprinsul documentului citit de N. Fleva: „Considerînd că nu mai e nici un secret pentru nimeni că antreprenorul Hallier, care avea în lucru portul Constanţa, a fugit din ţară şi a lăsat în părăsire lucrările portului; considerînd că, pe lîngă faptul de care este ameninţat statul, mai sînt în joc o mulţime de interese particulare în care sînt angajate capitalurile şi munca cetăţenilor români, deoarece se zice că numitul antreprenor a fugit lăsînd şi multe datorii pe la institutele de credit şi pe la persoane particulare; considerînd că nici măcar garanţia ce era dator numitul antreprenor pentru lucrare nu este toată în fiinţă, deoarece această garanţie, care trebuia să fie de 1 200 000 lei a fost redusă în contra caietului de sarcini la 750 000, sumă ce nu va putea acoperi pagubele fiscului; considerînd că nu se vede pînă în acest moment nici o mişcare de natură a acoperi numeroasele interese ce sînt în joc, iar antreprenorul colportează ştirea că el se bucură de protecţiuni prea puternice pentru ca să poată fi urmărit [regele Carol îi oferise doar un împrumut personal de 300 000 lei!]; considerînd că acest antreprenor a fost scutit de garanţie de către actualul ministru al justiţiei; considerînd că se zvoneşte că lucrările în chestiune s-ar fi pus în regie şi că această măsură, înainte de a fi luată definitiv, trebuia să se examineze starea lucrărilor dintr-un contract de peste 24 milioane; considerînd că au trecut patru ani din cei şapte, termen fixat pentru terminarea lucrărilor, şi zisele lucrări sînt abia la început; considerînd că acest fapt grav dezvelit public la finele sesiunii nu poate lăsa Parlamentul indiferent şi că ar fi cea mai grea răspundere pentru mandatarii naţiunii de a se despărţi înainte de a lua măsurile necesare pentru a asigura interesele fiscului şi a stabili toate răspunderile, propun: să se numească o comisie parlamentară de şapte membri ai Adunării care să cerceteze în toate amănuntele ei această afacere şi la prima deschidere a Parlamentului să prezinte raportul ei".

N. Fleva l-a întrebat apoi pe I.I.C. Brătianu cum se face că organele de resort ale ministerului pe care acesta îl conducea nu observaseră încă din faza iniţială că la Constanţa nu se lucra mai nimic? L-a întrebat şi ce informaţii a avut despre Hallier atunci cînd a semnat convenţia şi cînd i-a redus din garanţie aproape 600 000 lei?

Ministrul Brătianu i-a răspuns că nu fusese preocupat decît de lucrarea în sine şi era dispus să-i înlesnească orice lui Hallier numai ca lucrurile să meargă bine. Cînd a băgat de seamă că antreprenorul nu îndeplinea convenţia, n-a ezitat nici o clipă, luîndu-i lucrarea şi trecînd-o în regie. Cît despre pretenţiile lui Hallier, ministrul a declarat că avea deplină încredere în justiţia românească. După părerea lui, propunerea lui Fleva nu putea fi primită de Parlament, căci justiţia era aceea care trebuia să se ocupe de Hallier...

Începe scandalul

Un timp s-a părut că Hallier se împăcase cu situaţia. Lucrările în regie mergeau foarte bine (în mai puţin de un an s-a realizat dublu decît tot ce făcuse antreprenorul

francez!).

Dar Hallier nu era omul care să accepte o pierdere atît de mare. În aprilie 1899 au venit din nou la putere conservatorii și reprezentantul lui Hallier în România era avocatul Constantin Manu, fratele generalului G. Manu, devenit ministru de inferne în noul cabinet. La Ministerul lucrărilor publice fusese instalat dr. C.I. Istrati. Avocatul C. Manu a intervenit pentru o „înțelegere"; a avut loc și un schimb de scrisori între ministerul de resort român și antreprenorul francez. Acesta îi ceruse lui Istrati să rezilieze contractul printr-o lege specială și să defere diferendul unui tribunal arbitral. Chestiunea era extrem de delicată: să abrogi o lege convenabilă statului printr-o altă lege defavorabilă intereselor acestuia era un act de cinism politic greu de acceptat...

Hallier n-a mai insistat și se părea din nou că acest caz s-a încheiat de la sine. Dar...

De mai multă vreme guvernul român trata în străinătate un mare împrumut, dar bancherii se lăsau greu. Titularul nou de la finanțe nu era nimeni altul decît Take Ionescu, unul din cei 20 semnatari ai propunerii de anchetă parlamentară. Tocmai lui s-a întîmplat ca bancherii din Paris să-i ceară rezolvarea favorabilă a cererilor lui Hallier, ca o condiție sine qua non a împrumutului! Și Take Ionescu, strîns cu ușa, a fost nevoit să accepte.

La 14 decembrie s-a pus în discuția Camerei un proiect de lege prin care ministrul lucrărilor publice era autorizat să rezilieze contractul cu Hallier și să încheie o înțelegere cu acesta pentru lichidarea lui. Aceeași lege autoriza statul să înființeze un tribunal arbitral în Capitală pentru a judeca pretențiile antreprenorului francez. Era exact ceea ce propusese și... Costică Manu cu cîteva luni mai înainte. Tribunalul se compunea dintr-un judecător numit de stat, unul desemnat de Hallier și un al treilea indicat de comun acord de către ceilalți doi.

Majoritatea conservatoare din Cameră nu era la curent cu toate dedesubturile afacerii Hallier, dar cei cîțiva care o cunoșteau au rămas consternați. Exista o lege care autorizase încheierea unui contract încă din 1895. Guvernul român era forțat să calce în picioare un principiu de drept elementar, să nesocotească dreptul justiției țării de a judeca litigiile ce-i revin după legea fundamentală, iar statul să fie judecat în propria-i capitală de un tribunal străin; în fine, guvernul era obligat să accepte rușinos o abdicare de la principiul suveranității naționale!

Liderul conservator Al. Marghiloman a declarat: „Sîntem în fața unui proiect de lege care ar mișca țara, care, cel puțin pe unii din noi, ne-a emoționat adînc". El vorbește despre o „afacere spinoasă" și „foarte delicată" și cere ca discutarea proiectului să fie amînată cel puțin pînă în momentul în care primul ministru George Gr. Cantacuzino (Nababul) va fi prezent în Cameră, pentru a-și lua răspunderea înaintea Adunării (presa de a doua zi pretindea că Marghiloman era vădit stînjenit, deși nu-i era chiar așa neplăcut să vadă guvernul într-o atît de mare încurcătură, el fiind, împreună cu P.P. Carp, una din figurile centrale ale conservatorilor-junimiști).

Pe marginea proiectului de lege a vorbit fruntașul liberal I.I.C. Brătianu, aflat acum pe băncile opoziției. El a spus că, de fapt, punerea în regie a lucrărilor însemna rezilierea contractului, iar pretențiile bănești ale lui Hallier nu aveau nici un temei; el a acuzat guvernul că admitea un amestec străin în viața suverană a statului român.

Între timp, apărînd pe banca ministerială și fiind pus în curent cu discuțiile, premierul G.Gr. Cantacuzino a cerut Adunării să voteze de urgență proiectul de lege propus, asumîndu-și întreaga răspundere. ■

(Va urma)

ARTUR GOROVEI: PAGINI DE VIAȚĂ

(Urmare din p. 62)

docent la Universitatea din Uppsala. Am găsit la dentistul de vis à vis de mine numărul *Adevărului...* din 27 septembrie, cu articolul *Cultura română în Suedia,* în care scrie: «Cu o emoțiune pe care numai un specialist poate s-o priceapă, am ascultat și sorbit, în acest sat pierdut în extremitatea Europei, măgulitoarele cuvinte ale savantului meu coleg la adresa cărturarilor noștri, din care pe mulți îi cunoaște personal (d. Lombard a vizitat România). Bătrînul folclorist Gorovei din Fălticeni, pomenit într-o seară cu lună plină într-o pădure nordică! Știința, mai mult chiar decît arta, este mai înfrățitoare între popoare»".

„Bătrînul folclorist Gorovei" intrase atunci, în 1937, în cel de-al 74-lea an de viață. O viață lungă (s-a stins la 87 ani), trăită în preajma documentelor istorice și a cărților, închinată studierii și popularizării folclorului românesc.

Închizînd caietele jurnalului său, să reținem o ultimă imagine de pe o filă a anului 1929: *„2 mart.* Mîine împlinesc 65 de ani. Mi se pare că țin recordul în familie; cred că dintre Goroveești eu sînt acela care, singurul, am ajuns la vîrsta aceasta.

Sînt singur. Servitoarea a încuiat ușa și s-a retras. În casă nu e altă ființă, afară de mine; s-a dus și mîța care-mi ține tovărășie cîte odată în singurătatea mea.

În liniștea asta se aude numai tic-tacul ceasului de pe birou, și el o amintire dulcoasă: l-am cumpărat în prima săptămînă a căsniciei mele". ■

Intenţiona Stalin să înceapă războiul?

„SPĂRGĂTORUL DE GHEAŢĂ“

FLORIN CONSTANTINIU

Identitatea lui Viktor Suvorov, autorul cărţii Le brise-glace **(Spărgătorul de gheaţă), este învăluită în mister. Se ştie doar că Viktor Suvorov este pseudonimul unui ofiţer sovietic, care a activat în Serviciul de informaţii al armatei sovietice (G.R.U.) şi s-a refugiat apoi în Occident. Cărţile sale** — Inside the Soviet Army **(În interiorul armatei sovietice),** Inside Soviet Military Intelligence **(În interiorul G.R.U.),** Inside the Aquarium **(În interiorul acvariului) — i-au asigurat o mare notorietate în Occident. O personalitate de primă mărime, ca generalul britanic Sir John Hackett (el însuşi autor al unei cărţi de mare succes —** The Third World War **— Al treilea război mondial) a prefaţat elogios prima din cărţile enumerate mai sus. Aceste lucrări au furnizat informaţii de cel mai mare interes despre structurile militare şi, mai ales, despre organizarea şi activitatea serviciului de informaţii al armatei roşii (G.R.U.). Calitatea sa de** insider **(pentru a relua un termen occidental), de om din „interior“, altfel spus, de perfect cunoscător al mecanismelor militare şi de informaţie sovietice i-au asigurat celui care se ascunde sub pseudonimul Viktor Suvorov o autoritate în materie pe deplin meritată.**

Ultima sa apariţie — Spărgătorul de gheaţă **— este de altă factură; ea este o carte de istorie consacrată demonstrării unui punct de vedere surprinzător: Stalin intenţiona să atace Reichul nazist în jurul datei de 6 iulie 1941. Ulmitoare (dar nu singulară, întrucît ideea că Stalin intenţiona să declanşeze un război preventiv împotriva Germaniei lui Hitler a mai fost susţinută), lucrarea lui Suvorov este dintre acelea care — în ceea ce priveşte teza lor de bază — sînt acceptate sau respinse total.'**

Titlul — Spărgătorul de gheaţă **— are în vedere funcţia pe care liderii sovietici ar fi atribuit-o lui Hitler şi anume aceea de „spărgător de gheaţă al revoluţiei“, în înţelesul că încurajînd planurile lui Hitler de a dezlănţui un război se va ajunge la un conflict între principalele ţări „capitaliste“, ceea ce va favoriza — ca şi în cazul primului război mondial — spasme revoluţionare, care nu puteau fi decît în interesul statului sovietic.**

Spre deosebire de lucrările anterioare, care cuprindeau revelaţii, unele de-a dreptul senzaţionale, Spărgătorul de gheaţă **foloseşte pentru demonstraţia tezei sale — războiul preventiv plănuit de Stalin împotriva Germaniei — numai date şi informaţii din articole publicate, mai ales în** Voenno-istoriceski jurnal **(Revista de istorie militară). Este vorba, aşadar, nu de semnalarea şi valorificarea unor izvoare inedite, probante pentru punctul de vedere susţinut de Viktor Suvorov, ci de o construcţie interpretativă a autorului, avînd o bază documentară de mult cunoscută.**

Argumente

Argumentele principale ale autorului în favoarea tezei sale sînt: distrugerea, din ordinul lui Stalin, a sectoarelor fortificate de apărare de la frontierele occidentale ale U.R.S.S., anterioare Pactului Molotov-Ribbentrop; concentrarea unor mari efective militare la noile frontiere în jurul datei atacului german, mai ales în sectorul sudic (Ucraina şi Basarabia), unde urma, potrivit autorului, să se dea lovitura principală; cuvîntarea lui Stalin din 5 mai 1941, în faţa absolvenţilor academiilor militare.

„Linia Stalin [fortificaţiile de apărare de la vechea frontieră apuseană a U.R.S.S. — *n.n.*] — scrie Suvorov — putea servi la apărarea ţării, dar ea putea deveni şi un cap de pod pentru ofensivă. Era unul din motivele pentru care fuseseră amenajate treceri destul de largi între U.R. [prescurtarea în limba rusă pentru sectoare fortificate — *n.n.*], pentru a lăsa să treacă armatele ce se îndreptau spre Vest. Cînd frontiera a fost deplasată, linia şi-a pierdut orice valoare ofensivă. Din acest moment, Stalin nu mai avea de fel intenţia de a rămîne în defensivă. Linia, devenită inutilă, a fost dezarmată. În timp de pace, trecerile între U.R. erau suficiente pentru necesităţile militare şi economice, dar, în caz de

război, liniile de comunicație trebuiau diversificate pentru a deveni mai puțin vulnerabile. U.R. erau o piedică în calea acestei diversificări, ceea ce a fixat definitiv soarta lor, ele au fost distruse".

Viktor Suvorov consideră că atît armata roșie cît și Wehrmachtul se pregăteau pentru atac, desfășurînd, așadar, acțiuni similare de o perfectă simetrie, observabile pînă și în alegerea posturilor de comandă a primei linii de război: Rastenburg la germani, Vilnius la sovietici, „adică pe aceeași latitudine și la aceeași distanță de frontieră".

Pentru a-și argumenta teza, autorul arată — printre altele — că fiecare front (armata roșie era dispusă la frontiera de vest pe cinci fronturi) consuma 60 000 bovine pe lună. Dacă trupele concentrate la graniță ar fi rămas în interiorul sovietic, ar fi fost necesare, numai pentru hrana lor, trei milioane de bovine (mai existau și trupele eșalonului doi strategic, cele ale N.K.V.D.-ului etc.). „Cinci fronturi lacome precum și mobilizarea țăranilor și a materialului înainte de recoltă ar fi însemnat o foamete inevitabilă în 1942, chiar dacă Germania nu ar fi invadat U.R.S.S. ... Numai un atac prin surprindere al armatei roșii în 1941 promitea anexarea unor noi și bogate teritorii și rezerve de aprovizionare (începînd cu România). Dacă aceste rezerve s-ar fi dovedit insuficiente, o foamete în timp de război ar fi fost mai lesne de făcut acceptabilă. Războiul devenise astfel inevitabil", conchide Suvorov această parte a argumentării sale.

Cel de-al treilea argument de bază în demonstrația lui Viktor Suvorov este cuvîntarea din 5 mai a lui Stalin. Se știe că fiecare rînd al „genialului conducător" a făcut, în timpul glorificării sale, obiectul unor adevărate exegeze. Este cel puțin straniu că această cuvîntare nu a fost publicată *niciodată* și că este cunoscută numai indirect, din relatări ale participanților la adunarea unde a fost rostită. Nepublicarea acestei cuvîntări este, în opinia lui Suvorov, o probă că acest discurs reprezenta pregătirea politico-psihologică în vederea declanșării războiului împotriva Germaniei, fără însă ca Stalin să comunice și data începerii lui. A doua zi, la 6 mai, dictatorul sovietic și-a asumat și funcția de președinte al Consiliului comisarilor poporului, tocmai — crede Suvorov — pentru a putea dirija mai bine desfășurarea războiului.

Pro...

În sprijinul vederilor lui Suvorov poate fi adusă și mărturia lui Grigore Gafencu, fostul ministru de externe al României, devenit în iulie 1940 ministrul României la Moscova. În admirabila sa carte *Préliminaires de la guerre à l'Est*, el scrie: „Stalin însuși, vorbind la 5 mai... în cercul închis al ofițerilor unei noi promoții, exaltase eroismul și spiritul combativ al armatei roșii, spunînd că soldații sovietici nu trebuie să se mărginească la defensivă, ci că trebuiau să fie gata să manifeste calități ofensive pentru a putea înfrunta puteri care tindeau la hegemonie în lume". Interpretarea dată de Gafencu discursului este însă cu totul diferită de cea a lui Suvorov: „Acele cuvinte «secrete» încredințate ofițerilor și *care se potriveau atît de puțin* [s.n.] cu măsurile la fel de «secrete» luate de guvern [referitoare la expulzarea reprezentanților diplomatici ai Belgiei, Norvegiei și Iugoslaviei la Moscova, sub motiv că țările lor fuseseră ocupate de Germania — *n.n.*], dovedeau nu numai dualitatea de acțiune care conducea problemele (sovietice), ci și grija conducătorilor sovietici de a lăsa ca moralul trupelor să fie influențat de concesiile pe care ei se considerau obligați să le facă [Germaniei — *n.n.*] în domeniul politic".

Cealaltă informație în favoarea lui Suvorov este dată de Grigore Gafencu în legătură cu faptul că șeful Marelui Stat Major sovietic, generalul G.K. Jukov, a spus colonelului Popovici, atașatul militar iugoslav, venit să-și ia rămas bun, că „în curînd Iugoslavia își va da seama de adevăratele sentimente ale Uniunii Sovietice".

Tot Grigore Gafencu amintește că ambasadorul francez Gaston Bergery, reprezentant al guvernului Pétain, care subliniase, la prezentarea scrisorilor de acreditare, necesitatea integrării în noua ordine europeană (subînțeles germană), sovieticii i-au răspuns că U.R.S.S. nu intenționa să se integreze „într-o Europă, la ordinele unei puteri, unde muncitorii și țăranii nu aveau aceleași drepturi și privilegii ca în Rusia". Referirea la Germania era evidentă.

De curînd au fost date la iveală două documente ce ar putea fi considerate ca venind în sprijinul tezei lui Suvorov: un plan de campanie din 15 mai 1941, întocmit de Jukov și care prevedea o lovitură preventivă împotriva forțelor militare germane din Polonia și Prusia Orientală; cel de al doilea este proiectul unei directive privind activitatea de propagandă în rîndurile aramatei roșii, propagandă ce urma să ia în considerație desfășurarea acțiunilor „pe teritoriul inamicului".

... și contra

Așadar, unul din argumentele de bază ale teoriei războiului preventiv preconizat de Stalin împotriva Reichului nazist este cuvîntarea dictatorului sovietic din 5 mai, amintită — cum s-a văzut — și de Grigore Gafencu. Această cuvîntare nu a fost editată pînă în 1991, ceea ce a dat naștere la speculații în privința conținutului ei. În lucrarea sa *Hitler's War* (Războiul lui Hitler), David Irving susținea că în ziua de 5 mai Stalin a ținut două cuvîntări: una în fața absolvenților academiilor militare (autorul britanic vorbește de 1 000 absolvenți ai academiilor de

stat major din Moscova — ceea ce, evident, nu e corect) și o a doua la banchetul dat la Kremlin, care a urmat. Conținutul cuvîntărilor a fost reconstituit pe baza relatărilor a doi generali și ale unui maior, care au audiat discursurile și au căzut, apoi, prizonieri la germani. Potrivit acestor mărturii, Stalin ar fi vorbit despre necesitatea pregătirii poporului pentru „un război ofensiv" și ar fi toastat pentru o politică de expansiune teritorială a Uniunii Sovietice.

De curînd, bine cunoscutul publicist Lev Bezîmenski a publicat conspectul cuvîntării rostite de Stalin (stenograma nu a fost găsită). Potrivit lui Bezîmenski, conspectul reflectă fidel conținutul cuvîntării. Ea cuprinde doar o analiză a cauzelor succeselor Wehrmachtului și relevă schimbarea — în viziunea lui Stalin — a caracterului războiului dus de Hitler: de la „eliberarea" de sub jugul sistemului versaillez („Această lozincă — susținea Stalin — a fost populara și a găsit sprijinul și simpatia tuturor celor prejudiciați de Versailles") la cotropirea altor popoare; de aici paralela cu Napoleon și concluzia că armata germană e în retragere pe toate planurile. *Nici o referire însă la un război preventiv împotriva Reichului.*

Ipoteza lui Suvorov intră însă în contradicție cu tot ceea ce se știe despre strategia politică a lui Stalin. Luînd decizia de a încheia, la 23 august 1939, înțelegerea cu Hitler (*Magazin istoric*, nr. 12/1989), dictatorul sovietic i-a oferit Führerului posibilitatea de a declanșa cel de-al doilea război mondial. Stalin considera — și aceasta era credința afirmată încă în 1925 — că securitatea Uniunii Sovietice este garantată în chip eficace de un conflict între statele capitaliste. Încheind înțelegerea cu Hitler, Stalin știa că dă culoare verde pentru un nou război mondial. El credea că noua conflagrație va fi, ca și prima, un război de lungă durată, în cursul căruia aveau să se repete masacrele luptelor de poziție, de felul celor de la Verdun. Stalin dorea să mențină U.R.S.S. în afara conflictului, pînă cînd armatele țărilor occidentale (Germania, Italia, Marea Britanie, Franța) aveau să fie sleite de efortul militar. Atunci, armata roșie urma să intervină pentru a impune voința Moscovei.

Acest calcul s-a aflat la baza politicii sovietice din anii 1939-1941. Stalin era convins că Hitler nu va face greșeala de a duce război pe două fronturi (împotriva Angliei și Uniunii Sovietice); în fond, tocmai pentru a evita un astfel de război, dictatorul nazist se pusese de acord cu cel sovietic prin Pactul Molotov-Ribbentrop. Convingerea lui Stalin că Hitler nu va ataca Uniunea Sovietică, înainte de a încheia operațiile din Vest (lupta împotriva Marii Britanii), explică de ce el nu a dat crezare fluxului de informații privind atacul german din 22 iunie 1941.

Iată de ce, credem noi, Stalin nu considera necesar să se angajeze într-un război preventiv împotriva Germaniei în 1941. El era hotărît să aștepte pentru a lovi, pînă cînd Wehrmachtul avea să fie slăbit de un război îndelungat. Un plan precum cel semnat de S.K. Timoșenko, comisarul poporului pentru apărare, și de Jukov, șeful Marelui Stat Major, la 15 mai 1941, nu era decît un document obișnuit în activitatea statelor majore ale armatelor din lume: măsuri pentru orice eventualitate.

Cum însă istoria se scrie numai pe temeiul analizei tuturor faptelor și pe baza documentelor, aceasta este pînă acum singura concluzie viabilă. Cît despre teoria lui Suvorov, pentru a o valida cît de cît, va trebui să așteptăm eventuala apariție a unor noi mărturii probatorii. ■

Doriți o Antologie Magazin istoric?

Ideea unei asemenea antologii ne-a fost sugerată de mai mulți cititori. Ea ar fi extrem de utilă mai ales tinerilor, care își pot procura mai greu numerele mai vechi ale revistei și implicit acele articole care conțin contribuții și documente care nu pot fi găsite în altă parte. Înainte de a o pregăti — pentru că prețurile la hîrtie, carton și manoperă tipografică sînt într-o continuă și foarte rapidă ascensiune și nimeni nu știe unde se vor opri — vrem să știm totuși *foarte exact* cîți dintre cititori doresc să aibă în bibliotecă o *Antologie Magazin istoric*. De aceea vă rugăm să ne scrieți — este suficientă o simplă carte poștală — sugerîndu-ne eventual și articolele care ați vrea să figureze.

În funcție de numărul de solicitări și de calculele economice, vom lua apoi decizia finală și vă vom comunica prețul. Antologia va putea fi procurată doar pe bază de comenzi ferme. Așteptăm răspunsurile dumneavoastră, în care sperăm să găsim și alte propuneri privind conținutul revistei.

ŢIGANII: ÎNAINTE DE HOLOCAUST

CHRISTIAN BERNADAC

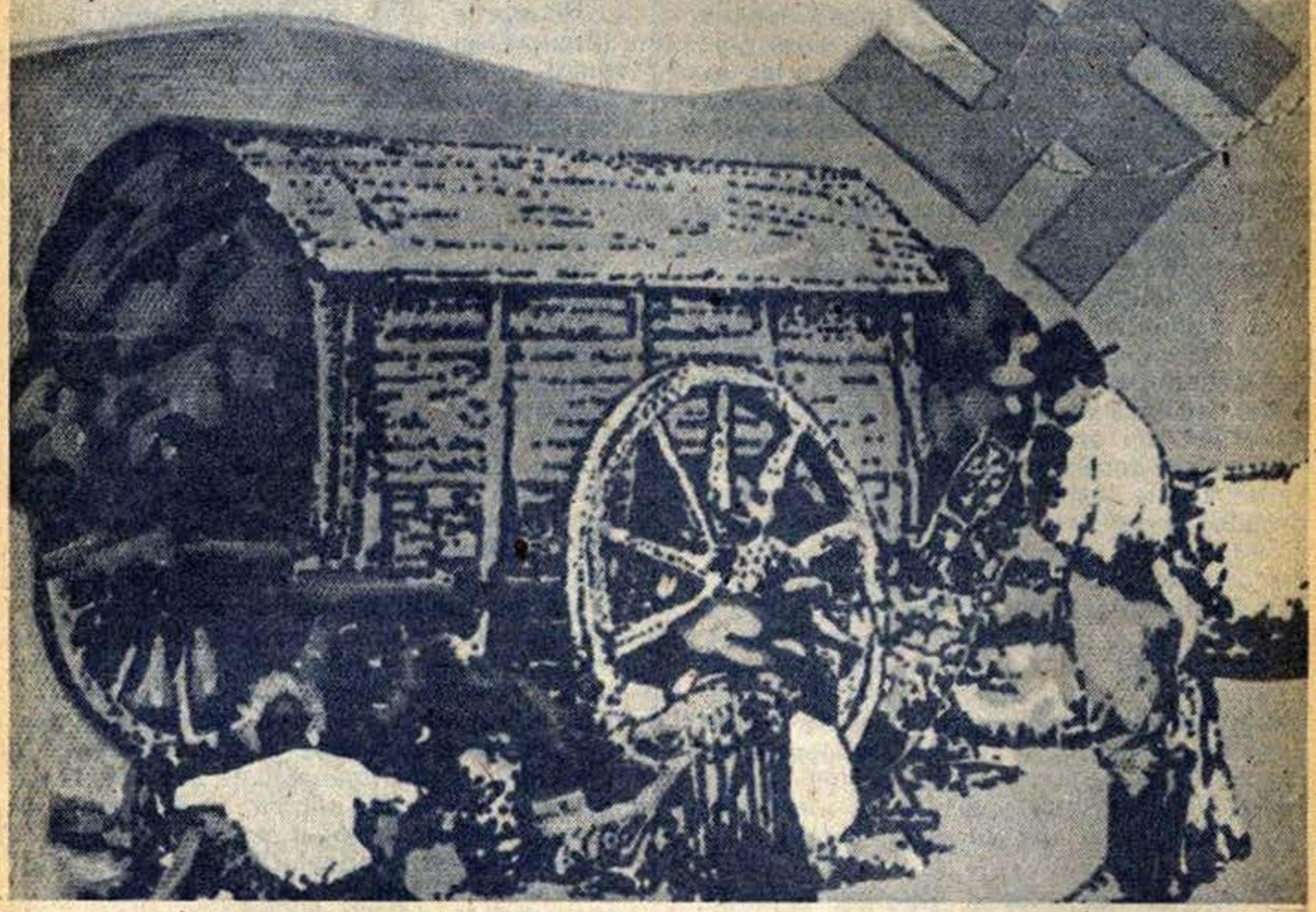

• Un oraş bogat în cai • „Soţia te-a încornorat" • Pentru ca înşelătoria să fie şi mai mare • Arhiepiscopul Parisului excomunică ghicitoarele • Pechon de Ruby trăieşte ca săracii • Ghicind în palmă şi golind pungi

Ca oricare alt popor, ţiganii îşi au istoria lor. Dar o istorie mai puţin cercetată şi mai puţin cunoscută de marele public, o istorie care, în multe din momentele ei principale, se intersectează cu istoria popoarelor şi ţărilor pe teritoriile cărora ţiganii s-au stabilit în decursul secolelor. În nr. 2-5/1991 revista Magazin istoric a prezentat o primă incursiune în istoria ţiganilor, subiect cotroversat, cum controversată este însăşi prezenţa acestora în sinul altor comunităţi etnice. Publicarea serialului a provocat ea însăşi controverse, cărora redacţia le-a făcut faţă.

Originari din centrul Indiei, ţiganii s-au deplasat de acolo spre nord-vestul ţării în prima jumătate a secolului III î.e.n. Apoi, prin veacul IX e.n., au părăsit India, începînd marea lor migraţiune. Ce anume a determinat această plecare în masă? Există o cauză bine precizată? A fost/ea provocată de foamete? De speranţa de a găsi mai uşor de lucru în altă parte? De conflictele cu năvălitorii arieni, greci, persani, sciţi, huni, musulmani? De neînţelegerile cu populaţiile învecinate? Sînt întrebări rămase fără răspuns pînă astăzi căci, în pofida cercetărilor întreprinse de-a lungul veacurilor de nenumăraţi etnografi, etnologi, istorici, nu s-au putut lămuri toate aceste probleme, deoarece ţiganii n-au o istorie scrisă. Tot ce se cunoaşte despre ei se datoreşte legendelor ce s-au ţesut în jurul lor şi a două mărturii literare.

Prima este a poetului persan Firdusi (cca 930-1020), în cartea sa Şah-name (Cartea regilor), epopee a străvechiului Iran, în care el povesteşte că pe la 1420 î.e.n. regele Bahram Gur, voind să-şi fericească poporul, i-a întrebat pe supuşii săi ce doresc, aceştia răspunzîndu-i că „în timp ce regii beau vin, în sunetele muzicii, cu capetele încununate

de flori, cei sărmani beau fără muzică şi fără flori...“ Regele a trimis imediat un mesager la regele Indiei Şenguil, al cărui ginere era, rugîndu-l să aleagă 10 000 de luri, iscusiţi în arta lăutei. Cînd lurii sosiră, regele îi primi cu multă cinste, dăruindu-le fiecăruia dintre ei un bou, un asin şi grîu, spre a face din ei agricultori, ei neavînd altă obligaţie decît a cînta gratuit pentru cei sărmani. Lurii plecară, mîncară boii şi grîul şi, după un an, se înfăţişară din nou regelui, supţi şi galbeni la faţă. Regele le spuse: „N-ar fi trebuit să risipiţi sămînţa, grîul ce dase în spic şi recolta. Acum, nu v-au rămas decît asinii, încărcaţi-i cu desagele voastre, pregătiţi-vă lăutele şi porniţi în lumea largă“. Urmînd îndemnul regelui, lurii au pornit să pribegească prin lume, străduindu-se să-şi cîştige existenţa.

Al doilea document aparţine istoricului arab Hamza, care în 1940 povesteşte acelaşi lucru. El indică numărul de 12 000. Lurii sînt semnalaţi încă din secolul VII, unii dintre ei dezertînd din armata persană şi întemeind colonii pe coastele Arabiei şi Persiei.

Din aceste texte, se poate deduce că migraţiuni importante s-au produs între India şi Iran, într-o epocă destul de îndepărtată. Dar oare exodul ţiganilor a început într-adevăr înaintea anului 1000? Autori prestigioşi îndică drept o primă migraţiune importantă în secolul XII, pe vremea lui Genghis-han, fondatorul primului imperiu mongol, şi o a doua mare migraţiune provocată de Timur Lenk sau Tamerlan în secolul XIV. José Carlos de Luna, în lucrarea sa: Gitanos de la Betica (Madrid, 1951), susţine că unele migraţiuni au avut loc cu mult înainte.

În vîrtejul neîncetat al triburilor nomade care s-au deplasat din India în Iran, singura ipoteză plauzibilă — după cum susţine etnograful Jean-Pierre Liégeois în cartea sa Les tsiganes (Paris, 1971) — este că migraţiunea s-a produs în mai multe valuri, datele fiind imposibil de fixat.

Dar, indiferent de originea lor şi de cauzele care au provocat răspîndirea lor în lume, ţiganii au fost şi rămîn încă şi azi în mare parte nomazi. Nu se opresc locului decît iarna, spre a porni din nou la drum primăvara. Pot rămîne mai mulţi ani în acelaşi loc, înainte de a se îndrepta spre alt oraş, alt continent sau altă naţiune. „Numai munţii nu se mişcă din loc, oamenii da“, au ei obiceiul să spună, sau: „Avem asta în sînge“. Muzicanţi şi dansatori înnăscuţi, cazangii, aurari, meşteşugari pricepuţi, oriunde s-ar afla, ei sînt priviţi cu mare neîncredere şi suspiciune de către locuitorii ţărilor pe unde pribegesc, devenind, de multe ori, ţapi ispăşitori ai unor fărădelegi. Din această cauză, s-a creat, în general, o imagine falsă şi defavorabilă despre ei, generată de proasta cunoaştere a ţiganilor şi de unele prejudecăţi formate de-a lungul anilor în ce-i priveşte. De aici, au decurs fel de fel de necazuri şi de vexaţiuni. De multe ori, împotriva lor s-au proiectat măsuri segregaţioniste. De pildă, un om politic francez a propus cumpărarea unui vas vechi, în care să fie îmbarcaţi „gitanii“, apoi înecaţi în largul mării. În 1933, un austriac cerea ca ei să fie trimişi „într-o insulă a Polineziei“, pe cheltuiala Societăţii Naţiunilor.

În martie 1964, în departamentul Indre (Franţa), un gitan a fost linşat de un grup de tineri, în timp ce comandantul pompierilor a rănit-o grav pe sora lui. La Dublin, poliţia a incendiat o şcoală pentru ţigani, spre a-i determina s-o părăsească. Asemenea fapte ignobile se pot număra cu sutele.

Totul a mers cum a mers pînă la apariţia nazismului, cînd cu dinamismul atît de caracteristic agresivităţii acestei mişcări, hitleriştii au pronunţat a doua condamnare colectivă a unui popor, chiar înainte de a fi terminat cu prima lor victimă: evreii. E vorba de ţigani. Oroarea „soluţiei finale“ a problemei evreieşti a făcut ca masacrarea organizată a ţiganilor europeni să fie trecută sub tăcere. Exceptîndu-l pe istoricul Léon Poliakov care, în Bréviaire de la haine (Breviarul urii, apărută la Paris în 1951, lucrare a cărei temă centrală este lupta necruţătoare declarată de hitlerism evreilor din Europa) tratează, într-un scurt capitol, exterminarea ţiganilor, nimeni n-a pomenit de lichidarea lor. Nici un ţigan n-a depus mărturie în procesul de la Nürnberg. Această „tăcere“ privind dispariţia a cel puţin 250 000 de ţigani îşi găseşte o explicaţie logică în lipsa atît a unei limbi scrise ţigăneşti, cît şi a conştiinţei celor care, timp de secole, au dispreţuit, insultat, urmărit, alungat pe aceşti ţigani.

Scriitorul şi istoricul Christian Bernadac, care şi-a închinat întreaga sa activitate ororilor naziste, publicînd pînă acum un număr impresionant de lucrări (Medicii blestemaţi, Medicii imposibilului, Vrăjitorii cerului, Trenul morţii, Manechinele goale, Lagărul femeilor, Comandourile femeilor, 185 de trepte, Al nouălea cerc, Zile fără sfîrşit, Călăuza, Misterul Otto Rahn, Hitlerismul, 5 volume masive — toate lucrări de referinţă cuprinzînd mărturii inedite, adevărate acte de acuzare împotriva barbariei naziste) se ocupă, în lucrarea L'Holocauste oublié, Le Massacre des tsiganes (Editions France-Empire, 1979) de martiriul necunoscut al acestui popor nomad, ţiganii, care au fost condamnaţi, ca şi evreii, de legile rasiale ale celui de al treilea Reich.

Istoricul acesta neobosit a reuşit, după îndelungi cercetări, să regăsească arhivele lagărelor în care au fost expediaţi şi executaţi ţiganii, arhive pe care încă şi azi etnologi şi istorici neglijează să le menţioneze. Aceste documente, precum şi un număr impresionant de mărturii, i-au dat posibilitatea lui Christian Bernadac să evoce lunga persecuţie a acestor ţigani, marcaţi încă de la plecarea lor din India de un blestem, comparabil, din multe puncte de vedere, cu cel care a urmărit şi urmăreşte încă rasa evreiască.

„Fugind pînă în ziua de azi"

Spălători de aur, fierari, spoitori de vase, împletitori de coșuri, culegători de plante medicinale, negustori de cai, ursari, artiști de bîlci, muzicanți, dansatori, ghicitori,. ei sînt țiganii amintirilor noastre din copilărie. Fiecare dintre noi a păstrat în memoria lui imaginea cețoasă a unei șetre, hurducăturile unei rulote, zborul unei rochii colorate, poate mirosul părului, țipetele copiilor goi, melodia unui cîntec dansant.

La începutul secolului XIX, studiul acestui popor nomad a devenit o știință: țiganologia, dar ea nu pare să-i intereseze decît pe folcloriști, pe specialiștii în migrațiuni, pe filosofi, lucrările de referință, ce epuizează în mod practic subiectul, nedepășind niciodată un tiraj strict confidențial. Termenul generic de țigan cuprinde toate grupurile, triburile sau comunitățile naționale. Cele mai recente estimări vorbesc de existența a trei sau patru milioane de țigani în lume. Dar majoritatea sînt sedentari. Între nomazi n-ar mai rămîne decît trei sau patru mii. Principalele două grupe din Europa occidentală sînt romii și *manouches*.

Migrațiunea dinspre India a unei părți a acestui popor, prin triburi sau cete, s-a desfășurat de-a lungul mai multor secole, probabil de la sfîrșitul veacului VII pînă în sec. X. Țiganilor le vor trebui trei secole pentru a ajunge în Asia Mică și Egipt, după ce emigraseră în Afganistan, Iran, Armenia, Irak. Vor ajunge în Creta încă de la începutul secolului XIV, în Iugoslavia pe la 1340, în România pe la 1370, în Ungaria în 1415. În același an, 1415, convoaie de rulote și călăreți apar în Cehoslovacia, în Austria, în Elveția. Peste cinci ani vor ajunge în Italia, Germania, Polonia. Îi vom găsi la Mâcon în 1419, în Belgia și Paris cîteva luni mai tîrziu. În sfîrșit, în Spania în 1425, Olanda în 1426, apoi în Anglia și în țările nordice în următorii treizeci de ani. Apariția țiganilor în Rusia se înregistrează în 1501.

Popor nomad, veșnic în defensivă, deoarece era mereu prigonit, țiganii n-au „memorie". Adevărul lor, tot timpul travestit sau tăinuit, a suferit asemenea alterări, răstălmăciri, încît ar fi hazardat să se acorde cea mai mică valoare istorică poveștilor legendare despre patria pierdută.

Totuși, în 1840, țiganologul rus Mihail Kunavin înregistra, sub dictare, două „povești moderne": „În țara în care soarele se înalță îndărătul unui munte întunecat, există un mare și admirabil oraș, bogat în cai. Acum multe secole, toate națiunile pămîntului călătoreau spre acest oraș, călare, pe spatele cămilei sau pe jos. Toți găseau un refugiu și erau întîmpinați cu căldură. Și existau acolo cîteva grupuri de ale noastre. Guvernul acestui oraș îi primea cu bunăvoință. Le propuse să se stabilească în imperiu. Aici, ei trăiră multă vreme, contemplînd cu recunoștință bolta albastră a cerului. Dar soarta și zavistia vedeau cu necaz fericirea romilor. Atunci au fost trimiși călăreți răi în aceste locuri fericite, care au dat foc corturilor poporului fericit și, după ce i-au masacrat pe bărbați, au dus femeile și copiii în robie. Totuși, mulți dintre ei au scăpat și din acele vremuri ei nu mai cutează să rămînă mult timp în același loc".

„E multă, multă vreme de cînd strămoșii nu se pricepeau deloc la cai aprigi și de cînd, întocmai ca și celelalte rase, trăiau în case de lemn și de piatră. Atunci o mare durere a lovit poporul nostru. Tratați ca niște paria disprețuiți de oameni, strămoșii noștri și-au dus viața într-o teamă continuă, tremurînd în fața fiecărui oștean sau cultivator, căci el avea dreptul să ucidă orice fiu al rasei noastre. Alți dușmani au împroșcat cu sîngele nostru pășunile, ogoarele și grădinile noastre, crezînd că rasa noastră va pieri. Dar «zeița Laki» a hotărît altfel. Ea trimise cai iuți spre a salva poporul nostru de la moarte. Mii de cai galopau din munți și strămoșii noștri îi luară ca să fugă departe de dușmani. Romii goniră pe acești cai, așa cum aleargă cerbul în fața lupului. De aceea fug ei, pînă în ziua de azi, căci sînt totdeauna înconjurați de dușmani".

Azi, această „versiune" de sînge și lacrimi nu mai e reținută de „prezicătorii" europeni ai trecutului țigănesc. Ungurii, bulgarii și românii au adoptat o așa-zisă legendă, transmisă din tată în fiu, în care se spune că țiganii trăiau fericiți într-o țară tot atît de bogată, pe cît era de însorită. Un ținut binecuvîntat, căruia îi spunea Sind, și al cărui rege, Sep sau Dep, avea doi frați... Dar năvăliră musulmanii. Nu-i greu de ghicit urmarea: cei trei frați îi adunară pe supraviețuitorii familiei lor și luară drumul exilului.

Ludovic XVI ordonă

Primele contacte stabilite între „drumeți" și „știutorii de carte" din regiunile străbătute, care vor depune mărturie pentru istorie, descriind aceste întîlniri, sînt bineînțeles la originea tuturor prejudecăților, chiar a celor pe care nici secolul XX nu a fost în stare să le înlăture. Inventarul pseudocrimelor țiganilor este prea cunoscut ca să mai revenim în amănunt. El pleacă de la o simplă ciordeală — găină sau o pungă de bani — pînă la acuzația de sechestrare a copiilor și canibalism. Climatul de teamă sau anxietate, de neîncredere și agresivitate i-a constrîns pe cei respinși, tot mai mult împinși spre marginalitate, să ocolească legile și morala ca să supraviețuiască. Ne aflăm deja — și probabil încă de la primul val al migrațiunii — într-o atmosferă de tip concentraționar. Nu sîntem cîtuși de puțin departe de procese, decrete, edicte, persecuții, expulzări, execuții fără dovezi, crime de protecție sau preventive, închiderea în ghe-

touri, zone protejate, pînă la camerele de gazare de la Auschwitz și experiențele de scalpare ale medicilor, experimentate la Dachau și Buchenwald. Terenul a fost pregătit de opt secole.

În acest concert unanim al cetățenilor și al statelor, Franța a făcut front comun.

În iulie 1682, Ludovic XVI, „prin grația lui Dumnezeu, rege al Franței și al Navarrei", se adresa concetățenilor săi:

„Oricîte măsuri au luat regii, predecesorii noștri, spre a curăța satele lor de vagabonzi și oameni denumiți nomazi, dispunînd prin ordonanțele lor adresate ofițerilor de jandarmerie, mareșalatelor și altor judecători să-i trimită pe acești nomazi la galere fără nici un proces, este totuși imposibil de a alunga complet din Regat pe acești hoți, datorită protecției pe care au găsit-o și o găsesc zilnic pe lîngă gentilomii și seniorii care împart dreptatea, care le dau adăpost în castelele și casele lor... Această dezordine fiind comună în majoritatea provinciilor Regatului meu... Ordon:

Să fie arestați și să se procedeze la arestarea tuturor celor care se numesc țigani sau egipteni, a soțiilor și copiilor lor și a altor de-ai lor, bărbații să fie legați cu lanțurile ocnașilor spre a fi conduși la galerele noastre spre a servi pentru totdeauna, iar cît privește soțiile și fiicele lor, să fie rase de cum vor fi găsite și duse la spitalele cele mai apropiate, copiii care nu vor putea fi folosiți la galere să fie hrăniți și crescuți ca ceilalți copii care sînt închiși acolo, iar în caz că numitele femei vor continua să vagabondeze și să trăiască nomade, să fie biciuite și alungate din Regat, fără altă formă de proces".

Ghicitoare și vrăjitoare

Primele surse franceze pomenesc de sosirea țiganilor în secolul XV. Ziarul unui burghez din Paris, adevărat document al unei jumătăți de secol, nu putea trece sub tăcere acest eveniment. Țiganii călătoriseră deja cinci ani înainte de a sosi la porțile Parisului. Tuturor — o sută sau o sută douăzeci de bărbați, femei și copii — în urma dispoziției justiției, le-a fost interzisă intrarea în Paris și au fost găzduiți în capela Saint-Denis. Copiii lor erau de o extraordinară iscusință, aproape toți aveau urechile găurite și purtau unul sau doi cercei de argint căci, spuneau ei, așa se obișnuiește în țara lor.

Bărbații erau foarte negricioși și aveau părul încrețit. Femeile erau cele mai urîte și tuciurii care au putut fi văzute vreodată. Toate aveau răni pe față și părul negru, semănînd cu coada unui cal. Erau îmbrăcate cu stofe grosolane prinse de umăr cu o legătură de postav sau de frînghie; singura lor rufărie era o bluză veche sau o cămașă veche; pe scurt, erau cele mai sărace creaturi care fuseseră văzute vreodată venind în Franța, de cînd își putea aminti omul. În pofida sărăciei lor, erau printre ele vrăjitoare care, privind mîinile oamenilor, le dezvăluiau trecutul și le preziceau viitorul.

Ele provocau discordia în mai multe căsnicii, spunînd soțului „soția te-a încornorat", iar soției „bărbatul te-a înșelat". Dar ceea ce-i mai rău e că, în timp ce le ghicea în mînă, prin magie, cu ajutorul diavolului, sau cine știe ce scamatorie, le goleau pungile. Cel puțin așa se spunea, dar eu m-am dus să le vorbesc de două sau de trei ori, și niciodată n-am pierdut un ban și nu le-am văzut privind mîinile. Dar cum poporul răspîndește zvonuri pretutindeni, vestea a ajuns la arhiepiscopul Parisului, el s-a dus să le vadă și a luat cu el un călugăr minor, căruia îi spunea Petit Jacobin. În urma poruncii lui, acesta a ținut o predică frumoasă și i-a excomunicat pe toți ghicitorii și ghicitoarele și pe toți aceia care le-au arătat mîinile. Au trebuit atunci să plece și s-au îndreptat spre Pontoise, în ziua Sfintei Fecioare, în septembrie.

Falsificatori de bani

Va trebui să treacă peste un secol spre a se obține adevărate revelații despre țigani. Ele vor fi opera unui oarecare Pechon de Ruby, care afirma că e gentilom breton. El și-a înfruntat familia și pe toți oamenii spre a împărtăși „viața generoasă a calicilor și nomazilor". Această carte marchează nașterea în Franța a literaturii picarești.

„Cînd mi-am părăsit calicii și m-am dus să caut o căpetenie de egipteni, ce trăiau în foburgul din Nantes (unde exista o frumoasă trupă de egipteni sau boemieni) aceasta m-a primit cu brațele deschise. Îl chema Afourette.

Cînd vor să pornească din locul unde au poposit, ei se îndreaptă spre partea opusă și fac o jumătate de leghe în sens contrar, apoi o pornesc pe drumul lor. Au cele mai bune hărți și cele mai sigure, în care sînt înfățișate toate orașele și satele, rîurile, casele gentilomilor și altele, și-și dau o întîlnire din zece în zece zile la douăzeci de leghe de unde au plecat. Cînd locuiesc într-un tîrg oarecare, o fac întotdeauna cu încuviințarea seniorilor ținutului sau cu aceea a celor mai apropiați. Locuința lor e în vreun grajd sau casă părăsită. Acolo, conducătorul îi cantonează și fiecare gospodărie are colțul ei aparte. Ei stau puțin în locul unde au fost adăpostiți, dar în parohiile următoare se dezlănțuie să fure și să deschidă cu șperacluri închizătorile și, dacă găsesc ceva bani, înștiințează căpetenia și se îndepărtează în grabă la zece leghe de acolo. Falsifică bani cu multă pricepere, joacă tot felul de jocuri, cumpără tot soiul de cai, orice defect ar avea, ca să-și cheltuiască banii.

Cînd cumpără de ale mîncării, plătesc cu bani buni prima dată, știind că nu există încredere în ei, dar cînd se pregătesc să plece, mai cumpără cîte ceva de ale

(Continuare în p. 85)

RELIGIA LA ÎNCEPUTURILE SALE

ORIZONTAL: 1) Credința omului primitiv în existența unor „duhuri" care însuflețesc tot ceea ce este material - Esența religiei ortodoxe! 2) Interdicție strictă asupra obiectelor din sfera umană, element de nuanță religioasă ce se menține și astăzi în sînul unor triburi mai puțin evoluate - Animalul „înțelept" din mitologiile indienilor nord-americani, venerat pentru că le-a dat focul și legile (pl.). 3) Inima unui naca! - Dumnezeul evreilor, creatorul primei religii monoteiste devenite cult oficial de stat. 4) Deținătorii unor formule „secrete" și „atotputernice" rostite în timpul dansurilor rituale ale unor populații afro-asiatice - Precum pruncii în timpul botezului. 5) In totem! - Osul pieptului. 6) Zeul suprem al indienilor, al cărui cult presupune o sălbatică practică rituală; la decesul preoților lui, soțiile acestora trebuiau incinerate și ele pentru a-și urma bărbații și stăpînii și în mormînt - Ultimii sfinți! 7) Formă de viață spirituală prin care s-au transmis în timp multe elemente religioase - Asia! - Smocul de păr tăiat copiilor de 2-3 ani conform practicilor ortodoxe. 8) Referitor la păsări - Zadarnic la început! 9) In monoteism! - Animalul sfînt al indienilor din preriile și regiunile de sud-vest ale Americii de Nord. 10) Lăcașuri de cult - Osii.

VERTICAL: 1) Spiritele răufăcătoare ale pădurilor gonite de băștinașii nambikwara printr-un ritual asemănător aceluia prin care dacii, trăgînd cu arcul cu săgeți spre cer, alungau tunetele și furtuna (sing.) - Forța existentă în diferite proporții în fiecare om, în credința malaysienilor, și care „explica" poziția privilegiată a căpeteniilor și a vracilor în comparație cu muritorii de rînd. 2) Vrăjitor la beciuani (trib african), „specialist în mistere" și cu rol hotărîtor în instituirea și instruirea șefilor-conducători - Altfel de bou. 3) Cuib! - Cultul lor (sau al strămoșilor) constituie una dintre cele mai întîlnite forme ale religiozității primare proprii perioadei gentilice. 4) Udă - Elementul material venerat mai ales de etniile Orientului antic, dovadă stînd zeitățile: Ea, Tamuz, Apsu, Hapi.etc. 5) Începuturile animismului! - Darul deosebit al slujitorilor bisericii, pogorît asupra lor din „poruncă divină". 6) „Marea...", denumire sub care este cunoscută scin-

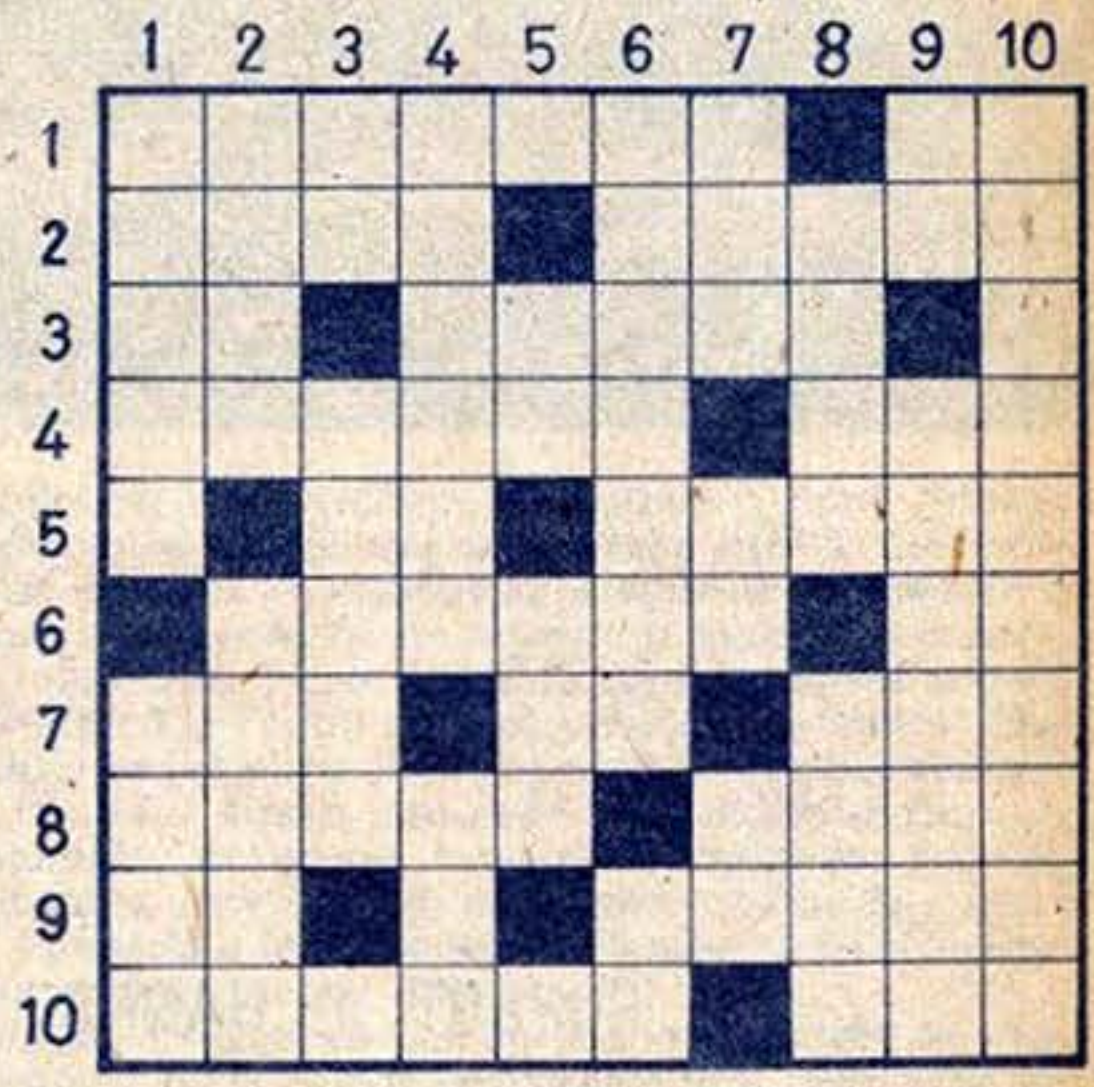

darea de drept a bisericii catolice de cea ortodoxă, eveniment petrecut în anul 1054 - Întrebarea pusă la intrarea în ceruri! 7) Lila - Primele tabuuri! - Începuturile zoolatriei! 8) Cultul lui, suprapus cultului zeilor, începe încă din antichitate - Existență materială universală, „Răul însuși" responsabil de toate mizeriile și decepțiile vieții omenești, în credința brahmanilor. 9) La obiect! - Caracterul bisericii răsăritene cu sediul la Constantinopol. 10) Ființă imaginară cu însușiri supranaturale.

Dicționar: ATASU, MANA, NACA, NAYA.

Radu STOIANOV

Soluția careului *La Mulți Ani!*: ANIVERSARE - R - BOGAT - EMOTIE - OPIS - PRO - COD - NTS - RO - RA - NA - AI - REVISTA - C - M - CABALA - UNT - EDITURI - EROI - NIT - SN - BA - TO - TAIA - AAA - REN - ELTIN - CLIO - A - OO - ARTA - SUL - AGRO - CENZURA

Soluția jocurilor din numărul trecut: p. 22 — Calif arab (Ca — Li — Fără — B); p. 34 — George Șonțu — Griviția

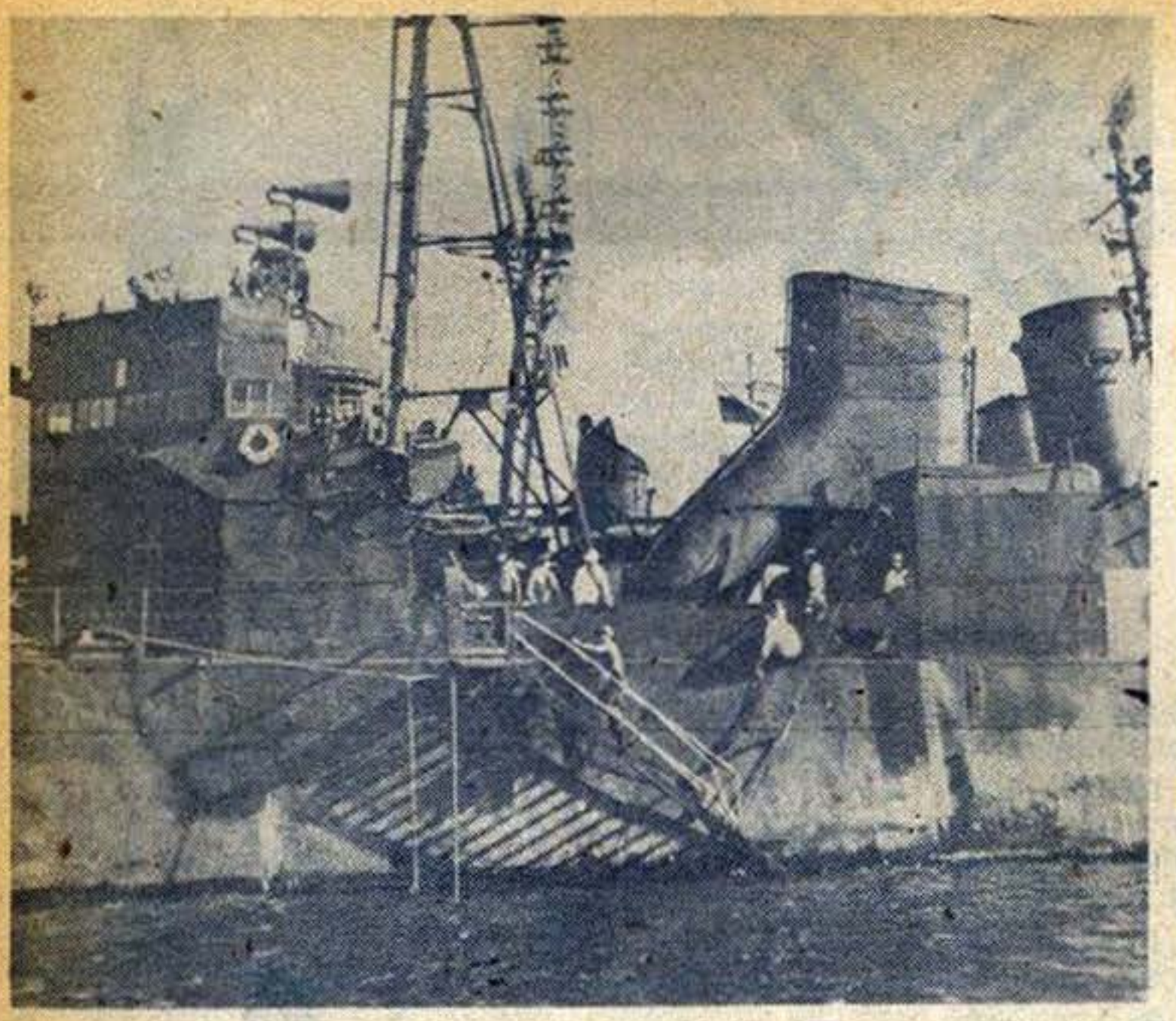

DISTRUGATORUL „PATRU LULELE“ SUB DOUĂ PAVILIOANE

ROBERT J. HANKS

În ziua de 15 octombrie 1945, unul dintre cele mai ciudate mistere ale celui de-al doilea război mondial avea să fie în sfîrșit dezlegat[1]. Comandanții de submarine și aviatorii americani semnalaseră mereu prezența în apele Mării Japoniei a unei nave de tip distrugător, ce avea în mod clar caracteristici specifice navelor americane similare. Rapoartele lor au fost primite cu multă neîncredere: cum să explici existența în flota japoneză a unei nave americane? În plus, analiștii serviciilor de informații ale marinei erau derutați de două elemente ce diferențiau totuși nava de cele americane: catargul tripod și acuplarea coșurilor din față (primul coș era curbat și intra în cel de al doilea, astfel încît două căldări ale mașinilor aveau un singur horn de tiraj). Bineînțeles, „fantoma“ care stîrnea atîtea discuții arbora pavilionul Imperiului Soarelui Răsare.

Abia după sfîrșitul războiului s-a risipit nedumerirea. Atunci, la jumătatea lunii octombrie 1945, un detașament american de captură a pătruns în golful Hiro, Japonia. Printre navele ce rugineau acolo, au descoperit un ciudat vas de patrulare, cu numărul 102. O cercetare mai atentă i-a dezvăluit identitatea: era fostul U.S.S. (United States Ship, sigle ce desemnează navele marinei militare americane) Steward.

U.S.S. *Steward* făcea parte dintre cele 242 distrugătoare — poreclite și „patru lulele“, datorită celor patru coșuri — a căror construcție fusese autorizată de Congres în 1917. El intrase în serviciu abia la 15 septembrie 1920. Doi ani mai tîrziu, era trimis în Filipine; avea să revină în S.U.A. după aproape 24 ani.

Pînă la intrarea Statelor Unite în cel de al doilea război mondial, *Steward* a îndeplinit diverse misiuni în largul coastelor Chinei. După ce japonezii au atacat Pearl Harbor, la 7 decembrie 1941, a urmat o serie de misiuni de escortare a unor nave americane, spre Australia și Indiile Olandeze.

În februarie 1942, U.S.S. *Steward* a participat, alături de alte distrugătoare, la o luptă navală în strîmtoarea Badoeng, în cursul căreia a încasat mai multe lovituri. Cu greu, *Steward* și-a continuat drumul pînă la Surabaia, în Java.

Acolo, nava a fost suită pe doc. Dar instalarea pe suporții pentru carenă s-a făcut incorect și cînd s-a pompat apa afară din doc, nava a alunecat. Axul elicei din babord s-a strîmbat și carena a fost și mai mult avariată. Americanii au considerat că *Steward* nu mai prezenta nici un interes.

Cînd aliații s-au pregătit să evacueze Java, sărcina de a arunca în aer docul, împreună cu bastimentul de război care zăcea acolo, a revenit unei echipe comandate de locotenentul F.E. Clark. S-au instalat firele pentru acționarea încărcăturilor explozive. Ordinul pentru declanșarea operațiunii a sosit la 1 martie. Dar Clark a constatat că el nu mai putea fi pus în aplicare: un bombardament japonez care avusese loc în acea dimineață lovise docul. Apa pătrunsese în interior și *Steward* era aproape cu totul inundat. Clark era ferm convins că distrugătorul, plin cu apă, era „fără valoare pentru inamic“.

[1] Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, cu titlul redacției *Magazin istoric*, din revista *American History Illustrated*.

În imagine: 15 octombrie 1945. Marinari americani se urcă la bordul navei de patrulare 102, fostul U.S.S. *Steward*, lămurind unul dintre misterele celui de al doilea război mondial.

La Washington. U.S.S. *Steward* a fost șters din listele marinei americane. Mai tîrziu, numele lui a fost atribuit unui alt distrugător de escortă. Dar bătrîna navă nu dispăruse. După ce a mai ruginit vreme de un an sub apă, în februarie 1943 japonezii au scos-o și au reparat-o. Distrugătorul a fost repus în serviciu în cadrul marinei imperiale, ca „vasul de patrulare nr. 102". El a îndeplinit, aproape un an, misiuni de escortă. Și deși rapoartele de pe teatrul de luptă îi semnalau prezența, autoritățile americane au refuzat să admită că *Steward* mai exista.

În noiembrie 1944, distrugătorul a ajuns în marea bază navală japoneză de la Kure. A fost înzestrat cu artilerie antiaeriană modernă, cu un catarg tripod și supus unor lucrări de modernizare. Și-a păstrat însă silueta de bază a tipului „patru lulele". Astfel întinerită, nava urma să se întoarcă în apele sudice. Înaintarea americană i-a blocat însă drumul. Aici, la Kure, avea să fie găsită în urma capitulării Japoniei.

La 3 noiembrie 1945, bătrînul distrugător, rebotezat DD-224, a primit ordin să se înapoieze acasă. În apropierea insulei Guam însă, vechile sale mașini au cedat. Restul drumului l-a parcurs la capătul unui cablu de remorcă. A ajuns la San Francisco abia în martie 1946. Din nou, nava a fost radiată din evidențele marinei americane.

A părăsit golful Golden Gate la 24 mai 1946. Ultima misiune: țintă pentru un exercițiu de bombardament cu muniție reală al aviației flotei S.U.A. De data aceasta, s-a dus la fund definitiv. ■

Traducere de
Niculae KOSLINSKI

CURIERUL FUNDAȚIEI

Un nou moment în istoria revistei noastre. Începînd cu acest număr, inaugurăm o nouă rubrică: Curierul Fundației Magazin istoric. **O clipă așteptată de noi și de toți cei care iubesc istoria. Scrisorile pe care le-am primit în ultimele săptămîni ne umplu de bucurie și ne întăresc încrederea în statornicia sentimentelor de prețuire a istoriei. Cuvinte de felicitare, de încurajare, de aderare la statutul și programul Fundației, propuneri, donații. Și cum să nu te bucuri cînd, într-o vreme în care greutățile economice sînt resimțite în toate domeniile vieții, poți constata cît de mulți și fideli prieteni are istoria? Modul în care cititorii își exprimă prietenia față de Fundație se întîlnește în chip fericit cu prevederile statutului și obiectivele pe care ea și le-a propus. Lucru, de altfel, firesc, deoarece Fundația se dorește un mecanism sensibil și apt să răspundă exigențelor iubitorilor de istorie, în spiritul instituțiilor similare din țară și străinătate și în deplină concordanță cu tradiția unor fundații ce au marcat pozitiv cultura românească interbelică. Pornind de la sugestiile dvs., Fundația a fost concepută și vrea să fie o instituție integratoare, capabilă să strîngă laolaltă pe toți iubitorii muzei Clio.**

De curînd am primit de la Paris, din partea Institutului Charles de Gaulle și a revistei sale de istorie Espoir, **o scrisoare prin care sîntem anunțați că datorită dificultăților economice prin care trece revista, ca și, în general, editarea lucrărilor Institutului, a fost constituită Fundația Charles de Gaulle. Ni se pare de-a dreptul mișcătoare această coincidență de situații și similitudinea de soluții la care s-a ajuns. Iată de ce, urînd succes noii fundații pariziene, ne exprimăm marea satisfacție pentru ecoul înregistrat în țară și peste hotare de propria noastră inițiativă.**

În scrisorile pe care le-am primit pînă acum revine cu insistență o formulare: „Am luat cunoștință de prevederile statutului și mă oblig să le respect", semnatarii lor solicitînd, totodată, primirea ca membri ai Fundației. Așa au procedat domnii Florin Pop **din Cluj-Napoca,** Dumitru Bădescu **din București,** Anghel Ruță **din Videle,** Barbu Teodorescu **din București sau** Gh. Iamandi **din Ploiești, care, după ce ne asigură de stima și întreg atașamentul domniei sale, își încheie scrisoarea cu rugămintea de a da „noi lămuriri despre contribuția în bani (taxă de înscriere, donație etc.)..."**

În legătură cu aceste aspecte care ne preocupă desigur pe toți, este bine să se știe că Fundația se află în continuare preocupată prioritar de problemele constituirii patrimoniului său — condiție absolut obligatorie pentru a transpune în viață obiectivele pe care și le-a propus. Între aceste obiective, asigurarea apariției revistei Magazin istoric **rămîne desigur scopul nostru prioritar central.**

În privința lămuririlor și precizărilor solicitate, credem că este suficient să vă spunem că scrisorile dvs. de aderare la statutul și obiectivele Fundației, conținînd datele personale (nume și prenume, data și locul nașterii, adresa și profesia), însoțite de chitanțele indicînd donațiile pe care le veți face în conturile noastre de la B.R.C.E.: 4510 055 000 7 (în lei) și 4721 055 300 2 (în valută), vor fi prezentate Consiliului Director. Chitanța sau o copie xerox a ei trebuie să ajungă la redacție într-un plic pe care să specificați „Pentru Fundație", **doar pentru ca numele dvs. să poată fi înregistrate în evidența Fundației.**

Așadar, sînt membri de drept ai Fundației Culturale Magazin istoric toți cei care înțeleg să contribuie periodic, benevol, cu sume de bani, bunuri materiale mobile și imobile etc., la realizarea scopului Fundației. Într-un număr viitor, Consiliul Director va publica și alte precizări privind calitatea de membru al Fundației.

P.S. **Revista** Anunțul telefonic **a ajuns de curînd la 150 de numere, ceea ce ne face să adresăm colegului nostru** Radu Ion Popescu **nu numai felicitări pentru calitatea ei, ci și urările noastre de viață lungă.**

P.P.S. **Cu puțin timp înaintea intrării la tipar, revista** Anunțul telefonic **ne-a făcut bucuria de a ne prezenta un cec-donație în valoare de 25 000 lei.**

MAI 1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Ședință la **Academia Română**: acad. I. Simionescu prezintă un craniu neolitic găsit la Cioclovina (Hațeg); prof. I. Nistor rostește un cuvînt de evocare despre Carol cel Mare, de la a cărui naștere se împlinesc tocmai 1200 ani; prof. Traian Săvulescu face o dare de seamă asupra semințelor de grîu și cinepă descoperite în stațiunea neolitică de la Frumușica (Neamț), iar generalul Radu R. Rosetti înfățișează plenului Academiei lucrarea lui N. Grigoraș Dregătorii tîrgurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul Organic, subliniind meritele acestei prime încercări asupra unei probleme puțin studiate pînă atunci.

• Comisia pentru controlul fondurilor secrete, anchetînd gestiunea defunctului general Gabriel Marinescu în timpul cît acesta a funcționat ca ministru secretar de stat la interne, apoi ministru secretar de stat însărcinat cu ordinea publică, [omorît de legionari în masacrul de la Jilava din noiembrie 1940], constată că el a cheltuit, fără justificare, suma de 10 000 000 lei. În consecință, se decide să se înainteze dosarul Înaltei Curți de Casație, în fața căreia vor fi citați moștenitorii fostului demnitar al lui Carol II, în calitate de răspunzători civili pentru imputările aduse lui Gabriel Marinescu.

• La Viena, se stinge din viață, în vîrstă de 80 de ani, profesorul Emil von Sauer, pianist de renume și ultimul elev al lui Liszt.

Parcurgem, în continuarea retrospectivei noastre istorice, evenimentele din urmă cu cinci decenii, așa cum s-au oglindit ele în ziarele bucureștene ale lunii mai 1942.

Primele pagini ale presei[1] sînt ocupate și acum de relatările, știrile și comentariile privind desfășurarea costisitorului război pe frontul de est, unde unități ale armatei române, după cum se știe, luptau departe, în teritoriile de dincolo de Nistru și Nipru, alături de trupele germane.

Astfel, în cadrul bătăliei de la sud de Harkov, Corpul 6 armată român — diviziile 1 și 4 infanterie — oprește, inițial, între 11 și 14 mai, înaintarea forțelor sovietice pe aliniamentul Constantinovka-nord Apolonka și-l fixează pe inamic prin atacurile executate între 17 și 19 mai. După această dată se atacă pe direcția Lozovaja și mai departe, ceea ce duce la înfrîngerea, în continuare, a forțelor sovietice trecute la vest de Doneț. La aceste operații, diviziile 2 și 20 infanterie române acționează sub comanda Corpului 11 armată german.

Dar, odată cu aceste relatări (și inspirate uneori de ele), în presă mai citim și despre „disputele filologice asupra grafiilor numelor de ținuturi sau localități de pe hartă, căpătînd adeseori turnuri arbitrare ori chiar fanteziste!"

Iată de ce un iubitor de limbă românească, Timoleon Pisani, constată cu mîhnire: „Toate le facem de mîntuială. Vorbim cum nu trebuie. Pocim numele și cuvintele, scriem ca vai de lume. Îndărătnici îi dăm zor cu Canalul DE Suez, Canalul DE Panama, Societatea DE Cruce Roșie. Dacă nu ne putem mîndri cu știința, ne mîndrim cu neștiința noastră.

De cînd cu războiul, mai în fiecare ziar se găsește cîte o hartă, ca cititorii să poată vedea unde se dau luptele. De cele mai multe ori, hărțile sînt luate din ziarele străine și puse aidoma, fără ca cineva să-și dea osteneala să îndrepte numirile. Citești în hărțile din ziarele românești: «ILES Hawai», «ILES Cocos», «Indochine», «Philippines», «Asowisches Meer», «Schwarzes Meer», «Kertsch».

Și avem totuși ziare înzestrate cu tot ce le trebuie, ca să nu

[1] Pentru a ușura lectura, nu am marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Frumusețe... în mini, acum cinci decenii

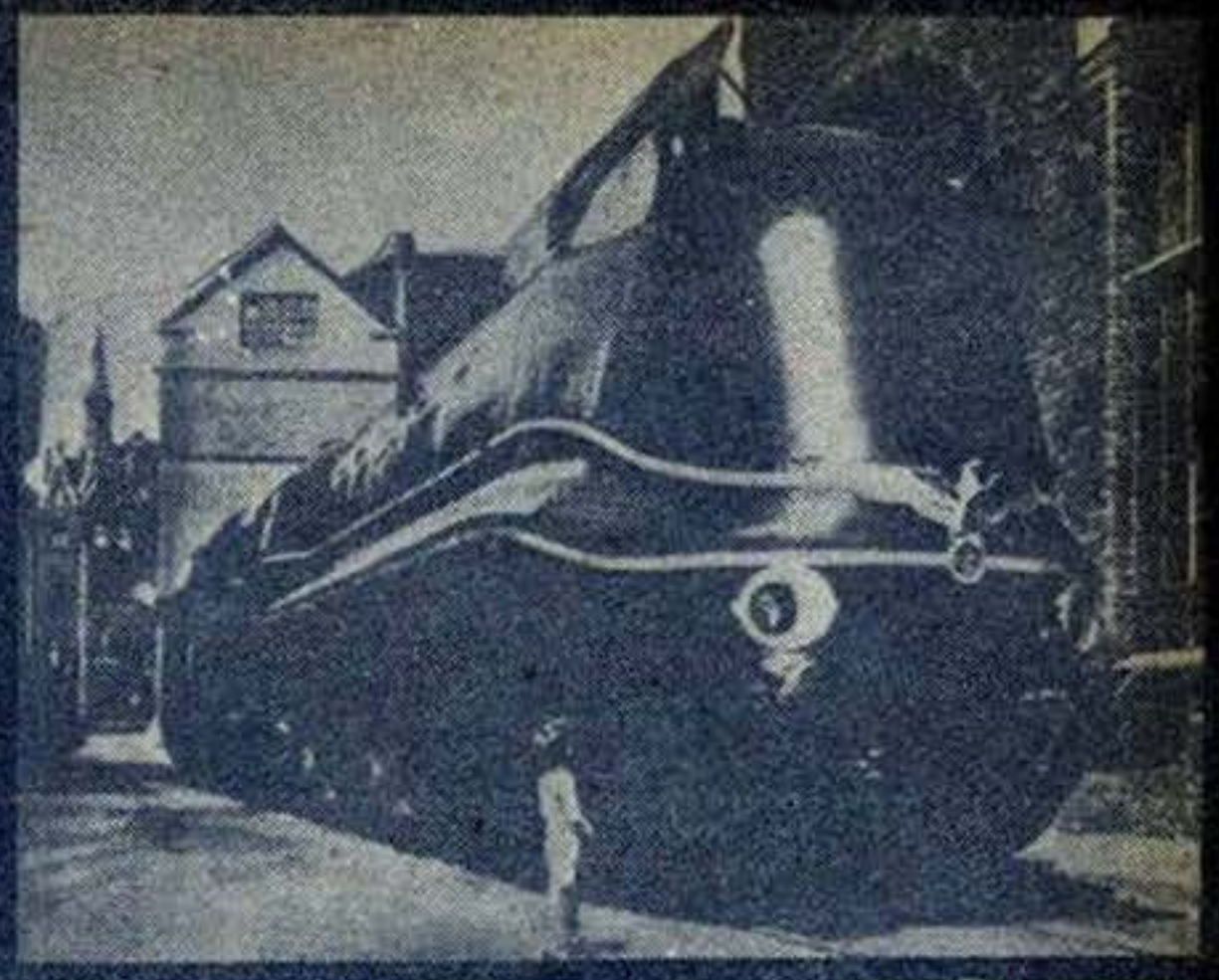

Locomotivă fabricată în Germania ce atinge o viteză de peste 200 km pe oră

aibă nevoie să copieze hărți străine. Ce ne lipsește? Priceperea și darul de a face mai bine.

De vreo două, trei săptămîni se dau lupte la Harcov [Harkov]. Harcov e pe toate buzele. Ziarele însă nu caută să știe cum se scrie numele acesta rusesc. Și atunci fiecare îl scrie cum se pricepe, sau cum nu se pricepe. Un ziar spune: *Bătălia de la CHARCOV tinde să se transforme într-o victorie*, altul: *Marea bătălie de încercuire de la CHARKOW*.

CHARCOV, CHARCOHV, CHARKOW.

Și totuși Harcov n-ar trebui să ne fie atît de necunoscut. Numele acesta îl găsim în cronicarii noștri. E într-o pagină a istoriei noastre".

Am căutat în rubrica din acest număr să ne despărțim puțin de evenimentele dramatice ale frontului și să evocăm viața de acum o jumătate de veac prin alte ferestre ale presei bucureștene.

Criticile, adesea foarte aspre chiar, la adresa presei n-au lipsit niciodată din... presă. Pamfil Șeicaru, directorul ziarului *Curentul*, într-un articol intitulat *Truda vremelnicului*, ia apărarea breslei sale. „Există o mare ispășitoare a tuturor păcatelor: presa. Evident că se pot zvîrli presei învinuiri atunci cînd împrejurările nu-i îngăduie să se apere.

Și cum s-ar putea apăra astăzi, cînd libertatea scrisului are atîtea restrîngeri, firește explicabile, necesare în timp de război. Dar nu mai puțin libertatea scrisului este absentă. Ne-a surprins, deci, cînd un publicist — este adevărat necunoscător al regimului presei de la februarie 1938 — socoate momentul potrivit să ne judece pe cît de aspru, pe atît de nedrept.

Într-adevăr, dl. D. Tomescu se socoate îndreptățit să afirme: «e lucru limpede că presa n-a avut niciodată atitudini izvorîte din gîndirea ei, ci numai atitudini impuse de împrejurările schimbătoare ale vieții noastre politice»".

Pamfil Șeicaru consideră, așadar, această critică nu numai nedreaptă, ci și exprimată de cineva care nu cunoștea condițiile în care a trebuit să lucreze, prea de multe ori și fără voia ei, presa românească. Dar apărarea sa ascunde și o critică indirectă abia voalată, la adresa stărilor de lucruri din chiar acel moment.

Directorul ziarului *Curentul* observă, de pildă: „Admirația era

Cronică măruntă

Concertele date de von Sauer în toată lumea, timp de aproape 60 de ani, au fost mereu considerate adevărate evenimente muzicale.

• În sala „Teatrului nostru", din pasajul Comedia, are loc o comemorare solemnă a lui Panait Istrati. Viața și opera sa sînt evocate între alții de criticul și istoricul literar Perpessicius, poetul Victor Eftimiu, precum și de ziariștii N. Carandino și Alexandru Talex. Actorii Lily Carandino și Ion Aurel Manolescu citesc fragmente din opera lui Panait Istrati.

• Ziua de 3 mai este declarată „Ziua Cumpătării". Cu această ocazie, în toată țara este organizată o mare colectă de fonduri bănești spre a veni în ajutorul „celor care, deși muncesc din greu, nu-și pot întreține familiile lor numeroase și pentru cei lipsiți cu desăvîrșire". Echipele însărcinate cu colectarea vizitează casă cu casă, înscrind în liste special întocmite atît pe donatori, cît și pe cei care refuză să doneze.

• Deși era vreme de război și, ca atare, și o situație economică dificilă, iar pe străzile Capitalei se circula greu seara din cauza severelor măsuri de camuflare a luminilor, Teatrul de revistă „Alhambra" are cu totul alte probleme: cum să stăvilească năvala spectatorilor! Un comunicat al direcției teatrului adresează următoarea chemare: „Hotărîrea autorităților de a nu mai permite accesul în sală decît în măsura locurilor disponibile a prilejuit o serie de incidente regretabile față de care di-

MAI 1942

La parada de 10 mai

Cronică măruntă

recţiunea Teatrului «Alhambra» se vede nevoită să adreseze un călduros apel, rugind pe spectatori să reţină locuri din vreme, telefonind la nr. 5.95.45, Casa Teatrului. În felul acesta se evită toate neplăcerile cauzate de refuzul accesului în sală peste numărul locurilor respective".

• Subsecretariatul **de stat al aprovizionării aduce la cunoştinţa industriaşilor şi întreprinderilor comerciale din ţară care au drept de cote lunare de zahăr, să nu mai stăruie în vederea sporirii lor, întrucît, din cauza epuizării stocurilor, ele nu pot fi luate în considerare. Tot Subsecretariatul de stat al aprovizionării anunţă o nouă reglementare a distribuirii zahărului către populaţie. Astfel, noile raţii vor fi de 600 gr. pentru populaţia creştină şi 200 gr. pentru populaţia evreiască (bonuri barate).**

• Conform **datelor cuprinse într-un raport al Asociaţiei micilor plugari din România, în cursul anului 1942, Capitala are nevoie de următoarele cantităţi de legume: 10 milioane kg roşii, 25 milioane bucăţi de ardei graşi, un milion de gogoşari, două milioane de ardei lungi, 5 milioane legături de ţelină, 100 milioane căpăţini de varză albă, 50 milioane căpăţini de varză roşie şi 20 milioane legături de morcovi.**

• Avînd **în vedere frecvenţa certurilor şi schimburilor de insulte din mijloacele de transport public, gen. Pălăngeanu C. Nicolae, prefectul Poliţiei Capitalei dispune: vinovaţii vor fi imediat evacuaţi şi predaţi celui mai apro-**

obligatorie, extazul era normativul cotidian şi fiecare ministru, hămesit de publicitate, îşi luase ca model vedetele de cinematograf. Nu este redacţie în care să nu se păstreze normativele scrise în ceea ce priveşte ordinea în care să se publice pozele genialilor sfetnici «în profil», «din faţă», «în uniformă» sau «în frac». Dar vigilenţa cenzurii nu se îndrepta numai asupra atitudinilor politice, nu pîndea numai ideile; chiar cel mai nevinovat reportaj, un fapt divers, darea de seamă de la un proces, erau supravegheate ca să nu turbure meditaţia unui regim. Presa, ca şi naţia, s-a înclinat, a răbdat şi a aşteptat: «apa trece, pietrele rămân»".

Un decret-lege anunţă hotărîrea autorităţilor de a restaura conacul boierilor Goleşti, din comună cu acelaşi nume. Imobilul, aflat într-o fază avansată de degradare, arată ziarele, urmează a fi expropriat pe seama Ministerului economiei naţionale şi dat în folosinţă permanentă Institutului naţional al cooperaţiei pentru înfiinţarea unui parc şi a unui muzeu care să poarte numele *Dinicu Golescu*, precum şi pentru crearea unei şcoli de educaţie agricolă.

Salutînd iniţiativa, publicistul N. Mihăescu aminteşte în ziarul *Acţiunea* din 29 mai 1942: „În încăperile acestei case au primit o înţeleaptă învăţătură românească de la dascălii şcoalei întemeiată acolo de Dinicu Golescu — printre ei şi Ion Heliade Rădulescu — atîţia tineri, educaţi în duhul iubirii de ţară şi cultură naţională.

Tot în conacul boierilor Goleşti — aceşti iluminaţi români al căror rang de boierie se legitima, nu ca în alte cazuri, cu hectarul, ci, cu osebire, prin ţinuta înaltă sufletească de neînfricaţi şi dîrzi luptători pentru cauza naţională — a făcut popas în cea dintîi noapte de odihnă domnitorul Carol I, care a semnat, tot acolo, primul act al domniei ce începea.

Erau acestea — socotim — motive îndeajuns de temeinice pentru a se fi dat, pînă acum, acestei case cu un trecut aşa de măreţ îngrijirile cuvenite. Ani după ani — aproape să li se piardă şirul — ea a fost lăsată în părăsire. Şi astfel acolo unde lucrurile interiorului impregnat cu amintirile unei vieţi de inimă românească trebuiau să fie păstrate ca nişte scumpe şi sacre relicve ale unui glorios trecut de zbucium şi năzuinţă curată, s-a întins igrasia care a măcinat rezistenţa clădirii.

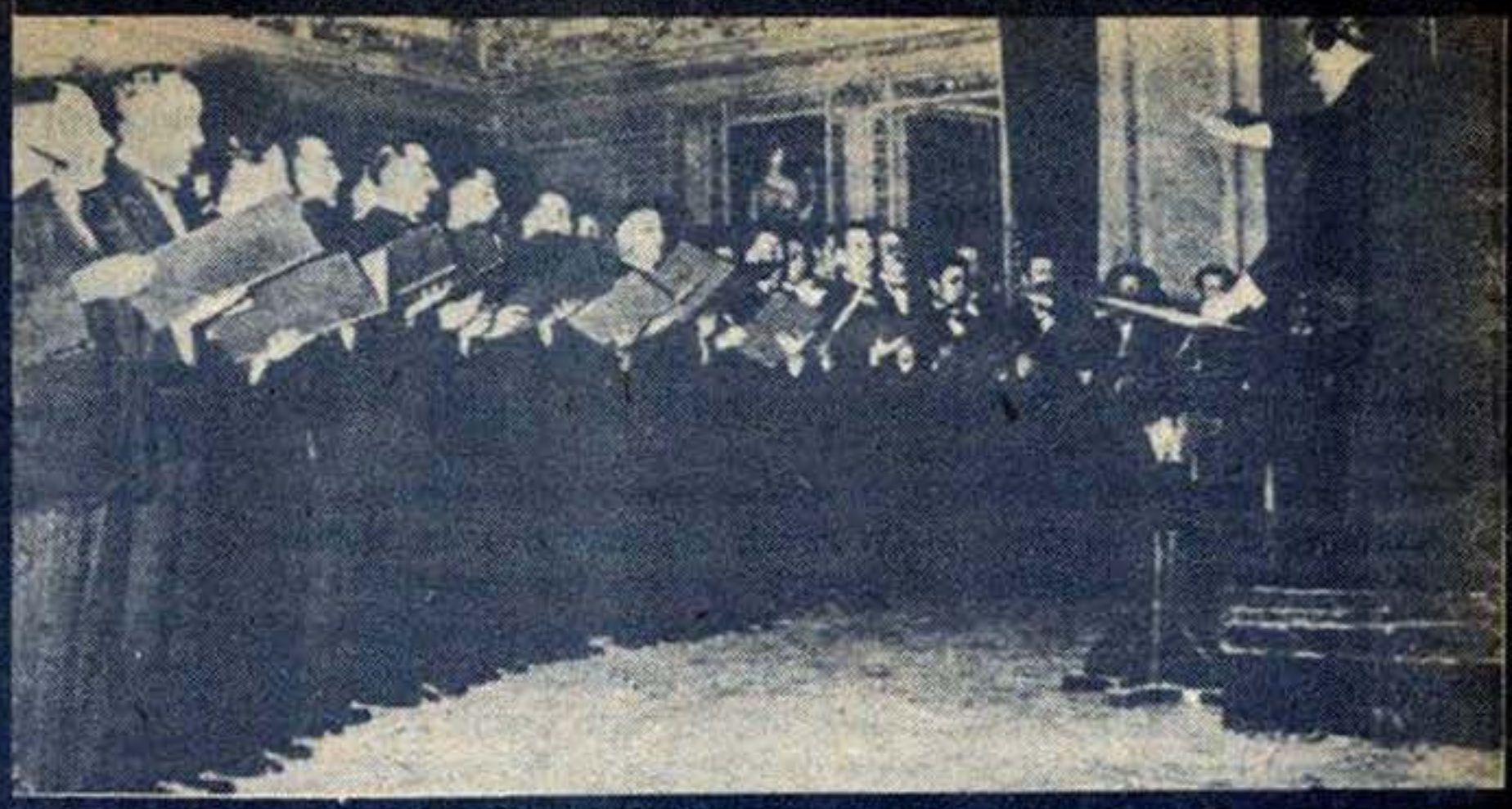

La Ateneu, concertează corul Societății „Lira" din Timișoara dirijor — Filaret Barbu

O mai mare impietate legată de amintirea unor străluciți înaintași nici că se poate închipui".

• •

Mai reținem din știrile apărute în ziarele din această lună: Banca de Scont a României împlinește o jumătate de veac de la înființarea ei, eveniment de certă însemnătate pentru dezvoltarea moderată a economiei românești. Înființată în 1892, activitatea ei s-a contopit cu progresul vieții economice a țării, Banca de Scont devenind treptat una din cele mai importante instituții de credit românești. • Ziarele bucureștene din 18 mai anunță că, în termen de cinci zile, toți vînzătorii ambulanți de ziare trebuie să se prezinte la Oficiul special de Triaj al municipiului București, din strada Azilul de noapte nr. 2. Cei găsiți apți de muncă, sub raportul stării de sănătate, al capacității fizice și al moralității, vor primi, spre a-și putea exercita îndeletnicirea, un „Carnet de vînzător de ziare". După expirarea amintitului termen, cei găsiți vînzînd ziare fără a poseda obligatoriul carnet, vor fi trimiși în tabere de muncă. • Editorialul din ziarul *Timpul*, intitulat *Seriozitate, muncă, încredere*, cere cetățenilor să aibă încredere în conducerea țării și să nu agite problema hotarelor naționale: „În vremuri grele ca acelea prin care trecem, spiritele sînt mai agitate ca de obicei, mai ușor influențate și mai bune crezătoare. Și se întîmplă ca oameni de bună credință să cadă victima unor mînuitori din umbră.

Ceea ce se speculează mai ușor este, desigur, idealul național cu perspectivele lui în conjunctura actuală. Scumpa imagine a patriei — de totdeauna — pe care fiecare o încălzește în inima sa ca pe cea mai sfîntă dintre icoane și ca cea mai prezentă dintre porunci, poate fi ușor folosită de cei interesați ca argument de convingere pentru un alt făgaș decît cel actual.

Se șoptește ici, se vorbește dincolo, naivitatea se amestecă cu perfidia, realitatea cu fantezia, posibilul cu imposibilul. Mai ales în mediul celor fără de treabă, vorbăria aceasta e mai vie ca oriunde. Oamenii, neavînd ce face, pun țara la cale și-și dau cu părerea despre mersul lucrurilor dinăuntru și din afară.

Această mîncărime de limbă va fi fiind ea bună pentru trecerea de vreme, dar e foarte distonantă cu realitățile românești de astăzi". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

piat gardian public. Ei vor fi sancționați cu internarea în tabere de muncă.

În același timp, poliția bucureșteană face o mare razie prin parcurile, grădinile publice și cinematografele din Capitală, adunînd elevii și elevele care „trăgeau la fit". Ei sînt duși la poliție și ținuți acolo pînă la sosirea părinților, anunțați prin comisariate.

• După cum **anunță ziarele, din motive necunoscute, în preajma liniei de cale ferată București-Feteşti, între gările Sighireanca și Dîlga, de o parte și de alta a liniei, s-a format un lac cu o lungime de doi kilometri și o lățime de peste 500 m. Apa a acoperit circa 50-60 de pogoane semănate cu grîu.**

Un fenomen similar a fost, de altfel, înregistrat și la Sărătulca, pe linia către Urziceni, ca și între gările Balaciu și Ciochina, unde apa are între doi și patru metri adîncime.

• De la 1 mai **sînt anulate, în principiu, restricțiile de călătorie pe C.F.R. Dar rămîn mai departe în vigoare autorizațiile pentru călătoriile către sau venind din stații aflate pe următoarele linii principale: București-Cernăuți, București-Brașov-Arad, București-Timișoara, București-Constanța, București-Galați-Tighina și București-Tecuci-Iași-Tighina.**

• Un comunicat **al Băncii Naționale anunță că, începînd cu data de 15 iunie 1942, toate biletele de bancă cu valoarea de 500 lei și chipul fostului rege Carol II vor fi retrase din circulație.**

„Sunt născut la anul 1840, în prima aprilie stil vechiu, în comuna Dragşina (comitatul Timiş, cercul Buziaş).

Tatăl meu, George Rotariu, de origine născut în Vinga, era învăţătoriu românesc în numita comună şi luase, ca văduv, pe mama mea Ecaterina, născută Ioanovici, din Timişoara, de a doua soţie... Tatăl meu era om în vîrstă mai înaintată şi prevăzînd că eu încă de copil voi rămîne fără tată, m-a învăţat în şcoala sa a ceti, scrie şi cînta în strană «glasurile», apoi toate irmoasele, pricoanele, podobiile etc., le-am cîntat pînă la etatea de 12 ani".

Astfel începe Autobiografia mea **— manuscris păstrat în fondurile Muzeului de istorie din Arad, aparţinînd unui bărbat „de o dîrzenie remarcabilă" — cum îl caracteriza Valeriu Branişte —, avocat, gazetar şi luptător pentru drepturile naţionale ale românilor, bine cunoscut în a doua jumătate a veacului trecut, căruia** Enciclopedia română **editată sub egida ASTREI de Corneliu Diaconovici îi făcea următoarea prezentare: „În viaţa publică a luat parte activă la mişcările politico-naţionale şi la cele bisericeşti; în 1866-1868 a conlucrat la jurnalul** Albina, **la Viena; în Timişoara a redactat** Priculiciul, Luminatoriul, Advocatul poporal, **în anii din urmă** Dreptatea; **a tradus în româneşte legea comunală, legea despre uzură şi despre redactarea cărţii funduale. De la 1898, director executiv la Institutul de credit şi economie «Timişana»".**

PAVEL ROTARIU: SCENE DE VIAŢĂ BĂNĂŢEANĂ

Aşadar, o bogată activitate publicistică ce ar trebui să constituie, ea singură, un argument pentru a trezi interesul în legătură cu acest manuscris. Activitatea pe tărîmul politic, al luptei naţionale pentru afirmarea drepturilor românilor nu face decît să accentueze acest interes, pe care stilul, propriu publiciştilor ardeleni din a doua jumătate a sec. XIX (îl regăsim şi la Nicolae Cristea, de la Telegraful român, **la I. Russu-Şirianu ş.a.), nu-l atenuează decît în mică măsură.**

Desigur, s-ar putea face şi alte consideraţii pe seama biografiei lui Pavel Rotariu. Vă lăsăm să descoperiţi, în paginile ce urmează, aspecte din viaţa sa, precum şi a celei din Banat, în cea de a doua jumătate a veacului trecut, cu precizarea că am păstrat particularităţile stilistice din original, adaptîndu-le însă normelor ortografice actuale. De asemenea, pentru uşurarea lecturii, nu am marcat întreruperile din text.

Dan DEMŞEA

La anul 1848, cînd eram de 8 ani, într-o zi de primăvară au venit „ungurii" în sat. Era revoluţia. Lumea ştia preventiv de ajungerea lor spre Timişoara şi erau toţi oamenii înspăimîntaţi de venirea lor. Vitele şi feciorii apţi de asentare [de înrolare în armată — *n.n.*] fugiseră toţi în pădurea „Dracşinei şi Bucovăţului", unde s-au ascuns şi un frate al meu, maşter [vitreg], care era tocmai bun de „verbon" [recrutare]. Tata era în şcoală, caii cari îi aveam erau la herghelie, la cîmp. Vin 4 călăreţi „unguri" la tata, îl cheamă în curte şi-l ispitesc: unde s-au ascuns cei „împărăteşti?" Tata: nu ştiu, d-le, eu am fost la şcoală, n-am văzut. „Az istenet neki" [Dumnezeul ei...] şi [îl] luară între săbii, croindu-l pe sărmanul tată, de-alungul şi de-alatul şi ameninţîndu-l, să spună, că de nu, îl ucid „mint egy kutyát" [ca pe un cîine]. Tata: nu ştiu, d-lor.

În anul 1852 a reposat neuitatul meu tată; bunei mele mame îi recomanda să mă dee la şcolile nemţeşti şi apoi să mă facă „popă". Eu însă — între patru ochi, cu mama — mă opuneam.

Cam 1/2 an după moartea tatălui meu, buna mea mamă ne-a susţinut cu acul. Ea ştia să coasă şi să facă „chintuşe" [pieptare] pe seama ne-

În imagine: Sinodul eparhiei ortodoxe române a Aradului, la 1895.

vestelor din sat și prin asta ni cîștiga biata pîine de toate zilele și o locuință de o încăpere „păurească" [țărănească] la vecinul Stoia. După 1/2 an, „ieșind din iarnă", am venit cu mama în casa proprie din Timișoara-Fabric, ca să pot cerceta „școlile nemțești", căci buna mea mamă ținea să împlinească dorința răposatului tată, cu privire la soarta și la viitorul meu.

La prima septemvre a anului 1854 [1853], am intrat în prima clasă gimnazială din Timișoara, pe care însă, lucru cam firesc, a trebuit să o repetez, căci „nu știam bine nemțește". Am continuat aici

gimnaziul pînă la finea semestrului prim din clasa a 6-a gimnazială.

Pe semestrul al 2-lea, m-am dus la gimnaziu din Checichemet [Kecskemét, localitate în Ungaria], unde am depus deodată, ca privat, examenul pe a 6-a și pe a 7-a clasă, cîștigînd anul pierdut în prima clasă, eară pentru a 8-a cl[asă] gimnazială, am fost în Beiuș, unde am depus cu succes maturitatea (anul 1861).

[După terminarea gimnaziului] cu 8 cl. și matura [diploma de maturitate] în buzunar, vedeam că nu-s nimic. Ce să fac? Mă trăgea tare inima să mă fac forestier, să cercetez Academia din Mariaczel, lîngă Viena, dar trebuia o taxă mare. M-am decis să merg la Universitatea din Budapesta, să mă fac jurist. Mijloacele? Aveam cei 10 fl. lunar [venit] sigur din chiria încasată pentru casa personală din Timișoara, d-aici încolo speram că ilustra familie de Mocsonyi — p-atunci unica [familie de români transilvăneni] care dădea stipendii [burse] — îmi va da și mie un „stipendiu".

Sărmana mea mamă a vîndut din casă topor, căldare, tot ce avea al ei propriu și mi-a făcut [rost de] 30 fl. cu cari am plecat la Budapesta, „la jură" [științe juridice]. M-am înscris, am cerut absolvarea de plătirea didactrului, ceea ce mi s-a și conces și am trăit apoi cu cîte 10 fl. la lună.

În anul prim și al doilea, am dus-o de tot greu, cu numai cîte 10 fl. la lună. Plăteam 4 fl. cartir și 6 fl. prînzul abonat; o supă și o legumă cu carne, pîine. Ajutor am primit o dată prin Georgiu Crăciunescu, mai tîrziu protopopul Belințului 50 fl. rezultatul unei petreceri aranjată spre asemenea scop în Timișoara. Alt noroc am avut prin d-șoara Izabela Ferenczy, cîntăreața de operă, cu care făcusem cunoștință în Jebeliu. Ea mă angajă de „garde monsieu", cînd se ducea și venea de la operă și, în schimb, eu participam la reprezentațiile teatrale, ori în lojă ori în „Spersitz" [fotoliu de orchestră]. Ascultam în teatru operele, deși, foarte adesea, mațele îmi cîrîiau de goale. Cînd și cînd, dacă primadona era mult aplaudată sau că vreun cavaler o invita la cină, eram și eu oaspe la cină gratuită.

În al doilea an, trebuia să fac „primul examen" de stat, căci la din contră nu puteam trece în cursul al 3-lea. M-am insinuat la examen în iulie și am fost înșirat în ordine, alfabetic. Din păcate, eu, cu litera R, eram ultimul între români. Ambiția națională, între colegi, era să nu cadă nici un român la examen. Nici n-au căzut, nici eu, nici altul, înaintea mea. Această împrejurare a băgat în oasele mele o frică nespus de mare, o panică formală. Trebuie să cadă și un român, îmi ziceam eu, și chiar pe capul meu să pice această rușine? Vai, mamă, de ce m-ai făcut!...

Mă temeam, dar la lașitate nici că mă gîndeam. Studiam neîntrerupt, ziua-noaptea. Ungurește știam puțin. În ziua examenului eram tot iritat. Am prestat și examenul, și nu numai că n-am căzut, ci lăudat am fost.

Merg la prînz, colegii erau toți acolo. Bucurie națională la culme, pentru că n-a căzut nici un român. Mă aplaudează colegii. Temerea mea de ieri s-a prefăcut acu în bucurie. N-am putut să-mi mănînc bietul prînz ce-l aveam. Aș fi voit să plec îndată acasă, la părinți, dar biata mamă încă nu-mi putuse trimite banii de călătorie. După masă, la ora 3 m-a ajuns o foame cumplită. Dar n-am nici mîncare, nici cruceriu [creițar] ruginit. Trebuia să aștept pînă mîine zi, la prînzul abonat.

Pe atunci se afla în Pesta „septemvirul" [judecătorul la Curie] Sima Popovici, de origine din Ghilad, fiu de preot, și el mă ținea în evidență. Mă duc la el, locuia în hotel „Europa", să-i arăt atestatul. După ce a citit atestatul și „lauda profesorilor", a început a lăcrima de bucurie. Bagă mîna în buzunar, scoate o bancnotă de 5 fl. și întinzînd-o spre mine, îmi zice: „Na. Nu ți-o dau ca să

mi-o redai, ci ca să dai și tu, la timpul tău, altora".

Va să zică, mă cinstește, fără ca să fiu cerut. D-zeu mi-e martore că nu am cerut bani de la numitul septemvir.

Am mulțămit, sărutîndu-i mîna, mi-am luat adio de la el și nu m-am oprit decît drept în cafenea, la „Elscaffe" — vreo două porțiuni.

Seara era producțiunea lui Blondin — umbla pe sfoară, în insula Margareta — m-am dus și eu de am admirat pe Blondin și am mîncat — prima dată în viață — „biftec". Am spesat [cheltuit] în aceea zi 2 fl. de bucurie.

Vorbele lui Sima Popovici însă încă mi-au rămas tipărite în inimă și le-am executat în toată viața mea — poate prea-prea conștiincios.

În anul 1863, vara, am venit acasă cu „primul examen de stat". Creditorilor mei din Budapesta li promisesem că „la toamnă", cînd voi veni în cursul III juridic, li voi aduce banii.

Într-aceea, în anul 1863 a domnit în tot Bănatul o secetă cumplită, epohală., Nu au rodit nici pomii, nici legumele, nici iarbă nu a crescut, nici cerealele. Nu puteam să țin cuvîntul dat creditorilor mei din Pesta. Ca să scap de rușinea la care mă așteptam din partea lor, am fugit: m-am dus la Viena, în cursul al 3-lea și 4-lea juridic...

Pe atunci redacta fericitul Szilassy [rectorul Colegiului Santa Barbara] foaia *Sionul român*, în care eu îi scriam rubrica *Ochiri prin lumea politică*.

În 1864, am aflat să aflu condiții ca-n palmă. Se redacța adecă în Viena jurnalul *Zukunft*, cu program național pentru naționalitățile toate „nemaghiare". I-am oferit serviciile mele ca traducător din foile române, căci redactorul nu știa românește. A primit cu multă bunăvoință, dar de ceva remunerațiă [remunerație] nici pomană [pomeneală]. Îmi dădea însă toate jurnalele românești, cari îi veneau lui în schimb și astfel m-am ales cu remunerația spirituală.

Am compus un *Feuileton* și m-am dus cu el la *Neue Freie Presse*, rugînd pe redactorul ei să mi-l publice și, în considerare că „sum jurist sărac", să-mi plătească pentru el ceva. Redactorul, amabil, mi-a răspuns, a doua zi, că nu corespunde. Să le dau [însă] date politice despre politica românilor, căci acestea îi sînt dorite.

Pare că la comanda mea, a publicat fericitul metropolit Șterca-Șuluțiu o epistolă publică de mare valoare în jurnalele române. Iute am tradus-o și dus-o la *Nf. Presse*, care mi-a primit-o și publicat-o momentan. Am mai făcut eu și un articol care mai cores, mai ghiluit de redacție, a fost publicat și momentan mi-au plătit, de bună voie, 50 fl. v.a. [valută austriacă] pentru acest articol.

D-aci încolo, numita redacție îmi plătea pentru fiecare șir tipărit de manuscript d-al meu cîte 5 cruceri. În fiecare lună primeam 20-40 fl. Aveam o existență *boerească!* Chiar și vaza îmi crescuse între colegi! (Colaborator la *Neue F. Presse* – lucru mare!).

La anul 1866, primăvara, vin bărbații noștri de valoare; iluștrii membri ai familiei de Mocsonyi, cu dl. Babeș Vichentie și cu archimandritul din Bucovina, Silvestru Andreevici Morariu, să întemeieze în Viena foaia românească *Albina;* de redactor au adus pe juristul absolut [absolvent] din Budapesta, Georgiu Popa, mai tîrziu referentul senatului școlar al consistoriului din Arad și „doctor", eară de colaboratori căutau printre tinerii din Viena. Destul că dl. V.Babeș m-a angajat la *Albina*, pe lîngă dl. și mai tîrziu amicul meu dr. G. Popa. Eram în al 4-leă an la jură, respectiv aveam numai un semestru să-l împlinesc. Prin acest angajament am devenit chiar boeriu. Acum, mi s-a dat stipendiu de 30 fl. pe lună, cartir, încălzit, lumină liberă. Lucrul însă îmi era cumplit de greu. Eu singur aveam să prevăd administrația, corectura, revizia, expediția foii și să cenzurez corespondențele. N-ar fi fost lucrul așa de greu, dacă fie-ertatul Popa ar fi fost mai puțin încăpățînat de cum era. Toate le lăsa pe ultima oră. Bietul colectant — un slovac, Hladky — stetea cu foarfecile în mînă și tăia din papirul pe care concipia Popa cîte 2-3 șire și apoi alerga iute să le culeagă...

La anul 1869, în 5 martie, m-am cununat cu Iulia, fiica cea mai tînără a fostului protopop ortodox român al Timișorii, Meletie Drăghiciu. Eu însumi am pețit-o. N-am întrebat pe fostul socru dacă are avere ori ba. Ce, cît dă cu fata? D-lui însă mi-a declarat că, cum a dat și celorlalte fete ale sale, îmi va da și mie, respectiv fiicei sale. A și dat mobiliarul din casă, argint și 2 000 fl. bani, dar această sumă în decurs de cca 10-12 ani, după cununie.

Nu mi-a părut niciodată rău de acest pas al meu. N-am luat avere materială cu soția mea, dar am luat o avere spirituală cu atît mai mare.

Eu venisem [la Timișoara] de la *Albina*[1] cu principii naționale și hotărît a servi cauza poporului. Deci și ca funcționar aveam oficii late-

---

[1] După cum reiese din cîteva însemnări disparate, Pavel Rotariu a rămas la *Albina* pînă în iulie 1868, cînd, îmbolnăvindu-se grav, s-a întors la părinți, în Jebel. După însănătoșire, la 1 august 1868 și-a început slujba de jurist la comitat, fiind numit „referent ajutător" la „Ședia orfanală comitatensă" cu un salariu anual de 800 florini. Serviciul îi era luat în considerare pentru practica avocațială, pentru care se cerea o vechime de 5 ani: „Am intrat în funcțiune — scrie Rotariu — dar am întîmpinat greutăți enorme. Nu știam nimic din ale birocrației. Eu știam să scriu corespondențe, să fac corectură, expediția de foaie etc. Colegii mei n-aveau altă calificație decît că «au fost honvezi» [militari] la anul 1848, ba unul dintre ei, chiar numai un îngrijitor peste o magazină de lemne. M-am apucat din nou de studiu, căutam și studiam acte vechi din archiva comitatului, lucram ziua și noaptea și după 2 ani am devenit referent de frunte între colegii mei, ales definitiv de congregație. Am stat în acest serviciu 5 ani, pînă mi s-a împlinit timpul de pracsă [practică]; la 29-30 sept. 1873 am depus cenzura de advocat în Budapesta; la 31 decemvrie 1873, am mulțămit de oficiu și la prima ianuarie 1874 am deschis cancelaria advocațială."

rale, naţionale. Eram notarul la „Alumneul naţional român de aici [din Timişoara][1]. Aranjam petreceri, baluri româneşti naţionale; cînd a venit societatea de teatru „Pascaly" din Bucureşti[2], eu eram aranjatoriul în comitetul de primire etc., etc. Superiorii nu vedeau cu drag aceste lucruri. Cineva m-a şi atacat în foaia stăpînirei. Nu m-am jenat.

Eu eram funcţionariu cinstit, cu mîini curate, nu voiam să ştiu, nici să aud de mituiri. Dar curînd m-am convins că între hoţi, nu poţi fi om de omenie. Colegii mei, abia au aşteptat să nu primesc eu mituiri, ca să le primească ei în conta mea şi pe numele meu! Cînd m-am convins de asta, m-am dus şi m-am plîns la preşedintele meu: o dată, de 2 ori, de 3 ori. Dar el totdeauna mi-a răspuns: taci. Nu-mi ştiam explica lucrul; mai tîrziu apoi am înţeles enigma: între hoţi, hoţ rămîi şi tu. În comitat era pe atunci şi opoziţie. În fruntea ei sta Ioan Missita, un om vanitos care trecea de român, dar, ca artare, nu era decît un fanfaron, care vîna după popularitate.

După 3-4 ani ai serviţiului meu, devine vacant un post de „föbirău". Opoziţia mă candidează pe mine, faţă de un tată de familie grea, Petru Osztoici, şi eram sigur de învingere. Comitele suprem Ormos mă chiamă la sine şi mă roagă să-mi retrag candidatura, ca numitul om, cu familie grea, să nu rămînă fără pîine. Totodată-mi promite că la proxima apertură de föbirău eu voi fi acel fericit. M-am învoit. Osztoici a reuşit. Cam la 3 luni după asta moare föbirăul din Vinga. Acu, toţi matadorii, cari ştiau cele petrecute, mă felicitau preventiv, ca pe föbirăul tractului Vinga.

Comitele suprem a şi rămas consecvent în promisiune. El m-a candidat. Dar vicecomitele Ladislau Roth, m-a chemat cîteva zile înainte de ziua alegerii şi m-a întrebat de... convingerile mele, zicîndu-mi: „Noi ştim că eşti român, nici că pretindem ca să înfigi cuţitul în inima maicei d-tale (adică a naţiunei române), dar pretindem totuşi să fii al nostru". I-am răspuns: D-le vicecomite! Eu vreau să servesc şi să fiu al poporului din cercul în care voi merge. „Akkor nem lesz föbore" [Atunci n-o să fii jude primar].

La acest ultim [răspuns] al vicecomitelui, am strîns din umeri şi am plecat. ■

(Va urma)

[1] *Alumneul...* — institut de „creştere şi ajutorare pentru tinerimea română" înfiinţat în anul 1866, la iniţiativa protopopului Meletie Drăghici şi a. profesorului de limba română George Crăciunescu. Statutele acestei societaţi de binefacere cu mare rol în viaţa culturală românească din Banat s-au aprobat începînd cu 25 mai 1869.

[2] Între membrii trupei Pascaly, care a întreprins acest turneu s-a aflat, în calitate de sufler, şi tînărul Mihai Eminescu.

ŢIGANII: ÎNAINTE DE HOLOCAUST

(Urmare din p. 74)

gurii, plătind de astă dată cu bani falşi, primind în schimb din cei buni, şi pe urmă o şterg. În timpul secerişului, dacă găsesc uşile caselor închise, le deschid pe toate cu şperacluri şi fură rufărie, bani şi orice mobilă, comunicînd totul căpeteniei lor, care îşi ia dreptul său. Îi dau socoteală şi din tot ce cîştigă la joc, în afară de ce cîştigă cu ghicitul. Îşi leagă caii cu multă pricepere şi le acoperă tot atît de bine defectele.

Cînd află că vreun negustor serios trece prin ţinut, se deghizează şi îl atacă şi fac asta, de obicei, prefăcîndu-se că se retrag, apoi, schimbîndu-şi îmbrăcămintea şi potcovindu-şi caii invers, le acoperă potcoavele cu pîslă, de teamă de a nu li se auzi mersul.

Într-o zi de sărbătoare, într-un orăşel de lîngă Moulins, era nunta unui ţăran foarte bogat; unii au început să joace cu ţiganii noştri, pierzînd ceva bani. În timp ce ei jucau, nevestele lor furau. Adevărul e că în joc au fost cinci sute de scuzi, care aparţineau oaspeţilor, cît şi multor altora. Am fost descoperiţi pentru patru franci pe care un negustor tînăr i-a pierdut; dănţuise la nuntă şi îşi închisese casa şi lăzile. Ţăranii s-au repezit asupra cuferelor şi capetelor noastre, lovindu-ne cu spada şi hamurile, iar pe femeile noastre cu cuţitele, aşa că am încasat-o bine. Ţăranii s-au dus să se plîngă guvernatorului din Moulins, care a trimis douăzeci şi cinci de cuirasieri şi cincizeci de archebuzieri să ne şarjeze. Căpetenia noastră a înaintat în galop mare, lăsînd la o jumătate de leghe în urma lui pe unul dintre noi, însărcinîndu-l ca îndată ce va descoperi ceva să ne înştiinţeze de numărul lor, ceea ce el făcu. Căpetenia ordonă cele ce urmează: tuturor li se porunci să descalece, prefăcîndu-se că sînt răniţi, comandă de asemenea la două femei să cadă de pe cal şi să se prefacă moarte: una, care avea un prunc de două zile, însîngeră pe ea şi copilul ei, vîrîndu-l între picioarele ei. Căpetenia Charles însîngeră botul cailor, ca şi pe copiii lui şi oamenii săi, ca înşelătoria să fie mai mare. Charles se îndreptă spre acea nobilime acoperit de sînge; nobilii cuprinşi de milă se întoarseră spre ţărani, dorind mai de grabă să-i şarjeze pe ei decît pe noi. Unii aveau braţele înfipte în gîtul lor, picioarele pe spatele şeii, iar cum căpetenia noastră nu voia să scape ocazia de a cere să i se facă dreptate, ei se retrăseseră, iar noi pornirăm în galop. După retragerea lor, credeţi-mă că toţi s-au comportat cum trebuie, şi ne-am dus să ne paştem caii la cincisprezece leghe de acolo. Am trecut de atunci prin acel loc, unde vă jur că încă şi azi această întîmplare mai stăruie în amintirea celor din ţinut". ■

Prezentare şi traducere de
Paul B. MARIAN

JOSEPH MARIA VON RADOWITZ
ÎN MISIUNE LA BUCUREŞTI (IV)

DUMITRU HÎNCU

• Sultanul recunoscător • La München, soţia năştea... • Un bărbat de stat „distrat şi superficial“ • Imperativ categoric: evitarea falimentului • Comisioane personale • Chiar dacă prinţul ar cădea... • Febră şi poezie • Cîştig de cauză a avut Bucureştiul

După demiterea guvernului Ion Ghica, primul gînd al prinţului Carol a fost să predea puterea în mîna Locotenenţei domneşti — alcătuită din Lascăr Catargiu, N. Golescu şi N. Haralamb, de la care o şi primise la venirea în ţară — şi să plece. *„Comunicîndu-mi acest lucru* — afirmă von Radowitz — *el s-a arătat, în acelaşi timp, îngrijorat, întrebîndu-ne dacă, în oraşul rămas fără o conducere sigură, va mai putea fi păstrată ordinea pînă a doua zi dimineaţa. Mihalescu, prefectul de poliţie trădător, mai avea puterea în mînă“.*

În faţa acestei situaţii — ne încredinţează tot von Radowitz el a plecat imediat la generalul Solomon, *„singurul în care puteam avea încredere“*, întrebîndu-l dacă garanta pentru loialitatea garnizoanei de care depindea acum totul. Solomon i-a calmat aprehensiunile şi în aceeaşi noapte a ocupat cu armata toate străzile şi pieţele oraşului, încît în zori, cînd conducătorii opoziţiei au vrut să-şi adune din nou forţele, au găsit pretutindeni drumurile închise.

A doua zi, prinţul a consacrat-o pertractărilor cu cei doi membri ai fostei Locotenenţe domneşti aflaţi în Bucureşti: N. Golescu şi Lascăr Catargiu şi, pînă în urmă, cedînd insistenţelor lor, a consimţit să renunţe la abdicare, dar cu condiţia formării unui guvern în stare să menţină ordinea şi să obţină votarea legilor financiare aflate în curs de dezbatere. Aşa s-a născut guvernul conservator Lascăr Catargiu, rămas apoi în fruntea treburilor publice pînă în 1876.

Neiubit de români şi ...decorat de sultan

Prestigiul şi poziţia lui von Radowitz n-au ieşit deloc consolidate din vîltoarea nopţii de 10/22 martie. Lucru, de altfel, recunoscut şi de memorialist, chiar cu lux de amănunte. Într-adevăr, arată el: *„În ce priveşte propria-mi situaţie, ea n-a fost de fel plăcută în zilele care au urmat lui 22, întrucît toată mînia roşilor s-a revărsat asupra mea şi a amestecului meu în treburile interne ale ţării, în urma căruia se produsese criza de guvern. Furia pricinuită de eşecul planului de alungare a prinţului şi-a găsit expresia în zbieretele presei radicale împotriva umilirii statului român de către străinii aroganţi, iar prea stimata gloată bucureşteană a fost poftită să mă facă s-o simt cu prisosinţă. Cînd ieşeam în stradă, ca de obicei într-o trăsură deschisă sau într-o «birjă», eram bombardat cu pietre, din fericire fără să fiu atins sau cu injurii verbale, care aveau avantajul că nu le înţelegeam. Acasă mi s-a pus un post de pază, care mă deranja, însă, din cauza vorbăriei şi a altor zgomote făcute ziua şi noaptea, încît pînă la urmă am renunţat la el. Ziarele cît de cît rezonabile din Bucureşti chemau la calm şi la respectarea reprezentanţelor străine. Dar în special gazetele umoristice infeudate intereselor de partid ale roşilor, au continuat şi ulterior să se ocupe stăruitor de persoana mea, făcînd din ea, un simbol: un ins lung şi deşirat, cu mustăţi pleoştite şi o cască mare în cap, dar, altminteri, mereu în frac, cu o atitudine arţăgoasă şi, de cele mai multe ori, pe cale să izbească cu piciorul în ceva sau în cineva (ca, de pildă, statuia lui Ion Ghica)“.*

În schimb, afirmă von Radowitz, oficialităţile s-au grăbit să-şi exprime pe toate căile dezacordul cu cele întîmplate. Prima măsură a noului guvern a fost astfel ca, imediat după depunerea jurămîntului, să se prezinte, *in corpore* şi în frac la el, pentru a-i prezenta scuzele. Apoi a urmat mitropolitul, însoţit de mai multe feţe bisericeşti, care a depus mărturia propriei dezaprobări şi, în sfîrşit, şi tot în acelaşi scop, primarul oraşului. S-au mai perindat şi alte cîteva figuri, dar

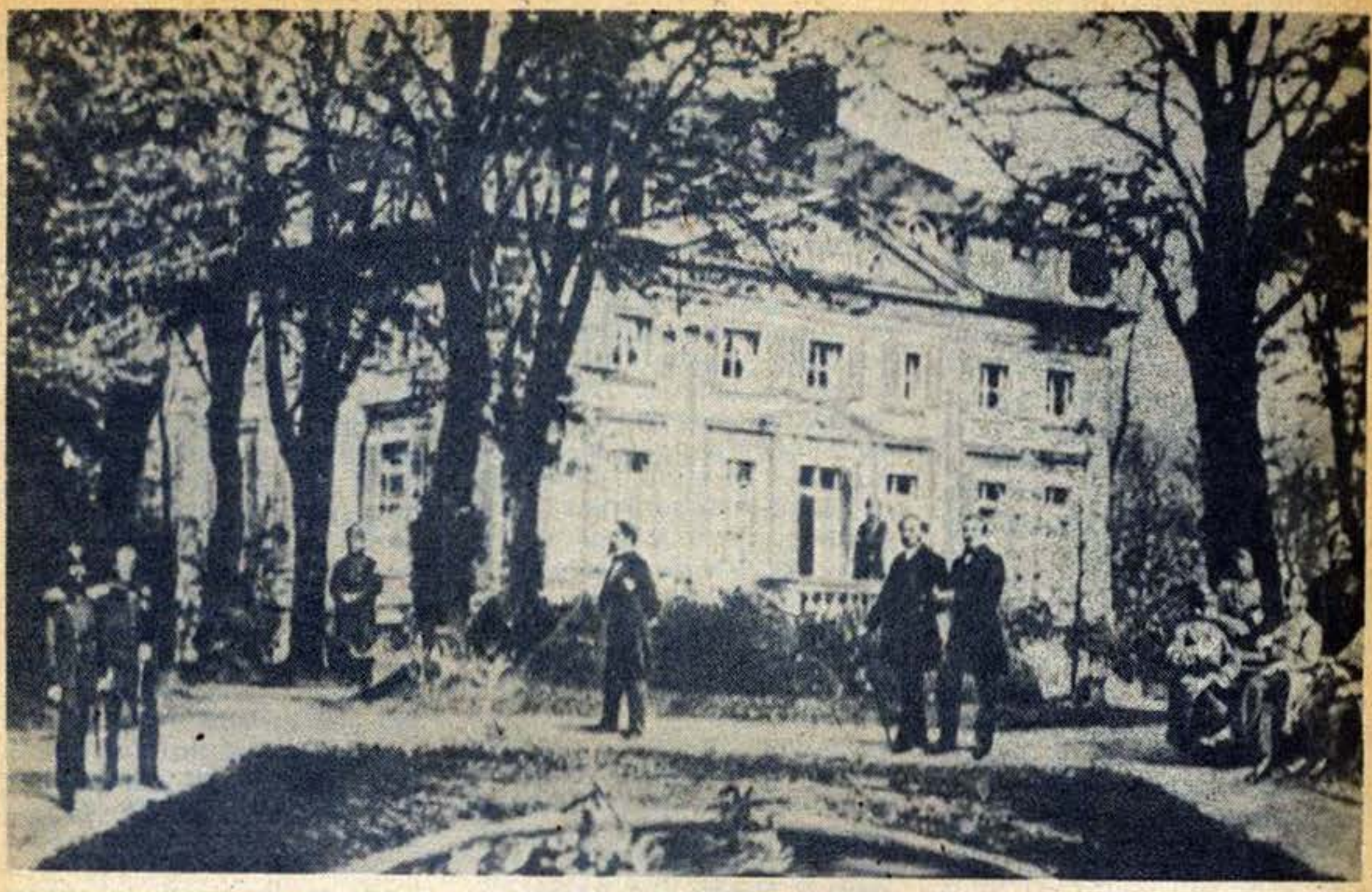

Înfrîngerea din 1870 marca nu doar sfîrşitul celui de-al doilea imperiu francez, ci şi naşterea celui de-al II-a Reich german (în imagine: Napoleon III în captivitate)

cei mai mulţi reprezentanţi ai „societăţii" bucureştene — admite von Radowitz — au rămas mai departe fideli simpatiilor lor pentru Franţa; iar unul dintre ei, ziaristul şi publicistul Pantazi Ghica, a publicat chiar în ziarul de limbă franceză *Journal de Bucarest*, un articol ce-l făcea pe consulul general german răspunzător de evenimentele de la 10/22 martie, caracterizate drept *„une provocation du peuple roumain de la part des Preussiens"* (o provocare a poporului român de către prusieni).

În ceea ce-l priveşte, von Radowitz ar mai fi dorit ca, pe lîngă satisfacţia morală spontană oferită de oficialităţi şi de suma de 16 000 franci acordată ca despăgubire pentru daunele materiale pricinuite asediaţilor din sala Slătineanu, prinţul să trimită împăratului Germaniei, aflat la Versailles, un aghiotant purtător al unei scrisori de scuze. Dar Bismarck l-a sfătuit să se mulţumească, totuşi, cu cele dobîndite şi să-i comunice prinţului că, de vreme ce izbutise să găsească un guvern ce-i putea garanta menţinerea ordinei, era bine să rămînă la postul lui.

La rîndul său, sultanul i-a acordat lui von Radowitz — pentru atitudinea din timpul „afacerii Slătineanu" — Ordinul Medjidie, cu motivarea: *„en reconaissance de Votre courage et de Votre énergie dans l'intérêt de l'ordre public lors des événements du 22 mars à Bucarest"* (ca recunoştinţă pentru curajul şi energia dumneavoastră în interesul ordinii publice în timpul evenimentelor din Bucureşti de la 22 martie". Iar „bravii" conaţionali bucureşteni — cum îi caracterizează diplomatul — i-au adresat o caldă scrisoare de mulţumire, şi, ceva mai tîrziu, şi un album cu fotografiile tuturor celor aflaţi în sala Slătineanu cu ocazia agitatei sărbători a izbînzii armelor germane.

După toate acestea, mult crescut în proprii săi ochi, la 16 aprilie von Radowitz a plecat din nou la Comisia dunăreană la Galaţi, îngăduindu-şi — cum chiar el mărturiseşte — *„o foarte îmbucurătoare întrerupere a sejurului bucureştean"*. După cîteva zile, s-a întîlnit acolo cu prinţul şi prinţesa, aflaţi într-o călătorie al cărei principal obiectiv era familiarizarea celei din urmă cu zonele necunoscute ale ţării. Apoi, perechea princiară şi-a continuat drumul spre Moldova, unde a fost, de asemenea, bine primită, ceea ce, după părerea lui von Radowitz, dovedea că *„partidul roşu pierduse pretutindeni terenul"*. Şi, adaugă tot el: *„de acest lucru era, mai cu seamă, mulţumit Constantinopolul, care arătase foarte multă reticenţă faţă de eventuala necesitate a ocupării României"*.

Concediul consulului și grijile cancelarului

Tot la Galați, euforia lui von Radowitz a fost sporită de o altă veste care i-a produs o nedisimulată plăcere, anume aprobarea cererii sale de concediu, sosită odată cu invitația de a veni la Berlin spre a raporta verbal, îndeosebi despre afacerea Strousberg *„a cărei reglementare, într-un fel sau altul, devenise tot mai presantă"*. În același timp, însă, i se îngăduia să se ducă și la München, unde soția sa tocmai trebuia să nască.

Așa se face că, la 29 aprilie, diplomatul a plecat din București, spre a face mai întîi o scurtă oprire la Viena, oraș pe care l-a găsit mult schimbat în bine și înfrumusețat de noile construcții ridicate după anul 1862, cînd îl văzuse ultima oară. În capitala Imperiului austro-ungar, diplomatul a avut o întrevedere cu cancelarul Beust, mai binevoitor față de România *„după ultimele evenimente"* și care l-a asigurat că *„acum nu mai dorea nimic alta decît consolidarea tinerei dinastii și bune relații cu Poarta"*. *„Altminteri însă* — n-a uitat să noteze von Radowitz, în stilul lui caracteristic — *cu ocazia acestei prime cunoștințe marele bărbat de stat mi-a lăsat impresia unei anume distracții și superficialități, impresie rămasă neschimbată și în cursul ulterioarelor mele relații cu el, deși trebuie să recunosc că față de mine a dovedit totdeauna o amabilitate pentru care se cuvine să-i fiu îndatorat"*.

La München, soția diplomatului a născut, la 13 mai, o fetiță, botezată în ziua de 15 ale lunii, iar la 16 mai von Radowitz a și plecat spre Berlin, unde îl aștepta — spune el — *„o perioadă pe cît de interesantă, pe atît de plină"*. Și tot după propria-i mărturie, aflăm că atît la Curte, cît și în cercurile de cunoscuți și prieteni i s-a făcut o *„primire călduroasă"* și s-a putut convinge cît de mare fusese *„înrîurirea evenimentelor de la București"*. La 17 mai, a fost primit de Bismarck, tocmai înapoiat de la Frankfurt, unde încheiase cu Jules Favre acordul definitiv de pace cu Franța. Cancelarul *„îi avea la stomac pe români"*, dar în noile împrejurări, dorea să-l vadă menținut pe prinț și, mai presus de orice, să vadă *„o reglementare a problemei căilor ferate, în care publicul nostru a investit mult prea mulți bani"*. Încît, mai subliniază cancelarul: *„Dacă totul s-ar termina printr-un faliment și prin pierderea capitalului german, urmările de aici ar fi foarte neplăcute. Deci, încordarea forțelor spre a le împiedica"*.

De fapt, operațiile premergătoare încheierii unei înțelegeri între guvernul român și acționarii germani și începuseră cînd von Radowitz ajunsese la Berlin. Din partea română, convorbirile erau purtate de Th. Rosetti, în calitate de comisar, și de Petre Carp care, între timp, fusese numit agent diplomatic la Berlin și Viena. Și, într-adevăr, după laborioase negocieri s-a ajuns la un *modus vivendi:* cupoanele ajunse la scadență să fie plătite de statul român, obligațiile cu dobînda de 7 1/2% ale căilor ferate să fie convertite în efecte publice cu dobînda de 5%, iar consorțiul Strousberg să verse suma de 4 milioane taleri în bani lichizi și să ducă la bun sfîrșit tronsoanele de cale ferată începute.

Întru acestea, von Radowitz avea în capitala proaspătului imperiu și o foarte bogată și măgulitoare activitate mondenă. Însuși Kaiserul — povestește el — l-a poftit de mai multe ori la dejun, exprimîndu-i, într-un chip mișcător și nobil, „compasiunea" pentru evenimentele în care fusese amestecat la București; Kronprințul s-a arătat și el foarte interesat față de *„tot ce privea România"* și pe prințul Carol; de cîteva ori s-a putut întîlni cu generalul Moltke, făuritorul zdrobitoarei victorii militare asupra Franței, iar serile și le-a petrecut în salonul lui Bismarck sau în acela al doamnei von Steinitz, din înalta societate berlineză.

Înainte de a se înapoia la București, ne informează von Radowitz, a mai trebuit, însă, să facă și două importante comisioane pentru prințul Carol personal. Mai întîi, să-l viziteze la Düsseldorf pe bătrînul tată al prințului, căruia i-a ținut *„o prelegere despre România și despre situația fiului său"*, stăruind asupra necesității ca, în cazul consolidării poziției acestuia, el să fie în mai mare măsură ajutat, *„material și pecuniar"*. Dar asupra acestui punct — afirmă diplomatul — el nu l-a putut de fel convinge atunci pe *„Herr-Papa"*, care, ulterior, *„a desfăcut, totuși mîna, lucru devenit, de altfel, absolut imperios pentru prințul Carol"*.

Al doilea comision a fost o vizită la Neuwied, la soacra prințului, prințesa de Wied. Spre deosebire de prințul din Düsseldorf, castelana de la Monrepos s-a arătat, însă, gata să audă și să creadă numai lucruri bune despre România, încît relatările lui von Radowitz, *„mai conforme cu realitatea* — după cum le caracterizează tot el — *n-au găsit nici cel mai mic ecou"*. Și astfel, comentează diplomatul, *„am părăsit-o cu percepția, nouă pentru mine, că exista totuși pe lume o persoană, convinsă sau care voia să pară convinsă, de excelentele calități politice și morale ale moldo-valahilor"*.

Oricum, la 14 iunie, von Radowitz a ajuns din nou la București, după o călătorie pe Dunăre care i-a lăsat cele mai frumoase amintiri.

Bucureștiul înțelege scrîșnind din dinți

Aici îl așteptau, însă, alte motive de nemulțumire. Guvernul și Camera nu voiau să accepte înțelegerea cu Strousberg, pe care o considerau total nesatisfăcătoare pentru partea română. Von

Radowitz vedea, însă, astfel lucrurile, și de aceea a notat: *„Toată ura adunată împotriva germanilor s-a dezlănțuit cu prilejul dezbaterilor din Cameră... Reglementarea propusă și din toată inima sprijinită de noi a fost, la 18 iulie, respinsă și în locul ei votată o «Lege de despăgubire», prin care creditorii străini erau lăsați în întregime pradă arbitrariului guvernului. Prințul Carol a șovăit mai întîi să sancționeze legea, dar, ulterior, a consimțit totuși, după ce miniștrii săi au făcut din acest lucru o problemă de existență a cabinetului“.*

Drept represalii, Bismarck s-a adresat Porții, cerînd o intervenție a acesteia, spre a apăra *„interesele germane amenințate“*. Iar Poarta a acționat în consecință, solicitînd prințului să accepte pretențiile germane în problema căilor ferate. *„Asta a atins, însă, coarda cea mai sensibilă a românilor* — a observat ursuz von Radowitz —, *care și-au putut da acum seama că nu se puteau aștepta la nici un menajament din parte-ne. Faptul că poziția prințului putea fi astfel șubrezită nu mai era hotărîtor pentru pasul nostru. La Berlin, se considera, probabil, că presiunea exercitată va fi suficientă pentru a duce lucrurile la bun sfîrșit pe alte baze, fără a dăuna situației prințului — punct de vedere împărtășit și de mine — dar se luase hotărîrea de a acționa chiar dacă prințul ar fi căzut. Pe moment, pentru el cel mai bine era să nu se despartă pe acest motiv de guvern și de Cameră, dar să acționeze în așa fel încît atît cel dintîi, cît și cealaltă să cedeze în fața forței majore și, în locul intervenției Porții, să prefere o altă soluție a conflictului în problema căilor ferate“.*

De unde, o dată mai mult, se vedea cît de puțin, dezolant de puțin, cîntăresc în politică sentimentele. Deși evenimentele politice îi pot, uneori, marca grav pe oameni, atît sufletește, cît și trupește. În orice caz, ne spune von Radowitz, prințul Carol s-a resimțit serios din cauza *„dezagreabilelor oscilații și a neplăcerilor“* pricinuite de cruntele dispute și s-a îmbolnăvit, cu febră. Iar însuși von Radowitz a fost atît de încercat de oboseală și de munca depusă *„încît a ajuns* — spre a uza din nou de propriile-i cuvinte — *la o stare de iritare împotriva românilor, pe care singurătatea și arșița ce domnesc la București în iulie și august au sporit-o și mai mult“*. Încît, într-o bună zi, *„sătul de toată scribăluiala oficială și de căi ferate“*, a lăsat baltă toate treburile serviciului și și-a vărsat năduful într-o ...satiră la adresa românilor, scrisă și trimisă — dar nesemnată — celebrei reviste umoristice *Kladderadatach*, care i-a și publicat-o. Poezia a fost, evident, foarte rău primită la București, guvernul român a confiscat numerele din revistă intrate în țară, presa s-a dezlănțuit într-o nouă campanie de recriminări împotriva Germaniei și de atacuri împotriva lui von Radowitz, bănuit că l-ar fi inspirat pe autor, iar însuși consulul general a avut, pe aceeași temă, o *„amară controversă cu prințul“*. Încît vara anului 1871 i-a rămas în amintire ca *„una din cele mai grele etape din cariera diplomatică“*.

Noroc că, la mijlocul lui august, întrucît nu mai era nimic de negociat, superiorii săi berlinezi i-au îngăduit să-și ia concediu. Și, astfel, împreună cu familia a petrecut două luni întremătoare în Bavaria, revenind abia la 12 octombrie la București.

Aici a găsit o vreme neprimitoare nu numai sub raport meteorologic, ci și sub acela al atmosferei din cercurile oficiale și din societatea pe care o frecventa de obicei. Căci relațiile cu guvernul român cunoscuseră, între timp, o nouă și sensibilă înrăutățire, dat fiind că von Thielen, locțiitorul lui von Radowitz, se prezentase la Curte cu o acreditare a consulului general al proaspătului Reich sub forma unui berat al sultanului, adică o scrisoare a acestuia, ce recomanda prințului să-l recunoască pe trimisul străin. Or, de la suirea prințului Carol pe tron, reprezentanții puterilor străine se dispensaseră de acest berat, prezentînd pur și simplu, așa cum o făcuse, de altfel, și von Radowitz, propriile lor scrisori de acreditare. Procedura la care fusese împins von Thielen fusese voit vexatorie și destinată să arate guvernului român că noul Reich german era hotărît să treacă la aspre represalii pentru resoluționarea, în sensul dorit de el, a afacerii Strousberg, trăgînd cele mai grave consecințe din subordonarea formală a României față de Poartă. *„Lucrul a fost înțeles și la București dar scrîșnind din dinți, încît după înapoiere* — a trebuit să constate von Radowitz — *am putut să-i scriu mamii: «Starea de spirit dușmănoasă s-a întețit și mai mult, încît acum am plăcerea să trăiesc într-un mediu în care despre oricine pot crede că ar prefera mai degrabă să mă otrăvească»“*. În aceste condiții, prima întrevedere cu prințul a fost și ea mai puțin amicală ca de obicei. Iar prințesa de Wied, sosită pentru prima oară la București, a contribuit și ea *„cu optimismul ei confuz față de tot ce era românesc, ca sentimentul de jignire pricinuit de procedeul german să fie și mai puternic resimțit“*.

Cîștig de cauză a avut, în cele din urmă, poziția fermă a guvernului de la București. Dar von Radowitz n-a mai fost de față la deznodămîntul afacerii Strousberg, întrucît — aflat la Galați la o ședință a Comisiei dunărene — la 10 noiembrie 1871 a primit, din Berlin, înștiințarea că fusese numit ministru al Germaniei la Istanbul, în locul contelui Keyserling, grav bolnav. ■

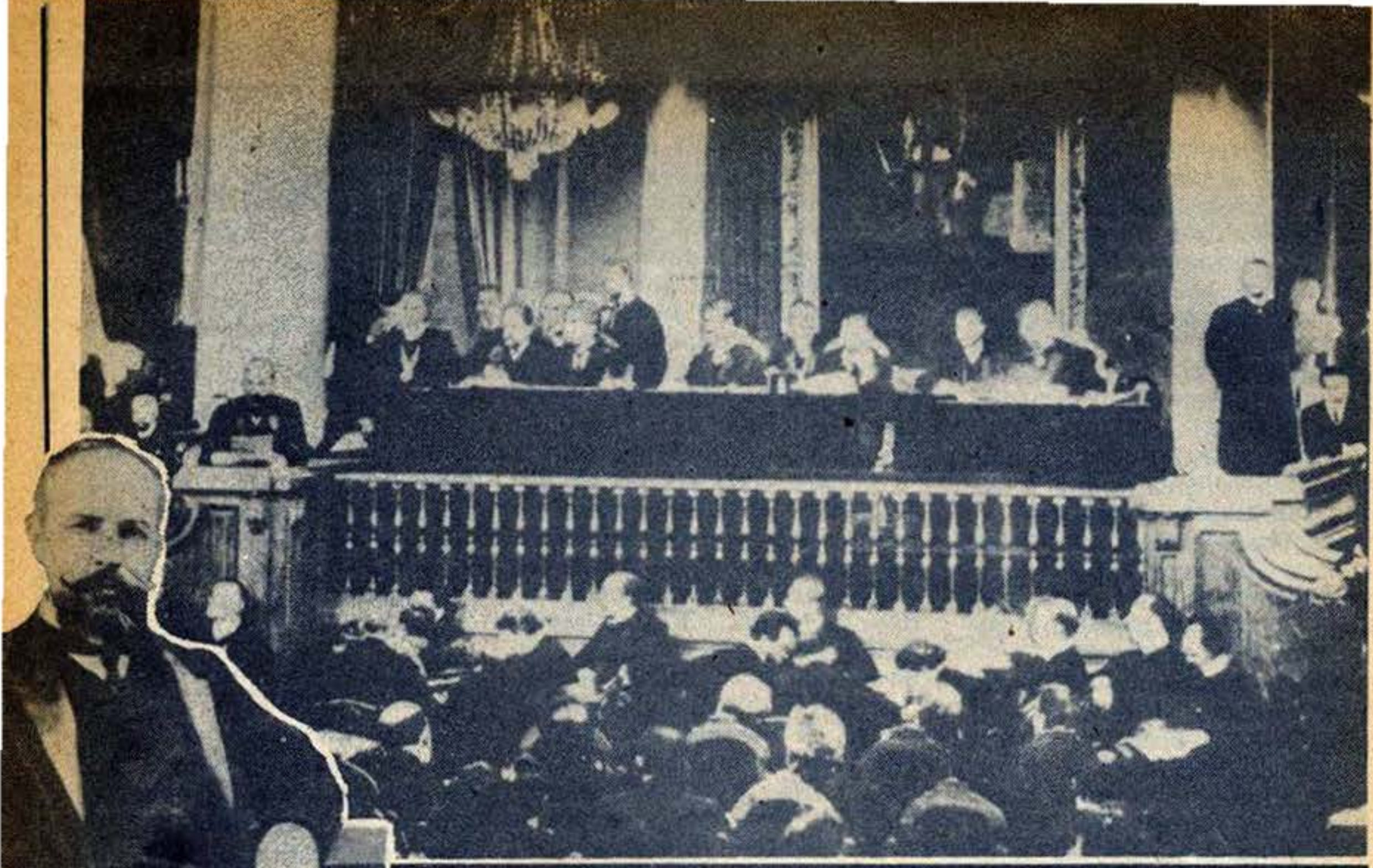

STOLÎPIN,

REFORMATORUL ASASINAT

DOMINIQUE VENNER

Puţini oameni politici ai regimului ţarist din ultima perioadă a existenţei acestuia au provocat atit de multe opinii contradictorii ca Piotr Arkadievici Stolipin. Vreme de 70 de ani, istoriografia sovietică l-a etichetat cu furie neslăbită drept un stilp al reacţiunii, autorul unei reforme agrare (ce îi poartă numele), reformă urmărind să lichideze mica proprietate şi să întărească moşierimea şi chiaburimea, sprijinitoare ale autocraţiei. De un timp incoace, a început să se scrie despre el în Rusia ca despre omul ce a exprimat mai bine decît alţii cerinţele de stat ale timpului său, ştiind perfect să-şi aplice în viaţă programul.

Încă de la dispariţia sa, în 1911, Stolipin a fost o personalitate disputată, după cum reiese din analizele făcute de presa vremii activităţii sale de cinci ani în fruntea guvernului ţarist. „Sutele negre" extremiste au manifestat aceeaşi intransigenţă faţă de programul său de guvernare, aceeaşi pe care o exprimaseră şi în timpul vieţii sale. Partidul cadeţilor, la rîndul său, i-a apreciat politica, deşi conducerea oficială cadetă, în persoana lui P.N. Miliukov, şi-a păstrat poziţia negativă faţă de fostul prim-ministru. La rîndul său, Lenin, în articolul Stolîpin şi revoluţia, **îl numea pe fostul prim-ministru „mandatar sau vechil" al nobilimii ruse, în frunte cu „cel dintîi nobil şi cel mai mare moşier, Nikolai Romanov".**

„Stolipin a încercat să toarne vin nou într-un burduf vechi, să prefacă vechea autocraţie într-o monarhie burgheză — îl stigmatiza Lenin —, iar falimentul politicii lui Stolipin reprezintă falimentul ţarismului, pe acest ultim drum al său, de fapt ultimul drum posibil al ţarismului". Iată şi părerea unui alt contemporan: „P.A. Stolipin a fost o inteligenţă puternică, dar un fel de inteligenţă de calitatea a doua, lipsită şi de profunzime, şi de noblеţe idealistă; o inteligenţă amestecată cu viclenie meschină".

În ciuda acestor trăsături contradictorii şi aparent negative, Stolipin a văzut mai departe şi mai adînc decît ţarul şi potentaţii Rusiei, se susţine într-un articol recent apărut în revista Voprosî istorii. **Soarta lui a fost însă dictată de faptul că nici monarhul, nici moşierii nu au vrut să aibă în preajmă un „vechil" care să îi întreacă prin calităţi personale.**

Şi atunci vechilul trebuia să moară. Şi a murit.

Paradoxal, despre Stolipin există puţine lucrări biografice. Au început să apară acum, multe articole în presa rusă, foarte diferite de evaluările comuniste. Şi nu numai în ea. Prezentăm un studiu — reprodus într-o versiune prescurtată şi cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre — din revista franceză Historia, **nr. 530 (februarie 1991).**

În imagine: la o şedinţă a Dumei din Sankt-Peterburg. În stînga — P.A. Stolîpin.

Cel mai tînăr gubernator

În anii 1905 și 1907 Rusia a fost zguduită de răscoale și mișcări de stradă. În acel moment, monarhia era pe punctul de a fi măturată. Și probabil ar fi fost, fără personalitatea de excepție a lui Piotr Stolîpin, cel mai mare reformator rus după Petru cel Mare.

Numit ministru de interne la 9 mai 1906, apoi prim-ministru la 7 iulie anul următor, Stolîpin a adus un suflu puternic de forță și reînnoire în guvernul imperial. Credincios sentimentelor sale monarhiste, îi ura pe revoluționari. Dar, încercînd să adapteze guvernarea monarhică la evoluția societății ruse, a reușit să-i nemulțumească și pe ultra-conservatori.

Piotr Arkadievici Stolîpin se născuse în 1862, într-o familie aparținînd nobilimii de țară, ce îl număra printre strămoșii săi pe generalul Suvorov. De la bunicul său, ofițer, moștenise o imensă dragoste pentru țăranul rus. Dar nu ignora nimic din răul ce îi rodea țara, un imens imperiu, format din țărănime, în parte analfabetă, și undeva, mult deasupra ei, o clasă de nobili, mai mult sau mai puțin occidentalizați și relativ iresponsabili. În sfîrșit, o împovărătoare birocrație coruptă, dușmănind funciarmente inițiativele. Această societate suferea de pe urma lipsei etajelor intermediare, oscilînd între despotism și anarhie.

Dragostea pentru pămînt l-a făcut pe Stolîpin să aleagă, pentru formarea sa, Facultatea de științe naturale a Universității din Sankt-Peterburg. A intrat apoi la Ministerul agriculturii și, lucrînd în administrația unei provincii din vestul țării, unde sistemul proprietății private era mai dezvoltat, a putut să-i constate efectele benefice. Stolîpin fugea de hîrțoage, consacrîndu-și cea mai mare parte a timpului supravegherii însămînțărilor, creșterii cailor sau creării unor societăți agricole și depozite de materiale. Cu cizme în picioare, purtînd o vestă simplă, străbătea călare vastul teritoriu ce-i fusese încredințat, întrebînd, sfătuindu-se cu țăranii, folosindu-le propriul limbaj.

La 40 de ani, era cel mai tînăr gubernator din Rusia, în provincia Saratov. La puțină vreme după numirea sa, ministrul de interne Pleve a fost asasinat și au început tulburările. În toamna anului 1905, generalul Saharov, aghiotant al împăratului, trimis la Saratov pentru a reprima răscoalele, a fost ucis de o bombă chiar în casa lui Stolîpin.

Nu era primul atentat trăit de tînărul gubernator. La începutul verii aceluiași an, două focuri de revolver se trăseseră asupra lui, dar nu-l atinseseră. În plin centrul orașului, fusese aruncată o bombă la picioarele lui. Ea ucisese mai multe persoane, dar pe el nici măcar nu-l zgîriase. A treia oară un terorist, aflat foarte aproape, a îndreptat un pistol asupra lui. Stolîpin l-a privit în ochi, deschizîndu-și paltonul: „Trage!" și omul... a lăsat arma din mînă. Apoi a primit mai multe scrisori anonime, în care îi erau amenințați copiii.

Aceasta a părut să-l provoace, să-l scoată din calmul lui. Însoțit de cîțiva cazaci, a plecat în locurile unde izbucniseră revoltele, a intrat singur și neînarmat în mijlocul mulțimii furioase și s-a adresat oamenilor cu o voce puternică, plină, explicîndu-le ceea ce țăranii nu-și aminteau să fi mai auzit vreodată din gura unui personaj atît de înalt: „Să se împartă pămînturile nobililor? Nu sînt elastice. N-ați fi mai bogați cu ele. Și dacă n-ar mai fi țar, tot ați merge să vă cerșiți pîinea"... Cu cît vorbea, cu atît vocea îi devenea mai puternică, mai stăpînă pe ea.

Vestea „isprăvilor" lui a ajuns pînă la Sankt-Peterburg. La 9 mai 1906, în ajunul deschiderii primei Dume, Nicolae II l-a numit pe Piotr Stolîpin ministru de interne, un post ce ducea la cimitir mai repede decît oricare altul.

Un manifest imperial, din octombrie 1905, promulgat sub influența tulburărilor, instituise libertatea presei și de asociere. Se trecuse astfel — fără tranziție și fără pregătire — de la liniște și de la cenzură la o libertate fără opreliști.

„Cravatele Stolîpin"

După dizolvarea primei Dume, total incapabile să guverneze (9 iulie 1906), terorismul s-a intensificat. La 12 august 1906, o enormă explozie a distrus parțial locuința lui Piotr Stolîpin din Sankt-Peterburg. Explozivul fusese furnizat de „biroul tehnic" al partidului bolșevic. Atentatul a făcut 32 morți și 27 răniți, între care și una dintre fiicele ministrului, care a rămas infirmă. Stolîpin, aflat la masa de lucru, nu a suferit decît cîteva zgîrieturi. Norocul îl favoriza în continuare, dar el nu-și mai făcea nici o iluzie. *Știa* că nu va muri de moarte bună. De fiecare dată cînd pleca de acasă, nu uita să le spună adio alor săi și să le repete: „Vreau să fiu înmormîntat *acolo unde am să fiu ucis*".

Pentru a reinstala liniștea în țară, Stolîpin a înființat tribunale excepționale la sate. În nici trei zile de la arestarea lor, turbulenții se legănau la capetele unor funii. Pînă la sfîrșitul verii lui 1906, 600 persoane au fost spînzurate cu aceste „cravate Stolîpin". În aceeași perioadă, 1 600 funcționari, soldați și jandarmi ai țarului căzuseră sub gloanțele sau bombele teroriștilor.

La 7 iulie 1906, în ajunul dizolvării primei Dume, Stolîpin era numit prim-ministru. De atunci, urmărind permanent restabilirea ordinii, el s-a consacrat tot mai mult reformelor.

A doua Dumă s-a deschis în februarie 1907. Dar s-a dovedit și mai incapabilă decît prima pentru munca legislativă. Dezbaterile au degenerat în încăierări și violență. Duma a fost din nou dizolvată, la 16 iunie 1907. Rusia se lansase în aventuri parla-

mentare, fără nici o experienţă a capcanelor acestui sistem de guvernare. Ţara îşi făcea abia acum ucenicia. În noiembrie 1907 a fost aleasă o a treia Dumă, de data aceasta cu un sistem electoral capabil să-i asigure o majoritate de guvernare.

Stolîpin nu era de acord cu îndepărtarea ţarului şi a unei părţi a aristocraţiei de la viaţa parlamentară. El nu se temea să intervină frecvent în dezbateri ca să-şi susţină politica. Ştia că era singura condiţie pentru a obţine adeziunea ţării. A încercat — şi a reuşit — să formeze o pepinieră de oameni de stat, partizani ai reformelor, care lipseau Rusiei. Apelurile la insurecţie ale partidelor revoluţionare nu mai aveau ecou în populaţie. „Masele" erau demoralizate. Începînd din anul 1908 — susţin statisticile —, grevele, frecvente în 1905, deveniseră aproape inexistente. Rezultatele activităţii şi propagandei partidelor revoluţionare scăzuseră continuu după 1905. „Se poate spune că partidul menşevic nici nu mai exista", afirma, pentru acea perioadă, Grigori E. Zinoviev [viitoarea victimă a procesului de la Moscova, din 1936]. „Intelligenţia" devenise indiferentă, se închisese în sine. Dispăruse exaltarea ei din anii precedenţi.

Pentru toţi aceia care visau „mari cataclisme" în Rusia, epoca Stolîpin a fost cea a descurajării. Troţki revenise în Statele Unite. Lenin rătăcea, deziluzionat, din oraş în oraş, din bibliotecă în bibliotecă, urmărind morocănos succesul reformelor lui Stolîpin. „Dacă acestea vor dura — scria el — am putea renunţa la orice fel de program agrar".

Cucerit de vigoarea molipsitoare a ministrului său, ţarul Nicolae II părea a nu se mai îndoi nici de sine însuşi, nici de viitor. Sprijinise cu tot sufletul marea reformă a pămîntului, iniţiată de Stolîpin.

Prin legile din 9 noiembrie 1906 şi din 14 iunie 1910 Stolîpin dădea dreptul ţăranilor să iasă din obşte. Pînă la Revoluţie [7 noiembrie 1917] peste 9 milioane de ţărani aveau să devină proprietari de pămînt. Randamentul pămînturilor private s-a dovedit foarte mare. Pe aceşti proprietari rurali, elemente-pivot ale unei agriculturi de viitor, bolşevicii aveau să-i extermine sub numele de kulaci — din 1929 pînă în 1933.

Stolîpin s-a confruntat cu opoziţia marilor duci, care s-au pronunţat împotriva înstrăinării pămînturilor din domeniul privat al ţarului. Acesta din urmă şi-a susţinut ministrul, dar cu timpul, mai multe influenţe aveau să contribuie la deteriorarea relaţiilor dintre ei.

Medii reacţionare de la Curte au început să insinueze că popularitatea lui Stolîpin creştea în detrimentul celei a ţarului. Ele susţineau că însăşi existenţa Dumei era o insultă la adresa caracterului sacru al autocraţiei.

Un nou duşman: ţarina

Întru nenorocirea sa, Stolîpin îşi făcuse un nou duşman: pe ţarină. Nicolae II şi soţia sa ţineau secretă drama lor. Se ştia că ţareviciul avea o sănătate fragilă, dar numai în cercul îngust al familiei sale se cunoştea boala lui — hemofilie. Nici măcar Stolîpin nu era la curent cu ea. De aceea el nu-şi putea explica prezenţa la Palat a unui personaj atît de îndoielnic ca Rasputin, despre care circulau cele mai scandaloase zvonuri. El nu putea bănui că numai starеţul era singura persoană în stare să calmeze durerile atroce ale ţareviciului. Dacă ar fi ştiut asta, în mod sigur ar fi acţionat altfel.

Deocamdată era neliniştit pentru reputaţia familiei imperiale, ce se degrada periculos. De aceea i-a ordonat colonelului de jandarmi Gherasimov o anchetă şi i-a prezentat rezultatele ei suveranului. Nicolae a citit raportul, a păstrat tăcere asupra bolii fiului său şi nu a întreprins nimic. În faţa scandalului tot mai mare, Stolîpin, de la el putere, a hotărît să-l îndepărteze pe Rasputin din Sankt-Peterburg. Şi l-a însărcinat cu efectuarea misiunii pe Gherasimov. Împărăteasa a protestat, a implorat inutil. Nicolae II a refuzat însă să-şi dezavueze ministrul. Ţarina Alexandra a fost cuprinsă de o imensă ură faţă de Stolîpin. I se părea că el spulberase ultima speranţă de viaţă a fiului ei.

Puternicii prieteni ai lui Rasputin, neputînd să-l atingă pe primul ministru, au hotărît să-l îndepărteze pe colonelul Gherasimov şi să pună în locul lui, în fruntea poliţiei politice, un om de-al lor. Şi s-au oprit la generalul Kurlov, guvernatortul Minskului, care îşi cîştigase simpatia Curţii dezaprobînd „încetineala" şi „liberalismul" lui Stolîpin. Acesta din urmă s-a împotrivit noii numiri, pentru că generalul Kurlov avea reputaţia unui intrigant incapabil. Dar el a trebuit să se supună repede, după ce împărăteasa a spus, în timpul unei întrevederi: „Numai cînd îl voi vedea pe Kurlov în fruntea poliţiei politice, numai atunci n-am să mă mai tem pentru viaţa împăratului". Era un fel de ordin, căruia greu putea să nu i se conformeze.

La începutul anului 1909, Kurlov a devenit deci şeful poliţiei politice, cu rang de vice-ministru. Rasputin s-a reîntors la Sankt-Peterburg şi colonelul Gherasimov, cel care neutralizase terorismul, protejase viaţa ţarului şi pe aceea a primului ministru, a fost înlăturat. Curînd, Kurlov a numit în posturile-cheie proprii săi oameni, toţi adepţi ai intrigilor, ca metodă de avansare.

În septembrie 1911, Stolîpin şi Kurlov trebuiau să-l însoţească pe ţar la Kiev, pentru inaugurarea solemnă a două monumente, unul dedicat Sfintei Olga, celălalt ţarului Alexandru II. Kurlov obţinuse să fie personal însărcinat cu securitatea deplasării.

Pentru a întări efectivele forţelor locale de securitate, Kurlov a trimis la Kiev 2 000 poliţişti şi jandarmi, însoţiţi de 48 ofiţeri. El era asistat de locotenent-colonelul Spirido-

vici, șeful securității Palatului. Dar în toate aceste efective, Kurlov nu numise nici măcar un agent pentru a asigura securitatea lui Stolîpin.

Riscul unei acțiuni teroriste era totuși real. Dar poliția lui Kurlov nu a deținut nici o pistă în această privință, pînă în ziua în care locotenent-colonelul Kuliabko, cumnatul lui Kurlov, a primit un telefon de la unul dintre informatorii săi cei mai prețioși: un anume Bogrov. Era 8 septembrie 1911.

Aparent, Bogrov se bucura de toate atributele unui băiat de familie bună, îndepărtat de la drumul său de curentul revoluției. În „zoologia revoluționară", Bogrov aparținea speciei cerebrale „gînduri fierbinți, inimă de gheață". Evreu de origine, bunicul său își cîștigase o oarecare celebritate publicînd *Memoriile unui evreu*. Pogromul declanșat la Kiev după Manifestul imperial din 1905 înfierbîntase furia lui Bogrov împotriva vechii societăți ruse, ce i se părea iremediabil ostilă evreilor.

La sfîrșitul anului 1907 Bogrov a devenit, din proprie voință, colaborator secret al lui Kuliabko, la vremea aceea căpitan și deja cumnat al generalului Kurlov. Mutat de la Moscova la Kiev, pentru incapacitate notorie, Kuliabko trebuia să-și ia revanșa. Bogrov, bătîndu-i la ușă, a sosit la timp.

La început, tînărul terorist a rămas la stadiul generalităților. Dar Kuliabko i-a cerut acțiuni. Bogrov s-a văzut constrîns să-i dea de-a lungul cîtorva luni cîțiva pești mari. În același timp, în secret, își oferea luxul de a-și răzbuna insultele de altădată. A fost o hecatombă. Kuliabko exalta de mulțumire. Puțini ofițeri din Ohrană puteau arăta un asemenea randament.

În august 1911, cînd s-au precizat pregătirile vizitei imperiale, Bogrov se afla la Kiev. Părinții lui erau în vacanță. Imensa casă, cu slujitori cu tot, se afla în mîinile lui. Într-un colț al camerei sale și-a instalat un mic arsenal. Cu protecția Ohranei, totul era permis. Pentru acțiunea plănuită și-a ales un pistol mare Browning, model 1903, calibru 9 mm Long, fabricat la Herstal, în Belgia.

Fără a omite nici cel mai mic detaliu, presa a publicat programul festivităților. Bogrov dispunea de toate informațiile necesare planului său.

Acolo unde a fost ucis

Pretextînd un complot imaginar, pe ai cărui autori urma să-i demaște, el a obținut de la polițistul Kuliabko o invitație pentru spectacolul de gală din 14 septembrie.

În antract, Bogrov a scotocit sala cu binoclul. Deodată îl vede pe Stolîpin. Masiv, în redingota sa albă, în picioare, sub loja imperială, fără protecție.

Momentul a sosit. Bogrov se apropie cît mai natural, stăpînindu-și tremurul care îl scutură. Nimeni nu se intercalează între ei. Iată-l la numai patru pași de impunătoarea siluetă. Scoate repede Browningul, înaintează încă un pas. Stolîpin presimte amenințarea. Se întoarce și vede un tînăr cu fața prelungă, ochii strălucitori în spatele lornionului, cu un pistol negru în mînă. Ministrul vrea să se repeadă cu mîna înainte pentru a-l opri, așa cum o mai făcuse cu alții. O lovitură, o arsură în piept. Apoi o a doua lovitură care îl împinge în spate.

O siluetă neagră fuge. Țipete: „Opriți-l!"

Stolîpin se ține încă în picioare. De data asta l-au nimerit. O pată mare roșie se întinde pe zăpada plastronului. Întoarce privirea spre loja imperială. Țarul este acolo, mut. Vrea să-l binecuvînteze, ridică mîna și încet se întoarce. Bogrov a fost reținut puțin mai departe. Poliția a trebuit să-l apere în fața mîniei mulțimii.

Stolîpin a murit patru zile mai tîrziu, la spitalul din Kiev. În aceste patru zile de agonie, țarul nu a venit decît o singură dată să se intereseze de starea lui și petrecerile au continuat de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat.

Judecat în grabă de un tribunal militar, Bogrov a fost condamnat la moarte și spînzurat.

Ancheta ordonată de noul prim-ministru, Kokovțov, s-a dovedit extrem de compromițătoare pentru Kurlov și Kuliabko. Totuși, înaltele relații ale lui Rasputin au intervenit în favoarea lor. Prin hotărîre imperială, cazul Kurlov a fost clasat, fără urmări. Kuliabko a fost condamnat la 16 luni închisoare, dar pedeapsa a fost redusă la patru luni, din ordinul suveranului.

Conform voinței sale, Piotr Stolîpin a fost înmormîntat în orașul în care a fost ucis. Locuitorii Kievului au deschis o listă de subscripție pentru a ridica un monument în memoria sa. Apoi nu s-a mai vorbit despre asta. Măsura exactă a atentatului s-a judecat în străinătate. Se înțelege că nu fusese lovit un individ, ci națiunea rusă. Întreaga presă europeană a subliniat pierderea celui mai mare om de stat al imperiului. Se simțea că dispariția acestui om ferm va avea consecințe la fel de grave asupra politicii externe, cît și asupra stabilității interne a Rusiei.

Deși se dedicase refacerii țării sale, Stolîpin știuse să influențeze cu înțelepciune diplomația rusă. Sub ministeriatul său se derulase grava criză bosniacă din 1909. În circumstanțe foarte asemănătoare cu cele cunoscute de Rusia în iulie 1914, el știuse atunci să mențină pacea, ce i se părea o necesitate vitală pentru țara sa. Obținuse de la Serbia ca aceasta să negocieze cu Austro-Ungaria. Și niciodată, în urma acestei crize, relațiile germano-ruse nu fuseseră mai cordiale și dominate de încredere, fără ca alianța cu Franța să fie mult compromisă. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

DIALOG CU CITITORII

CONTEMPORANUL — 110 ANI ŞI 100 NUMERE

O coincidenţă fericită a făcut ca în luna martie, revista Contemporanul **să împlinească 110 ani de la înfiinţarea ei de către Ioan Nădejde şi, totodată, 100 de numere de serie nouă de cînd e intitulată** Contemporanul — ideea europeană. **Dată fiind tradiţia revistei despre care George Călinescu spunea că a inaugurat o şcoală în critica literară şi în istoria socială românească şi pe care George Ivaşcu a dus-o în anii cei grei ai dictaturii pe culmile măiestriei publicistice, să-i urăm şi actualei serii să se împlinească, precum ideea europeană.**

GH. TĂTĂRESCU— 25 ANI DE LA MOARTE

Prof. GHEORGHE NICHIFOR, din Tîrgu Jiu, **ne-a trimis o scurtă dar densă evocare a personalităţii celui care a fost omul politic Gheorghe Tătărescu. Personalitate copleşitoare, pretutindeni prezentă pe meleaguri gorjene: ansamblul brîncuşian, castrul de la Bumbeşti-Jiu, casa memorială de la Vladimir, instalaţia electrică din Peştera Muierilor, Biserica Reîntregirii Neamului etc. etc., fiind legate de numele său.**

Reţinem cîteva repere biografice: Gheorghe Tătărescu s-a născut la Craiova în decembrie 1886 fiind al şaselea copil al soţilor Nicolae şi Speranţa. Tatăl, generalul Nicolae Tătărescu (1850-1916), era originar din Vlăduleni (azi sat component al comunei Bîlteni) fiul lui Gheorghe, ţăran moşnean înstărit şi al Dumitranei născută Hurezeanu. Mama, Speranţa Tătărescu (1852-1920), era fiica lui Zamfir Părăianu, paşoptist fost subprefect la 1848 şi prefect de Gorj la 1861-1862, şi a Sevastiţei, născută Frumuşanu, al treilea logofăt la începutul sec. XIX.

Părinţii lui Gheorghe Tătărescu au avut 11 copii, din care doi au încetat din viaţă tineri, iar ceilalţi — cinci fete şi patru băieţi — au ajuns la vîrste cuprinse între 52 şi 89 ani.

De mic, Gheorghe (Guţă, cum i se va spune mai tîrziu), primul dintre băieţi, s-a afirmat ca un foarte bun elev, inteligent şi sîrguincios. A făcut primele studii în ţară: şcoala primară, liceul şi Facultatea de drept. Le-a desăvîrşit apoi la Paris, unde a învăţat economia politică şi a obţinut doctoratul în 1912 cu teza **Regimul electoral şi parlamentar din România,** amplu studiu critic al moravurilor politice din acea vreme.

La întoarcere s-a dedicat avocaturii înscriindu-se în Baroul de Gorj, precum şi gazetăriei, îndeletnicire practicată cu mai mulţi ani în urmă. Astfel, în 1908 apăruse ziarul independent **Gorjul nou,** al cărui iniţiator, conducător şi redactor permanent a fost Gh. Tătărescu. În 1918 scoate ziarul naţional-liberal **Cuvîntul Gorjului.** De asemenea, va colabora la alte două organe liberale apărute la Tg. Jiu: **Voinţa** (1919) şi **Viitorul Gorjului** (1921).

Tînărul avocat va lua parte, în calitate de sublocotenent de rezervă, la campania din Bulgaria, din 1913. În preajma intrării României în primul război mondial, se căsătoreşte cu Aretia Piteşteanu, ceremonia avînd loc la mănăstirea Tismana. Din căsătoria lor au rezultat doi copii: Sanda, căsătorită cu Ulise Negropontes, aflată în viaţă, şi Tudor, decedat în 1977. La parte la războiul de întregire a neamului, cu gradul de locotenent, în calitate de comandant al Companiei a 16-a din regimentul 18 Gorj. În urma luptelor din Valea Jiului, este înaintat la gradul de căpitan. În octombrie 1916, moare tatăl său, generalul, ca urmare a unei comoţii cerebrale provocată de şocul veştii că armata română se retrage.

Gheorghe Tătărescu a intrat în viaţa politică în 1912, devenind membru al Partidului Liberal. Anii săi de glorie încep din 1919, cînd a fost ales în permanenţă membru al Parlamentului, cu excepţia perioadelor cînd partidele politice au fost interzise sau nu au avut loc alegeri. Prima funcţie obţinută a fost aceea de subsecretar de stat (30 octombrie 1923-29 martie 1926) în cabinetul condus de Ionel Brătianu.

În noiembrie 1947, va fi obligat să se retragă din guvernul Dr. Petru Groza, stabilindu-se la Poiana-Gorj.

La 2 martie 1949, autorităţile l-au ridicat şi pentru pricini imaginare i-au fixat domiciliul forţat la locuinţa din Bucureşti. Urmărindu-se exterminarea sa, din mai 1950 pînă în vara lui 1955, a fost deţinut fără întrerupere în diferite închisori. În primul an de detenţie, la Sighetul Marmaţiei, condiţiile au fost atît de grele încît a contractat o boală gravă ce nu-l va ierta.

A încetat din viaţă la 25 martie 1957, fiind înmormîntat împreună cu soţia sa — decedată la 8 mai 1968 — în Cimitirul Belu din Bucureşti, deşi îşi dorise ca loc de veci schitul Crasna sau Biserica Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel din Tg. Jiu.

PUBLICAREA UNOR ARTICOLE DE MARE CURAJ

DI. GH. HAMPĂU, profesor de istorie în com. Berzunţi, jud. Bacău, evocă un moment deosebit din biografia revistei: publicarea în nr. 2/1976 (într-o vreme cînd cuvintele Basarabia şi Bucovina nu aveau dreptul la existenţă în limba română) a articolului, semnat de acad. Ştefan Pascu, **Momente din lupta poporului român pentru formarea statului naţional unitar:** Vă scriu din mai multe considerente. Se împlinesc 25 de ani de apariţie neîntreruptă la care învăţătorul (pe atunci) Gh. Hampău se abonase şi, cu toate greutăţile şi neîmplinirile revistei în unele perioade, am rămas un fidel cititor al ei.

Preţul unui exemplar a crescut, e adevărat de la 5 lei numărul (la prima apariţie), dar nu asta contează, ci calitatea materialelor publicate în cadrul ei.

Mai trebuie să mulţumesc revistei pentru faptul că cei trei copii pe care îi am, chiar dacă au optat pentru alte profesii, şi-au format o bună cunoaştere a istoriei naţionale şi universale.

Mi-amintesc ce discuţii s-au purtat în familie pe marginea unui articol, cu o temă în premieră la vremea aceea, al acad. Ştefan Pascu cu privire la Marea Unire din 1918.

Consider un mare curaj publicarea unui asemenea material la vremea aceea.

UNDE SE AFLĂ STATUIA?

DI. comandor aviator (r) ION ALEX. POPESCU-ROSETI, din Bucureşti: În legătură cu răspunsul dat la rubrica **Dialog cu cititorii,** p. 89 din nr. 12/1991, referitor la existenţa unei statui a ilustrului bărbat de stat I.I.C. Brătianu, subsemnatul, în calitate de vechi cetăţean al Capitalei, mă simt obligat să prezint unele date suplimentare.

Monumentul care a existat într-un parculeţ de pe strada Fundaţiei — peste drum de fundaţiile şi Biblioteca Brătienilor — era confecţionat din granit, porfir sau altă rocă de culoare gri-verzuie, lucioasă. Montat pe un soclu înalt de circa doi metri îl reprezenta pe fostul preşedinte al Consiliului de Miniştri în perioada Marii Uniri s.a. în mărime naturală, aşezat pe un fotoliu.

În plus mai prezint următoarea informare: prin anul 1958, în timpul unei vizite ce am făcut-o la Palatul Brîncovenesc de la Mogoşoaia, am revăzut statuia lui Ionel Brătianu dosită într-o baracă lipită de exteriorul zidului de împrejmuire al palatului, de pe latura dinspre nord, imediat în dreapta unei porţi care se deschidea către o livadă.

Nu ştiu dacă aceasta se mai află şi în prezent acolo sau în altă parte, dar neflind din bronz desigur că nu a putut fi topită.

În cazul că statuia mai există, eu consider că este cazul să se pornească o urgentă campanie pentru reaşezarea preţioasei lucrări pe locul ei iniţial.

Susţin aceasta cu toată căldura, nu din motive politice (eu toată viaţa am fost un apolitic), ci ca bun român!

Propunerea corespondentului nostru ni se pare întrutotul întemeiată.

DIALOG CU CITITORII

PĂSTRAREA INDEPENDENȚEI REVISTEI

Statornic participant la concursurile Magazin istoric **(pe care le-am reluat, într-o nouă formă de prezentare, în acest an aniversar al revistei) este și dl. inginer CONSTANTIN BALA, din** Ploiești, **care ne scrie:** Apropierea mea de **Magazin istoric** s-a făcut încă de la primele numere din anul 1967, însă tirajul redus a făcut ca pînă la sfîrșitul anului 1968 să cumpăr puține numere. Întîmplarea a făcut ca la începutul anului 1969, fiind împreună cu soția la Iași, la un văr al dînșii, Gheorghe Virgil, să-mi ofere toate numerele de pînă atunci. În continuare și pînă în prezent am cumpărat toate numerele, am participat la toate concursurile, am insuflat dragostea de istorie soției și celor 2 fii ai mei, împreună cu fiul cel mic am cîștigat de două ori premii.

Pînă la evenimentele din decembrie 1989 — **scrie în continuare dl. Bala** — revista **Magazin istoric** a fost printre puținele publicații care și-a păstrat un statut de independență, fiind și cauza principală a unei audiențe mari la public. Este necesară păstrarea în continuare a acestei independențe, mai ales în condițiile actuale.

În orice caz, problema națională trebuie abordată cu mult curaj, la fel ca oînă în 1989.

CORECTURI DE PESTE ATLANTIC

Interesul, dar și atenția deosebită, cu care este citită revista noastră, chiar și la mari depărtări de țară, este dovedit și prin scrisoarea primită din partea d-lui CONSTANTIN PASCU, din Schenectody, New York, S.U.A. **După ce ne scrie că este un pasionat cititor de istorie încă din copilărie, d-sa ne mărturisește că citește cu plăcere revista noastră, pe care o primește cu regularitate din țară.**

D-sa ne semnalează cîteva erori apărute în unele numere de anul trecut: în nr. 4/1991, p. 11, coloana 1, rîndul 10 de sus, se va citi noiembrie 1916 **și nu 1917; în nr. 6/1991, p. 24, coloana 1, rîndul 30 de sus se va citi, de asemenea,** noiembrie 1940 **și nu 1947. Sînt greșeli de colaționare, corectate acum prin intervenția d-lui Pascu. D-sa ne mai întreabă dacă este exactă afirmația, de la p. 21 a nr. 7/1991, că Barbu Știrbey era frate cu Gheorghe Bibescu. Într-adevăr, cei doi foști domnitori ai Munteniei erau frați. Barbu a fost însă adoptat de unchiul său, vornicul Barbu Știrbey, care i-a lăsat toată averea sa, cu condiția să-i poarte numele.**

Mulțumind d-lui Pascu pentru atenția și statornicia cu care ne citește, reproducem, în încheiere, această mărturisire a d-sale: Nimic nu m-a încîntat, nu m-a fermecat aș putea spune pînă la sublim, ca istoria românilor.

NEUITAREA VREMII

Am să încep rîndurile cu un dialog între subsemnatul și un (admirabil) distribuitor de publicații — **ne scrie dr. VASILE BOLBOJA, din** sat Tînganu, com. Cernica, Sectorul Agricol Ilfov:

„—Dați-mi, vă rog, un **Magazin istoric.**

— Dar... știți... costă 50 de lei...

— Nu-i nimic. Cam atît costă 100 grame de băutură la o cîrciumă de cartier.

— Aveți dreptate, dar puțini gîndesc ca Dvs..."

Fără comentarii.

Trebuie să cunoaștem istoria acestui popor care ne-a zămislit și pe noi. Poporul acesta, bătut de soartă, a stat aici neclintit (mai drept sau mai aplecat) la porțile istoriei și ale Europei.

Dintre publicațiile actuale, neîndoielnic **Magazin istoric** este campionul — deschizător de drumuri către vremuri peste care timpul în trecerea lui inexorabilă a încercat să așeze colbul uitării. Că nu a reușit pe deplin să-l așeze este evident atîta timp cît eu aici la margine de București, în lungile nopți de iarnă mă las purtat spre înnegurатele vremuri de, ați ghicit,... **Magazin istoric.**

În continuare, dl. Bolboja se referă și la unele articole care i-au plăcut mai puțin în numerele publicate începînd cu ianuarie 1990: Am găsit cu greu 2 titluri de articole care nu mi-au plăcut. M-am oprit la **„Teroare în Palatul Primăverii"** un material prin care prestigiosul **Magazin istoric** a făcut o concesie istoriei (prea) contemporane. Oricum un bucătar nu poate fi... istoric. Celălalt material **Manualul de istorie — încotro?** mi s-a părut prea ambiguu, plictisitor și mai ales fără finalitate. Mă așteptam la mai mult și de la **Istoria creștinismului primar.** După zeci de ani de interdicție a preceptelor religioase aș fi dorit o prezentare mai clară, mai riguroasă, mai pe înțelesul omului (mai) simplu.

CAIETELE MAGAZIN ISTORIC

DI. ILIE IONIȚĂ, inginer pensionar, din Ploiești: Îmi amintesc că s-a anunțat în presă că începînd din aprilie 1967 va apare revista **Magazin istoric** și parcă s-a prezentat și un sumar orientativ.

Din școală mi-a plăcut istoria și am așteptat cu nerăbdare apariția revistei de care m-am atașat și i-am rămas credincios pînă azi.

Din cuvîntul către cititori, publicat în primul număr, am reținut partea finală... „revista **Magazin istoric** nădăjduiește că va răspunde interesului crescînd al opiniei publice pentru cultura istorică".

Iată că după 25 de ani ați reușit să satisfaceți și să întrețineți interesul cititorilor (din țară și din străinătate) pentru istorie și ați dovedit că sînteți demni continuatori ai înaintașei dumneavoastră **Magazin istoric pentru Dacia.**

Cu deosebit interes am citit **Memoriile** lui Constantin Argetoianu și apoi alte și alte memorii.

Am fost dezamăgit la întreruperea publicării **Memoriilor** Marthei Bibescu, dar sper că veți relua în viitor publicarea lor.

Aștept cu nerăbdare apariția **Caietelor Magazin istoric.** Sper să fie anunțată din timp publicarea lor, precum și cum se vor difuza.

PENTRU ABONAMENTE

Nu am fi dorit ca, într-un astfel de moment sărbătoresc din viața revistei, să umbrim spațiul acestor pagini și cu neplăcerile cauzate de cei care se ocupă cu difuzarea. În pofida bunelor relații de colaborare pe care le avem cu conducerea Ministerului comunicațiilor, cu Direcția generală a poștelor și difuzării presei, mai primim din diverse localități ale țării vești despre modul incorect în care unii slujbași ai poștei înțeleg să-și facă datoria. Iată ce ne scrie dl. profesor DUMITRU BURNAR, din com. Săcel, jud. Maramureș: Oficiul poștal din comuna noastră nu ne mai abonează sub diferite pretexte. Le știm că sînt neîntemeiate. Dar nu avem ce să le facem. Nu-i la nimeni la rost, nu dau socoteală nimănui.

Eu am fost un cititor frecvent al revistei, cu colecția mea. M-am abonat an de an. Acum nu mai pot să-mi fac abonament. Ba că nu sînt chitanțe, ba că s-a mărit prețul, ba că a trecut timpul. Tot felul de invective numai pentru a se eschiva. Ce-i de făcut? În această situație? Cui să ne adresăm? Ce vom citi în viitor?

Eu sînt cadru didactic și se știe clar, precis că fără acest mijloc de informare care e **revista mea** cea mai îndrăgită, cum voi putea preda în clasă?

Rog redacția să-mi răspundă ce pot face pe viitor?

Răspunsul nostru este unul singur: să rămîneți, și pe viitor, același devotat cititor și abonat al revistei. Cu sprijinul conducerii Ministerului comunicațiilor, vă promitem ca Magazinul istoric **să vină, din nou, și în comuna dumneavoastră.**

PRECIZARE

Primim din partea domnului dr. **CORIOLAN-VIOREL SCROB, din** București:

Citind în prezent exemplarul nr. 300 de pe luna martie 1992 am dat peste o eroare la pagina 42 coloana a doua, în sensul că între atîția savanți ce-au fost epurați din Academia Română, aproape o sută de personalități ale vieții noastre culturale, științifice, politice și religioase, cărora li s-a retras calitatea academică în 1948 și care au fost repuși în drepturi prin hotărîrea Adunării generale a Academiei Române din 3 iulie 1990 s-a indicat și episcopul **EMIL HOSSU.** Eroarea constă în aceea că prenumele episcopului nu este „Emil" ci **IULIU.**

CONTENTS (Romanian History) The 25th Anniversary of Our Review: Romanian and Foreign Messages • **S. Mehedinţi** Ethnical Being Consciousness • **D. Matei** Vlah Serai — The Palace of the Romanian Princes in Istanbul • **P. Cernovodeanu** — Romanian Society during the Phanariot Epoch • **O. Cicanci** The Greek Newspapers from Romania about The Independence War (1877) • 100 Years since the Memorandum • **C.C. Giurescu** Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (II) • **Z. K. Gr. Vindeleanu, C. Troncotă**, 1940-1941. Bessarabians' Ordeal • **I.C. Brătianu, A. Brudariu** Testimonies about the Communist Dictatorship Years • **G. Rădulcă** Echoes to the Pătrăşcanu Group „Case" • **Gh. David** School-Books Survey (V) • **M. Ştefan** 1900. The Hallier Affair • **A. Gorovei** (1864-1951) Diary (V) • In Bucharest, 50 Years Ago • **P. Rotariu** Glimpses from Banat History (XIXth Century) • **D. Hincu** Von Radowitz reporting from Bucharest — 1870-1871 (IV)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Messages roumains et étrangers à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de notre revue • **S. Mehedinţi** La conscience de l'être ethnique • **D. Matei** Vlah Serai — le palais des voïévodes roumains à Istamboul • **P. Cernovodeanu** La société roumaine au siècle phanariote • **O. Cicanci** La guerre de l'indépendance de 1877, vue par la presse grecque de Roumanie • Le Memorandum a 100 ans • **C.C. Giurescu** Villes moldaves entre Pruth et Dniestr (II) • **Z. K. Gr. Vindeleanu, C. Troncotă** 1940-1941. Le calvaire des Bessarabiens • **I.C. Brătianu, A. Brudariu** Témoignages du temps de la dictature communiste • **G. Rădulcă** Echos du „cas" Pătrăşcanu • **Gh. David** Le livre d'histoire aux lycées (V) • **M. Ştefan** 1900. L'affaire Hallier • **A. Gorovei** (1864-1951) Journal (V) • A Bucarest, il y a 50 ans • **P. Rotariu** Pages d'histoire du Banat (XIX-ème s.) • **D. Hincu** Von Radowitz en mission à Bucarest — 1870-1871 (IV)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) 25-ая годовщина нашего журнала: румынские и иностранные послания • **С. Мехединц** Сознание этнического существа • **Д. Матей** Влах Серай — дворец румынских господарей в Стамбуле • **П. Черноводяну** Румынское общество в фанариотском веке • **О. Чиканч** Греческая печать Румынии о войне за независимость 1877-ого г. • Меморандуму — 100 лет • **К. К. Джуреску** Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (II) • **З. К. Гр. Винделяну, К. Тронкотэ** 1940-1941. Хождение по мукам бессарабцев • **И. К. Брэтиану, А. Брудариу** Свидетельства коммунистической диктатуры • **Г. Рэдуйкэ** Отзвуки «дела» Пэтрэшкану • **Г. Давид** Учебник по истории — анкета (V) • **М. Штефан** 1900. Дело Аллие • **А. Горовей** (1864-1951) Дневник (V) • В Бухаресте, 50 лет назад • **П. Ротариу** Страницы жизни Баната в XIX в. • **Д. Хынку** Фон Радовиц и его миссия в Бухаресте — 1870-1871 (IV)

INHALT (Rumänische Geschichte) Der 25 Jubilaum der unsere Zeitschrift — rumänische und auslandische Botschaften • **S. Mehedinţi** Das Bewusstsein des etnischen Wesens • **D. Matei** Vlah Serai — Der Konstantinopolitanische Palast der rumänischen Herrscher • **P. Cernovodeanu** Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert • **O. Cicanci** Die griechische Presse von Rumänien über den Unabhängigkeitskrieg von 1877 • 100 Jahre nach die Memorandum-Bewegung • **C.C. Giurescu** Moldauische Städte zwischen Pruth und Dniester (II) • **Z.K. Gr. Vindeleanu, C. Troncotă** 1940-1941. Der Leidensweg der Bessarabier • **I.C. Brătianu, A. Brudariu** Zeugenaussagen aus den Jahren der kommunistischen Diktatur • **G. Rădulcă** Echos zum Pătrăşcanu-„Fall" • **Gh. David** Die Geschichtswissenschaft in der Schule (V) • **M. Ştefan** 1900. Die Hallier Affäre • **A. Gorovei** (1864-1951) Tagebuch (V) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **P. Rotariu** Szenen aus den Banaterleben (XIX Jhrdt) • **D. Hincu** Von Radowitz und seine Bukarester Mission — 1870-1871 (IV)

SUMARIO (Historia rumana) Magazin Istoric: 25 años de aparición — mensaje del pais y del extranjero • **S. Mehedinţi** La consciencia del ser étnico • **D. Matei** Vlah Serai — el palacio en Estanbul de los principes rumanos • **P. Cernovodeanu** La sociedad rumana en el siglo fanariota • **O. Cicanci** La prensa griega de Rumania sobre la Guerra de independencia de 1877 • 100 años desde el Memorandum • **C.C. Giurescu** Ciudades moldavias entre los rios Prut y Nistru (II) • **Z.K. Gr. Vindeleanu, C. Troncotă** 1940-1941. El calvario de los basarabenios • **I.C. Brătianu, A. Brudariu** Testimonios de los años de la dictadura comunista • **G. Rădulcă** Ecos al „caso" del grupo Pătrăşcanu • **Gh. David** El manual de historia en la escuela (V). • **M. Ştefan** 1900. El asunto Hallier • **A. Gorovei** (1864-1951) Diario (V) • En Bucarest, hace 50 años • **P. Rotariu** Escenas de la vida de Banato (siglo XIX) • **D. Hincu** Von Radowitz en misión a Bucarest — 1870-1871 (IV)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, Bucureşti, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX **Lei 80**